

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Taner ÖZTÜRK

İSTANBUL'DA İKÂMET EDEN YENİÇERİLERİN MİRAS KAYITLARI ÜZERİNDEN
SOSYAL YAŞANTILARINA MİKRO BAKIŞ (1748-1750)

Tarih Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Taner ÖZTÜRK

İSTANBUL'DA İKÂMET EDEN YENİÇERİLERİN MİRAS KAYITLARI ÜZERİNDEN
SOSYAL YAŞANTILARINA MİKRO BAKIŞ (1748-1750)

Danışman

Doç. Dr. Gülay YILMAZ DİKO

Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Taner ÖZTÜRK'ün bu çalışması, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. F. Betül ARGIT (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Gülay YILMAZ DİKO (İmza)

Üye : Doç. Dr. Güven DİNÇ (İmza)

Tez Başlığı: İstanbul'da İkâmet Eden Yeniçerilerin Miras Kayıtları Üzerinden Sosyal Yaşantılarına Mikro Bakış (1748-1750)

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 22/12/2020

Mezuniyet Tarihi : 21/01/2021

(İmza)
Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İstanbul’da İkâmet Eden Yeniçerilerin Miras Kayıtları Üzerinden Sosyal Yaşantılarına Mikro Bakış (1748-1750)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Taner ÖZTÜRK

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Taner ÖZTÜRK
Öğrenci Numarası	20185206002
Enstitü Ana Bilim Dalı	Tarih
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Gülay YILMAZ DİKO
Tez Başlığı	İstanbul'da İkâmet Eden Yeniçerilerin Miras Kayıtları Üzerinden Sosyal Yaşantılarına Mikro Bakış (1748-1750)
Turnitin Ödev Numarası	1483213717

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 190 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 05 / 01 / 2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 1

alıntılar dahil % 1 'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

05 / 01 / 2021

(imzası)

Doç. Dr. Gülay YILMAZ DİKO

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
TABLOLAR LİSTESİ	v
GRAFİKLER LİSTESİ	vi
HARİTALAR LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
ÖZET	ix
SUMMARY	x
TEŞEKKÜR	xi
ÖNSÖZ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BAŞKENT İSTANBUL'A BAKIŞ

1.1. İstanbul'un Siyasî Durumu	12
1.1.1. İç Siyaset	12
1.1.1.1. Edirne Vak'ası (1703)	12
1.1.1.2. Patrona Halil İsyanı (1730)	14
1.1.1.3. Diğer İsyan Girişimleri	18
1.1.2. Dış Siyaset	20
1.2. İstanbul'un Ekonomik Durumu	22
1.2.1. Nüfus ve İaşe	22
1.2.2. Bütçe	26
1.2.3. Ticaret	28
1.2.4. Esnaf	31
1.3. İstanbul'un Sosyal Hayatı	36
1.3.1. Şehirde Mekân Kullanımı	36
1.3.2. Doğal Afetler	46

İKİNCİ BÖLÜM

YENİÇERİ OCAĞI VE YENİÇERİ PROFİLLERİ

2.1. Yeniçeri Ocağı	49
2.1.1. Yeniçeri Ocağı Kışlaları	51
2.1.2. Ocak Mevcudu	52
2.1.3. Ocak Hiyerarşisi	54
2.1.4. Yeniçeri Ocağı-Esnaf İlişkisi	56

2.2. Tereke Defterleri.....	64
2.2.1. Tereke Sahibi Yeniçeriler	65
2.2.1.1. Dede ve Baba İsimleri	65
2.2.1.2. Zevce Sayısı	66
2.2.1.3. Çocuk Sayısı.....	69
2.2.1.4. Yeniçerilerin Unvanları.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİÇERİLERİN EKONOMİK DURUMU

3.1. Tereke Sahibi Yeniçerilerin Net Mal Varlıkları	78
3.2. Esnaf ve Zanaatkâr Yeniçeriler	87
3.3. Yeniçerilerin Ödedikleri Mehir	94
3.4. Tereke Sahiplerinin Borç İlişkileri	100
3.4.1. Başkasından Tahsil Edilen Borçlar	100
3.4.2. Başkasına Ödenecek Olan Borçlar	103
3.4.3. Hem Borcu Hem de Alacağı Olanlar	107
3.5. Tereke Sahiplerinin Mirasından Hisse Alanlar	111

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YENİÇERİLERİN MEMLEKETLERİ VE İSTANBUL'DAKİ YAŞAM ALANLARI

4.1. Yeniçerilerin Memleketleri.....	116
4.2. Yeniçerilerin Mensup Oldukları Cemaat ve Bölükler.....	122
4.3. Tereke Sahiplerinin Yaşadıkları ve Öldükleri Yerler.....	125
4.3.1. Yeniçerilerin Öldükleri Yerler	125
4.3.1.1. Sur İçindeki Yeniçeriler	128
4.3.1.2. Sur Dışındaki Yeniçeriler.....	139
4.3.1.3. İstanbul Dışındaki Yeniçeriler	141
4.4. Tereke Sahiplerinin Ölüm Şekilleri.....	143
4.5. Terekelerdeki Tarihler	145

BEŞİNCİ BÖLÜM

YENİÇERİLERİN MADDİ DÜNYASI

5.1. Kitap ve Evrak	148
5.2. Silahlar.....	152
5.3. At Takımları	155
5.4. Büyük ve Küçükbaş Hayvanlar	157
5.5. Nakit Para	160
5.6. Mücevherat ve Değerli Eşyalar	162

5.7. Cariye ve Gulamlar.....	166
5.8. Taşınır ve Taşınmazlar	170
5.8.1. Dükân.....	172
5.8.2. Ev	175
5.8.3. Kârhane.....	178
5.8.4. Kayık.....	179
5.8.5. Sefine (Gemi).....	180
5.8.6. Bostan	181
5.8.7. Arsa.....	182
5.8.8. Gedik.....	182
SONUÇ	184
KAYNAKÇA.....	190
EKLER	204
ÖZGEÇMİŞ	217

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1 Defterlere Göre Tereke Sayısı	64
Şekil 3.1 Net Mal Varlığının Kişi Bazında Dağılımı	82
Şekil 3.2 Sadece Alacağı Olan Yeniçerilerin Ekonomik Dağılımı	102
Şekil 3.3 Sadece Borcu Olan Yeniçerilerin Ekonomik Dağılımı	107
Şekil 3.4 Hem Borcu Hem de Alacağı Olan Yeniçerilerin Ekonomik Dağılımı.....	110
Şekil 4.1 Yeniçerilerin Kökenleri	117
Şekil 4.2 Yeniçerilerin Mekânsal Olarak Ölüm Yerleri	126

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1 Çocuk Sahibi Yeniçerilerin Ekonomik Dağılımı	71
Tablo 2.2 Terekelerde Geçen Unvanlar	73
Tablo 2.3 Terekelerde Geçen Sıfat ve Lakaplar	77
Tablo 3.1 Net Mal Varlığı Dağılımı	80
Tablo 3.2 Terekelerde Geçen Mesleklerin Gruplandırılması	88
Tablo 3.3 Düşük Mehir Ödenen Kadınlar	96
Tablo 3.4 Ödenen Mehirlerin Giderlere Oranı	97
Tablo 3.5 Gelirler İçindeki Alacaklı Oranı	101
Tablo 3.6 Sadece Borcu Olan Yeniçeriler	103
Tablo 3.7 Tüm Borcu Ödenememiş Yeniçeriler	106
Tablo 3.8 Hem Borcu Hem Alacağı Olan Yeniçeriler	108
Tablo 3.9 Hem Alacağı Hem de Borcu Olan ve Tüm Borcu Ödenememiş Yeniçeriler	109
Tablo 3.10 Hissedarların Dağılımı	113
Tablo 4.1 Yeniçerilerin Geldikleri Şehirler	118
Tablo 4.2 Yeniçerilerin Öldükleri Odalar	130
Tablo 4.3 Yeniçerilerin Öldükleri Hanlar	132
Tablo 4.4 Defterlerdeki Tarih Aralığı ve Tereke Sayısı	146
Tablo 5.1 Dükkânların Buldukları Mahalleler	173
Tablo 5.2 Evlerin Buldukları Mahalleler	177

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1 Eş Sayısı	66
Grafik 2.2 Tek Eşlilerin Ekonomik Dağılımı	67
Grafik 2.3 Eşi Olmayanların Ekonomik Dağılımı	68
Grafik 2.4 Evli Yeniçerilerin Çocuk Dağılımı	70
Grafik 2.5 Yeniçerilerin Unvan Dağılımı	74
Grafik 2.6 Unvanı Olanların Ekonomik Dağılımı	76
Grafik 3.1 Esnaf ve Zanaatkâr Yeniçeri Dağılımı	88
Grafik 3.2 Meslek Sahiplerinin Ekonomik Dağılımı	93
Grafik 3.3 Kadınlar Arasındaki Mehir Dağılımı	95
Grafik 3.4 Ailesinden Hissedarı Olan ve Olmayan Yeniçeriler	112
Grafik 4.1 Yeniçeri Memleketlerinin Bölgesel Dağılımı	117
Grafik 4.2 İstanbul'a Gelen Yeniçerilerin Coğrafi Dağılımı	118
Grafik 4.3 Yeniçerilerin Ocak İçindeki Dağılımları	125
Grafik 4.4 Ölüm Yerleri	143
Grafik 5.1 Kitap, Evrak ve Kağıt Sahipleri	150
Grafik 5.2 Silah Sahipleri	153
Grafik 5.3 At Takımı Sahipleri	156
Grafik 5.4 Hayvan Sahipleri	158
Grafik 5.5 Nakit Para Sahipleri	161
Grafik 5.6 Mücevher Sahipleri	163
Grafik 5.7 Terekelerdeki Mücevheratın Dağılımı	164
Grafik 5.8 Cariye ve Gulam Sahipleri	167
Grafik 5.9 Taşınır ve Taşınmaz Varlık Sahipleri	171
Grafik 5.10 Taşınır ve Taşınmaz Varlıklar	172

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 4.1 XVIII. Yüzyıl Ortasında Yeniçerilerin Dağılımı	127
---	-----

KISALTMALAR LİSTESİ

bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
Doç.	: Doçent
Dr.	: Doktor
drl.	: Derleyen
ed.	: Editör
hzl.	: Hazırlayan
H.	: Hicrî
İKS	: İstanbul Kadı Sicilleri
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
KAM	: Kısmet-i Askerîye Mahkemesi
M.	: Mahalle
no	: Numara
Prof.	: Profesör
vs.	: Ve sair

ÖZET

İSTANBUL'DA İKÂMET EDEN YENİÇERİLERİN MİRAS KAYITLARI ÜZERİNDEN SOSYAL YAŞANTILARINA MİKRO BAKIŞ (1748-1750)

Dünya askerî tarihinde kendisine önemli bir yer edinmiş olan yeniçeri ordusu ve yeniçeriler günümüze kadar çeşitli açılardan incelenmiştir. Bu incelemelerin büyük kısmı yeniçerilerin askerlik vasıfları ve bu vasıflarını kazanma-kaybetme sebepleri üzerinde durmuştur. Ancak 1980'lerden sonra artık ocak içindeki askerlerin sosyo-ekonomik hayata neden ve nasıl girdiği soruları ilgi çekmeye başlamıştır. Bu ilgi XVII. ve XVIII. yüzyıllar içerisinde yaşanan değişim sürecine daha çok odaklanma eğilimindedir. Çünkü yeniçerilerin sosyo-ekonomik hayata girmeleri özellikle bu yüzyıllarda yaşanan ekonomik değişimlerin sonucunda olduğu kabul edilmektedir. Bu çalışmada yeniçerilerin ocak dışarısındaki hayata nasıl adapte oldukları, hangi yollarla aile bağları kurmaya başladıkları, şehrin iş yaşamına hangi mesleklerle katıldıkları ve kişisel servetlerini nasıl oluşturdukları incelenmektedir.

XVIII. yüzyıl ortasındaki yeniçerilerin İstanbul'daki hayatlarını İstanbul Kısmet-i Askerîye Mahkemesi defterlerinde 1748-1750 yılları arasında yer alan on adet tereke defteri içindeki yeniçeri tereke kayıtları üzerinden inceledim. Bilindiği gibi tereke defterleri ölen kişinin sahip olduğu her şeyin kaydedildiği belgelerdir. Bu belgeler tüm serveti göstermek konusunda tartışmalı olsa da özellikle kişinin aile bağlarını, varsa mesleğini, yaşadığı mahalle ve mekânları, başkalarıyla olan para ilişkilerini, kişisel zevklerinin ne olduğu ve ne tür eşyalara para harcadıklarını göstermesi açısından sosyo-ekonomik hayat için vazgeçilmez arşiv kaynaklarındandır. İşte bu özellikleri sebebiyle yeniçeriler kendi tereke kayıtları üzerinden incelenmektedir.

Bu çalışmada çeşitli birincil ve ikincil kaynaklarla desteklenen 169 tereke kaydının analizi sonucunda XVIII. yüzyıldaki yeniçerilerin İstanbul'daki rollerinin ortaya çıkarılacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Yeniçeri, Tereke Defterleri, Sosyo-Ekonomik Hayat, Esnaf.

SUMMARY

A Micro Perspective on Social Life Through Inheritance Records of the Janissaries Residing in İstanbul (1748-1750)

As one of the world's important military factions, Janissaries and the janissary army have been examined from various aspects. Yet to this day, most of which have been on their military qualifications and the reasons for their achieving or losing these qualifications. Yet, after 1980s, the questions about the soldiers taking part in the socio-economic life started to attract interest. Which had the tendency to focus on the changes between 17th and 18th century because it is accepted that the Janissaries' taking part in the socio-economic life had their roots in the changes occurred between the given centuries. In this study, how the janissaries adapted to life outside the hearth, in which ways they started to establish family ties, with which professions they participated in the business life of the city and how they build their personal wealth is examined.

I examined the lives of Janissaries in İstanbul by studying the inheritance records of Janissaries in ten registers recorded by İstanbul Kısım-i Askerîye Court between 1748-1750. It is known that these registers are records in which all the property of the deceased person is listed. Even though it is debatable whether these records illustrate all the wealth of a deceased person or not, nevertheless they are indispensable archive sources since they show the socio-economic lives of Janissaries on the basis of, if any, family relations, professions, places of residence or neighborhoods, material relations with others, personal expenses and on what kind of materials they enjoyed spending their money. Due to these characteristics of these sources, the Janissaries should be examined through their own inheritance records.

In this study, it is believed that analyzing 169 inheritance records supported with various other primary and secondary sources, will reveal the roles of the Janissaries of 18th century in İstanbul.

Keywords: İstanbul, Janissary, Inheritance Records, Socio-Economic Life, Craftsman, Artisans.

TEŞEKKÜR

Tezimin hazırlanması sürecinde birçok kişinin yardım ve desteğini gördüğümünden dolayı bu isimleri zikretmeyi bir borç bilirim. En başta tez konumun seçimindeki yol göstericiliği, konuyla ilgili kaynaklara ulaşmamdaki desteği yanında tüm merak ettiğim sorulara sabırla cevap veren tez danışmanım Doç. Dr. Gülay YILMAZ DİKO hocama teşekkür ediyorum. Bu süreçteki fikirleri sayesinde işimi çok kolaylaştırdığı için hocama şükranlarımı sunuyorum.

Diğer yandan çalışmamın daha iyi bir hale gelmesinde fikirlerini benimle paylaşan Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÇETİN DURGUN ve Arş. Gör. Diren ÇAKILCI hocalarıma ayrıca teşekkür ediyorum.

Tezimin ana malzemesi olan arşiv belgelerine ulaşmamda yardımcı dokunan İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) çalışanlarını da burada anmamak büyük yanlış olacaktır. Tüm çalışanlara minnettarım.

Çalışmanın yazım sürecinde zorluk yaşadığım her anda verdiği desteklerle benim işimi kolaylaştıran başta değerli arkadaşım Emine SÖNMEZ'e ve diğer arkadaşlarıma, yine Antalya'da bana evini açan dostlarım Mehmet TUNÇ ve Murat VARLIK ile ailelerine teşekkürlerimi iletiyorum. Son olarak bu zorlu süreçte her zaman benden maddî ve manevî desteğini esirgemeyen annem Safiye ÖZTÜRK, babam İlkey ÖZTÜRK ve kardeşlerime ne kadar teşekkür etsem azdır. Hepsine şükran borçluyum.

Taner ÖZTÜRK

Antalya, 2021

ÖNSÖZ

XVIII. yüzyıl İstanbul'u sadece Osmanlı Devleti'nin başkenti olması sebebiyle değil aynı zamanda döneminin büyük merkezlerinden biri olması ve çok farklı askerî ve toplumsal yapılara da sahip olmasından dolayı her açıdan incelenmesi gereken bir şehirdir. Şüphesiz içinde barındırdığı en önemli toplulukların başında yeniçeriler gelmekteydi. Bu nedenle tez çalışmamda yeniçerilerin özellikle karanlıkta kalan sosyo-ekonomik hayatlarını aydınlatmayı tercih ettim.

Yeniçerilerin sosyo-ekonomik hayatına yönelik hazırlanan bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde tez danışmanım Doç. Dr. Gülay YILMAZ DİKO'nun yönlendirmesi etkili olmuştur. Ayrıca Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'ın "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)" adlı tereke defterlerinin Osmanlı toplumsal hayatı için ne kadar önemli olduğunu ortaya koyan çalışması da beni bu konuya çeken nedenler arasındadır. Tez çalışmamın Osmanlı toplumsal yaşamındaki değişimler hakkında önemli veriler sağlayacağı kesindi. XVIII. yüzyılda yeniçerilerde "bozulma" olarak görülen "değişim" bilinen bir gerçektir. Bu değişim çeşitli arşiv belgelerinde görüldüğü gibi tereke defterleri üzerinden de takip edilebilmektedir. İşte bu sebeple tez konum olan "İstanbul'da İkâmet eden Yeniçerilerin Miras Kayıtları Üzerinden Sosyal Yaşantılarına Mikro Bakış (1748-1750)" adlı çalışmam tereke defterlerindeki veriler ve çok çeşitli kaynaklar ışığında ortaya çıkmıştır.

Terekeler, bir ölümün gerçekleşmesinin ardından hazırlanan ve ölenin tespit edilebilen tüm servetinin kayda alındığı belgelerdir. Bu belgelerde ölenin hayatı hakkında ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerde de görüleceği gibi hemen hemen her şey öğrenilebilmektedir. Bu özelliği sebebiyle çalışmamda Kısmet-i Askerîye Mahkemesi'deki terekeler aracılığıyla yeniçerilerin yaşadıkları değişim ortaya konulmaya çalışılmıştır.

169 yeniçeri terekesinin tek tek incelenmesi ile hazırlanan bu çalışmada anlaşıldığı üzere parçadan bütüne gitme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmadaki şekil, tablo, grafikler ile şehir haritası bu terekelerin analizi ile ortaya çıkmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki XVIII. yüzyılın küçük bir kesimini aydınlatan bu çalışmanın sonuçlarını Osmanlı'nın bütününe yaymak yanıltıcı olabilir. Bu sebeple tez çalışmamın ileride yapılacak daha geniş kapsamlı tereke çalışmalarına bir basamak teşkil etmesini ümit etmekteyim. Ayrıca Osmanlı toplumsal hayatı ve yeniçerilerin bu toplumsal hayata nasıl ve ne derece girdikleri konusunda tereke defterlerinin önemini göstermeyi amaçlamaktayım. Çünkü kendi çalışmam sonucunda yeniçerilerin aile bağlarının nasıl olduğu, askerlik dışında ne tür mesleklere yöneldiklerini, İstanbul'un hangi mahallelerinde ikâmet etmeyi seçtiklerini ve kişisel hayatlarında ne şekilde servet

biriktirdiklerini tespit edebildim. Sonraki alışmalar ile yeniçerilerin birer birey olarak incelenmesi Yeniçeri Ocağı'ndaki değişimin boyutlarını daha açık ortaya koyacaktır.

Taner ÖZTÜRK

Antalya, 2021

GİRİŞ

Osmanlı klasik düzeninde ve toplum yapısında başlamış olan değişim XVII. yüzyılda daha belirgin olmaya başlamıştı. Bu değişimin birçok sebebi olmakla beraber ekonomik gerekçeler daha baskın görünmekteydi. Şüphesiz toplumun her kesimi gibi yeniçeriler de bu değişimden etkilenen taraftaydı. XVIII. yüzyılda ise yeniçeriler şehir yaşamına ayak uydurabilmek için öncesinde ayrılmış oldukları sivil düzen ile ilişki kurmayı yani sivilleşmeyi hızlandırmışlardı. Başlangıçta ocağa “gözü açılmamış” diye tabir edilen gençler olarak giren yeniçerilerin bu yüzyılda epeyce gözlerinin açılmış olduklarını tereke kayıtlarındaki verilerden yorumlayabilmekteyiz. Örneğin önceleri evlenmeleri yasak olan yeniçerilerin XVIII. yüzyılda artık rahat bir şekilde evlenebildikleri, çocuk sahibi olabildikleri ve kurdukları bu ailelerin geçimi için çeşitli meslek kollarında çalıştıkları tereke kayıtlarından takip edilebilmektedir.

Ocağa asker alımındaki kuralların XVIII. yüzyılda ihmâl edilmesi ve böylece şehirli, köylü ve Müslümanların da askere alınmaları yeniçerilerin sosyal düzene katılmalarına yardımcı olmuştu. Savaş esirlerinin beşte birinin ocağa alınması prensibi olan “pençik sistemi” ile gayrimüslim gençlerin toplandığı “devşirme sistemi” Yeniçeri Ocağı için asıl asker kaynaklarıydı. Ancak bu durum XVIII. yüzyıl ortalarında büyük oranda bozulmuştur. Artık şehir sakinleri ve köylü gençlerden de ocağa asker alınıyor ve bu durum yeniçerilerin dengesini bozan en önemli nedenlerden biri oluyordu. Şehir ticaretinin artan hacmi ve dolayısıyla kâr getirisinin yüksek olduğu meslek kollarının parlaması, ekonomik açıdan zor günler geçiren yeniçerilerin şehir yaşamına ve ticaretine ilgilerini daha çok arttırmıştı.

Bunların yanında şehir esnafı ile kurdukları ilişkiler bu askerlerin geçirdikleri değişimde etkili olan diğer unsurlardanı. XVIII. yüzyılda birçok yeniçerinin kahvehane dışında birçok farklı meslek koluna ilgi duyması esnaf loncalarıyla etkileşimlerine ortam hazırlıyordu. Aslında yeniçerilerin esnaf ile olan ilişkileri çok öncesinden başlamıştı. Osmanlı ordusunun sefer zamanlarında ordunun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla orducu esnafı olarak adlandırılan ve birçok meslek kolundan meydana gelen esnaf grupları ordunun arkasından seferlere giderdi. Seferlerde esnaf ile girilen ilişkiler yeniçerilerin iş hayatına atılmalarına yardımcı olmuştu.¹

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*. Üçüncü Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, I; Osman Nuri Ergin. (1995). *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul; Ömer İşbilir. (1996). *XVII. Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul; Uğur Kurtaran. (2012). “Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik”. *Turkish Studies*, VII (4): 2269-2286; Münir Aktepe. (1954a). “Ahmed III Devrinde Şark Seferine İştirâk Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar”. *Tarih Dergisi*, VII (10): 17-30; Mustafa Nuri Türkmen. (2003). “XVII. Yüzyıl Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü Ve Esnafın Katkısı”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXII (34): 135-140; Gilles Veinstein. (1988). “Du Marché Urbain Au

Yine esnaftan kişilerin Yeniçeri Ocağı'na girmeleri de bu ilişkileri daha karmaşık hale getirmekteydi.

Yeniçeri Ocağı ve yeniçeri denildiğinde ilk akla gelenler çoğunlukla Osmanlı ordusundaki askeri vasıfları ve devlet yönetimindeki siyasî müdahaleleridir. Bu yüzden yeniçerilerin askerî ve siyasî yönleri araştırmacılar tarafından yoğun şekilde incelenmiştir. Bu incelemelerde sosyal ve ekonomik yönlerine ya hiç değinilmemiş ya da çok az değinilmiştir. Bunda Türkiye'deki tarih anlayışının da etkisi olduğu kabul edilebilir. Çünkü tarihin daha çok sosyal ve ekonomik yönlerden incelenmesi gerektiğini savunan Annales ekolü Türkiye'deki tarihyazımına etkisini 1930'lar ile göstermeye başlamıştı. Fuad Köprülü, Ömer Lütfi Barkan, Mustafa Akdağ ve Halil İnalçık bu ekol çerçevesinde de çalışmalar yapmışlardır. Günümüz tarihçiliğinde tarihinin sosyo-ekonomik yönü daha çok ilgi görmektedir. Bu ilginin etkisiyle yeniçeriler de yavaş yavaş araştırmacılar tarafından sosyo-ekonomik yönden incelenmelere tâbi tutulmaya başlanmıştır. Bir konunun tam olarak anlaşılabilmesi için o konuya her açıdan bakılması gerekmektedir. Yeniçeriler için de durum böyledir. Osmanlı arşivindeki çoğu belge türleri gibi tereke defterleri de yeniçerilere farklı açılardan bakabilmemize olanak vermektedir. Ölen bir kişinin miras belgesi olarak tanımlanan terekeler, kişinin kişisel servetini yansıtmaması bakımından sosyo-ekonomik tarih çalışmalarına ışık tutmaktadır.

Literatürde yeniçerilerin Osmanlı toplumsal düzeni içerisindeki siyasî ve sosyo-ekonomik yönlerini incelemiş bazı önemli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı yeniçerileri merkeze alırken diğer kısmı yeniçerilere dolaylı yoldan değinmiştir. Yeniçerileri şimdiye kadar en detaylı şekilde inceleyen İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları* adlı çalışmasıdır. Uzunçarşılı çalışmasında ocağın hemen hemen bütün özelliklerini göstermeye çabalamıştır. Türk tarihçiliğinde önemli bir yere sahip olan Reşat Ekrem Koçu da yeniçerileri incelemekten geri durmamıştır. *Yeniçeriler* adlı çalışmasında yeniçerileri farklı yönlerden ele almıştır. Yine Godfrey Goodwin'in XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar geçen sürede yeniçerilerin geçirdiği evrimi anlattığı *Yeniçeriler* adlı kitabı da literatürde önemli bir yere sahiptir.

Literatürde XVI. yüzyıldaki yeniçerileri inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Mustafa Akdağ ocak yapısında görülen dönüşümü bir "bozuluş" olarak gören klasik düşünceye bağlı olarak ocak yapısındaki değişimin nedenlerini "Yeniçeri Ocak Nizamı'nın Bozuluşu" adlı makalesinde incelemiştir. Bu makalesinde yeniçerilerdeki "bozuluş"un XVI. yüzyıldaki

Marché du Camp: L'institution Ottomane des Orducus". *Dans Mélanges Professeur Robert Mantran*. A. Jelil Temimi (ed.). Zaghuan, 299-327; Eunjeong Yi. (2004). *Guild Dynamics in Seventeenth-century Istanbul: Fluidity and Leverage*. Brill, Leiden; Şenol Çelik. (2007). "Orducus". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XXXIII, 370-373.

örneklerine değinmiştir. Ömer Lütfi Barkan'ın bir kitap hacmine sahip “Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)” adlı makalesi de yeniçeriler hakkındaki çalışmalara büyük destek vermektedir. XVI. ve XVII. yüzyıla ait tereke defterleri üzerinden yaptığı incelemelerde yeniçeriler ile beraber askerî sınıfa mensup kişileri incelemiştir.

Yeniçerilerin XVII. yüzyıldaki vaziyetleri ise çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Bu incelemelerin başında Cemal Kafadar'ın *Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict* adlı yüksek lisans tezi gelir. Kafadar tezinde XVI. ve XVII. yüzyılda İstanbul'daki esnaf ile yeniçeriler arasındaki ilişkileri incelemiş, şehirdeki loncalara dâhil olmayan esnaf içerisinde yeniçerilerin de bulunduğunu, lonca yönetimi ile yeniçeriler arasında mücadeleler yaşandığını göstermiştir. İsyanları yeniçerilerin gözünden anlamanın gerekliliğini aşağıdan tarih okuması ile vurgular. Gülay Yılmaz Diko'nun *The Economic and Social Roles of Janissaries in a 17th Century Ottoman City: The Case of Istanbul* adlı doktora tezi ise yeniçerilerin XVII. yüzyıl İstanbul'undaki durumlarını ve şehirdeki sosyal yaşantılarını incelemiştir. Yılmaz Diko ayrıca yeniçerilerin XVII. yüzyılda sivil halk ile ne derece karıştıklarını ve şehirdeki esnaf ile iç içe geçtiklerini “Askerler ile Siviller Arasındaki Bulanık Sınırlar: 17. Yüzyılda İstanbul'da Zanaatkâr Yeniçeriler” adlı çalışmasında ortaya çıkarmıştır. Eunjeong Yi ise *Guild Dynamics in Seventeenth-century Istanbul: Fluidity and Leverage* adlı çalışmasında İstanbul'daki esnaf loncalarının durumunu incelemiş ve yeniçerilerin XVII. yüzyılda bu lonca yapılanmalarında yer aldıklarını göstermiştir. Ömer Lütfi Barkan'ın çalışmasının bir benzerini yapan Said Öztürk ise *Askerî Kassam'a Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)* adlı kitabında İstanbul'da vefat etmiş askerî sınıftaki kişilerin sosyal hayatlarına dair verileri ortaya koymuştur. Yeniçeriler de incelenenler arasındadır.

Literatürde yeniçerilerin XVIII. yüzyılda geçirdikleri değişimi, siyasî faaliyetlerini ve şehir yaşamında bıraktıkları izlerinin takip edildiği çalışmalar da bulunmaktadır. Cengiz Kırılı ve Betül Başaran beraber hazırladıkları “18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Esnafı” adlı makalede Osmanlı esnafını kefalet defterleri üzerinden incelerlerken yeniçerilerin de bu defterlerde yer aldıklarına değinmişlerdir. Kırılı, İstanbul'un aldığı göçün nitelikleri üzerinde durduğu “İstanbul'da Hemşehrilik Tabanlı Tabakalar/Yoğunlaşmalar” adlı diğer bir çalışmasında ise yeniçerilerin İstanbul'a gelmelerinde şehirdeki hemşehrililerinin önemini vurgulamaktadır. Andre Raymond'un Kahire'deki Abdurrahman kethüda üzerinden yeniçerilerin durumunu incelediği *Yeniçerilerin Kahiresi* adlı kitabı ise başkent dışındaki yeniçerilerin hayata tutunma çabalarını ortaya koymuştur. Halil İnalçık ise sicillerden yola çıkarak Eyüp'teki yeniçerilerin yerleşim kalıplarına değinmiştir. İnalçık “Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü” adlı

makalesinde yeniçerilerin toprak sahibi olduklarını göstermiştir. Yeniçerilerin şehirdeki hamamcılığa da ilgi duydukları yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır. Örneğin Nina Ergin, “The Albanian Tellak Connection: Labor Migration to the Hamams of Eighteenth-century Istanbul Based on the 1752 İstanbul Hamamları Defteri” adlı makalesinde şehirdeki Arnavutların ve Arnavut yeniçerilerin hamamlardaki mevcudiyetlerini hamam defterleri ışığında ele almıştır. Yine Saim Yörük de aynı dönemleri “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Üsküdar Hamamları ve Hamam Esnafı” adlı makalesinde incelemiştir. Yeniçeriler ile kahvehane bağlantıları da ilgi duyulan konulardandır. Ali Çaksu XVIII. yüzyılda yeniçerilerin başkentteki kahvehane kültürüne ne denli karıştıklarını “Onsekizinci Yüzyıl Sonu İstanbul Yeniçeri Kahvehaneleri” adlı makalesinde örneklerle göstermiştir. Daha yakın tarihli bir doktora tezi Naime Yüksel Kayaçağlayan ait olan *XVIII. Yüzyıl İlk Yarısında Yeniçerilerin Politik ve Sosyo-Ekonomik Rollerini: İstanbul Örneği* adlı çalışmadır. Kayaçağlayan bu çalışmasında XVIII. yüzyıl ilk yarısındaki yeniçerilerin İstanbul’daki sosyal ve ekonomik hayatlarına odaklanmıştır. Yeniçerilerin bu yüzyıldaki siyasî faaliyetleri de incelenmiştir. Münir Aktepe, *Patrona İsyanı (1730)* adlı kitabında Patrona Halil isyanının gelişim sürecini ve sonuçlarını incelerken yeniçerilerin sosyo-ekonomik yönden ne denli zorluklar yaşadığını ortaya koymuştur. Selim Karahasanoğlu da yeniçerilerin bu isyandaki rolüne dair bazı verilere ulaşmıştır. Karahasanoğlu, “1730 İsyanı” adlı makalesinde isyanın nasıl başladığını, nasıl sonuca ulaştığını ve isyanın bastırılmasından sonraki dönemde gerçekleşen bazı isyan girişimlerine değinmiştir. Karahasanoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu’nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vâizi İspirîzâde Ahmed Efendi ve Terekesi” adlı diğer bir makalesinde ise isyan sürecinde Ayasofya vaizinin faaliyetlerini ve bu isyanda ulema ile yeniçerilerin işbirliğinden bahsetmiştir. Donald Quataert’a göre yeniçerilerin sosyo-ekonomik değişimi XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren hızlanmaya başlamıştı.² Bu hızlanmanın nedenleri üzerinde fazla durmadan yeniçerilerin çoğunlukla vasıfsız işçiler olarak ekonomik hayata girdiklerini “Janissaries, Artisans and the Question of Ottoman Decline 1730-1826” adlı çalışmasında vurgulamıştır. İstanbul’daki bekâr odaları ve meyhaneleri inceleyen Işıl Çokuğraş, *Bekâr Odaları ve Meyhaneler Osmanlı İstanbul’unda Marjinalite ve Mekân (1789-1839)* adlı kitabında yeniçerilerin XVIII. ve XIX. yüzyıllarda kışla dışında bekâr odalarında da yoğun şekilde kaldıklarını tespit etmiştir. Fatih Yeşil ise *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyoekonomik ve Sosyo-politik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)* adlı kitabında Osmanlı ordusundaki sosyal ve ekonomik

² Quataert, 1993: 200.

dönüşümü incelerken yeniçerilerin de bu dönüşümden kendilerine düşen payı aldıklarını göstermiştir.

XIX. yüzyıldaki yeniçerileri inceleyen çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Donald Quataert'in öncülük ettiği bu çalışmalara devamında doktora öğrencileri de büyük katkılar sunmuştur. Bunlar arasında Cengiz Kırılı, Nalan Turna, Mehmet Mert Sunar ve Selim Karahasanoğlu'nun çalışmaları önem arz etmektedir. Nalan Turna "Yeniçeri-Esnaf İlişkisi: Bir Analiz" adlı makalesinde yeniçerilerin esnaflığa girişleri üzerinde dururken, çalışmalarında Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması sonucu İstanbul esnaflarının bundan nasıl etkilendiklerini titizlikle ortaya koymuştur. Cengiz Kırılı XVIII. yüzyılda olduğu gibi XIX. yüzyıldaki yeniçerilerin durumlarını da ilgi odağına almıştır. Kırılı, "Coffeehouses: Public Opinion in the Nineteenth-century Ottoman Empire" adlı makalesinde kahvehanelerin sosyal ve politik etkileri üzerinde dururken, XIX. yüzyıldaki yeniçerilerin de bu mekânlarda ne gibi faaliyetlerde bulunduğunu incelemiştir. Mehmet Mert Sunar, "XIX. Yüzyıl Başları İstanbul'unda Esnaf Yeniçeriler" adlı makalesinde yeniçerilerin XIX. yüzyıl başlarındaki esnaflaşma seviyelerini esame defterleri ışığında incelemiştir. Sunar iki bölümde inşa ettiği "When Grocers, Porters and Other Riff-raff Become Soldiers: Janissary Artisans and Leborers in the Nineteenth Century Istanbul and Edirne" adlı diğer bir makalesinde ise Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasına literatürdeki mevcut çalışmalar üzerinden eleştirel bir bakış yapmıştır. Makalesinin ikinci bölümünde ise XIX. yüzyıl başlarında yeniçerilerin sosyalleşmelerini ve meslek kollarına girmelerinin ne şekilde olduğunu İstanbul ve Edirne örnekleri üzerinden incelemiştir. Gültekin Yıldız ise "Ottoman Military Organization, 1800-1918" adlı makalesinde XIX. yüzyıldan XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan süreçteki Osmanlı ordusunun yaşadığı dönüşümleri incelemiştir. Yıldız editörlüğünü yaptığı *Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918* adlı çalışmada ise birçok araştırmacıyı bir araya getirmiştir. Makalelerde ordunun XIX. yüzyıl başındaki durumu ve yeniçerilerin bu durumdaki etkileri de incelenen konular arasında yer almaktadır. XIX. yüzyıldaki Osmanlı ordusunu ve yeniçerileri inceleyen literatürdeki bu çalışmalar yanında ayrıca Ekrem Hakkı Ayverdi'nin XIX. yüzyılı esas alarak hazırladığı *19. Asırda İstanbul Haritası* adlı eseri de, tez çalışmamızdaki yeniçerilerin şehirdeki mekânsal dağılımını bulmada büyük kolaylık sağlamıştır.

A. Çalışmanın Amacı, Önemi, Sınırları, Yöntemi ve Kaynaklar

Literatürdeki çalışmalardan da görüldüğü gibi yeniçerileri sosyo-ekonomik açıdan bir bütün halinde incelemiş çalışmalar çok azdır. Bu çalışmalarda çoğunlukla yeniçerilerin esnaflık ile kurdukları ilişkiler, şehir ticaretindeki olumlu ve olumsuz etkileri incelenmiştir. Çalışmamız

bu açığın kapatılmasına bir katkı sağlaması amacıyla hazırlanmıştır. Aynı zamanda bu çalışmada yeniçeriler hakkında bazı sorulara da cevap aranacaktır: Aile hayatları var mıydı? Kökenleri nerelere dayanıyordu? Askerlik dışında başka mesleklere ilgi göstermişler miydi? İstanbul'a imparatorluğun hangi bölgelerinden gelmişlerdi? Kışla dışında hangi mekânlarda yaşamayı tercih etmişlerdi? Öldüklerinde geride kimleri bırakmışlardı? Servetleri hangi parçalardan meydana gelmekteydi? Yeniçerilerin kendi aralarında bir ekonomik denge var mıydı? Şehrin hangi kesimleriyle para ilişkilerine girmişlerdi?

Tereke defterlerinin kişinin servetini ne derece doğru gösterdiği tartışmalı olsa da Osmanlı toplum düzeninde kişilerin şahsî birikimlerinin anlaşılmasında vazgeçilmez kaynaklardır. Tereke kayıtları bu önemlerine dayanarak yeniçerilerin 1748-1750 yıllarında İstanbul şehir hayatındaki rollerinin incelenmesinde ana malzeme olarak kullanılacaktır. Çalışmada literatürde altı çizilen yeniçeriler ile siviller arasındaki keskin sınırların kaybolması ve bunun ne şekilde gerçekleşmiş olabileceği araştırılacaktır. Bu süreçte yeniçerilerin evlilik ilişkilerinin, askerlik dışı ekonomik aktivitelerinin, meslekî yönelimlerinin ve ikâmet eğilimlerinin rolü incelenecektir. Bu çalışmada aynı zamanda bize birer asker statüsünde yer alan yeniçerilerin aslında sivillerin yoğunlukla tercih ettiği ev, eşya ve mücevher gibi parçalar yanında cariyelere de ilgi duyup duymadıkları incelenecektir. Bunun yanında paralarını nerelere harcadıkları, kimlerle borç ilişkisine girdikleri de çalışmamız sayesinde öğrenilecektir. Terekeler üzerinden yapılan kişisel servet analizi çalışmaları bu veçheleri gün yüzüne çıkartabilecek zengin birincil kaynaklardır.

Çalışmanın sınırlarını belirleyen en büyük etken XVIII. yüzyıldaki tereke defterlerinin sayısal fazlalığıdır. Sadece 1750-1800 yılları arasında Kısmet-i Askerîye Mahkemesi'nde yer alan 628 adet defter bulunmaktadır. Bu sayısal fazlalık nedeniyle sadece on adet tereke defteri içindeki 169 yeniçeri terekesi ile beraber incelemeye alınarak bir mikro analiz yoluna gidilmiştir. Bu kesitin analizinden elde edilen veriler diğer defterlerin de gelecekte incelenmesinin ne kadar elzem olduğunu ortaya çıkaracaktır. 1748-1750 yılları aralığından seçilen on tereke defteri XVIII. yüzyılın ikinci yarısına geçmeden hemen önce yeniçerilerin sosyo-ekonomik durumunu ortaya koymak açısından önemlidir. İncelenen tereke defterleri 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123 ve 124 numaralı defterler olup İstanbul/Üsküdar'daki İslâm Araştırmaları Merkezi arşivinde bulunmaktadır. 115 numaralı defterde on yedi, 116 numaralı defterde on yedi, 117 numaralı defterde otuz dokuz, 118 numaralı defterde yirmi bir, 119 numaralı defterde on altı, 120 numaralı defterde yirmi bir, 121 numaralı defterde dokuz, 122 numaralı defterde on bir, 123 numaralı defterde dokuz ve 124 numaralı defterde dokuz adet yeniçeri terekesi tespit edilmiştir. Belirtmek gerekir ki defterlerde

yer alan terekelerdeki tarihler kişinin ölüm tarihi değildir. Tereke kaydının hazırlandığı tarihtir. Çünkü çoğu terekede kişinin önceden öldüğü yazılmıştır. Bu defterler birkaç varak dışında iyi korunmuş olup ortalama ölçüleri 43x15 santimetre şeklindedir. Sadece iki defterde yırtık bulunmaktadır. 115 numaralı defterde sadece 89b numaralı varaktaki terekenin son kısmı yırtılmıştır. 121 numaralı defterde ise 22a, 28b ve 32b numaralı varaklardaki terekelerin giriş kısımları, 61b numaralı varaktaki terekenin son kısmı ve 72a-72b numaralı varaklarda yer alan terekenin envanter kısımlarında yırtıklar tespit edilmiştir. Defterlerin varak sayılarına bakıldığında ise en düşük yetmiş dokuz, en yüksek doksan sekiz varak oldukları görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı ortaya konulduktan sonra kesinleşmemiş ana başlıklar ve alt başlıklar belirlenerek bir planlama yapılmıştır. Daha sonra İstanbul Kısmet-i Askerîye Mahkemesi'ne ait Askerî Kassar Defterleri taranarak yeniçeri terekeleri bulunmuştur. Bulunan tereke kayıtlarının tasnif edilip transkript edilmesinin hemen ardından dönemi inceleyen kaynaklarla beraber yorumlanma yoluna gidilmiştir. Konunun nihaî başlıklarının belirlenmesinde tereke kayıtlarındaki veriler belirleyici olmuştur. Nihayetinde artık askerlikten çok sivil hayatın birer parçaları haline gelmiş olan yeniçerilerin önceki yüzyıllarda başlamış olan değişim ve dönüşümleri, XVIII. yüzyıl ortalarında ne dereceye vardığı ve bu yüzyılda İstanbul'da ne gibi sosyo-ekonomik roller üstlendikleri bu mikro çalışma ile açığa kavuşturulacaktır.

Yeniçerileri sosyo-ekonomik olarak her yönden incelemeye tâbi tutabilmek ve tereke belgelerindeki verileri desteklemek için yukarıda bahsedilen ikincil kaynaklar ve terekelerin dışında birincil kaynak olarak kabul edilen vakanüvis tarihleri, seyahatname, günlük, mektup ve siyasetname gibi bazı eserlerden de yararlanılmıştır. Bu çalışmada kullanılan tarihî eserler arasında ilk olarak Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın *Zübde-i Vekayiât*'ı sayılabilir. 1656-1704 aralığını anlattığı eserinde İstanbul'da yaşanan iklimsel ve toplumsal olayların yanında 1703 yılındaki Edirne Vak'ası'ndan da bahsetmektedir. İsyana katılan taraflar arasında yeniçerilerden ve esnaftan da katılmalar olduğunu yazmıştır. Bu eser yeniçeriler ile esnaf arasındaki çıkar birliğini yansıtmaya açısından önemli bir kaynaktır. Abdülkadir Özcan'ın yayımladığı ve yazarı belli olmayan *Anonim Osmanlı Tarihi (1688-1704)* adlı eserde ise dönemin olayları yanında Edirne Vak'ası hakkında da önemli bilgiler bulunmaktadır. Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa 1695-1721 tarih aralığını anlattığı *Nusretnâme*'sinde 1699 Karlofça Antlaşması'nın maddelerinden, yeniçerilerin yanan kışla odalarının yeniden yapımı için gereken harcamalardan, Edirne Vak'ası'nın başlangıcından, isyan sırasında yaşananlardan, isyanın sonuçları gibi siyasî ve toplumsal olaylardan bahsetmektedir. Abdi Efendi 1730 yılındaki Patrona Halil isyanına geniş yer verdiği *Abdi Tarihi*'nde ise yeniçerilerin isyana

kalkışları, devlet yönetiminde söz sahibi olmaları ve sonradan yönetimden uzaklaştırılmalarını birinci elden anlatmaktadır. İzzî Süleymân Efendi 1744-1752 aralığını anlattığı *İzzi Tarihi*'nde ise tez çalışmamızın incelediği dönem hakkında önemli bilgiler içermektedir. Eserde şehirde görülen yangınların verdiği zararlar, Osmanlı köylüsünün İstanbul'a göç etme nedenleri, yeniçeri odalarının yangın nedeniyle yanması ve bu odalarda hangi yeniçerilerin kaldığı, zarar gören kışla odalarının yapımı için ne kadar para gerektiği gibi çeşitli konulardan bahsedilmektedir. Mehmed Hâkim Efendi'nin 1752-1766 aralığını anlattığı *Hâkim Efendi Tarihi*'nde de dönemin benzer siyasî ve toplumsal olayları dışında yine yeniçeri odalarının yangından zarar gördüğü anlatılmaktadır. Köylünün kıtlık ve ekonomik nedenlerden dolayı İstanbul'a göç ettiği, şehirdeki bazı yerlerde tütün kullanımının yasaklandığı ve Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki anlaşmazlıklar da eserde değinilen konulardandır. Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin I. Mahmut'tan I. Abdülhamit'in tahta çıkışına kadar olan süreci anlattığı *Mür'î't-Tevârih*'inde de dönem hakkında birinci elden bilgiler bulunmaktadır. Câbî Ömer Efendi'nin 1789-1814 tarihlerini anlattığı *Câbî Tarihi*'nde ise III. Selim'in tahta geçişinden II. Mahmut'un ilk yıllarına kadar olan süreçte yaşanan toplumsal ve siyasî olayları yazmıştır. Özellikle Kabakçı İsyanı ve Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesi olaylarını içermesi açısından değerli bir kaynaktır.

Seyahatnameler arasında ise şüphesiz en başta Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi* gelmektedir. XVII. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'nden bahsettiği eserinde İstanbul'daki esnaf loncalarından, şehirdeki toplumsal düzenden ve yeniçerilerin bazı faaliyetlerinden bahsetmesi açısından bu tezde kullanılmıştır. D'Ohsson ise XVIII. yüzyıldaki Osmanlı toplumundaki yemek kültürünü, giyim-kuşam tercihlerini, evlerin fizikî yapısını, kullanılan eşyaları, toplumdaki din anlayışı dışında resim ve müzik kültürü gibi toplumun gelenek ve göreneklerini *18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler* adlı eserinde yazmıştır. Günlük şeklinde tutulduğu varsayılan ve Fazıl Işıközlü'nün tanıttığı Sadreddin Zade Telhisî Mustafa Efendi'nin 1711-1735 yıllarını kapsayan günlüğü de kullanılmaya değerdir. Çünkü bu günlükte 1730 yılından sonra yaşanan isyan girişimine değinilmektedir. Bu günlük dışında Seyyid Hasan Muradî'nin İstanbul'un 1754-1766 aralığını anlattığı *Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul'un 12 Yılı (1754-1766)* adlı günlüğü de önemlidir. Günlüğün 30 Ocak 1761 tarihli kaydında yeniçerilerin eski odalarının yanmasından bahsedilmektedir. XVIII. yüzyılda İstanbul'a gelmek zorunda kalan Macar göçmeni Kelemen Mikes'in mektuplarından oluşan ve 1717-1758 aralığını kapsayan *Türkiye Mektupları* da dönem hakkında önemli bilgiler barındırmaktadır. Bu eserde 1718-1730 yıllarındaki zevk ve eğlencelere bir yabancı gözünden bakılmaktadır. Aynı zamanda Patrona İsyanı sonrasında sık yaşanan sadrazam değişikliklerinden de bahsedilmektedir. Bu tez

çalışmasında siyasetnâme ve nasihatnâme şeklinde kaleme alınmış olan bazı eserlerden de yararlanılmıştır. Bunlardan en önemlisi Koçi Bey'in devlet yönetimi için önerdiği düşüncelerini içeren *Koçi Bey Risaleleri*'dir. Bu risalelerde yeniçerilerin artan nüfusunun getirdiği ekonomik zorluklara da yer verilmiştir. Yazarı belli olmayan *Kitâb-ı Müstetâb*, Hasan Kâfi El-Akhisarî'nin *Usûlü'l-Hikem fî Nizâmi'l-Âlem*'i ile Hezarfen Hüseyin Efendi'nin *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman*' adlı eserlerde de benzer tespitler bulunmaktadır. Tayfun Toroser'in yayımladığı ve yazarı belli olmayan *Kavanin-i Yeniçeriyân*'ın XVII. yüzyıl başlarında yazıldığı kabul edilmektedir. Bir yeniçeri kâtibinin hazırladığı bu eser Yeniçeri Ocağı ve yeniçeriler hakkında birinci elden bilgiler barındırmaktadır. Bu eserde ocağın kuruluşu, ocağa asker alma yöntemleri, ocak hiyerarşisi, yeniçerilerin giyim-kuşamları, ocağın bozulma nedenleri ve alınması gereken önlemler hakkında fikirler yer almaktadır. Yeniçerilerin şehrin hangi bölgelerinde yerleştiklerini de tereke kayıtlarından öğrenebilmekteyiz. Terekelerin giriş bölümünde ölen kişinin ilk önce nerede öldüğü genellikle yazılmaktaydı. Tez çalışmamızdaki harita üzerinde (Harita 4.1) bu yerlerin en doğru şekilde tespit edilebilmesi için Ayvansarayî Hüseyin Efendi'nin *Hadîkatü'l-cevâmî'* adlı eserinden faydalanılmıştır.

Bu çalışma, giriş ve sonuç dışında beş bölümden meydana gelmekte olup bölümler grafik, şekil ve tablolar ile desteklenmektedir.

“Başkent İstanbul'a Bakış” adlı birinci bölüm üç kısımda incelenecektir. Birinci kısımda Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıldaki siyasî durumu üzerinde durulacaktır. İç siyasetin şekillenmesinde büyük etkisi olan yeniçerilerin giriştikleri Edirne Vak'ası ve Patrona Halil İsyanları dışında bazı ayaklanmalardan da bahsedildikten sonra aynı dönemde devletin dışarıda yürüttüğü siyasete değinilecektir. Edirne Vak'ası'nın gelişim süreci, bu isyanda kimlerin rol aldığı, isyanın sonuçları ile İstanbul toplumunda yaşanan dönüşüm gösterilecektir. Öte yandan aynı şekilde 1730 yılındaki Patrona Halil İsyanı'nın çıkış süreci, patrona dışında kimlerin isyanda rol oynadığı, devlet yöneticileri arasında güç mücadelesi, şehirdeki zenginlik ile yoksulluk arasındaki karşıtlık ve 1718-1730 yıllarının özellikleri incelenecektir. İsyân sonucunda şehirde ne gibi değişimler yaşandığı ortaya konulacaktır. Bu bölümün ikinci kısmında ise şehrin ekonomik durumu nüfus, bütçe ve ticaret ekseninde ele alınacaktır. XVIII. yüzyıldaki İstanbul'un nüfus miktarı, nüfusun kimlerden meydana geldiği, devletin bu nüfusu besleme çabaları, harcamalar için uygun bütçelerin hazırlanması, ithal ve ihraç ürünleri yanında Osmanlı'daki esnaf yapılanmaları bu kısımda incelenecektir. Üçüncü kısımda ise başkent İstanbul'daki yerleşim kalıplarının nasıl değiştiği ve toplumu etkileyen doğal afetler gösterilecektir. Özetle birinci bölüm sonraki bölümlerde bahsedilecek olan yeniçerilerin yaşadıkları alanın hazırlanmasına yönelik olacaktır.

Çalışmanın “Yeniçeri Ocağı ve Yeniçeri Profilleri” adlı ikinci bölümü ise iki kısımda incelenecektir. İlk kısımda bu çalışmanın merkezinde yer alan yeniçeriler ile ocağın kısa tarihinden ve XVIII. yüzyıldaki yapısından, ocağın nüfus miktarından, ocağa asker alımındaki değişimlerden, ocak hiyerarşisinden ve kışlalardan bahsedildikten sonra şehir esnafı ile yeniçerilerin girdikleri karşılıklı etkileşimden bahsedilecektir. Bu bölümün ikinci kısmında ise çalışmanın ana malzemesi olan tereke kayıtlarından elde edilen veriler ışığında yeniçerilerin aile yapıları ve karakter analizleri yapılmaya çalışılacaktır. Önce yeniçerilerin baba ve dede adları ortaya konularak benzerlikler gösterilecek, sonra yeniçerilerin evlilik ve çocuk konusundaki tavırları incelenip ve daha sonra kullandıkları unvanlar üzerinden kişilik özellikleri belirlenmeye çalışılacaktır.

“Yeniçerilerin Ekonomik Durumu” adını taşıyan üçüncü bölümde terekesi incelenen yeniçerilerin ekonomik ilişkilerine yer verilecektir. Belirlenen kıstaslar çerçevesinde terekesi incelenen yeniçerilerin hangi ekonomik sınıfta yer aldıkları tespit edilecektir. Bu yüzyılda geçimlerini devam ettirebilmek amacıyla hangi mesleklere yöneldikleri incelenirken çok çeşitli meslek kollarına katıldıkları ortaya çıkarılacaktır. Eş olanların ödedikleri mehir miktarları da yine incelenen konulardan olacaktır. Ayrıca yeniçerilerin kimlerle para ilişkisinde buldukları terekelerinin gider kalemlerinde belirtilmiştir. Bunun üzerinden toplumun hangi kesimiyle kredi ilişkilerine girdiği bu bölümün konuları arasındadır. Son olarak yeniçerilerin terekelerinden kimlerin miras aldıklarını ve böylece aile bağlarının nerelere kadar uzandıkları incelenecektir.

“Yeniçerilerin Memleketleri ve İstanbul’daki Yaşam Alanları” adlı dördüncü bölüm daha çok yeniçerilerin yerleşim kalıplarına odaklanacaktır. Terekelerin yardımıyla Osmanlı’nın hangi bölgelerinden İstanbul’a geldiklerinin anlaşılmasıyla yeniçerilerin memleket ilişkileri incelenecektir. Aynı zamanda ocağın hangi cemaat ve bölüğüne mensup oldukları ile yeniçerilerin aralarındaki hemşehrilik ilişkileri görülecektir. Böylece ocak içerisindeki hangi cemaat ve bölükte hemşehrilik ilişkilerinin ağırlıkta olduğu anlaşılacaktır. Yeniçerilerin kışla dışında nerelerde kaldığı, İstanbul’un hangi mahallelerinde yaşamayı seçtikleri de bu bölümün konularındandır. Bazı terekelerde yeniçerilerin ölüm şekillerinden de bahsedilmektedir. Bu yüzden yeniçerilerin ne şekilde öldükleri gösterilecektir. Yine terekelerin kayıt tarihleri de bu bölümün konularından olacaktır.

Bilindiği üzere tereke kayıtlarının önemi kişinin servetini yansıtmışından gelmektedir. Bu kayıtlarda ölen kişinin tüm mal varlığı yazıya dökülmüştür. Çalışmanın beşinci ve son bölümü “Yeniçerilerin Maddî Dünyası” adında olup yeniçeri terekelerindeki mal varlığı üzerine odaklanacaktır. Yeniçerilerin kitap konusundaki tercihleri, kendilerinin vazgeçilmezi olan

silahlarının tür ve süslemeleri, at sahibi olanların at takımlarına olan ilgisi, büyük ve küçükbaş hayvanlardan hangilerini tercih ettikleri, servetlerinin ne kadarını nakit ve mücevher olarak sakladıkları, cariye ve gulam sahibi olacak güçlerinin olup olmadığı ve hangi türlerde taşınır/taşınmaz varlıklara yatırım yaptıkları bu bölümde açığa çıkarılacaktır. Yine yeniçerilerin dükkân ve ev dışında farklı varlıklarının olması şehir hayatına ne derece adapte olduklarını gösterecektir. Özetle tereke kayıtlarının envanter listelerinden yola çıkılarak yeniçerilerin kişisel servetlerinin hangi parçalardan oluştuğu incelenecektir. Bu sayede XVIII. yüzyıl ortasındaki İstanbul'da yaşamış yeniçerilerin kişisel zevk ve beğenileri gün ışığına çıkarılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BAŞKENT İSTANBUL'A BAKIŞ

İstanbul şehri kuruluşundan itibaren daima dinî ve siyasî açılardan dünya sahnesinde kendisine önemli yer edinmiştir. Sultan Mehmet tarafından fethi ile birlikte şehir Osmanlı'nın yükselişinin göstergesi olmuştur. Çalışmanın tarihî sınırlarını oluşturan XVIII. yüzyılda da İstanbul dünyanın sayılı metropollerinden birisiydi. Kuşkusuz şehrin bu yüzyıldaki gücü ve gösterişinde geçmişin sosyo-kültürel birikimi yatmaktaydı. Ancak bu bölümde incelenecek olan İstanbul'un XVIII. yüzyıla kadar ki gelişim süreci olmayacaktır. Bu bölümde İstanbul'un XVIII. yüzyıldaki Osmanlı Devleti içerisindeki durumu anlatılacaktır. Bu düşünce temelinde İstanbul üç farklı kısımda incelenecek olup ilk kısımda İstanbul'un isyanlar üzerinden siyasî durumuna, ikinci kısımda ekonomik durumuna ve son olarak üçüncü kısımda ise şehrin sosyal durumuna bakılacaktır.

1.1. İstanbul'un Siyasî Durumu

1.1.1. İç Siyaset

XVIII. yüzyılda devlet idaresi Osmanlı sarayında ve giderek önem kazanan sadrazam konağında sürdürülüyordu. Fakat toplumun çeşitli kesimlerinden bu yönetime karşı muhalif hareketler de eksik olmuyordu. Yüzyılın ilk yarısında çeşitli toplumsal grupların birlikteliği ile yaşanan isyan hareketleri hükümetlerin devrilmesiyle sonuçlanmıştı. Bu muhalif hareketlere 1703 Edirne İsyanı ile 1730 Patrona Halil İsyanı örnek gösterilebilir. Yüzyılın ilk yarısındaki bu iki isyan tahtın ve sadaretin değişmesine neden olmuştu. Zaten bu yüzyıldaki altı taht değişikliğinden ikisinin (1703-II. Mustafa ve 1730-III. Ahmet) nedeni bu isyanlardı. Bunun için bu bölümde diğer isyan girişimlerine nazaran Edirne ve Patrona İsyanları üzerinde durulacaktır.

1.1.1.1. Edirne Vak'ası (1703)

Yüzyılın ilk önemli isyanı 1703 yılında patlak veren ve Edirne Vak'ası olarak adlandırılan isyandır. İsyanın ortaya çıkmasında Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin iktidar üzerindeki gücü ile Sadrazam Rami Mehmet Paşa'nın Şeyhülislam'ın bu gücünden rahatsız olması gösterilmektedir. Çünkü padişahın Edirne'de ikâmet etmesini kendi çıkarına teşvik eden kişinin Şeyhülislam olduğu düşünülüyordu. O dönemde İstanbul'un yönetimi Şeyhülislam'ın damadı Kaymakam Köprülüzade Abdullah Paşa'nın elindeydi. Yine oğullarından biri Nakibüleşraf Fethullah Efendi, diğeri Rumeli Kazaskeri Mehmet Dede Efendi, bir diğeri ise

Anadolu Kazaskeri Mustafa idi.³ Ayrıca Şeyhülislam Feyzullah Efendi, Sadrazam Rami Mehmet Paşa'yı "vezir kendi çırağımızdır" diyerek hakimiyeti altında tutmaya çalışıyordu.⁴ İşte bu sebepten Şeyhülislam ile Sadrazam arasında bir güç mücadelesi yaşanmaktaydı.

1703 yılının Temmuz ayında Gürcistan üzerine gönderilmeleri için Turnacıbaşı komutanlığında İstanbul'daki yeniçerilerden dört oda dışında cebecilere mensup 200 asker görevlendirilmişti.⁵ Ancak 18 Temmuz 1703⁶ yılında cebeciler "on kıst ulufemiz hâlâ güzeştedir"⁷ diye birikmiş maaşlarını almadan sefere gitmeyeceklerini ilân ederek ayaklandılar.⁸ Bu isyanın sloganı "şer' ile davamız var" olmuştur.⁹ İstanbul'da cereyan eden bu isyanın kısa sürede büyümesinde cebecilerin kendilerine katılmaları teklifine bir müddet direnen yeniçeriler ve bostancıların sonradan isyana katılmaları ve hâllerinden memnun olmayan medrese softalarının da onlara katılmaları etkili olmuştu. Ayrıca padişah II. Mustafa ile devlet yönetiminin uzun zamandır İstanbul dışında olması yani Edirne'de ikâmet etmesi bu isyana bir kısım esnafın da katılmasına zemin hazırlamıştı. Çünkü saray yönetiminin Edirne'de olması İstanbul'un düzenini, asayişini ve ekonomisini olumsuz yönde etkilemişti. İsyancıların isteklerinden birisinin padişahın tekrar İstanbul'a dönmesi şartının olması, şehirdeki ekonomik olumsuzlukların giderilmesini amaçlamaktaydı. Yine bu dönemde yeniçerilerin esnaf loncaları ile kurdukları ilişki esnafın isyana katılımlarını kolaylaştırmıştır. İsyana katılan askerlerin bir kısmı esnaflık yapmakta olduğu için ekonomik olarak onlar da zor durumdaydı. Bu yüzden isyan sürecinde esnaf-asker birlikteliği kısa sürede sağlanmıştı. Nitekim bir yeniçeri balatına göre yetmiş iki esnaf loncası yeniçerilerin yanında bu isyana katılmıştı.¹⁰

İsyanın hız kazanıp sonuca ulaşması 22 Ağustos tarihinde olacaktı. İsyancıların istekleri gerçekleşmiş ve artık Osmanlı tahtına II. Mustafa'nın kardeşi III. Ahmet geçmişti. İsyana sebep olan Feyzullah Efendi, padişah III. Ahmet'in emriyle 3 Eylül 1703 yılında katledildi.¹¹ Bu ölüm dönemin Fransız elçilik raporlarına da yansımıştır.¹² Fakat isyancılar için her şey yoluna girmemişti. Çünkü şimdiye kadar bütün isyanlarda olduğu gibi Osmanlı padişahı isyancı kullarını hiçbir zaman affetmemiştir. İstanbul'a döndükten sonra III. Ahmet isyancıların yönetime karışmalarından ve özellikle isyan sırasında Yeniçeri Ağası yapılan Çalık Ahmet Paşa'nın sadarete çıkmak için baskı uygulamasından rahatsızdı. Bu yüzden isyancıların bertaraf

³ Uzunçarşılı, 2011a: 40.

⁴ Uzunçarşılı, 2011a: 22.

⁵ Özcan (hızl.), 2000: 212; Defterdar Sarı Mehmet Paşa, 1995: 778.

⁶ Anonim Osmanlı Tarihi'nde tarih 17 Temmuz olarak gösterilmektedir. Özcan (hızl.), 2000: 227.

⁷ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, 1995: 778.

⁸ Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa, 2018: 706.

⁹ Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa, 2018: 706.

¹⁰ Zarinebaf, 2010: 185.

¹¹ Özcan (hızl.), 2000: 253.

¹² "Müfti asiler tarafından parçalandı..." Daş (hızl.), 2017: 151.

edilmeleri için kısa zamanda planlar yapılmaya başlandı. Sonuçta Sadrazam Kavanoz Ahmet Paşa'nın hazırladığı plana göre hareket edilmesi kararı alındı. Plan dâhilinde önce Moskova seferi sebebiyle sarayda divân tertip edildi. Bu divân sonrasında Yeniçeri Ağası Çalık Ahmet Paşa'ya Kıbrıs Eyaleti'nin yönetimi tevdi edilerek bir çekdiri ile yola çıkması emredildi. Sadrazamlık makamına ulaşamadığından rahatsız olsa da Çalık Ahmet Paşa bu teklifi kabul etti. Fakat yoldayken Rodos Kalesi'nde kalebend cezasına ve daha sonra da katline dair hatt-ı hümayun çıkarılınca Çalık Ahmet Paşa 1703 yılının Kasım ayında boğduruldu.¹³ İsyankârların güç sahibi ismi ortadan kaldırılınca geriye kalanlar da teker teker bertaraf edildi. Ayrıca Sadrazam Kavanoz Ahmet Paşa'da azledilerek yerine Enişte/Damat Hasan Paşa getirildi.¹⁴

Bir isyancı olan Çalık Ahmet Paşa'nın mevki sahibi olduktan sonra yeni bir isyan girişimini bastırması da ilginçtir. Padişah III. Ahmet, Edirne'den İstanbul'a hareket edeceği sırada bu sefer Bostancılar mevacicileri için bir isyan kalkışmasında bulunmuşlardı. Kalkışmayı ise yeniçerilerin asiler arasından seçilmiş ağası olan Çalık Ahmet Paşa yatıştırmıştı.¹⁵ Bostancıbaşı Mehmet Ağa kalkışma sonrasında azledilerek yerine Ocak Kethüdası Yanyavî Hüseyin Ağa atanmıştı.

1.1.1.2. Patrona Halil İsyanı (1730)

Edirne İsyanı'ndan sonra diğer bir önemli isyan hareketi ise 1730 yılında III. Ahmet'in tahttan indirilmesiyle son bulan Patrona Halil İsyanı'dır. Reşat Ekrem Koçu bu isyan sonrasında kısa kargaşa dönemini "Yalınayaklılar Saltanatı" diye tanımlamaktadır.¹⁶ Patrona isyanında da 1703 Edirne İsyanı'nda olduğu gibi devlet yönetimine karşı olan bir muhalefet ön plandaydı. Muhalefetin hedefindeki en önemli isim Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa idi. Ancak isyan sırasında yaşanan gelişmeler sonucunda III. Ahmet'in de saltanatı son bulmuştur.

İsyanın sebepleri arasında Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın devlet yönetiminde tek otorite sahibi olması başı çekmekteydi. Kendisi gibi oğlu Mehmed Paşa ve yeğenleri Mustafa ile Ali Paşalar da III. Ahmet'in damadıydı. Dönemin Kaptan-ı deryası Kaymak Mustafa Paşa ile Sadret Kethüdası Mehmet Paşa da Nevşehirli'nin damatlarıydı.¹⁷ Yine devletin yönetim kademelerinde sadrazamın kendi adamları bulunuyordu. Ancak yönetim kademelerinde sadrazamın yakın adamlarının bulunması bu mevkilere gelmeleri gereken çoğu kişiyi rahatsız

¹³ Uzunçarşılı, 2011a: 43.

¹⁴ Danişmend, 1971: 51.

¹⁵ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, 1995: 825-826.

¹⁶ Koçu, 1964: 269.

¹⁷ Uzunçarşılı, 2011a: 200.

etmekteydi. Bunun dışında Nevşehirli Damat İbrahim Paşa daha sadarete gelmeden önce padişahın teveccühünü kazanmıştı ve bu yüzden ileride kendisine rakip olacak bazı kişileri bertaraf etme yolunu seçmişti. Bunlardan bazıları Moralı Ali Paşa, Kayserili Osman Paşa, Canım Hoca Mehmet Paşa, Aşçı İbrahim Paşa, Reisülküttap Kadri Efendi, Baş Mirahur Haydar Ağa ve Şeyhülislam Ebu İshak İsmail Efendi'ydi.¹⁸ Görevlerinden uzaklaştırılan bu isimler Damat İbrahim Paşa'ya karşı İstanbul'daki muhalefetin önemli bir halkasını oluşturmaktaydı.

Devlet yönetimindeki bu hoşnutsuzluk ilmiye teşkilâtında da baş göstermişti. Buna sebep ise ilmiye teşkilâtındaki makamda yükselme sisteminin aksamasıydı. Örneğin Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi 1718 yılından 1730 isyanına kadar bu mevkide kaldığı için sırası gelen alt kademedeki isimler bu durumdan rahatsızlık duyuyorlardı.¹⁹ Meşihat makamının en üstünde yaşanan bu aksama en alt kademedeki kadınlara dahi sirayet etmekteydi. Rahatsızlık duyan bu kadınlardan en dikkate değerisi ise İstanbul kadılarından olan ve süresi dolmadan görevinden azledilen Zülali Hasan Efendi'dir. İlmiye sınıfından olup sadrazama karşı muhalefete karışan diğer bir isim ise Ayasofya Vaizi İspirizade Ahmet Efendi'dir.²⁰

1730 yılına yaklaşırken İstanbul'da Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya olan muhalefet içerisinde ortak çıkar birliği kurulmaya başlanmıştır. Sadrazam'a karşı olan bu muhalefetin diğer bir kolunu kendi damadı Kaptan-ı derya Mustafa Paşa oluşturmaktaydı. Kendisinin uzun süre bu makamda bulunması, diğer damat Kethüda Mehmet Paşa'nın sadrazama daha çok yakınlaşması ve kayınpederinin de sadareten ayrılmaması Mustafa Paşa'nın yükselmesinin önünde bir engeldi. Bu yüzden kayınpederine karşı içeriden bir muhalefet oluşturmaktaydı.²¹ Nitekim o dönem İstanbul kaymakamı olan Mustafa Paşa isyanın ilk başladığı sırada Çengelköy yakınlarındaki sahilsarayında bulunuyordu.²²

1730 isyanına giden süreçte Sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya karşı oluşan muhalefet zincirinin diğer bir halkasını ise yeniçeriler ile özellikle İstanbul halkı ve esnafı oluşturmaktaydı. İsyân öncesindeki dış siyasetin getirdiği buhranlı savaş sürecinden sonra özellikle 1699 Karlofça Antlaşması ve 1718 Pasarofça Antlaşması'nın yanında 1723-1732 İran savaşlarının da İstanbul ekonomisine bindirdiği ağır yük şehrin iktisadi ortamını zorluyordu. Devletin uzun savaş dönemlerinden sonra devalüasyona gitmesi maaşlı askerleri ve askerlerin alışveriş yaptıkları esnafı zor durumda bırakıyordu. Paranın değer kaybetmesi eşya ve gıda fiyatlarının yükselmesine sebep olurken, fırsatçıların ortaya çıkmasına da zemin hazırlıyordu. Örneğin 1704 yılında kesik para ve züyûf akçe yerine yeni para ve çil akçe çıkarılmıştı. Elinde

¹⁸ Aktepe, 2016: 86-87.

¹⁹ Aktepe, 2016: 92.

²⁰ Karahasanoğlu, 2008: 107.

²¹ Aktepe, 2016: 95.

²² Karadayı, 2008: 30.

kesik para ve züyûf akçesi olanlar darphaneye giderek 10,5 dirhem mağuş sikke yerine 10 dirhem yeni sikke almaları duyuruluyordu.²³ Yine 29 Nisan 1716 tarihinde 1 zolata 29 paraya, esedî 45 altın ise 3 kuruşa karşılık gelmekteydi.²⁴ Bunların yanında halka yeni vergilerin getirilmesi de hoşnutsuzluğu bir kat daha arttırıyordu. Ağır vergilerin getirdiği yükü kaldıramayan köylüler 1695 yılında getirilen malikâne sistemine de katlanmak zorunda kalıyordu.²⁵ Bu sistemde hedeflenen devletin bir gelir kaynağının karşılıklı sözleşme dâhilinde ve mültezimin ömrü yettiğince ona kiralanmasıydı.²⁶ Bu özelliklerine rağmen nakdî gelirlerin arttırılması için kullanılan bu yöntemin halka hiçbir faydası olmuyordu. 1715 yılında malikâne sisteminin kaldırılmasına teşebbüs edilse de başarı sağlanamadı. Malikâne sisteminin devlet idaresi açısından önemi devlet varlıklarının özelleştirilmesinin önünü açmış olmasıydı.²⁷

Ekonomik zorluklar köylünün iş bulma umuduyla İstanbul'a olan göçünü hızlandırıyor, bu ise şehrin gıda temini sisteminin kaldıramayacağı artı bir yük oluşturuyordu. Ayrıca İstanbul'a göçen bu işsiz kesim yüzünden geride kalan köylünün sırtına göç edenlerin vergi yükleri de yükleniyordu. Bu durum ise yeni göçlere ve devlet içerisinde düzenin iyice bozulmasına neden oluyordu. Göç edenler İstanbul'da asayiş bozarken şehir halkının ve esnafın zor duruma düşmesine bir sebep daha yaratıyordu. Şehir esnafının da ekonomik durumu yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı iyi değildi. Diğer yandan ordu akçesi adıyla alınan vergi de esnafın zorluklarını arttırıyordu.²⁸ İsyân öncesi dönemde esnafın vergiler ve yönetim kademeleri dışında ayrıca yeniçerilerden de rahatsızlık duymaları bu çalışmanın asıl konusunu ilgilendirmektedir. Esnafın 4 Kasım 1726 yılındaki şikâyetlerinden anlaşıldığına göre yeniçeri ve cebecilerden bazı kişiler, esnafın ticaretine engel olup işlerini sekteye uğratıyordu.²⁹

İşte bunun gibi nedenlerle alım gücü düşen halk, esnaf ve askerın zor durumdaki haline karşılık Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın 1718'den sonra başlattığı büyük imar faaliyetleri ile III. Ahmet için tertipledeği zevk ve sefa eğlenceleri muhalefetin bu son halkalarının iyice gözüne batmaya başlayacaktı. Nitekim Dolmabahçe, Sâdâbad, Bebek, Çubuklu ve Üsküdar gibi saray ve bahçelerde düzenlenen zevk, sefa ve çırağan eğlenceleri³⁰ büyük şatafat ve masraflı şekillerde yapılırken aynı zamanda halk-esnaf-asker kesim zor zamanlar geçiriyordu. Bu

²³ Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa, 2018: 816.

²⁴ Işıközlü, 1973: 516-517.

²⁵ Genç, 2003: 516.

²⁶ Salzman, 1993: 401.

²⁷ Salzman, 1993: 403.

²⁸ Kafadar, 1981: 108.

²⁹ Aktepe, 2016: 31.

³⁰ D'Ohsson, (Tarihsiz): 154.

eğlencelere güzel bir örnek Levni tarafından resmedilen III. Ahmet'in dört şehzadesi için tertiplediği ve büyük gösterişlere sahne olan sünnet düğünüdür.³¹

Halkın, esnafın ve askerinin sabrını taşıran son damla ise 1730 yılında İran Seferi amacıyla yeni vergiler toplanarak Üsküdar'a geçilmesine rağmen seferin gerçekleştirilmemesiydi. Hem halk ve esnaf verdikleri verginin boşa gittiğini düşünmüş hem de askerler sefere çıkma düşüncesiyle şehirdeki işlerini bırakıp orduya katıldıkları için seferin gerçekleşmemesi onların da sabrını tüketmişti. Yine Kemal Karpat'ın aktardığına göre o dönemde ordunun sefer ihtiyaçlarını Tekirdağlı bir âyanın önderliğinde kurulan iş ortaklığı karşılamıştı. Bu ortaklık yüzünden büyük bir gelir kapısı kaybeden küçük esnaf ve tüccarlar 1730 isyanında önemli rol oynamışlardı.³²

Özetle Sadrazam'a karşı oluşan bu çok halkalı muhalefet zinciri sonunda 28 Eylül 1730 tarihinde Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın boğazına dolanacaktı.³³ İsyanı başlatan eski yeniçerilerden Patrona Halil'di. Dönemin Venedik balyoslarının raporlarında eski kıyafetlerin alım-satım işiyle ilgilenen biri olduğu yazılan Patrona Halil'in, Muslu Beşe ve Emir Ali dâhil on iki kişiyle bu isyanı başlattıkları vurgulanmaktadır.³⁴ Onun ayrıca kahvehane sahibi olduğu da düşünülmektedir.³⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı isyancıların on yedi kişi olduğunu belirtirken,³⁶ Münir Aktepe ise Patrona'nın yanında on ikiden daha fazla kişinin bulunduğunu tespit etmiştir. Bu isyancıardan bazıları şöyledir: Muslu Beşe, Emir Ali, Oduncu Ahmet, Ali Usta, Kutucu Hacı Hüseyin.³⁷ Burada ilginç olan çok farklı kesimlerden kişilerin bir araya gelmesidir. Örneğin "beşe" olarak görünen yeniçeriler ile esnaflıkla ilgisi olan kişilerin aynı amaç için birlikte hareket etmeleri esnaf ile yeniçerilerin yaptıkları ittifakı göstermektedir.

İsyanın lideri olan Patrona Halil, Arnavutluk'tan gelmeydi. Zamanında Patrona adlı bir gemide çalıştığı için bu lakabı aldığı düşünülmektedir.³⁸ Nitekim o dönem İstanbul'da bulunan Macar göçmenlerinden birisinin mektubunda Patrona Halil'in gemide çalışan bir yeniçeri olduğu yazmaktadır.³⁹ İsyanın liderliğini neden Patrona Halil'in üstlendiği de önemlidir. Aktepe'nin Sandwich adlı İngiliz seyyahattan aktardığına göre Patrona Halil bir arkadaşını öldürdüğü için ölüme mahkum edilmişken, Kaptan-ı derya Mustafa Paşa'nın adamları vasıtasıyla bu cezadan kurtulmuştu.⁴⁰ Bu bilgi yukarıda bahsedilen sadrazama karşı içeriden

³¹ Arslan (hızl.), 2009.

³² Karpat, 2017: 72.

³³ Abdi Efendi, 1999: 28.

³⁴ Shay, 2009: 36.

³⁵ Sajdi, 2014: 53.

³⁶ Uzunçarşılı, 2011a: 204.

³⁷ Aktepe, 2016: 103.

³⁸ Uzunçarşılı, 2011a: 204.

³⁹ Mikes, 2014: 141.

⁴⁰ Aktepe, 2016: 102.

yapılan muhalefetin yavaş yavaş faaliyete geçtiğinin göstergesiydi. Yine bu isyanda Patrona'nın görünürdeki lider olarak seçilmesinde başka bir sebep daha vardı. Patrona Halil daha önce Niş'te meydana gelen bir isyanda rol oynamıştı. Nitekim Niş'teki isyan sırasında asilerin III. Ahmet'i tahttan indirmeye teşebbüs etmeleri de önemli bir detaydır.⁴¹ İşte tüm bu özelliklerinden dolayı isyanın lideri Patrona Halil olarak kayıtlara geçmiştir.

İsyan kısa sürede büyümüş, isyan bayrağı Et Meydanı'na dikilmişti.⁴² İsyanın amacına ulaşmasında ise yöneticilerin geç aldıkları kararları ve basiretsizlikleri sebep olmuştu. Sonuçta 30 Eylül 1730 gecesi Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve damatları idam edilmiştir.⁴³ 2 Ekim 1730 gecesi ise III. Ahmet yerini yeğeni I. Mahmut'a bırakmaya mecbur kalmıştır.⁴⁴ Patrona İsyanı ile on iki sene süren zevk ve sefa dönemi olarak anılan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa dönemi de son bulmuştur. Fakat I. Mahmut döneminde eskisi kadar olmasa da benzer eğlence ve imar faaliyetlerine devam edilmiştir. İsyanın hemen ardından önceden yapılan birçok saray, köşk ve kasır yakılmış, yıkılmış ve yağmalanmıştır. Özellikle sembolik açıdan bu dönemin simgesi olan Sadâbâd Sarayı, padişahın yakılmaması şartına uyularak asiler tarafından yağmalanıp, yıkılmıştır.⁴⁵

1703 isyanı sonrasında olduğu gibi yeni tahta geçen I. Mahmut, Osmanlı hanedanına baş kaldıran kullarını affetmemiştir. Nitekim isyanın sonrasında devlet yönetiminde söz sahibi olmaya başlayan asilerin bertaraf edilmesi için I. Mahmut ve çevresindekiler planlar yapmaya başlamakta gecikmemiştir. Kısa süre sonra hazırlanan plan uygun zamanın geldiğinin düşünülmesiyle tatbik edilmiştir. Önce 23 Kasım 1730 yılında asilerin katledilmesi için divân toplanmışsa da sonuca ulaşamamış, 25 Kasım 1730 yılında yine İran ve Rusya üzerine sefer kararı alınması bahanesiyle ikinci divân tertiplenmiştir. Bu divandaki kısa süreli konuşmalardan sonra asi liderleri, Pehlivan Halil Ağa ve adamları tarafından ortadan kaldırılmışlardır.⁴⁶ Balyos raporlarına göre isyancıları öldürenler divandan bir gece önce Yanım Hoca'nın saraya yerleştirdiği 400 silahlı askeri idi.⁴⁷

1.1.1.3. Diğer İsyan Girişimleri

XVIII. yüzyılda kişisel hayal kırıklıkları yönetime karşı birçok ayaklanma teşebbüslerinde bulunulmasına ortam hazırlamıştı. Benzer isyanlarda birçok farklı toplumsal

⁴¹ Abdi Efendi, 1999: 29.

⁴² Abdi Efendi, 1999: 30.

⁴³ Uzunçarşılı, 2011a: 208.

⁴⁴ Abdi Efendi, 1999: 41.

⁴⁵ Altınay, 2014: 139.

⁴⁶ Aktepe, 2016: 133; Uzunçarşılı, 2011a: 217.

⁴⁷ Shay, 2009: 39.

kesimin birleşmesi de ilgi çekicidir. Gülay Yılmaz Diko, yeniçerilerin sosyal hayata girmesinden sonra özellikle XVII. yüzyılda sebep oldukları isyanların bir askeri isyan olarak değil, şehirli kesimlerin ortak protestosu şeklinde görülmesi gerektiğini savunmaktadır.⁴⁸ Buna iyi bir örnek 1707 yılının Haziran ayında yaşanmıştır. Dîv Ali Ağa kariyer basamaklarını çıkarken hayal kırıklığı yaşayanlardan birisiydi. Kendisi Kul Kethüdası rütbesindeyken Yeniçeri Ağası olamadan azledilmişti.⁴⁹ Azledilmeyi kendisine yediremeyince ocak ağalığı sevdasıyla yanına hayallerine ulaşamayan bazı kimseleri de toplamaya başlayacaktı. Bu isimlerden bazıları Cebecibaşılıktan azledilen Kiremitçioğlu Mehmet Ağa, Basra Beylerbeyisi Vezir Köle Halil Paşa, iki tuğlu Böğürdelenli Kara Mustafa Paşa ve müderrislerden Mu'id Kara Bekir Efendi'ydi. Yine suhtelerden de destek aranmıştı. Bir araya gelen bu ekibin yaptığı plana göre padişah III. Ahmet'in yerine şehzadelerden biri geçirilecek, sadrazam azledilecek, Yeniçeri Ağası Ballı Bozuk Mülakkab Mehmet Ağa ise katledilecekti. Hatta bu muhalif ekip bazı mevkileri dahi kendi aralarında paylaşmışlardı.⁵⁰ Görüldüğü üzere farklı kesimler birlikte hükümete darbe planlamışlar ancak anlaşıldığı üzere suhtelerden biri bu planı 30 Haziran 1707 yılında Yeniçeri Ağası ve Sadrazam'a anlatınca tüm planlar altüst olmuştu. Burada ilginç olan suhtelerin de isyana çekilmeye çalışılmış olmasıdır. Asiler büyük ihtimâlle dört yıl kadar önceki Edirne İsyanı sırasında suhtelerin önemini iyi kavramışlardı. Sonuçta padişahın emriyle isyancıların birçoğu ile üç nefer suhte o gece yakalanıp boyunları vurulmuşken bazı isyancılar da kaçmıştı.⁵¹ Darbe girişiminin bastırılmasından sonra 3 Temmuz 1707 yılında Yeniçeri Ağası Ballı Bozuk Mülakkab Mehmet Ağa, darbe girişiminden haberdar olmadığı suçlamasıyla azledilmiştir. Yani Dîv Ali Ağa kısmen hedefine ulaşmıştır.

Bazı isyan girişimleri önceki isyanların devamı veya destekleyicisi niteliğinde olabiliyordu. 1731 yılındaki isyan girişimi de böyle olmuştu. Patrona Halil İsyanı'ndan bir yıl kadar sonra bazı Arnavutlar çeşitli kesimlerden yanlarına topladıkları 2.000 kişi ile yeni bir isyana yeltenmişlerdi.⁵² Fakat 4 Eylül 1731 gecesi on sekiz bayrak ile ayaklanmayı başlatacakları sırada buldukları yer basılarak çoğu idam edilmiştir.⁵³ Bir iddiaya göre bu isyanın destekçileri arasında babası ile kocası öldürülen Fatma Sultan bulunmaktadır.⁵⁴ Yaşanan bu olay şehirdeki Arnavutlar'ın Osmanlı hükümetinin hedefi haline gelmesine sebep olmuştur.

⁴⁸ Yılmaz Diko, 2011: 249.

⁴⁹ Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa, 2018: 851.

⁵⁰ Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa, 2018: 851.

⁵¹ Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa, 2018: 851.

⁵² Abdi Efendi, 1999: 62.

⁵³ Işıközlü, 1973: 528.

⁵⁴ Karahasanoğlu, 2015: 143.

Arnavutlar'ın dışında 1731 isyan girişimi sonrasında yine çeşitli ayaklanma girişimleri görülmüştür. Ancak etki olarak Edirne ve Patrona İsyancılar kadar önemli olmamışlardır: İstanbul'daki kıtlık sebebiyle çıkan 1740 isyanı, 1770 yılındaki Ruslar'ın Çeşme Baskını'ndan kurtulan denizcilerden bazılarının 1772 yılına kadar padişaha darbe amacıyla isyan girişimlerinde bulunmaları, 1782 yılında bir kısım yeniçerinin, I. Abdülhamit'i devirmek için bildiriler ile hükümeti tehdit etmeleri örneklerden bazılarıdır.⁵⁵

Görüldüğü gibi XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki saltanat değişimlerinde isyanlar ön plandadır. Bu isyanlarda halk-esnaf-asker birlikteliğinin belirginleşmesi veya bir başka açıdan halk-esnaf-asker gruplarının çıkar birliği oluşturmaları XVIII. yüzyıldaki toplumsal dönüşümün göstergesidir. Yılmaz Diko'nun vurguladığı gibi artık keskin toplumsal sınırlar bu yüzyılda bulanıklaşmaya başlıyordu.⁵⁶ Her farklı kesim birbiriyle etkileşimde bulunabiliyordu. XVIII. yüzyıldaki iç siyaseti etkileyen savaşlar haricindeki en önemli iki olay 1703 Edirne İsyanı ve 1730 Patrona Halil İsyanı'dır. Bu tarihten sonra iç siyaseti etkileyen diğer bir önemli isyan 1807 yılındaki Kabakçı Mustafa İsyanı olacaktır.

I. Mahmut'un tahta geçmesi ve asilerin ortadan kaldırılmasıyla beraber devlet 1768 Osmanlı-Rus savaşına kadar nispeten daha sakin bir iç siyasete sahip olmuştur. Kısa süreli III. Osman döneminde de iç siyaset sakinliğini sürdürmüştür. Fakat sonraki dönemde imparatorluğun bazı bölgelerinde yaşanan olaylar siyasî hayatı etkilemiştir. 1740'lı yıllarda Yemame yakınlarında Hanbelî kadısının oğlu Mehmed bin Abdülvehhab tarafından yayılmaya başlanan Vehhabilik hareketi,⁵⁷ 1770 yılında Mora'daki Manyalılar'ın isyanı,⁵⁸ yine aynı dönemlerde Mısır'daki İbrahim ve Murat beyler arasındaki mücadeleler⁵⁹ ve bazı vali ve âyanların siyasî güçlerini başkentin aleyhine arttırma girişimleri İstanbul'daki siyaseti yönlendiren başlıca gelişmeler olmuştur.

1.1.2. Dış Siyaset

İstanbul'daki siyasî hayatı yönlendiren dış unsurlar ise yaşanan savaşlar ve bu savaşlar sonucunda imzalanan antlaşmalardır. Bakıldığında XVIII. yüzyıl bir önceki yüzyıldan kalma sorunların halledilmeye çalışıldığı bir dönem olmuştur. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti genel olarak Rusya, Avusturya, Venedik ve İran ile düşmanca ilişkiler kurmuşken İngiltere, Hollanda,

⁵⁵ Afyoncu vd., 2016: 280,289.

⁵⁶ Yılmaz Diko, 2017b: 6.

⁵⁷ Büyükkara, 2012: 611.

⁵⁸ Uzunçarşılı, 2011a: 395.

⁵⁹ Uzunçarşılı, 2011a: 515.

İsveç ve Fransa ile dostane ilişkiler içinde kalmaya çalışmıştır. Bu devletler haricinde başka devletlerle siyâsî ilişkiler kurulmuşsa da diğerleri kadar önemi haiz değildir.

Osmanlı Devleti, bu yüzyıla Kutsal İttifak Devletleri⁶⁰ ile imzaladığı Karlofça Antlaşması'nın ağır yükü altında girmişti.⁶¹ II. Viyana Kuşatması sonrasında başlayan savaş 1697 Zenta yenilgisinin akabinde Osmanlı aleyhine dönmüştü. 1699 Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasında İngiliz ve Hollanda'nın arabuluculuğu etkili olmuştu. Yine Rusya ve Fransa, Osmanlı'nın dış siyasetinin şekillenmesinde önemli roller oynamışlardı.

Osmanlı yönetimi bu yüzyılda Karlofça Antlaşması ile kaybettiği toprakları geri kazanma politikasını benimsemiştir. Ancak kısa süre sonra bu hedeflerine ulaşacak ne ekonomik ne de askeri gücünün olmadığını anlayacaktır. Bunun sonucu olarak ilk geçici elçilikler Damat İbrahim Paşa döneminde, ilk daimi elçilikler ise 1793 yılında Avrupa'nın bazı şehirlerinde açılmıştır. Ayrıca Osmanlı hükümeti bu dönemde artık tüm denizlerde hakimiyet kurma anlayışından da vazgeçmiştir. Hükümet, XVIII. yüzyılda denizlerdeki sorumluluk alanlarını kendi kara parçasından en fazla otuz mil kadar ileri götürüyordu. Otuz mil haricinde yaşanacak olan gelişmelerden sorumluluk kabul etmeyeceğini açıklıyordu.⁶² Yani bu yüzyılda Osmanlı Devleti karada olduğu gibi denizde de gücünün sınırlarını kabul ediyordu. Karlofça Antlaşması sonrası devlet sadece büyük toprak ve nüfus kaybetmemişti. Aynı zamanda Avrupa'da prestij kaybı da yaşamıştı. Nitekim bu yüzyıldaki birçok savaşta Avrupalılar, Osmanlı'nın sarsılan bu prestijinden güç alarak savaşlara katılmışlardı. Yüzyıl boyunca yaşanan başlıca savaşlar ise şöyledir: 1710-1711 Osmanlı Rus Savaşı, 1715-1718 Osmanlı-Venedik-Avusturya Savaşı, 1735-1739 Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşı, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı, 1787-1792 Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşı. Batı'da bu savaşlar meydana gelirken Doğu'da ise İran'da kurulan hükümetlerle sürtüşme devam etmiştir. Bu sürtüşme sonucunda önemli beş savaş gerçekleşmiştir: 1723-1727, 1730-1732, 1735-1736, 1742-1746, 1775-1779 Osmanlı-İran Savaşları. Güney'de ise Fransa ile 1798-1801 yılında Mısır'ın işgali dolayısıyla bir savaş yaşanmıştır.

Osmanlı Devleti bu yüzyılda ona yakın önemli savaş yapmıştır. Sık yaşanan savaşlar şüphesiz hem ekonomik yapıyı hem de toplumsal yapıyı kötü şekilde etkilemiştir. Yine savaşlar sonrasında imzalanan antlaşmalar da Osmanlı düzeninde derin yarılmalara sebep olmuştur. Bu savaşlar sonrası imzalanan antlaşmalar şöyledir:

⁶⁰ İttifak; Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rusya devletlerinden oluşmaktaydı.

⁶¹ Antlaşma maddeleri için bkz: Defterdar Sarı Mehmet Paşa, 1995: 653-667.

⁶² Bostan, 2017: 308.

Rusya ile 1711 Prut Antlaşması, Venedik ve Avusturya ile 1718 Pasarofça Antlaşması, Rusya ile 1739 ve Avusturya ile 1739 Niş Antlaşmaları, Rusya ile 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, Avusturya ile 1791 Zıştovi ve Rusya ile 1792 Yaş Antlaşmaları.

İran'daki hükümetler ile 1727 Hemedan, 1732 Ahmet Paşa, 1736 İstanbul, 1746 Kerden Antlaşmaları. 1775-1779 savaşı sonrası herhangi bir antlaşma yapılmamıştır. Son olarak Fransa ile 1802 Paris Antlaşması yapılmıştır.

Görüldüğü gibi XVIII. yüzyılda Osmanlı dış siyaseti Batı'da, Doğu'da ve Güney'de hareketli zamanlar geçirmiştir. Genellikle sınır komşularıyla fiili savaşa girilmişken, sınır komşusu olmayan İngiltere, Hollanda, Fransa ve İsveç ile barışçıl ve ticarî ilişkiler kurulmuştur. Bu devletler de ticarî çıkarları için Osmanlı ile ittifaka olumlu bakmışlardır. Örneğin XVIII. yüzyılın büyük çoğunluğunda Doğu Akdeniz'deki ticaretteki en büyük payı Fransızlar ele geçirmişti.⁶³ 1724-1789 yıllarında Fransız dış ticareti %190 artış sağlamıştı.⁶⁴ Fransızlar'ın bu yükselişinde Marsilya Ticaret Odası'nın yeni politikaları dışında Osmanlı Devleti ile girdiği siyasî ve ekonomik yakınlaşmalar etkili olmuştu.

1.2. İstanbul'un Ekonomik Durumu

XVIII. yüzyıl İstanbul'unun incelenecek olan ikinci kısmı ekonomiyle ilgilidir. Ancak siyasette olduğu gibi ekonomide de İstanbul'u Osmanlı Devleti'nden ayrı düşünmek faydasız olacaktır. Bu sebeple İstanbul ekonomisi Osmanlı'nın genel mali durumu ile beraber açıklanmaya çalışılacaktır. Osmanlı ve İstanbul ekonomisini anlamak için ekonomik hayatı etkileyen unsurlara bakmamız gerekmektedir. Nüfus, bütçe, ticaret ve esnaf konuları bu unsurların başında gelmektedir.

1.2.1. Nüfus ve İaşe

Osmanlı'da nüfus sayımı resmî olarak 1830-1831 yılından önce yapılmamıştır. Bu sebeple 1700'lü yılların nüfusu hakkında verilen sayılar tahminîdir. Yusuf Akçura'ya göre Osmanlı'nın toplam nüfusu bu yüzyılda 35-50 milyon arasındaydı.⁶⁵ Diğer araştırmacılar ise 1774 yılında 31 milyon,⁶⁶ 1785 yılında 32 milyon civarında tahmin etmektedir.⁶⁷ İstanbul'un nüfusuyla ilgili tahminler ise özetle şöyledir: Tomas Allom 700.000,⁶⁸ 1790'lı yıllar için

⁶³ Eldem, 2011: 385.

⁶⁴ Kocakaplan, 2017: 165.

⁶⁵ Akçura, 2019: 3.

⁶⁶ Karpat, 2017: 45.

⁶⁷ Behar, 1996: 21.

⁶⁸ Allom, 2013: 7.

McGowan 600.000, Olivier ise 500.000 olarak tahmin etmektedir.⁶⁹ Şehirdeki tahıl tüketiminden yola çıkan William Eton ise 1798 yılında toplam nüfusu 426.000 olarak tahmin ederken, bunlar içinden şehirde sürekli yaşayan 300.000 kişinin olduğunu varsaymaktaydı.⁷⁰ Daha yakın tarihli bir çalışmada Halil İncalcık İstanbul'un nüfusunun 400.000'i aşmadığını düşünmektedir.⁷¹ Son olarak Betül Başaran da şehrin XVIII. yüzyıl sonlarındaki nüfusunu 400.000 olarak hesaplamaktadır.⁷² Çeşitli araştırmacıların verdikleri sayılar üzerinden XVIII. yüzyılda İstanbul'un tahminî nüfusunun 400.000 ile 750.000 kişi arasında olduğu düşünülebilir.

Osmanlı toplumu kozmopolit bir yapıdaydı. Yarım milyon civarında nüfusu olan Başkent İstanbul da yine aynı özellikte bir şehirdi. Osmanlı toplumsal yapısı genel olarak dört farklı katmandan oluşan tabakalaşma sistemi (erkân-ı erbaa) adı verilen teoriyle tanımlanırdı. Etnik ve dinî bir ayrımın olmadığı tabaka sisteminin en üst katmanında askerîler yani yönetici kesim, ikinci katmanda ulema kesimi yani dinî grup yöneticileri, üçüncü katmanda bürokratlar, tüccarlar ve zanaatkârlar bulunmaktaydı. En alt katmanda ise reaya olarak isimlendirilen tarımsal üreticiler yer alıyordu. Teoriye göre her katmandaki insanlar diğer katmanlardakilerin işlerine karışmamalıydı. Bu yolla toplumsal düzen sağlanacaktı. Daha sonra Osmanlı düşünürleri dört katmandan oluşan bu sistemi iki ana gruba indirgemişlerdir. Bu sistemde toplum askerî ve reaya olarak iki farklı şekilde sınıflandırılmıştır.⁷³

Toplumsal yapı ayrıca millet sistemi adı verilen başka bir teoriyle de tanımlanıyordu. Bu sistemde toplumsal unsurlar inançlarına göre sınıflandırılmaktaydı. Yani Müslümanlar bir taraftayken ehl-i kitap olarak tanınan Hristiyanlar ve Museviler zımmî adıyla diğer kesimi oluşturmaktaydı. Ancak devlet yönetiminin gözünde Müslümanlar diğer din mensuplarına göre daha öncelikli sıradaydı. Çünkü hem yönetici kadro İslâmı benimsemişti hem de sınırlar içerisindeki hâkim yapıyı Müslümanlar meydana getiriyordu. Cemaatler halinde toplanan dinî grupların yönetici vasfına sahip liderleri bulunmaktaydı. Hristiyanlar'da bu görevi patrikler, Museviler'de ise hahambaşı yerine getiriyordu. Esnaf loncalarında olduğu gibi dinî gruplaşmalar da devletin istediği bir durumdu. Çünkü toplumun farklı kesimlerini tek tek denetleyip yönetmek yerine cemaat liderleriyle ilişki içerisinde olmak daha faydalı yönetim sağlamaktaydı.

Yarım milyon civarında bir nüfusu barındıran İstanbul'da Türkler yanında Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Araplar, Arnavutlar, Moldovyalılar, Ulahlar, Kafkasyalılar ve Avrupalılar hayatlarını sürdürmekteydiler. Etnik ve dinî olarak ayrıma tabi tutulan bu topluluklar

⁶⁹ Kocakaplan, 2017: 173.

⁷⁰ Eton, 1973: 282.

⁷¹ İncalcık, 2001: 237.

⁷² Başaran, 2014: 62.

⁷³ Karpat, 2017: 16-17.

şehrin belirli bölgelerinde cemaatler halinde yaşamaktalardı. Çünkü esnaf hayatında olduğu gibi sosyal hayatta da bireysel yaşam büyük zaafı barındırmaktaydı. Etnik ve dinî ayrımların gözetilmediği yerler ise ticarî etkinliklerin yoğunlaştığı alanlardı. Eminönü ile Unkapanı arası ve Kapalıçarşı'nın etrafındaki alanlar genellikle toplumsal, etnik ve dinî farkların en aza indiği yaşam alanlarıydı.

Sur içinde olduğu gibi Eyüp, Kasımpaşa ve Üsküdar bölgelerinde de Müslümanlar ve Türkler çoğunlukta, sarayın karşısındaki Galata ve Pera bölgesinde ise Rum, Ermeni ve Yahudilerin başını çektiği değişik gruplar ve Avrupalı nüfus çoğunluğu oluşturmaktaydı. Marmara kıyıları ve Haliç etrafında Rumlar, Yenikapı, Samatya ve Topkapı'da Ermeniler, Balat ve Hasköy'ün dış mahallelerinde ise Yahudiler baskındı.⁷⁴ Genelde şehrin merkezinde Müslümanlar yer alırken, gayrimüslimler de merkezin dışına çıkarılmışlardı. Çeşitli kesimlerden meydana gelen şehir toplumu İstanbul'un farklı mahallelerini meydana getirmekteydi. Bu mahallelerin merkezinde genelde cami, kilise ve sinagog gibi dinî yapılar veya çeşme, sebil, bakkal, berber gibi ihtiyaçların karşılandığı yapılar yer almaktaydı. Fatih Sultan Mehmet'in ölümünden sonraki dönemde İstanbul'da 182 mahalle, 1600 yılında 226 mahalle ve 1672'de 277 mahalle bulunduğu tespit edilmiştir.⁷⁵ Evliya Çelebi ise XVII. yüzyıl sonlarına doğru şehirde 9.973 Müslüman, 354 Rum, 257 Yahudi, 17 Frenk ve 27 Ermeni mahallesi olduğunu iddia etmektedir.⁷⁶

Şehrin bu şekilde kısımlara ayrılması yanında şehirdeki bu nüfusun iâşesi de önemli bir düzen içerisinde gerçekleştirilirdi. Devletin başkenti olması, yarım milyon civarında bir nüfusu barındırması, ordunun önemli kısmının burada bulunması, giderek büyüyen bürokratik kesimin şehirde ikâmet etmesi ve yaşanacak büyük bir iâşe probleminin ayaklanmaya sebep olma ihtimâlinin yüksek olması bu durumun başlıca nedenleriydi. Edhem Eldem'in deyişiyle "İstanbul temelde imparatorluk üretiminin büyük kısmını yutan asalak bir devdi."⁷⁷ Çünkü üretilen her şey öncelikle İstanbul'u doyurmalıydı. Şehrin kendi ihtiyaçlarını karşılayacak imkânının olmaması ve yakın çevresinin de bu konuda yetersiz kalması, onu tüm imparatorluğun öğütücüsü durumuna sokmaktaydı. Mehmet Genç'in iâşecilik ilkesiyle açıkladığı bu sistemde halkın temel ihtiyaç mallarına en iyi kalitede ve en ucuz şekilde ulaşabilmesi hedeflenmekteydi. Narh uygulaması da bu amaca yönelik bir yöntemdi. Halkın dinî bayramlar gibi özel günlerde iâşe yönetimi daha da önem kazanmaktaydı. Nitekim devlet

⁷⁴ Eldem, 2017: 185.

⁷⁵ Canatar, 2013: 234-235.

⁷⁶ Evliya Çelebi, 2013: 239.

⁷⁷ Eldem, 2017: 197.

yönetimi Ramazan ayına girilmeden önce Şaban ayı sonlarında temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarına narh koyarak düzenleme yoluna giderdi.⁷⁸

İhtiyaç malzemelerinin çoğunlukla deniz yoluyla dışarıdan gelmesi sonucu Haliç üzerindeki iskele bölgelerinin bazı lojistik alanlara yönelik uzmanlaşmasına yol açmıştı. Örneğin Yemiş İskelesi, Odun Kapısı, Unkapanı ve Yağ Kapanı iskeleleri isimlerinden de anlaşılacağı üzere farklı ihtiyaç maddelerine göre çalışmaktaydı. Bu bölgelerin hemen arkasında han ve depolama merkezlerinin bulunması şehrin üretimden çok tüketim odaklı olduğunun kanıtıdır. Şehrin genellikle et, hububat, meyve, pirinç, kahve, pamuk, odun, kömür gibi ihtiyaç ürünleri Balkanlar, Karadeniz, Anadolu ve Afrika'dan sağlanmaktaydı. Özellikle saray çevresinin tüketimi için gerekli olan lüks mallar çoğunlukla yabancı ülkelerden karşılanmaktaydı. Bu ülkelerde Fransa başı çekerken İngiltere, Hollanda, Hindistan ve İran arkadan gelmekteydi. Nitekim gümrük kayıtlarından da XVIII. yüzyılda Fransa'nın öne çıktığı teyit edilmektedir.⁷⁹ Lüks ürünlerde kumaşlar, saatler, aynalar, mücevherler, barut, silah ve top malzemeleri gibi üretimi imparatorluk içinde sınırlı olanlar tercih ediliyordu. İstanbul'un lüks mallar dışında temel gereksinimleri hububat, et, su ve odun, kömür gibi mahrukat maddeleriydi. Hububatın büyük kısmı Trakya ve Teselya ovalarından, Tuna havzasından, Bulgaristan'dan, Karadeniz'in Kuzeyi'nden, Batı Anadolu ve Mısır'dan sağlanmaktaydı. Bu bölgelerin deniz ve nehirlerle kıyısının olması zahire ve hububatın İstanbul'a nakliyesinde belirleyici oluyordu.⁸⁰

Şehirde en çok koyun ve sığır eti tercih edilmekteydi. Bu ihtiyacın karşılanması için ise celepkeşan sistemi uygulanmaktaydı. Celepkeşan sisteminde hedeflenen her yıl şehre belirli sayıda koyunu getirmekle sorumlu, birçok vergiden muaf bir iş ortaklığını meydana getirmektir.⁸¹ XVIII. yüzyılın hemen öncesinde şehrin kasaplarına yılda 7 milyon civarı koyun ve kuzu ile 200 bin sığır getirildiği kayıtlara geçmiştir.⁸² Şehrin ana ihtiyacı olan suyun temini için ise özellikle benimsenen bir sistem yoktu. Su kıtlığının yaşandığı zamanlarda halk gıda maddelerinden daha fazla etkilenirdi. Nitekim 16 Eylül 1714 günü Ramazan ayında yazdan beri süren su kıtlığı çekilmez dereceye gelmiş, bunun üzerine kullukçular tarafından su nöbetle dağıtılmıştır.⁸³ Su civar göllerden bentler aracılığıyla şehirdeki, sarnıç, çeşme, sebil, hamam ve önemli konutlara getirilmekteydi. Bu işleri emrindeki vasıflı-vasıfsız işçilerle gözetin başmimarı.⁸⁴ Genellikle evlerin çoğunun içinde su kuyusu vardı. Daha büyük olan konaklarda

⁷⁸ Kütükoğlu, 1994: 563.

⁷⁹ Eldem, 2011: 385.

⁸⁰ İncik, 2017: 218.

⁸¹ Uzun, 2006: 8.

⁸² Mantran, 1990: 169.

⁸³ Işıközlü, 1973: 513-514.

⁸⁴ İncik, 2009: 437.

ise su sarnıçları kullanılırdı. Yoğurt, kaymak ve süt ihtiyacı şehrin çevresinde kurulan mandıralar aracılığıyla sağlanırken, şarap, zeytin ve meyve ihtiyacının büyük çoğunluğu Kurşunlu, Seki, Bigados, Stos ve Mudanya gibi Rumların yaşadığı yerlerden karşılanmaktaydı.⁸⁵ İstanbul'un yakacak ihtiyacı ise çoğunlukla Karadeniz kıyılarındaki Şile, Taşköprü, Midye, Terkos, Yoros, Istranca, Çatalca ve Silivri gibi bölgelerden sağlanmaktaydı.⁸⁶ Matbah-ı Âmire'nin yanı sıra şehirdeki konutların, han ve kervansarayların, çeşitli dükkânların, hamamların, top ve tüfek imalathaneleri gibi ordunun ve darphanelerin odun ve kömüre gereksinimi fazlaydı. Bu gereksinimin karşılanmasında devlet rençberler aracılığıyla rol oynamaktaydı. Tüm bu temel ihtiyaç maddeleri dışında fındık, kestane, incir, elma ve çeşitli turunçgiller gibi farklı ürünler ise Anadolu ve Rumeli'nin farklı coğrafyalarından İstanbul'a ulaştırılmaktaydı. Ayrıca İstanbul'un sıcak yaz aylarında özellikle soğuk içecek talebini karşılamak için Bursa'daki dağlardan gemilerle buz taşındığı da bilinmektedir.⁸⁷ Nitekim XVIII. yüzyılda karcı esnafı şehrin kar ve buz ihtiyacında önemli roller üstlenmişti.⁸⁸

1.2.2. Bütçe

Osmanlı ekonomisinde XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile başlayan bir değişim söz konusudur. Özellikle Sanayi Devrimi'nin başlangıcının bu döneme tarihlenmesi de ekonomideki klasik düzenin değişmeye başlamasında etkili olmuştur. Şevket Pamuk XVIII. yüzyıl boyunca Osmanlı ekonomisinin bir önceki yüzyıla nazaran genişlediğini savunmaktadır.⁸⁹

Devletin ekonomisi yüzyılın ikinci yarısına kadar olumlu bir havaya sahipti. Nitekim merkezî bütçe 1720-1760 yılları arasında artıya geçmişti. Ekonominin bu süreçteki olumlu durumunu 1748-1768 arasındaki paranın değerindeki istikrar desteklemiştir. Para istikrarında dönemin gümüş madenlerindeki üretimin aktifliği de yardımcı olmuştur. Bu yüzyıldaki başlıca gümüş madenleri olan Gümüşhane, Keban, Espiye, Ergani, Kratova, Sidrekapısı'nda üretim arttırılmıştı.⁹⁰ Genel olarak devletin gelirlerinin artmasında vergilerin artış göstermesi, çeşitli iç borçlanma yöntemlerinin uygulanması, malikâne sisteminin nakit para ihtiyacını karşılaması gibi sebepler gösterilmektedir. Yine Sultan III. Ahmet ile onun Sadrazamı Nevşehirli Damat

⁸⁵ İnalçık, 2017: 224-225.

⁸⁶ Aynural, 2014: 563.

⁸⁷ Çiftçi, 2004: 166.

⁸⁸ Kurt, 2015: 146.

⁸⁹ Pamuk, 2018: 155.

⁹⁰ Pamuk, 2016: 69-70.

İbrahim Paşa'nın barışsever kişiler olarak tanınmaları bu gelir artışında etkili olmuştur.⁹¹ Gider kalemlerinin artmasında ise savaşların sürekliliği, nüfusun artışı, devletten maaş alan kesimin büyümesi, ithalatın artışı ve paranın değerinin düşmesi gibi sebepler ön plana çıkmaktadır. Aslında 1690-1768 yılları arasında belirli bir para istikrarı varken, 1769'dan itibaren bu istikrar bozulmuş ve 1843 yılına kadar büyük taşışlere ve fiyat artışlarına sebep olmuştur.⁹² Şüphesiz 1768 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşı'nın etkisi ve 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması bu istikrarın bozulmasında en büyük etkendi.

İşçi yevmiyelerinden de şehrin ekonomik vaziyeti takip edebilmektedir. Pamuk'un tespitlerine göre 1700'den 1750'ye gelene kadar bir vasıfsız işçinin günlük maaşı ortalama 23,8 akçeden 32,4 akçeye çıkarken aynı dönem aralığında bir vasıflı işçinin günlük maaşı 38 akçeden 58,6 akçeye çıkmıştır.⁹³ 1750'den yüzyıl sonuna kadar olan dönemde ise bir vasıfsız işçinin günlük maaşı ortalama 32,4 akçeden 80,2 akçeye çıkarken aynı dönem aralığında bir vasıflı işçinin günlük maaşı 58,6 akçeden 148,4 akçeye çıkmıştır.⁹⁴ Bu artışlara paranın değeriyle oynanması sebep olurken asıl önemli etkiyi 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması yapmıştır.

Bu yüzyılda da ekonomik dengenin sağlanması için çeşitli yollara başvurulmuştur. Örneğin III. Ahmet döneminde kapıkullarının artan ulufe ödemeleri ve ödemelerde yaşanan suistimaller yönetimin dikkatini çekmiş, bunun üzerine 1718 yılında kapıkullarının teftişi sonrası hazineye 1.500 kese tasarruf sağlanmıştır.⁹⁵ Devletin ekonomik durumu düzeltmek için kullandığı araçlardan bir diğeri olan paranın gümüş değerinin azaltılması yöntemi sık sık denenmiştir. Bu ise birçok sosyal sıkıntıya âdeta davetiye çıkarmıştır. Örneğin 1719 yılında bir dirhem gümüşün değeri 21 akçeden 20 akçeye düşürülmüştü.⁹⁶ Bunun dışında XVII. yüzyıl sonlarında Osmanlı akçesi çeşitli sebeplerden dolayı ekonomik hayatta fiilen kaybolmuştu. Akçenin kaybolmasıyla ticarete ve özellikle İstanbul'un ekonomik hayatında yabancı paralar ön plana çıkmıştı. İstanbul piyasalarında yüzyıl boyunca Babka, Rub, Zolata, Riyal, Sümün, Esedî gibi gümüş paralar ile Engürüs ve Yaldız gibi yabancı altın paralar sık görünür olmuştu. Devletin, akçenin piyasalardan çekilmesiyle ekonomi üzerindeki hakimiyeti azalmış, aynı zamanda paranın ayarını düşürerek belirli kazançlar sağlama gücünü de elinden almıştır. Bu sebeplerden 1690 yılında Darphane-i Âmire'de ilk büyük gümüş sikkeler basılarak tedavüle

⁹¹ Cemal Kafadar'a göre bu yöneticiler zorunluluktan barış yapmayı istemişlerdi. Çünkü yeniçerilerin itaatsizlikleri üzerine sefer zamanlarında düzenli asker toplanamadığı için barış yanlısı politika gütmüşlerdi. Kafadar, 1981: 79.

⁹² Pamuk, 2016: 120.

⁹³ Pamuk, 2016: 166.

⁹⁴ Pamuk, 2016: 166.

⁹⁵ Aktepe, 2016: 12.

⁹⁶ Aktepe, 2016: 22.

sokulmuştu. Daha sonra ise bu gümüş sikkenin yerine 1703 yılında 25 gram ağırlığında ve %60 gümüş içeriğine sahip yeni bir gümüş sikke basılmıştı.⁹⁷ Aynı dönemde bir gümüş sikkenin değeri 120 akçeye eşitti.⁹⁸ Kuruş-akçe dengesinin sonraları 1 kuruşun = 160 akçe oranında dengelendiği görülecekti. Tüm çabalara rağmen yeni basılan gümüş paraların da değeri korunamamıştır. Kuruşun değeri ve içerisindeki gümüş oranı 1754 yılından XIX. yüzyılın ilk yıllarına kadar yarı yarıya düşmüştür. Kuruşun yüzyılın ikinci yarısından 1812 yılına değin her sene yaşadığı değer kaybı ortalama %3-3,5 olmuştur.⁹⁹ Daha iyi anlaşılması açısından bu oran yüzyılın ilk yarısında ortalama %0,30 civarındaydı.¹⁰⁰

XVIII. yüzyıl boyunca devlet, bütçenin verdiği açıkları karşılamak için para taşıyıcıları yanında iç borçlanma yöntemlerine de başvurmuştur. Özellikle iltizam sistemi 1695 yılında hayata geçirilen malikâne düzeniyle beraber iç borçlanma yöntemlerinden en önemlisi olmuştur.¹⁰¹ 1768-1774 yılındaki savaştan sonra ise bir diğer iç borçlanma yöntemi olan esham sistemine geçilmiştir. Çünkü Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Osmanlı Devleti, Rusya'ya 7.500.000 kuruş tazminat ödemek zorunda bırakılmıştı. Bu miktar o dönemin Osmanlı bütçesinin hemen hemen yarısına karşılık gelmekteydi.¹⁰² Devletin 1785 yılında esham sistemi sayesinde merkezî hazineye 11.500.000 kuruş gelir sağlamış olması bu alanda başarılı olduğunu göstermektedir.¹⁰³ Bu yöntemler dışında devletin iç borçlanma olarak kullandığı diğer bir yöntem de sarraf ve bankerlerden borç almak olmuştur.

1.2.3. Ticaret

Şehrin iâşesi için bütçenin yanında ticarete önemli bir konuydu. Çünkü İstanbul'un beslenmesi için gerekli ihtiyaç maddelerinin gerektiğinde dışarıdan da karşılanması mecburiyeti doğuyordu. Osmanlı ticaretinde genel olarak ithalat oranı yüksek, ihracat oranı düşüktü. Deniz ticareti, kara ticaretinin önündeydi. Karadan mal taşımak daha pahalı ve riskliydi. Çoğunlukla deve ve eşeklerden oluşan kervanlarla kara ticareti sürdürülüyordu. Örneğin eşkıyalık hareketleri, yolların elverişli olmaması, komşu devletlerle olan savaş hali, tek seferde yüksek miktarda mal taşınamaması, uzun süren yolculuklar, gümrüklerde uygulanan vergilendirmelerin suistimale açık olması gibi sebeplerden dolayı deniz ticareti daha çok tercih edilirdi. İstanbul için de bu böyleydi. Şehrin sahip olduğu çok sayıda iskele gemilerin

⁹⁷ Pamuk, 2018: 154.

⁹⁸ Pamuk, 2018: 314.

⁹⁹ Kocakaplan, 2017: 32.

¹⁰⁰ Pamuk, 2016: 120.

¹⁰¹ Pamuk, 2016: 137.

¹⁰² Genç, 1995: 377.

¹⁰³ Genç, 1995: 378.

yaşamasını kolaylaştırıyordu. Bununla beraber tek seferde çok sayıda malın kısa sürede İstanbul'a ulaştırılması ve karadaki kadar eşkıya hareketlerinin yaşanmaması deniz ticaretinin önemini arttırmaktaydı. İstanbul'un deniz ticareti Haliç bölgesinde karşılanırken, kara ticaretinde ise Avrupa'dan gelen ticaret kolu Karagümrük'te, Anadolu'dan gelen ticaret kolu ise Üsküdar'da karşılanmaktaydı.¹⁰⁴ Bu dönemde Osmanlı'nın önemli ticaret limanları olarak İstanbul, İzmir, Selanik, İskenderun ve Beyrut sayılabilir. Diğer yandan Mantran'ın "miğde-kent"¹⁰⁵ olarak adlandırdığı İstanbul'u besleyen iskelelerin sayısı XVIII. yüzyılda doksanın üzerindeydi. Dış ticarete ise Galata ve çevresi merkezî olma konumunu sürdürmekteydi. Kemal Karpat devletin ekonomiyi hareketlendirme politikaları sebebiyle 1695-1730 yılları arasındaki dönemi "kapitalizme açılış" olarak adlandırmaktadır.¹⁰⁶

Ticaret genel olarak herhangi bir siyasî anlaşmazlık yaşanmayan devletler ile sürmekteydi. Osmanlı ile Fransa, İngiltere, İsveç, Hollanda, İspanya, Avusturya, Venedik, Dubrovnik, Danimarka, Napoli Krallığı gibi devletlerden bir kısmı uzun soluklu bir kısmı da sadece barış dönemlerinde ticaret ilişkileri kurmuşlardı. Ticaret ilişkilerinde bulunan yabancı devletler bu ilişkileri konsoloslukları aracılığıyla yönetmekteydi. Açılan konsolosluklar üzerinden hangi devletin Osmanlı'nın hangi bölgesiyle ticarî ilişkiler içerisinde olduğunu anlayabilmekteyiz.

Söz konusu bu ticaretin seyrinde kapitülasyonlar önemli yer tutmaktaydı. Osmanlı Devleti açısından Avrupa siyasetinde yaşanan sorunların dost ülke edinmeden çözülemeyeceği daha önceden anlaşılmıştı. Böylece siyasette destek bulmak pahasına birtakım ekonomik ayrıcalıklar müttefiklere verilmekteydi. Osmanlılar bu politika ile 1699 yılında karşısında bulunduğu Kutsal İttifak Devletleri benzeri gruplaşmaları engellemeye çalışmıştır. Osmanlı'nın kapitülasyonlara olan yaklaşımını etkileyen diğer mesele toplumun ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanması problemiydi. Kapitülasyonlar sayesinde imparatorluk içerisinde olmayan veya ihtiyacı karşılamayan ürünlerin dışarıdan ucuza sağlanması amaçlanmıştır. Bu ürünler çelik, kurşun, kalay, barut ve kimyasal maddeler, kaliteli yünler, kumaşlar, saat, ayna, mücevher gibi emtialardır.¹⁰⁷ Bu durumun olumsuz tarafı ise ucuz ve bol miktarda malın dışarıdan gelmesinin, Osmanlı üretim sisteminin aktifliğini kaybetmesine sebep olmasıdır. Sistem kendini yenileyemediği için Avrupa malları ile rekabet edememiştir. Diğer yandan kapitülasyonlar sayesinde artan ticaret, devletin gelir kalemlerinden olan gümrük gelirlerinin de artmasına yardımcı olmaktadır. XVIII. yüzyıla kadar tek taraflı olarak verilen

¹⁰⁴ Kocakaplan, 2017: 74.

¹⁰⁵ Mantran, 1990: 167.

¹⁰⁶ Karpat, 2017: 71.

¹⁰⁷ İncalcık, 2017: 229.

kapitülasyonlar bu yüzyıldan sonra karşılıklı antlaşmalar şekline dönüşmüştür. İnalıcık'a göre bunda Avrupa'nın askeri üstünlüğü ele geçirmesi başrol oynamıştır.¹⁰⁸ Bu dönemde Fransız malları Osmanlı ve İstanbul ticaretinde önemli paya sahip olmuştur. Nitekim Fransız tüccarlar limanlarda en çok görünen tüccarlardandı. 1740 yılında Fransızlar ile yapılan yeni bir ticarî antlaşma bu görünürlüklerinde etkili olmuştur. Antlaşma ile Fransız tüccarlar artık %5 yerine %3 gümrük vergisi ödeme imtiyâzına sahip olmuşlardı.¹⁰⁹ Yine bu yüzyılda İngiltere, Hollanda ve İsveç gibi devletler de ticarî imtiyâzlar almak için çaba sarf etmişlerdi. Osmanlılar 1711 yılında İngiltere ile, 1740 yılında Fransa ve Napoli Krallığı ile, 1755 yılında Danimarka ile, 1761 yılında Prusya ile ve 1782 yılında İspanya ile ticarî antlaşmalar yapmıştır. Özellikle İngiliz ürünlerinden daha ucuz ve dayanıklı mallar üreten Fransızlar XVIII. yüzyılda Osmanlı pazarını tekelleri altına almışlardı.¹¹⁰ Bunun yanında dönemin diğer önemli denizci devletleri olan İngiltere ve Hollanda'nın gözünü Atlantik ve Hint ticaretine çevirmesi Fransa'nın yükselişinde etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıldaki genel durumu böyleyken aynı zamanda İstanbul'un ticareti de hemen hemen benzerdi. Şehir kurulduğu günden beri bir tüketim merkeziydi. Deniz ve kara yollarının geçiş güzergâhında bulunması şehrin bu durumunu destekliyordu. Şehrin kendini idame ettirmesi olanaksızdı. Çünkü hem başkent olması hem de göç çeken özellikler barındırması sebebiyle dışarıdan beslenmesi zorunluydu. İstanbul'a her türlü mal ulaşımında Karadeniz öncelikliydi. Nitekim dönemin Fransız elçisi de bunun üzerinde durmaktaydı.¹¹¹ İstanbul'un XVIII. yüzyılda da çevresiyle olan ticarî etkileşimi önemliydi. Şehirden az da olsa dışarıya ürün satılmaktaydı. İhraç edilen ürünlerde tekstil ürünleri başı çekmekteydi. Örneğin İstanbul'a mal getiren Fransız tüccarlar geri dönerlerken güney Marmara yünü, Bursa ipeği, Ankara tiftiği ile balmumu ve deri ürünlerinden satın almaktaydı.¹¹²

İstanbul üretimden çok tüketime odaklı bir şehirdi. İstanbul'un bu durumuna en önemli kanıt şehirde ihraç ürünlerinden daha fazla ithal edilen ürünler için mahzenlerin, hanların ve iskelelerin bulunmasıydı. Şehre gelen en önemli ithal malları Londra çuhaları, çivit, kağıt, şeker, makine ve gemi parçaları, barut ve benzer ürünlerdi. Örneğin devlet içindeki üretimin yeterli gelmediği zamanlarda barut İngiltere, İsveç ve İspanya'dan, top kalayları İngiltere'den temin edilmekteydi. 1700 yılı Ocak ayında Cebehane'nin yıllık barut ihtiyacı olan 2.108 kantarın 1.208 kantarı bir İngiliz tüccarından alınmıştır.¹¹³

¹⁰⁸ İnalıcık, 2017: 229.

¹⁰⁹ McGowan, 2004: 852.

¹¹⁰ Masters, 2017: 58.

¹¹¹ Daş (hzl.), 2017: 131.

¹¹² Özkaya, 2014: 140.

¹¹³ Agoston, 2020: 201.

İstanbul, Amsterdam, Venedik, Marsilya ve Viyana gibi şehirlerle kurduğu ticaret ağları sayesinde 1775 yılından sonra yavaş yavaş uluslararası ticaretin önemli bir kolu haline gelmiştir. Şehrin ekonomisinde yerli ve yabancı tüccarlar yanında esnaf teşkilâtları da başrol oynamıştır. Bu yüzden şehirdeki esnaf yapılanmasına bakmak şehrin ekonomik yapısını anlamamıza yardımcı olacaktır.

1.2.4. Esnaf

Günümüzde Osmanlı ve İstanbul esnaf teşkilâtı hakkında detaylı çalışmalar bulunmaktadır.¹¹⁴ Bu sebeple bu başlıkta esnaf teşkilâtının genel hatlarına değinilecektir.

Şehir ekonomisinin baş aktörü olarak kabul edebileceğimiz esnaf ve zanaatkârlar, belirli kuralları ve iç yönetim hiyerarşisi olan iş ortaklıklarıdır. Osmanlı'da her iş kolunun bir teşkilâtı vardı ve bunlara lonca adı verilmekteydi. Bu loncaların başında ise şeyh ve daha aktif olarak esnaf teşkilâtının içinden seçilen kethüda adlı yöneticiler bulunmaktaydı. Genellikle bu kişiler loncanın en saygı değer kişisi ve büyük ihtimâlle en yaşlı üyesiydi.¹¹⁵ Yine lonca içerisindeki yaşlılardan oluşan ve meclis görevi gören bir yapı daha yönetimde söz sahibiydi. Kethüdalar genellikle kendi loncaları içinden seçilmekteydi. Ancak XVIII. yüzyılda bu durumda büyük sapmalar yaşanmıştır. Örneğin kethüdalıklar için dışarıdan atama yapıldığı ve bu makamın para ile satın alındığı görülmüştür.¹¹⁶ Bu durum ise lonca sisteminin bozulmasına zemin hazırlayıp hızlandırmıştır.

Esnafın bu tarz teşkilâtlanmaları çok öncelere kadar gitmekte olup temelinde kardeşlik anlamına gelen ahîlik ve fütüvvet anlayışının ön planda olduğu kabul edilir. Aynı zamanda büyük bir veli her esnaf teşkilâtında pîr olarak kabul edilirdi. Esnaf teşkilâtları böylece kendilerini dinî-ahlakî bir yere dayandırarak hem toplum tarafından destek görmüşler hem de manevî bir dayanak bulmuşlardır. Bu durum esnaf teşkilâtlarının dinî-tasavvufî ilişkilerini göstermesi açısından da önemlidir. Örneğin kasaplar Ebu-l-Muhcin, ekmekçiler Ömer Berberî, kazzazlar Abdullah ibn-i Ca'feri Tayyâr, kuyumcular Nasr ibn-i Abdullah, balıkçılar Nasrallah Semmâk'ı pîrleri olarak kabul etmişlerdi.¹¹⁷

¹¹⁴ Ziya Kazıcı. (1987). *Osmanlılarda İhtisâb Müessesesi*. Kültür Basın Yayın Birliği Yayınları, İstanbul; Ahmet Tabakoğlu. (1994). *Türk İktisat Tarihi*. Dergâh Yayınları, İstanbul; Ahmet Kal'a. (1995). "Esnaf". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XI, 423-430; Osman Nuri Ergin. (1995). *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul; Eunjeong Yi. (2004). *Guild Dynamics in Seventeenth-century Istanbul: Fluidity and Leverage*. Brill, Leiden; Suraiya Faroqhi. (2017). *Osmanlı Zanaatkârları İmparatorluk Döneminde Zanaatlar ve Loncalar*. (çev. Z. Kılıç). Alfa Tarih Yayınları, İstanbul; Ahmet Akgündüz. (2005). *Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

¹¹⁵ Kazıcı, 1988: 541.

¹¹⁶ Faroqhi, 2017: 213.

¹¹⁷ Gölpınarlı, 2011: 76.

Esnaf teşkilâtları içerisinde yükselmek için liyâkat ve meslekî tecrübe şarttı. Bu özellikleri kazandığına inanılan kişiye ancak o zaman dükkân açma yetkisi verilir. Bu ise dükkân açmak isteyen gencin yıllarca o meslekte çalışmasını gerektirmekteydi. Yani esnaf loncalarının en kıdemli kişilerinin yaşlılar olduğunu söyleyebiliriz. Elimizdeki kaynaklar dâhilinde şehirde esnafılık yapan kadınlara pek rastlanmadığı iddia edilmektedir. Cinsiyet ayrımının büyük oranda etkili olduğu Osmanlı toplumu için bu iddia kabul edilebilir. Ancak nadir de olsa kadınların bazı meslek kollarında çalıştıkları görülmektedir. Örneğin Karadeniz’de fındık toplanmasında, Ege’de incir kurutulmasında ve İstanbul’da bohçacılık mesleğinde¹¹⁸ kadınlar çalışmaktaydı.

İstanbul’un lonca teşkilâtları aynı zamanda şehrin idaresi ve güvenliği için de önemli görevler üstlenmekteydi. Esnaf arasındaki anlaşmazlıklarda bu loncalar ön plana çıkardı. Ham maddeleri stoklayarak fiyatların artmasına sebep olanlara lonca içinde düşmanca bakılırdı.¹¹⁹ Kethüdalarının yanında bulunan görevli olan yiğitbaşı, esnaf arasındaki bu tarz asayişsizlikleri gözetmekten sorumluydu.¹²⁰ XVIII. yüzyılda farklı ya da benzer meslek kolları arasında zaman zaman anlaşmazlıklar yaşanmaktaydı. Örneğin 20 Ekim 1759 yılında debbâğân ile fülkeciyan-ı hümayûn arasında,¹²¹ 29 Ağustos 1761 yılında ise Çadırcılar çarşısında bulunan çadırcı esnafı arasında kavga çıkmıştı.¹²² Yiğitbaşılar işte bu örneklerdeki gibi şehirdeki güvenliği sağlamaya yönelik çalışırdı. Şehirde bağımsız olarak mesleğini sürdürme bazı istisnalar dışında olanaksızdı. Ayrıca bu tür esnaf teşkilâtlarında Müslümanlar’ın yanında gayrimüslimler de olabiliyordu ve dinî ayrımın pek söz konusu olmadığı görülmüyordu. Örneğin 1792 yılında tutulmaya başlanan kefalet ve bostancıbaşı defterlerine göre şehirde çalışan tüm esnaf ve zanaatkârın %52’si Müslüman, %23’ü Rum, %15’i Ermeni, %3’ü Yahudi ve %7’si belli değildi.¹²³

Esnafın böyle teşkilâatlanması devlet yönetimi için de önemliydi. Çünkü loncalar toplum hayatında önemli bir araçtı. Loncaların korunmasındaki temel neden onların toplumun büyük kesimini ve şehrin ticaret hayatını kontrolleri altında tutabilme potansiyelleriydi.¹²⁴ Çıkarılan bir kanun hızlıca esnaf teşkilâtları arasında sorumlu tutulan tüm kişilere ulaşabilmekteydi. Aynı zamanda esnafın tüm işlerini denetlemekle sorumlu olan muhtesip daha kolay denetleme yapabilme olanağı buluyor ve vergilerin toplanmasında da rahat hareket edebiliyordu. Muhtesip

¹¹⁸ D’Ohsson, (Tarihsiz): 196.

¹¹⁹ Yi, 2004: 57.

¹²⁰ Ergin, 1995a: 549-550.

¹²¹ Muradî, 2016: 78.

¹²² Muradî, 2016: 99.

¹²³ Kırılı-Başaran, 2012: 17.

¹²⁴ Eldem, 2017: 196.

bu denetleme görevini emrindeki kol oğlanları aracılığıyla yerine getirmekteydi. İstanbul'da denetime en çok ihtiyaç duyulan esnaf grubu kasap ve fırıncılardı.¹²⁵ Aynı durum Şam için de geçerliydi. 1680'li yıllarda tereke kayıtlarına göre Şam'daki dükkânlar arasında en çok kira verenler fırın ve kasap dükkânlarıydı.¹²⁶ Hükümet, İstanbul nüfusunun önemli bir bölümünü loncalar aracılığıyla kontrol altında tutabiliyordu. Yani loncalar bir denetim aracıydı. Fakat hazırladığı çalışmasında Eunjeong Yi loncalar üzerindeki devlet baskısının her zaman sıkı bir şekilde olmadığını, her dönemde farklı düzeyde bir baskının sürdürüldüğünü savunmaktadır.¹²⁷

Bu tarz teşkilâtlanmalar aynı zamanda esnafın da yararınaydı. Çünkü devlet yönetimi ile yaşadıkları bir sorunda arkalarında güçlü bir yapılanma bulabilmekteydi. Çoğu esnaf kendi meslek kollarına ait veya benzer görevi görecek yeni dükkânların şehirde açılmasını engellemeye çabalardı. Çünkü dışarıdan gelecek yabancı birinin açacağı yeni bir dükkân o esnaf teşkilâtının şehirdeki satış gücünü etkileyebilirdi. XVIII. yüzyılda İstanbul'a artan göç ile gelen çeşitli meslek erbabı şehirde dükkânlar açma girişimlerinde bulunmuştur. Bu tarz problemlere yine loncalar aracılığıyla karşı konulabiliyordu. Göçün etkilerini azaltmak için loncalar gedik sistemini yoğun şekilde kullanmıştır. Gedik uygulamasının ilk olarak XVII. yüzyılda görülmeye başladığı ancak sık kullanımının XVIII. yüzyıl içerisinde olduğu kabul edilmektedir.¹²⁸ Bu sistem ile bir kişiye dükkân açabilme veya sadece iş yapabilme yetkisi verilmekteydi. Engin Akarlı'ya göre Osmanlı yönetimi ekonomik zorluk yaşamaya başladığı dönemde şehirdeki vakıflara ait ticarî yapıların kârlarından pay almaya çabalamıştı. Kârları azalan vakıflar da bu ticarî yapılardan aldıkları kira fiyatlarını arttırma girişimlerinde bulunmuş, bunun üzerine kiracılar kendilerini korumak için gedik sistemini yoğun şekilde kullanmaya başlamıştı.¹²⁹ Ayrıca şehirde herkesin istediği dükkânı açabilmesinin bu yolla önüne geçilmeye çalışılması halihazırda esnaflık yapan diğer kişilerin konumlarının korunmasına yönelikti. Gedik sahibi usta öldükten sonra bu gedik belgesi oğullara veya kalfalara miras bırakılabiliyor veya satılabiliyordu.¹³⁰

Esnafın hem zararına hem de yararına olan diğer bir konu Yeniçeri Ocağı mensuplarının esnaf loncalarına katılmalarıydı. Geçim derdine düşmüş veya elindeki parayı daha çok arttırmak isteyen çoğu yeniçerinin ticarete girmelerine ortam hazırlamıştır. Bu konuya daha detaylı ikinci bölümde değinilecektir.

¹²⁵ Yi, 2004: 47.

¹²⁶ Establet, 2017: 118.

¹²⁷ Yi, 2004.

¹²⁸ Yi, 2004: 149.

¹²⁹ Akarlı, 1985-1986: 225-226.

¹³⁰ Faroqhi, 2017: 210.

Önceki yüzyıllarda olduğu gibi XVIII. yüzyılda da İstanbul'daki esnaf başta Divanyolu olmak üzere belirli bölgelerde yoğunlaşmaktaydı. Aynı ticarî yoğunlaşmalar Şam ve Kahire için de geçerliydi.¹³¹ Buralarda da dükkânlar büyük ana caddeler üzerinde yan yana ekonomik faaliyetlerde bulunuyorlardı. XVIII. yüzyılın hemen öncesinde İstanbul'daki ticarî yoğunluk Haliç'in kıyı bölgelerinde ve merkezî bir cadde olan Divanyolu ile bağlantılı Bedesten etrafındaydı. Bedesten değerli kumaşlar, altın, gümüş ve çeşitli mücevheratın saklanıp satıldığı ve bir kahya tarafından idare edilen büyük bir ticarî yapıydı.¹³² Bedesten'den başlayan üç ana yol ile kıyı bölgelerine kadar ticarî yoğunluk şehre yayılmaktaydı. İlk yol Mahmut Paşa'dan Haliç'e, ikinci yol Saraçhane'ye ve üçüncü yol ise Aksaray tarafına gitmekteydi. 1792 yılında tutulmaya başlanan kefalet defterlerinde esnaf ve dükkânların şehirdeki belirli bir coğrafî hat üzerinden kayıt altına alınmış olmaları bize şehrin hangi bölgelerinde ticarî hareketliliğin olduğunu göstermektedir. Bu defterlerden anlaşıldığına göre ekonomik faaliyetler İstanbul'un büyük kısmına yayılmıştı.¹³³ Fakat ekonomik faaliyetlerin her yerde hangi düzeyde olduğunu belirlemek için daha detaylı araştırmalara ihtiyaç vardır.

XVII. yüzyılın son çeyreğini anlatan Herzarfen Hüseyin Efendi'nin eserinde yazdığına göre İstanbul'da toplam 32.150 dükkân bulunmaktaydı.¹³⁴ Evliya Çelebi ise XVII. yüzyıl İstanbul'unda toplam elli yedi farklı grup ve 1.109 esnaf loncası ile 40.365 dükkân, atölye ve benzer işletme olduğunu varsaymaktadır.¹³⁵ Robert Mantran ise Fransa Milli Kütüphanesi'nde bulunduğu 1734 yılına ait belgedeki rakamlardan XVIII. yüzyıl ortalarında İstanbul'da 143 esnaf loncası bulunduğunu ve toplam dükkân sayısının 32.500 olduğunu yazmaktadır.¹³⁶ Yüzyıl sonlarında tutulan kefalet defterlerinde ise İstanbul genelinde toplam dükkân sayısı 13.542 olup bu dükkân ve bahçelerde çalışan sayısı 35.087 kişidir. Bu kişiler dışında şehrin hareketli satıcıları olan çeşitli seyyar esnaf, hamal ve kayıkçıların kayıt altına alınanlarının sayısı ise 8.508'dir.¹³⁷ Şüphesiz kesin sayılara ulaşmamıza şu an için imkân yoktur. Ama bu sayılar bize

¹³¹ Establet, 2017: 110.

¹³² D'Ohsson, (Tarihsiz): 133.

¹³³ "Sur içinde Divanyolu'ndan başlayarak Silivrikapı'ya ve oradan güneye inerek Yedikule'ye ve sahil boyunca Kumkapı ve Kadırga'ya uzanan ve oradan tekrar kuzeye çıkarak Divanyolu'nda sona eren güney daire. Sur içinin kuzeyinde Bahçekapı-Eminönü'nden başlayarak sahil boyunca Edirnekapı'ya ve oradan güneyde Yedikule'ye ve yine sahil boyunca ilerleyerek Topkapı Sarayı'nın sınırlarına yakın Ahırkapı'da sona eren tüm sur içi yarımadaının çevre mahalleleri. Sur içinde Tavukpazarı ve Mahmudpaşa civarı. Beyazıt Camii'nden başlayarak kuzeye doğru Bahçekapı'ya ve oradan sahil boyunca Ayazmakapı'ya ve oradan güneye Vefa üzerinden Süleymaniye'ye kadar olan kuzey daire. Yine Beyazıt Camii'nden başlayarak Edirnekapı'ya ve oradan kuzeyde Eğrikapı'ya ve sahil yolunda Fener-Balat üzerinden Unkapanı'na kadar uzanan kuzeybatı dairesi. Sur dışı mahallerin defterlere dağılımı ise şöyledir: Tophane, Tophane'den Beyoğlu, Cihangir ve Fındıklı üzerinden Galata'ya kadar olan bölge ve ayrıca Dolmabahçe'den Rumeli Kavağı'na kadar olan Boğaz'ın Avrupa yakasındaki mahaller, Boğaz'ın her iki yakasında Anadolu ve Rumeli Kavaklarına kadar olan mahaller." Kırılı-Başaran, 2012: 13-14.

¹³⁴ Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 54.

¹³⁵ Evliya Çelebi, 2013: 240.

¹³⁶ Mantran, 1990: 331.

¹³⁷ Kırılı-Başaran, 2012: 14.

dönem hakkında bilgi sahibi olmamıza yardım etmektedir. Ayrıca şehirdeki dükkânların önemli kısmı vakıflara aitti. Halep örneğinde olduğu gibi dükkânlar genelde vakıflar tarafından dükkân sahibi olmak isteyenlere kiralanmaktaydı.¹³⁸

Özetle İstanbul'da ana tüketim maddeleri olan et, süt, deri gibi hayvansal ürünler, ekmek, peksimet, çörek gibi unlu mamuller, sebze, meyve gibi içecek alanında kullanımı yoğun olan besinler, balıkçılık ve kayıkçılık gibi denizi ilgilendiren iş kolları, bez, kumaş, şal gibi tekstil maddeleri ile sanat zevkine ihtiyaç duyan çeşitli zanaat kolları şehir ekonomisinin bütününe oluşturmaktaydı.

Hamallık, kayıkçılık ve kahvehanecilik de şehrin ekonomik düzeninde önemli yere sahipti. Hamallık yapanların çoğu İstanbul'a göç etmiş genç erkeklerdi. Bu hamalların XVIII. yüzyılda gelişip büyümesinde şehrin dar sokakları ve dik yokuşlarında vazgeçilmez nakliye vasıtaları olarak görülmeleri sebep olmuştu.¹³⁹ Benzer durum denizde kayıkçılar için de geçerliydi. Haliç ve Boğaz'da köprünün olmaması kayıkçıların öne çıkmasına yardım etmişti. XVIII. yüzyıl sonlarında tutulan kefalet defterlerinden anlaşıldığına göre şehirde bulunan gelir getiren işletmelerin sayısı en çok olanlar sırayla kahvehaneler, berberler, bahçeler ve bostanlardır. Daha sonra ise sırayla bakkal, manav, terzi, duhânî, attar, yemenici, kasap, kazgancı, keresteci, ekmek fırını, kalaycı, kürkçü, lüleci, abacı, eskici, doğramacı, çubukçu, helvacı, terzi ve abacı, dikici, debbağhane, hamam, çömlekçi, kuyumcu gelmektedir.¹⁴⁰

Esnaf dükkânlarının toplu halde ve aynı yerde bulunması denetleme ve vergi toplama açısından önemliydi. Esnaf teşkilâtlarından bağımsız esnafılık yapmak tehlikeliydi ve çoğu zaman yasaklanmıştı. Tekelleşme konusu da esnafı ilgilendiren diğer bir problemdi. Göçle gelecek olanların İstanbul'da kefil bulma zorunluluğu bazı iş kollarında aynı şehirden gelme kişilerin tekel kurmasına sebep olmaktaydı. Ancak 1794 yılındaki ferman ile temel ihtiyaç maddeleri dışındaki esnaf tekelleri resmi olarak ortadan kaldırılmıştır.¹⁴¹

XVIII. yüzyılda evi olmayan esnaf ve zanaatkârların çoğu dükkân, han veya bekâr odalarında kalmaktaydı. Özellikle hamallar bu konuda başı çekiyordu.¹⁴² XVIII. yüzyılın sonlarındaki kayıtlara göre İstanbul'daki 564 han ve bekâr odasında toplam 8.889 oda bulunmaktaydı.¹⁴³ Bu odalarda birden çok kişinin kaldığı bilindiğine göre İstanbul'da evi olmayan işçi ve işsiz sayısının ne kadar büyük olduğunun tahmin edilmesi zorlaşmaktadır.

¹³⁸ Masters, 2017: 54.

¹³⁹ Çokuğraş, 2016: 78.

¹⁴⁰ Kırılı-Başaran, 2012: 15-16.

¹⁴¹ Kal'a, 1995: 428.

¹⁴² Çokuğraş, 2016: 79.

¹⁴³ Kırılı-Başaran, 2012: 19.

Ayrıca sonraki bölümlerde görüleceği gibi 1748-1750 yıllarında meslek sahibi yeniçeriler de kendi kışlaları dışında çeşitli han ve bekâr odalarında kalmayı tercih etmişlerdi.

Son olarak esnafı ilgilendiren narh konusuna bakmakta yarar var. Ekonomik hayatta narh konulması şehrin iaşesini sağlamaya yönelikti. Narh, halkın esnaf ve tüccar tarafından dolandırılmasını önleme amacı yanında esnaf ve tüccarlar arasında rekabetin sınırlarının belirlenmesi açısından da önemliydi. Devlet aynı zamanda kendi siyasî yönetimini devam ettirebilme hedefini de gütmektedir. Çünkü şehirde yaşanacak olan herhangi bir kıtlık veya fiyat artışı halkın ve esnafın hükümete karşı ayaklanmasını tetikleyebilirdi. Şüphesiz 1730 isyanında bunun önemi görülmüştür. Narhtan sadece birkaç esnaf veya tüccar değil tüm esnaf loncası sorumlu tutulurdu. Narh kanunnamelerinde sadece tavan fiyatlar tespit edilmez, aynı zamanda esnafın hangi satış koşullarına riayet etmesi gerektiği de belirtilirdi. Yapılacak ihlallerde uygulanacak cezalar da yine bu kanunnamelerde belirtilirdi. Üretilen malların kontrolü için gerçekleştirilen uygulamalar örnek imalat, ürüne damga vurulması ve çañni tutulması şeklindeydi.¹⁴⁴ Bu uygulamalar ile ürünlerde sahtekârlık yapılması önlenmeye çalışılırdı.

Tüm bunların dışında şehir esnafının Osmanlı ordusu için savaş zamanlarında göndermek zorunda olduğu orducu esnafı da incelenmesi gereken önemli bir konudur. Temelinde avarız vergisinin olduğu bu sistemde sefere çıkan askerlerin iaşesinin sağlanması için her esnaftan belirli sayıdaki kişiler ordunun arkasından sefere gitmek zorundaydı.¹⁴⁵ Orducu esnafının yeniçerilerin esnaflığa girmesindeki etkisine ikinci bölümde değinilecektir. Şehirdeki ekonomik hayat incelendikten sonra şimdi İstanbul'a sosyal açıdan bakılacaktır.

1.3. İstanbul'un Sosyal Hayatı

İstanbul'un sosyal hayatını etkileyen unsurların başında şehirdeki kamu mekânları ve bu mekânların değişiminde Osmanlı yönetiminin etkisi, doğal afetler ve iaşe gelmekteydi. Ancak şehrin iaşesi konusu yukarıda incelendiği için bu bölümde tekrara düşmemek adına değinilmeyecektir.

1.3.1. Şehirde Mekân Kullanımı

İstanbul'un hem ekonomik hem de sosyal düzenini coğrafi açıdan etkileyen önemli bir unsur şehir surlarındaki kapılardı. Şehrin merkezini dışarıya bağlama işlevi gören bu kapılardan

¹⁴⁴ Akgündüz, 2005: 78-79.

¹⁴⁵ Ergenç, 2014: 209.

toplam yirmi yedi adet tespit edilmiştir.¹⁴⁶ Bu kapıların arkasında yaşanan ticarî hareketlilik şehrin can damarlarını beslemekteydi. Özellikle iskelelere bakan Unkapanı Kapısı, Odun Kapısı, Balıkpazarı Kapısı gibi kapıların ötesinde tesis edilen han, depo ve mahzenler ile bağlantılı dükkân kompleksleri İstanbul'daki hareketliliğin mekânsal sınırlarını oluşturmaktaydı.

XVIII. yüzyılda şehirdeki toplumsal yaşamı etkileyen diğer mekânların başında ise meydanlar, çeşmeler ve bahçeler geliyordu. III. Ahmet'in Edirne'den İstanbul'a dönmesiyle birlikte şehir âdeti yeniden fethedilmişti. Zevk ve eğlenceler dışında birçok inşaat faaliyeti sayesinde şehrin silüeti değişmişti. İstanbul'dan Edirne'ye kadar mirî sarayların büyük kısmının tamiratına girişilmişti.¹⁴⁷ Cami, saray, köşk ve kasır gibi yapılar dışında yeni meydan ve bahçeler de açılmaya ve eskileri önem kazanmaya başlamıştı. İstanbul halkının da bu yeni bahçe ve meydanlara akın etmesi şehirdeki toplumsal kesimler arasındaki etkileşimlerin artmasına ortam hazırlamaktaydı.¹⁴⁸

Osmanlı yönetiminin sıkıntılı zamanlarda kendi denetimi dışına çıkan At Meydanı ve Et Meydanı gibi mekânların yerine yeni ve kontrol edilebilir mekânları halkın kullanımına açması değişmeye başlayan yönetim anlayışının başka bir göstergesiydi. Çünkü genellikle önemli şenliklerin yapıldığı At Meydanı yönetim karşıtı isyanlarda üs vazifesi görmekteydi. Nitekim daha 1580'lerden itibaren saray ressamı bu meydanın siyasî ve toplumsal olaylardaki rolünü yansıtmaya başlamışlardı.¹⁴⁹ Ayrıca bu meydan 1722 ve 1756 yıllarında yaşanan depremlerde evsiz kalanlara da ev sahipliği yapmıştı.¹⁵⁰ Bu yüzden Nevşehirli Damat İbrahim Paşa döneminde toplumun yeni meydanlara çekilmesi ve bu meydanların denetiminin Bostancı Ocağı tarafından sağlanması değişen anlayışı göstermektedir. Haliç'in etrafında yeni saray, köşk ve kasırların yapılması da değişmeye başlayan yönetim anlayışının bir diğer yansımasıydı. Çünkü artık padişah şehir merkezinden uzakta olmamayı seçiyordu. Böylece şehirde başlayacak olan bir yangın veya isyanda hızlı müdahale imkânı bulacaktı. Bu yüzden yeni ikâmet adresleri Haliç civarında oluşturulmuştu. Benzer durum 1750'lerden sonra Kahire'de de göze çarpmaktaydı. Özellikle İstanbul'da Kağıthane gibi Haliç ve Boğaz çevresindeki bölgeler önem kazanırken, Kahire'de ise Nil'in yanındaki Birketü'l-Fîl ve

¹⁴⁶ İnalçık, 2019: 131.

¹⁴⁷ Altınay, 1988: 137.

¹⁴⁸ 1718-1730 dönemi öncesinde Evliya Çelebi'nin aktardığına göre şehirdeki başlıca meydanlar şöyleydi: At Meydanı, Ağa Çayırı, Yeni Bahçe, Baruthane, Valide Camii, Aya Sofya, Langa bostanları, Vefa, Bayezid-i Veli, Kadirga limanı, Şehzade, Yedikule, Lâlezar, Eminönü, Odun Kapısı, Ayazma Kapısı meydanları, Büyük Ayazma İskelesi, Eyüp Kapısı, Kumkapı, Langa Kapısı, Langa deniz hamamı, Samatya ve Davut Paşa Kapısı meydanları. Evliya Çelebi, 2013: 225.

¹⁴⁹ Kafesçioğlu, 2019: 34.

¹⁵⁰ Sinanlar, 2017: 69.

Özbekiyye bölgeleri İstanbul'daki Damat İbrahim Paşa dönemini andıran köşk, çeşme ve sebillerin yanında şatafatlı eğlence ve bahçe kültürünü de benimsiyordu.¹⁵¹ Andre Raymond'a göre iki şehir arasında görülen benzerlikler şu anlama geliyordu: "İstanbul'un Kahire üzerinde siyasî anlamda kuramadığı hegemonyayı kültürel planda gerçekleştirmesi, merkezden çevreye doğru genişleyen imparatorluk üslûbunun kesin bir zaferidir."¹⁵²

At Meydanı yanında Divanyolu'nun da şehrin sosyal yaşamında etkisi büyüktü. İstanbul'da Ayasofya'dan Edirnekapı'ya kadar uzanan Bizans döneminin mirası olan ana yol Divanyolu ismiyle anılmaktaydı. Siyasî olaylar yanında¹⁵³ ticarî etkinliklerin büyük çoğunluğu da bu cadde üzerinde gerçekleşirdi. Kapalıçarşı'nın yanından geçmesi sebebiyle depolama merkezleri ile Vezir Hanı, Elçi Hanı, Hasan Paşa Hanı, Sabuncu Hanı ve Şekerci Hanı gibi şehrin önemli hanları da bu ana cadde etrafındaydı.¹⁵⁴ Hanlar genellikle taştan veya tuğladan yapıma, kapalı balkonlu, kemerli kubbeleri olan, demirli ve çivili kapılarla korunan sağlam yapılarıydı.¹⁵⁵ Sadece yolcuların barındığı mekânlar değillerdi. Aynı zamanda ticaret hayatında da önemli rol oynamaktalardı. Hanların isimlerinden bu açıkça görülebilmektedir: Esir Hanı, Katırcı Hanı, Şekerciler Hanı, Çuhacılar Hanı gibi. Ayrıca hanların hemen yanında çeşitli dükkânların olması bu bölgelerin canlı bir ticarî alan olmasına yardım etmekteydi.¹⁵⁶ XVIII. yüzyılda bu cadde üzerinde hem esnaf dükkânları hem de bürokratların saray ve köşklerinin bulunuyor olması toplumsal sınıflar arasındaki etkileşimde Divanyolu'nun etkisini göstermektedir.¹⁵⁷ Hamam, çeşme, türbe, medrese ve kütüphaneler dışında camiler de bu cadde üzerinde önemli sayıdaydı. Selatin camileri yanında yüksek rütbeli görevlilerin yaptırdığı Âtik Ali Paşa, Firuz Ağa camileri örnek olarak gösterilebilir.¹⁵⁸ XVIII. yüzyıl camilerini gösteren listeye göre otuz beş camiden yedisi Divanyolu üzerindeydi.¹⁵⁹ Ayrıca şenlik, cenaze ve kılıç kuşanma alayları, sefere çıkan ordunun şehirden çıkışı gibi teşrifat güzergâhı bu ana yol üzerinden gerçekleşmekteydi. Özetle Divanyolu şehrin can damarı vasfına sahipti. İstanbul'daki halkın ihtiyaçlarının karşılanmasında dükkânların yanında etkili olan diğer

¹⁵¹ Raymond, 2016: 101.

¹⁵² Raymond, 2016: 13.

¹⁵³ Kafesçioğlu, 2019: 34.

¹⁵⁴ D'Ohsson, (Tarihsiz): 134.

¹⁵⁵ Kos, 2019: 134.

¹⁵⁶ Ergenç, 2014: 39.

¹⁵⁷ Divanyolu üzerinde bulunan başlıca yapıların listesi için bkz: Cerasi, 2014: 159-172.

¹⁵⁸ Cerasi, 2014: 94.

¹⁵⁹ İnci, 1985: 223-236.

mekânlar ise pazarlar ve çarşılarıdır. Şehirde farklı ürünlere yönelik kurulan pazar ve çarşılar bulunmaktaydı.¹⁶⁰ Ayrıca şehrin en uzun pazarı Eyüp'teki Cuma Pazarı'ydı.¹⁶¹

XVIII. yüzyıl sosyal hayatını etkileyen diğer kurumlar ise şöyle sıralanabilir: yoksul ve yemeğe muhtaçların doyurulduğu imarethaneler, sağlık problemlerinin çözülmeye çalışıldığı darü's-şifalar, ruhsal problemlerin düzeltilmesi için kurulan tımarhaneler, küçük çocukların temel okuma yazma eğitimlerini görmelerine yardımcı olan mektepler, yüksek eğitim veren medreseler,¹⁶² sık sık üst düzey yöneticilerin katıldığı ve hadis derslerinin verildiği darü'l-hadis ve Kuran-ı Kerim'in güzel okunmasıyla ilgilenen darü'l-kıraat. Yine bu kurumların birçoğunu içinde barındıran külliyyeler de şehir hayatında önemli rol oynamaktaydı. Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi (1700), Çorlulu Ali Paşa Külliyesi (1708), Damad İbrahim Paşa Külliyesi (1720) Seyyid Hasan Paşa Külliyesi (1745) örnek olarak gösterilebilir.¹⁶³ Buna benzer bütün yapılar genellikle vakıflar tarafından finanse edilmekteydi. Devletin buralara doğrudan maddî yardımda bulunduğu söylenemezdi. Genellikle kendi gelirleri ve dışarıdan bağışlarla varlığını sürdüren vakıflar şehrin sosyal yaşantısında en aktif rolü üstlenen yapılardı. Osmanlı'da toplumsal refahı sağlayan birçok oluşum vakıflar tarafından desteklenmekteydi. İaşe, eğitim ve sağlık desteklenen alanların başını çekiyordu. Yine şehirlerin önemli yapıları da vakıflar tarafından finanse edilmekteydi. Camiler, tekkeler, zaviyeler, hanlar, kervansaraylar, aşevleri, çeşmeler, hayvanların bakımları ve gelinlik kızların çeyizleri dahi vakıflar tarafından desteklenebilmekteydi.

XVIII. yüzyıl içerisinde İstanbul'da değişen yönetim anlayışı yanında eğlence mekânlarında da farklılaşma gözlenmiştir. Bu yüzyıldaki İstanbul toplumunun –genellikle erkekler- başlıca eğlence mekânlarını bozahaneler ve meyhaneler dışında kahvehaneler ve hamamlar oluşturmaktaydı. Kahvehaneler ve hamamlar en göze batan kamusal mekânlardı. Hezarfen Hüseyin Efendi ilk kahvehanenin 1554 yılında Tahte'l-kal'a'da açıldığını yazmaktadır.¹⁶⁴ Başlangıçta tasavvuf dünyasında tercih edilen bir içecek olan kahve sonraları tüm toplumsal kesimlere etki etmiştir.¹⁶⁵ İşsizler, başı boşlar ile askerlerin ve özellikle yeniçerilerin toplandığı mekânlar olarak görülen kahvehaneler, XVIII. yüzyıla kadar devlet

¹⁶⁰ Hammer başlıca pazarlar olarak Tavuk Pazarı, Balık Pazarı, Avret Pazarı, Esir Pazarı, Bit Pazarı, Atpazarı ve Et Pazarı gösterilirken, çarşı olarak Büyük ve Küçük Karaman Çarşısı, Mahmut Paşa Çarşısı, Molla Gürani Çarşısı, Küçük Mustafa Paşa Çarşısı, Sipahi Çarşısı, Ketenciler Çarşısı, Ayasofya Çarşısı, Kutucular Çarşısı, Kağıtçılar Çarşısı, Kağıtçılar Çarşısı, Kürkçüler Çarşısı, Vezneciler Çarşısı, Ali Paşa Çarşısı, Sedefçiler Çarşısı, Fındıklı Çarşısı, Üzüm Çarşısı, Kaşıkçılar Çarşısı ve Mir Ahur Çarşısını saymaktadır. Hammer, 2011: 108-109.

¹⁶¹ İnalçık, 1994: 14.

¹⁶² Bu dönemde 126 adet medrese bulunmaktaydı. Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 52; Okur-yazar oranı ise Müslümanlarda en az %15, Hristiyanlar topluluklarında ise en az %5 civarındaydı. Karpat, 2017: 67.

¹⁶³ İnalçık, 2019: 161.

¹⁶⁴ Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 274.

¹⁶⁵ Işın, 2016: 230.

yönetimi tarafından yasaklanma ve engellemelere maruz kalmıştı. Fakat zamanla bu yasaklar gözetilmemeye başlayınca erkekler ev, iş ve cami/tekke gibi dinî yerler haricinde vakit geçirmek için âdeta farklı bir mekân keşfetmişlerdi. Bu günlük eğlence kültüründe büyük bir değişimdi.

Devlet yönetiminin kahvehanelere bakış açısını siyasî ve ekonomik sebepler etkiliyordu. Siyasî açıdan kahvehaneler muhalefetin toplandığı ve yönetim aleyhine konuşmaların yapıldığı yer olması yüzünden sevilmeyen bir toplanma mekânıydı. Yazılı basının bulunmadığı dönemlerde sözlü bilgi aktarımı ön plana çıkıyordu. XVIII. yüzyıl Osmanlı toplum hayatı için de durum böyleydi. Kahvehaneler her türden sohbet ve bilgi aktarımlarının yapıldığı başlıca mekânlardandı. Bu yüzden devlet yönetimi muhalif fikirleri hızlıca öğrenebilmek için kahvehaneleri gözetim altında tutmaya çalışmıştır. Kahvehanelere muhbirler yerleştirilerek konuşulardan hızlıca haberdar olmak istenmiştir.¹⁶⁶ Bu mekânlar özellikle yeniçerilerin uğrak noktasıydı. Nitekim şehirde yeniçerilere ait olan birçok kahvehane bulunmaktaydı. Yeniçeri kahvehanelerinin siyasî olaylardaki etkinliğine en büyük örnek 1730 Patrona Halil İsyanı'dır. Çünkü isyan bir yeniçeri kahvehanesinde başlamıştı.¹⁶⁷ Yine Patrona'nın yakın arkadaşlarından biri olan Kahveci Ali Ağa, Çardak İskeleyi'ndeki yeniçeri kolluğunun çorbacısıydı. Bu kolluk iskele bölgesinin güvenliğinden sorumluydu.¹⁶⁸

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması sonrasında bekâr odaları dışında kahvehanelerin de yıktırılması saray yönetiminin kahvehanelere olan bakışını göstermektedir. Ekonomik açıdan ise XVIII. yüzyılda İstanbul'un en çok gelir getiren işletmeleri arasında kahvehaneler gösterilmekteydi.¹⁶⁹ Cami, han ve medrese gibi önemli gelir bekleyen yapıların ihtiyaçlarının karşılanması için de yeni kahvehaneler vakfedilmek amacıyla açılmaktaydı. Örneğin Defterdar Camii'nin giderlerinin karşılanması için bu caminin karşısına kahvehane ve bazı dükkânlar açılmıştı.¹⁷⁰ Kahvehanelerin önemli gelirler sağlaması birçok kişiyi bu mesleğe çekiyordu. Nitekim incelenen 169 tereke sahibi yeniçeriden iki tanesi kahvehane işletmekteydi.

XVIII. yüzyılda kahvehaneler giderek cami ve ticaret alanları dışına yayılmaya başlamıştı. Artık yeni kullanıma açılan bahçe ve mesire yerlerinde kahvehaneler boy gösteriyordu. Kahvehanelerin mimarî yapıları da ilgi çekici olmaktaydı. D'Ohsson'ın aktardığına göre her sokak ve caddede rastlanan kahvehaneler genellikle köşk tarzında ve güzel manzaralı yerlerde yapılırdı.¹⁷¹ Kahvehanelerin bir köşesinde ayrıca berberlik için bölümlerin

¹⁶⁶ Kırılı, 2004: 78.

¹⁶⁷ Kırılı, 2003: 76.

¹⁶⁸ Koçu, 1963: 3748.

¹⁶⁹ Kırılı-Başaran, 2012: 15-16.

¹⁷⁰ Hamadeh, 2017: 180.

¹⁷¹ D'Ohsson, (Tarihsiz): 59.

olması da halkın buralara çekilmesini sağlıyordu.¹⁷² Kahvehanelerin mimarî yapılarında taraçalı çatıların kullanımı bu tür yerlere müzikle uğraşanları, yiyecek ve içecek satıcılarını, şerbetçiler ve şekerleme satıcılarını da çekiyordu.¹⁷³ İstanbul'da yüzyılın ilk döneminde 600.000 ton olan kahve satışının 1765 yılında 983.000 ton olarak gerçekleşmesi kahveye olan ilgiyi açıkça göstermektedir.¹⁷⁴

Kahvenin yanında duhân olarak adlandırılan tütün ve çubuk kullanımı da toplumda yaygındı. Hezarfen Hüseyin Efendi'ye göre tütün 1598-1599 yılında İngiltereli tüccarlar tarafından getirilmişti.¹⁷⁵ D'Ohsson'a göre ise ilk defa 1605 yılında İstanbul'da görülmüştü.¹⁷⁶ Çarşı, pazar ve çeşitli dükkânların yanı sıra özellikle kahvehanelerde tütün içilmesi halkın bu mekânların içerisine çekilmesinde diğer bir etkendi. Hatta toplanan aşırı insan sayısı yüzünden kahvehanelerin yıktırıldıkları da görülmüştü. 1763 Ağustos'unda Seyyid Tahir'in İncir Köyü'nde yaptırdığı kahvehane ve çeşitli dükkânlar toplanan kalabalık sebebiyle Terekeciabaşı tarafından yıktırılmışti.¹⁷⁷ Bu mesleğe de kahvehane mesleğine olduğu gibi bir rağbet vardı. Öyle ki bağımlı kişiler tütün ve çubuklarını her zaman yanlarında taşırlardı.¹⁷⁸ XVIII. yüzyılda duhân satışıyla ilgilenen yeniçerilerin de varlığını terekelerden görebilmekteyiz. İncelenen 169 tereke sahibi yeniçeriden yedi tanesinin duhân satışıyla ilgilendiği ortaya çıkmıştır.

Şehirde beden temizliği genellikle hamamlarda yapılmaktaydı. Özel konutlarda nadiren hamam bulunurdu. Bu yüzden ortak kullanım yeri olan hamamlar, bahçe ve mesire kültürünün önem kazanmasından önce toplumun kaynaşması için kahvehaneler ile birlikte benzer işlevi görmekteydi. Hamamlar vakıfların da tercih ettiği gelir kapılarıydı.¹⁷⁹ İnsanların gizli sohbet yeri olarak da kullandığı hamamlar özellikle 1730 yılındaki Patrona İsyanı sonrasında Arnavutlar'ın yarattığı problemler yüzünden merkezî yönetimin yoğun gözetimi altına girmişti. Arnavutlar bu gözetlemelerde denetlenenlerin başında geliyordu. Hamamcılar Kethüdası olan Derviş İsmail'in *Dellâknâme-yi Dilgüşâ* adlı eserinden XVII. yüzyılın sonlarında Galata, Eyüp ve Üsküdar dâhil İstanbul'da toplam 408 hamamın bulunduğunu ve bu hamamlarda 2.321 tellâğın çalıştığını öğrenmekteyiz.¹⁸⁰ Şehirde 1730'lu yıllarda 12.000 civarında Arnavut kökenli kişi bulunmaktaydı.¹⁸¹ 1730 yılından sonraki denetim doğrultusunda 1731-1735 yılları arasında üç adet hamam sayım defteri tutulmuştur. Bu üç deftere göre İstanbul'da 178 hamam

¹⁷² Koçu, 2012: 40.

¹⁷³ Hamadeh, 2011: 395.

¹⁷⁴ Faroqhi, 2017: 219.

¹⁷⁵ Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 274-275.

¹⁷⁶ D'Ohsson, (Tarihsiz): 61.

¹⁷⁷ Hâkim Mehmet Efendi, 2019b: 1117.

¹⁷⁸ D'Ohsson, (Tarihsiz): 63.

¹⁷⁹ Ergin, 2012: 234.

¹⁸⁰ Bardakçı, 2009: 91-153.

¹⁸¹ McGowan, 2004: 770.

çalışanlarıyla birlikte kaydedilmiştir.¹⁸² Daha sonraki hamam denetimi sonucu tutulan defter 1752 yılına aittir. Bu defterde 177 adet hamam ve 2.400 çalışan denetlenmiştir.¹⁸³ Bir başka hamam defteri ise 195 adet hamamın kayıt altına alındığı 1766 yılındaki defterdir.¹⁸⁴ Bu defterler dışında hamam ve çalışanlarıyla ilgili olarak sayısal veri sağlayan diğer bir kayıt, 1792 yılında III. Selim'in emriyle tutulan kefalet defterlerindedir. Bu defterlere göre İstanbul'da toplam 84 hamam bulunmaktaydı.¹⁸⁵

Özetle şehirdeki hamam sayısı 1760'lı yıllarda 200'e kadar çıkarken yüzyıl sonlarında 100'ün altına inmiştir. Bu hamamlarda tellâk ve natırlar dışında, sünnetçi berberler, ağdacılar ve kıl temizliği için macun hazırlayıp satan kişiler de bulunabiliyordu. Çalışanların kimler olduğu daha doğrusu etnik kimliklerini denetleme isteği merkezî yönetimin 1730 isyanından sonra bilmek istediği bir durumdu. Bu yüzden sayımlarda Arnavutların özellikle belirtilmesi istenmişti. 1731 yılındaki deftere göre sur içindeki 109 hamamda 1.488 kişi tellâk ve natır olarak çalışmaktayken bunlardan 849'u Arnavut kökenliydi.¹⁸⁶ 3 Kasım 1732 tarihli diğer bir sayım defterine göre 109 hamamda toplam 1.223 kişi çalışırken, bunlardan 862'si Arnavut kökenliydi. Burada ilginç olan defterde yeniçerilerin de kaydedilmiş olmasıdır. Defterde yeniçeri mütekaidi olarak kırk iki kişi, yeniçeri neferi olarak 160 kişi, kollukçu efendisi olarak on bir kişi ve acemi neferi olarak üç kişi kaydedilmiştir.¹⁸⁷ Saim Yörük incelediği 1735 yılındaki İstanbul Hamam Defteri'ne göre on biri Üsküdar'da olmak üzere sur dışında toplam altmış dokuz adet hamam tespit etmiştir. Defterin sonundaki fermana göre 1735 yılından itibaren artık hamamda çalışanlara kefil bulma zorunluluğu getirilmiştir. Her hamamcı çalıştırdığı tellâklara kefil olarak gösterilmiştir. Ayrıca bu fermanda hiçbir Arnavut'un artık hamamlarda çalıştırılmaması onların yerine Anadolu'dan Türkler'in veya gayrimüslimlerin tercih edilmesi istenmiştir.¹⁸⁸ Hamamlar genellikle şehrin ticaret ve ikâmet alanlarının yoğunlaştığı yerlerde bulunmaktaydı. Çünkü vakıflara gelir sağlamak için çoğunlukla şehrin işlek noktalarına açılmışlardı. Örneğin şehrin ana caddesi olan Divanyolu üzerinde on üç hamam tespit edilmiştir.¹⁸⁹

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ile beraber yeni çeşme, meydan ve bahçelerin açılması toplumun kadınlı erkekli bu yerlerde gezintiye çıkmalarına ortam hazırlıyordu. Kağıthane deresi ve çevresi 1718-1730 aralığında zevk ve sefa zamanlarının merkezi durumuna gelmişti.

¹⁸² Yaşar, 2014: 553.

¹⁸³ Ergin, 2012: 241.

¹⁸⁴ Yaşar, 2014: 554.

¹⁸⁵ Kırılı-Başaran, 2012: 16.

¹⁸⁶ Yaşar, 2014: 559.

¹⁸⁷ Yaşar, 2014: 560.

¹⁸⁸ Yörük, 2013: 323.

¹⁸⁹ Cerasi, 2014: 100.

Dere çevresinde birçok kasır ve köşk yaptırılmıştı. Çiğdem Kafesçioğlu'na göre devlet yöneticilerden 170 kadarı bu dere çevresinde saray, köşk ve kasır yapmaları konusunda teşvik edilmişlerdi. Bunlardan en önemlisi şüphesiz Sadâbâd Sarayı'ydı.¹⁹⁰ 31 Temmuz 1722 yılında Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından kullanıma açılan bu kasrın yapımında Kanuni Sultan Süleyman zamanında önemli bir yere sahip olan Kuleli Bahçe'deki mermerler kullanılmıştı.¹⁹¹ 1720 yılında Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa elçiliğine gönderilmesi ve 1721 yılında dönüşünde getirdiği mimarî planların Sadâbâd Sarayı'nın yapımında kullanıldığı görüşü kabul edilmektedir.¹⁹² Ancak yakın tarihli çalışmalar bu düşüncenin tam olarak doğru olmadığını ortaya koymuştur. Örneğin Kafesçioğlu'na göre Sadâbâd Sarayı'nın inşasında Fransız etkisi ile Safevi etkisi eşit derecede rol oynamıştı.¹⁹³

Damat İbrahim Paşa döneminde Sadâbâd'ın yanında çeşitli boyutlarda kasırlar da yaptırılmıştı. Bu dönemde Kasr-ı Neşât, Kasr-ı Cinan, Hürrem-âbâd, Hayr-âbâd ve Nev-peyda gibi farsça isimlerle adlandırılan yapılar Sadâbâd'ın etrafında inşa edilmişti.

Yine toplumun zevk ve eğlencesinde lale yetiştiriciliği de ön plana çıkmıştı. Açılan meydan ve bahçelere çeşitli türlerde dikilen laleler halkın ilgisini çekmişti. Özellikle III. Ahmet ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın lalelere düşkün olması etrafındaki üst düzey yöneticilerin de bu zevki taklit etmesine ortam hazırlamıştı. Bu dönemde laleye o kadar çok rağbet olmuştu ki şehirdeki lale çeşidi sayısı fırlamıştı. Ahmet Refik Altınay 1726 yılında 839 çeşit lalenin yetiştirildiğini vurgulamaktadır.¹⁹⁴ Aktepe'nin tespitlerine göre ise aynı dönemde 306 çeşit lale narha konu olmuştur.¹⁹⁵ Giderek İstanbul'da talebi artan lalenin fiyatları da aşırı miktarda yükselmişti¹⁹⁶ ve esnaf arasında vurgunculuk yapanlara rastlanıyordu. Devlet buna önlem olarak lale soğanları için narh koyma yoluna gitmişti. Bu dönemde Avrupa'yı da etkileyen lale çılgınlığı İstanbul toplumunun ana eğlence araçlarından biri olmuştu.

XVIII. yüzyılda kahvehane ve hamam gibi yerlerde vakit geçirmeye alışan halk, giderek meydan ve bahçelerde toplanmaya başlıyorken, aynı zamanda çeşmeler de önemli toplanma mekânları olarak tercih ediliyordu. Bunların en başında III. Ahmet tarafından yaptırılan Sultan Ahmet Çeşmesi geliyordu. Yine I. Mahmut tarafından 1732 yılında Tophane Çeşmesi, 1732-1733 yıllarında ise Azapkapı Çeşmesi yaptırılarak halkın kullanımına sunulmuştu. Bu çeşmeler yanında birçok su sebili, sokak çeşmesi yaptırılmış, su kemerleri onarılmıştı. Yapılan tespitlere

¹⁹⁰ Kafesçioğlu, 2008: 316.

¹⁹¹ Altınay, 2014: 41.

¹⁹² Hamadeh, 2017: 321.

¹⁹³ Kafesçioğlu, 2008: 316.

¹⁹⁴ Altınay, 2014: 47.

¹⁹⁵ Aktepe, 1954b: 115.

¹⁹⁶ Lale soğanının fiyatı iki yıl içinde 150 kuruş artmıştı. Aktepe, 1954b: 117.

göre İstanbul'da XVII. yüzyılda toplam çeşme sayısı 130 civarındayken¹⁹⁷ 1703-1809 yılları arasında bu sayı 365'i geçmiştir.¹⁹⁸

Bahçe ve meydan gibi yeni mekânların ortaya çıkması kamuoyunun oluşmasında büyük etkendi. Artık farklı toplumsal kesimler şehir içinde kolaylıkla etkileşimde bulunabiliyorlardı. Nitekim toplumun ortak çıkarlarına karşı oluşacak herhangi bir olumsuz durumda asiler kamuoyunu kullanarak devlet yönetimine karşı ortak ve geniş tabanlı bir muhalefet yaratabilmişlerdir.¹⁹⁹ 1730 Patrona İsyanı buna iyi bir örnektir. Bu tarz kamusal mekânların ortaya çıkmasıyla kadınlar da evlerinden çıkmaya başlayıp toplum içindeki sosyal hayata adapte olmaya başlamışlardı. Önceleri kahvehane ve hamamlarda erkekler çoğunlukta iken artık değişen eğlence kültürü sonucunda kadınlar da su kenarlarına, mesire yerlerine ve çeşme başlarına sohbet eşliğinde piknik yapmaya gidiyorlardı. Bunun gibi bahçe ve mesire yerlerinden Emîrgân ve Kağıthane başı çekmekteydi. Dönemi anlatan gravür ve resimlerde kadın ve çocukların toplumsal hayatta nasıl daha fazla görünür oldukları farkedilmektedir. Kafesçioğlu'na göre kadınların şehirde daha belirgin olmalarında saraydaki padişah kızlarının ve kız kardeşlerinin İstanbul'un belirli yerlerinde yaptırdıkları saraylara yerleşmesi de etkili olmuştu.²⁰⁰ Bahçe kültürünün XVIII. yüzyılda elit kesimlerden toplumun geneline yayılması dönemin edebiyatına da yansımıştı. Ünlü şair Nedim'in mısraları buna iyi bir örnektir: "Her bağçesi bir çemenistân-ı letâfet / Her gûşesi bir meclis-i pûr feyz-ü safâdır."²⁰¹

Osmanlı yönetiminin XVIII. yüzyıl başında tekrar şehre dönmesiyle beraber İstanbul'un yeni bir inşaat sahasına dönüştüğü yukarıda gösterilmişti. Bu dönemde yeni bir mimarî tarz da doğmuştu: Osmanlı-Türk barok tarzı.²⁰² Bu tarzın oluşmasında Batı'dan gelen Fransız kültürü ile Doğu'dan gelen Fars kültürü etkili olmuştu. Bu barok tarzın etkisiyle yapılan ilk cami 1749-1755 yılları arasında inşa edilen Nuruosmaniye Camii'dir. Yine Laleli Camii de 1760-1764 yıllarında bu mimarî tarzda yaptırılmıştır.

Hasbahçeler de XVIII. yüzyılda kendi hesabına düşen değişim payını almıştır. Uzun süre bakımsız kalan Beşiktaş, Dolmabahçe, Kandilli, Tekfur Sarayı, Tersane, Karaağaç ve Davudpaşa'da yer alan hasbahçeler, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından restore edilerek bazıları halkın kullanımına açılmıştır. Yine Fener Bahçe de bu dönemde halkın kullanımında önemli bir yer tutmuştur.²⁰³ Fakat bu hasbahçelerin yeni oluşturulan bahçeler kadar rağbet

¹⁹⁷ Egemen, 1993.

¹⁹⁸ Hamadeh, 2017: 123.

¹⁹⁹ Aksan-Goffman, 2011: 16.

²⁰⁰ Kafesçioğlu, 2008: 316.

²⁰¹ Nedim, 1951: 89.

²⁰² Kos, 2019: 141.

²⁰³ Aktepe, 1979: 361.

gördükleri pek söylenemez. Ayrıca Shirine Hamadeh'in belirttiğine göre hasbahçelerin halkın kullanımına açılması Osmanlı hükümetine has bir yöntem değildi. Aynı dönemde Fransa ve İngiltere yönetimleri de benzer uygulamalar gerçekleştirmiştir.²⁰⁴ Kalender, Küçüküsu, Kandilli, İncirliköy, Burun ve Sultaniye bahçeleri gibi hasbahçelerin Osmanlı hükümeti tarafından yaşanan toplumsal bir mesele sonrasında halkın kullanımına açılıyor olması da ilginçtir.

Bahçe, meydan, çeşme, kahvehaneler ve hamamlar dışında insanların ve özellikle erkeklerin birbirleriyle ilişki kurabildiği diğer bir kamusal alan cami avlularıydı. Mantran'ın bir el yazmasından aktardığına göre şehirde 485 cami ve 4.492 mescid, 157 tekke, 385 zaviye olmak üzere toplam 5.519 dinî yapı vardı.²⁰⁵ Gayrimüslimler için de kendi dinî yapıları aynı etkileşim işlevini görebilmekteydi. Hammer'ın aktardığına göre XVIII. yüzyıl sonlarında şehirde otuzdan fazla gayrimüslim ibadethanesi bulunmaktaydı.²⁰⁶ Halk ibadetlerini yerine getirdikten sonra sohbet etmek için avlularda oturup kaynaşabiliyordu. Şehirde çok sayıda dinî yapının olması toplumsal kaynaşma alanlarının aslında çok fazla olduğunu göstermektedir. XVIII. yüzyılda bu durumda görülen değişiklik ise camilerin merkezî denetimden daha rahat kaçabilme imkânının olduğu Boğaz kesimlerinde yapılmaya başlanmasıdır. Böylece artık Boğaz'da Bebek, Beylerbeyi ve Ortaköy gibi yeni kaynaşma mekânları oluşabilmiştir. Yine asıl görev tanımı saraylar ve hasbahçelerin güvenliği olan Bostancıbaşı'nın bu yüzyılda ek olarak kamusal mekânları, çayırıları, bahçeleri ve mesire alanlarını denetlemekle sorumlu tutulması, merkezî yönetimin toplum üzerindeki denetimini arttırmaktaki çabasını göstermektedir.

Bu yüzyılda devletin inşa ettiği önemli yapıların halkın görebilmesi için daha görünür yerlerde şeffaf şekilde yapılmış olması ve III. Ahmet'in bu yapılara görkemli törenlerle gitmesi saray geleneğinde de değişim yaşandığını göstermektedir.²⁰⁷ Osmanlı yönetiminin bu gösteriş yoluyla siyasî gerçekleri halktan gizlemeye çalıştığı söylenebilir. Çünkü özellikle 1699 Karlofça Antlaşması'nın ağır sonuçlarından sonra İran harplerinin de olumsuz sonuçlar doğurması, sarayın bu yolu seçtiğini düşünmemize imkân vermektedir. Şem'dânî-zâde de bu bulguları dönemin bir aydını olarak belirtmiştir.²⁰⁸ Yine bunun yanında merkezden Haliç ve Boğaz'a doğru yayılmaya başlayan saray inşaatları da önemlidir. Burada amaçlanan saray egemenliği ve üstünlüğünün İstanbul'da tekrar sağlanmasıydı. Padişah ve yönetim kademelerinin uzun süre Edirne'de ikâmet etmesi ve yüzyılın ilk yarısındaki iki büyük isyan sonucunda taht değişikliklerinin yaşanması, merkezî yönetimin prestijinin azalmasına sebep olmuştu. Bu prestij ve egemenlik kaybı toplum üzerinde kontrolcü bir yönetimin doğmasına

²⁰⁴ Hamadeh, 2017: 168.

²⁰⁵ Mantran, 1990: 105.

²⁰⁶ Hammer, 2011: 251-268.

²⁰⁷ Kafesçioğlu, 2008: 316.

²⁰⁸ Süleyman Efendi, 1976: 3-4.

ortam hazırlamıştı. Göz önünde yapılan eğlenceler, cami ve saray inşaatları gibi faaliyetler halka, iktidarın tekrar sarayda olduğunu göstermeye yönelikti. Bu yüzyılda topluma dayatılan kıyafet düzenlemelerine de bu açıdan bakmak gerekmektedir. Yani iktidarın her alanda tekrar sarayda olduğunu topluma hissettirmek.

1.3.2. Doğal Afetler

Önceki dönemlerde olduğu gibi XVIII. yüzyılda da İstanbul’u deprem, mevsimsel hareketler ve veba gibi afetler olumsuz bir şekilde etkileyebilmekteydi. Bu afetler çoğu zaman Tanrı’nın bir ceza yöntemi olarak görülmekte ve toplum üst üste gelen doğa olaylarını kıyamet alâmeti olarak yorumlamaktaydı. Şehirde baş gösteren yangınların da kısa sürede toplumun büyük kesimini etkilediği düşünülürken afetler arasında sayılması doğaldır.

Evlerin genellikle dar sokaklarda ve birbirlerine bitişik şekilde yapılmış olması şehrin depremlerden çok fazla etkilenmesine neden olmuştu. Halk depremlere önlem için genellikle taş ve tuğla yerine ahşap malzemeler tercih ediyordu. Fakat alınan bu önlemler depremlerin tahribatının önüne geçemiyordu. Bu yüzyıldaki asıl büyük deprem 1766 yılında meydana gelmiştir. Şehirde 1766 yılının 23 Mayıs sabahı iki dakikalık bir deprem yaşanmıştı. Sarsıntıların sekiz ay sürdüğünü belirten Hâkim Efendi, şehrin fethinden beri böyle bir depremin yaşanmadığını yazmıştır. Birçok yapı ve su bentleri yıkılmış, halk bir süre meydanlarda çadırlar içinde kalmıştı. O zamanlar “bina altında 4-5 bin adam kaldı” diye dedikodular yayılırken, deprem sonrası şehirde hızlıca imar faaliyetleri başlatılmıştı.²⁰⁹

Depremler dışında mevsimsel hava olayları da şehirde etkili oluyordu. Örneğin 1702 yılının 18 Haziran’ında şehirde şiddetli bir yağmur başlamış ve yirmiden fazla yıldırım düşmüştü. Yıldırımlardan biri Tersane’de yeni inşa edilen kalyonun arkasına, bir diğeri Unkapanı iskelesinde saman kayığına düşerek iki zımmînin ölmesine sebep olmuştu. Başka bir yıldırım ise kerestecinin mutfağındaki börek tepsisine düşerek bir uşağı öldürmüştü.²¹⁰ 1748 yılının 25 Eylül’ünde ise şiddetli yağış sonrasında sel felaketi meydana gelmişti. Sel Sadâbâd Sarayı’nın yanındaki bazı malzemeleri Haliç’e kadar götürmüş, Göksu Deresi Limanı’nda bulunan bir gemi sel yüzünden bir kilometre kadar karaya çıkmıştı.²¹¹ Daha sonra 1751 yılının 15 Ağustos günü yaşanan şiddetli sel sonucunda Kasımpaşa’da 165’den fazla ev, altı parça ekmekçi ve çörekçi fırını ile değirmenlerin yanı sıra altmıştan fazla attar, kahve ve benzer dükkânın harap olduğu kayıtlara geçmişti.²¹²

²⁰⁹ Hâkim Mehmet Efendi, 2019b: 1116-1117.

²¹⁰ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, 1995: 729.

²¹¹ İzzî Süleymân Efendi, 2019: 605.

²¹² İzzî Süleymân Efendi, 2019: 871.

Şehri etkileyen bir diğer afet ise veba olarak adlandırılan salgın hastalıktı. Şehrin ekonomisine olduğu kadar insan psikolojisi üzerinde de tahrip edici etkileri olan bulaşıcı ve salgın hastalıklar dönemin kaynaklarında genellikle tâun veya veba olarak geçmişti.²¹³ İmparatorluk genelinde sıtma, humma, hıyarcıklı veba, çiçek hastalığı ve tifüs gibi hastalıklar XVIII. yüzyıl boyunca etkili olmuştu. Daniel Panzac'ın tespitlerine göre İstanbul'da 1700-1850 yılları arasında toplam doksan dört veba olayı görülmüştür.²¹⁴ 1722 yılının 24 Haziran'ında baş gösteren veba yüzünden günlük ölenlerin sayısı 150'ye kadar çıkmıştı.²¹⁵ Dubrovnik Konsolosu 1778 yılında etkili olan büyük veba salgını sonucunda İstanbul'un nüfusunun üçte birinin kaybedildiğini mektubunda yazmaktadır.²¹⁶ Sayıların doğruluğu tartışmalı olsa da vebanın insanlar üzerindeki etkisini yansıtması açısından kayda değerdir. D'Ohsson İstanbul'da bulunduğu zamanlarda altı ay içinde veba dolayısıyla 60.000 kişinin öldüğünü iddia etmektedir.²¹⁷

Son olarak sıra şehirde görülen yangınlara gelmektedir. İstanbul'da yangınların etkili olmasındaki başlıca nedenler evlerin çoğunlukla yan yana ve ahşap malzemeden yapılmış olmasıydı. D'Ohsson'a göre binaların ahşaptan yapılma nedeni deprem korkusuydu.²¹⁸ Ancak birçok kez görüldüğü gibi başka bir afetten kaçınmak için diğer bir afete ortam hazırlanıyordu. 1750 yılının 4 Şubat gecesi saat 2.30'da Ayazma Kapısı içinde bulunan Küçük Pazar'da başlayan yangın iki kol halinde şehre yayılmıştı. İlk kol Süleymaniye Bimarhanesi arkasındaki büyük konakların oraya, ikinci kol Vefa Camii tarafına kadar ilerlemişti. Yangın birçok dükkân ve evin yanı sıra Ağa Kapısı'nın içerisine de zarar vermişti.²¹⁹ Şehirdeki yangınların fazlalığı dönemin eserlerine de yansımıştır. Seyyid Hasan Muradî'nin on iki yılı kapsayan rûznâmesinde depremlerin yanı sıra yangınlar hakkında da birçok kayıt bulunmaktadır. 1754-1766 yıllarını kapsayan eserde toplam 132 adet yangın kaydedilmiştir.²²⁰

Yangınlar 1722 yılından önce genellikle yıkma kancaları ve kovalar ile söndürülmeye çalışılıyordu. 1722 yılından sonra Fransız dönmesi olarak tanınan Gerçek Davud Ağa'nın yangınlara çözüm için tulumba makinesini icat etmesi yeni bir müdahale şeklini ortaya çıkarmıştır. Bunun üzerine Gerçek Davud Ağa'nın önderliğinde Tulumbacı Ocağı, yeniçerilerin Eski Odaları içinde kurulmasına karar verilecekti. Ancak 1722 yılından sonra yangınların söndürülmesinde istenilen başarı sağlanamamıştır. Aktepe'ye göre bunun sebebi o dönemde

²¹³ Panzac, 2011: 15.

²¹⁴ Panzac, 2011: 52.

²¹⁵ Mikes, 2014: 61.

²¹⁶ Panzac, 2011: 38.

²¹⁷ D'Ohsson, (Tarihsiz): 232.

²¹⁸ D'Ohsson, (Tarihsiz): 235.

²¹⁹ İzzî Süleymân Efendi, 2019: 729.

²²⁰ Muradî, 2016.

eğlencelere, zevk ve sefaya gösterilen ilginin Tulumbacı Ocağı'na gösterilmemesiydi.²²¹ Gerçek Davud'un tulumba icadından otuz yıl kadar sonra yeni bir tulumba kullanılmaya başlanmıştı. 1753 yılının Aralık ayında eski tulumbanın yerine yeni tulumbayı Bostancılar Tulumbacıbaşısı Mehmed Ağa geliştirmişti.²²²

XVIII. yüzyıl boyunca sosyal hayatı sekteye uğratan bu olumsuzluklar şüphesiz toplumu derinden etkiliyordu. Ayrıca bu olumsuzlukların ölümlere yol açması şehir nüfusunun azalmasına neden olmaktaydı. Kaybedilen nüfusun kısa sürede geri kazanılmasında dış göçlerin önemli katkısı bulunuyordu. Bu yüzden şehre gelen göçe, doğal afetler sonucu azalan nüfusu geri kazanma yöntemi olarak bakılabilir.

²²¹ Aktepe, 2016: 45.

²²² Hâkim Mehmet Efendi, 2019a: 89.

İKİNCİ BÖLÜM

YENİÇERİ OCAĞI VE YENİÇERİ PROFİLLERİ

2.1. Yeniçeri Ocağı

XVIII. yüzyılda toplumsal yapılar arasındaki sınırların belirsizleşmesindeki en önemli aktörler şüphesiz yeniçerilerdi. Yeniçerilerin neden ve nasıl esnaf arasında ortaya çıkmaya başladıkları problemi hala incelenen bir konudur. Bu problem öncesinde Yeniçeri Ocağı'nın genel durumuna bakmamız faydalı olacaktır.

Yeniçeri Ocağı'nın tam kuruluş tarihi kesin olarak tespit edilememekle beraber 1362 yılında I. Murat zamanında kurulduğu genel kabul görmüştür. Osmanlı Devleti'nin genişleyen sınırları doğrultusunda artan asker ihtiyacı böyle bir teşkilatlanmanın oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Fethedilen bölgelerdeki Hristiyan ailelerden önce pençik sonra da devşirme usulü ile toplanan esir çocuklar, padişahın özel muhafız birliğini oluşturmuştur. Kaynaklarda bu teşkilatlanmanın fikir babası olarak Çandarlı Kara Halil Paşa ve Karamanlı Molla Rüstem gösterilmektedir.²²³ Yeniçeri Ocağı için toplanacak esirlerin öncelikle belirli bir süre -beş veya sekiz yıl- eğitim görmeleri kurala bağlanmıştı. Bu eğitim için ise Gelibolu'da Acemi Ocağı adıyla bir kışla inşa edilmişti. İstanbul'un fethinden sonra ise yeni ve daha büyük bir acemi kışlası İstanbul'da açılmıştır. Gelibolu'daki kışlanın sorumlusuna Gelibolu Ağası, İstanbul'daki Acemi kışlasının sorumlusuna ise İstanbul Ağası adı verilmiştir. İstanbul'daki acemi kışlası, Eski Odalar'ın yanında olup otuz iki odadan oluşmaktaydı.²²⁴

Genellikle on-yirmi yaş arasında yaşları değişen bu çocuklar Acemi Ocağı'nda birkaç yıl eğitim görürlerdi. Bu eğitimleri sırasında Müslüman olmaları için Anadolu'daki Türk ailelerinin yanına çiftçi olarak gönderilirler ve buna "Türk'e vermek" denirdi. Bunun dışında acemiler devlete ait gemilerde, atölyelerde, odun taşımacılığında, devlet kurumlarına ait inşaatlarda çalıştırıldıkları da oluyordu. Yine İstanbul'daki Ağa Kapısı'nda nalbantlık, berberlik, saraçlık gibi meslek alanlarında, sekban fırınındaki çeşitli görevlerde, Galata Saray, Eski Saray ve İbrahim Paşa Sarayları'nda ekmekçi, aşçı, çamaşırcı gibi farklı işlerin yanında şehirdeki yangınların söndürülmesinde de çalıştırılmışlardı.²²⁵ Ayrıca ilginçtir ki bazı acemi oğlanlarının şehir esnafının yanında yetişmelerine izin verildiği olmuştu.²²⁶ Özetle kışlalara alınan bu çocuklar askerlik için eğitildikleri dönemlerde farklı mesleklerle de iç içe olmuşlardır.

²²³ Uzunçarşılı, 1988: 146.

²²⁴ Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 54.

²²⁵ Uzunçarşılı, 1988: 40-41 ve 57.

²²⁶ Beydilli, 2013: 450.

Bu sebeple daha sonraki yıllarda kendi geçimleri için esnaflık yolunu seçmeleri şaşırtıcı görünmemektedir.

Acemi ocaklarına başlangıçta sadece Hristiyan ailelerden alınan çocuklar girebiliyordu. Pençik usulünde harp esirlerinin beşte biri padişah adına ocağa alınırken, sonradan artan ihtiyaç doğrultusunda devşirme usulüyle çocuklar toplanmaya başlanmıştı. Devşirme usulüne geçilmesindeki neden ise Fetret Devri'ydı. Çünkü 1402 yılındaki Ankara Savaşı sonrası yaşanan siyasî kargaşa döneminde seferlerin durmasıyla esir çocuk toplanamamıştı.²²⁷ Bu sebeple daha önce hiçbir Türk-İslâm devletinde olmayan Devşirme Kanunu çıkarılmıştır. Bu usul ile hem Balkanlar'daki Hristiyan ailelerden çocuk toplanmış hem de Balkanlar'ın Türkleşmesi sağlanmıştır. Devşirme sisteminin, pençik sisteminin aksine İslâm hukukuna göre uygunluğu tartışılrsa da Osmanlı'nın temel kurumlarından biri haline gelmiştir.

XVII. yüzyıl sonralarında İstanbul ve Gelibolu'da toplam 4.102 acemi bulunurken,²²⁸ 1752 yılında sadece İstanbul'daki acemilerin sayısı 1.818 civarındaydı.²²⁹ Acemilerin eğitimlerini tamamlamalarından sonra geleneksel kapuya çıkma töreniyle Yeniçeri Ocağı'na alınırlardı. Girdikleri odanın bilgilerini içeren Sofa Tezkeresi ellerine verilir. Ocağa yeni giren bir asker başına dardağan takar ve beşe unvanını kullanırdı.²³⁰ Zamanla bu sistemin işlemez hale gelmesiyle Yeniçeri Ocağı'na girme usulü de değişmiş, esnaflıkla uğraşan kişiler dahi ocağa girebilmiştir. Bu ise ocak ile esnaf bağlantılarının güçlenmesinde etkili olmuştur. Ayrıca bu yöntem yanında kul kardeşleri denilen kişilerin de Yeniçeri Ocağı'na girdiklerini görmekteyiz.

Ocağın Bektaşilik bağlantısı da ilgi çekicidir. Uzunçarşılı'ya göre Yeniçeri Ocağı'nın Bektaşiler ile olan bağlantısı XIV. ve XV. yüzyıllar içerisinde başlamıştı.²³¹ Ocak kuruluşundan itibaren kendisini Bektaşî Ocağı ile birlikte anmıştır. Bu sayede hem dinî/tasavvufî bir destek bulmuş hem de dönemin kültürel zihniyetine ayak uydurmuştur. Çünkü şehir yaşamında da yukarıda gösterdiğim gibi her esnaf teşkilâtı kendisine bir pîri büyük olarak seçmişti. Yeniçeriler de pîr olarak Türkmen gazisi Hacı Bektaşî Veli'yi benimsemişlerdi.²³² Özellikle sofî padişah olarak kabul gören II. Bayezid döneminde Bektaşî tekkeleri önemli destek görerek toplumsal hayatta devlet destekli bir kurumsallaşma süreci geçirmişti.²³³ Bu süreçte yeniçerilerle olan ilişkileri daha da artmıştı. Uzunçarşılı'ya göre bunun sebebi ocağın kuruluş

²²⁷ Yılmaz Diko, 2009: 120.

²²⁸ Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 90.

²²⁹ Uzunçarşılı, 1988: 80-81.

²³⁰ İşli-Kökrek, 2017: 86.

²³¹ Uzunçarşılı, 1988: 150.

²³² Çaksu, 2014: 165.

²³³ Yılmaz Diko, 2015: 108.

aşamasında nüfuzunu kaybetmeye başlamış olan Ahilik hareketinin yerini Bektaşiler'in almasıydı. Babaîlerin propagandasının yeniçeriler üzerinde etkili olduğu ve bu sayede Bektaşiliğin ocak içerisine girmesine ortam hazırlanmıştı.²³⁴ Nitekim Yeniçeri Ocağı'nın 94. Cemaat ortasında bir Bektaşî babasının bulunması bu ilişkiyi ortaya koymaktadır.²³⁵

Yeniçeriler, Bektaşilik ile o kadar çok iç içe geçmişti ki, çoğu zaman ocaklarından Ocağ-ı Bektaşiyân, kendilerinden ise Taife-i Bektaşiyê, Güruh-ı Bektaşiyê ve Zümre-i Bektaşiyân diye bahsedilmişti. Bunun yanında 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının hemen akabinde kahvehaneler yanında Bektaşî tekkelerinin de yıktırılması iki kurum arasındaki ilişkinin boyutlarını göstermektedir. Yine şehirdeki yeniçerilere ait kahvehanelerinin açılış törenlerinde Bektaşilik ritüellerinin sergilenmesi ve bu kahvehanelerin her yerinde Bektaşilikle ilgili eşyaların yer alması da bu ilişkiyi kanıtlar niteliktedir.²³⁶ Ayrıca Yılmaz Diko'nun arşiv belgelerindeki tespitine göre Kırşehir'deki Hacı Bektaş Veli tekkesinin yöneticisi olan şeyhlerin, ocak ağasının verdiği bir arz ile atandıklarını göstermektedir. Bu durum ocak-tekke ilişkilerinin idarî alanlara da yayıldığına kanıttır.²³⁷ Bu idarî ilişki yanında Yılmaz Diko çalışmasında ocak ve tekke arasındaki ekonomik ilişkilerin de var olabileceğini örneklerle ortaya koymuştur.²³⁸ Ocağın tasavvufî bir kurumla olan bu ilişkisi bizlere yeniçerilerin şehirdeki her kesimle iletişimde bulunduğunu göstermektedir. Bu ilişki sayesinde ocak, bir protesto veya isyan sırasında esnaf, medrese ve tekke sakinleri gibi şehrin büyük kesimleriyle ittifak yapma imkânı bulabilmiştir.

2.1.1. Yeniçeri Ocağı Kışlaları

İlk yeniçeri kışlası I. Murat döneminde Edirne'de kurulmuştu. İstanbul'da ise fetih sonrasında Şehzade Camii karşısında ilk yeniçeri kışlası, hemen sonrasında Aksaray'da ikinci bir yeniçeri kışlası yaptırılmıştı. İnşaatı ilk biten Şehzadebaşı'ndaki kışla olduğu için buraya Eski Odalar, diğerine Yeni Odalar adı verilmişti.²³⁹ Hezarfen Hüseyin Efendi'ye göre Eski Odalar'da toplam altmış bir oda bulunurken, Yeni Odalar 135 odadan oluşmaktaydı.²⁴⁰ Eski ve Yeni Odalar'ın arasında sonradan yaptırılan Orta Camii isyan dönemlerindeki toplanma yerlerinin başında gelmekteydi.²⁴¹ Orta Camii dışında yeniçerilerin diğer bir isyan merkezi olarak Yeni Odalar içinde bulunan Et Meydanı her zaman ön plana çıkmıştı.

²³⁴ Uzunçarşılı, 1988: 148.

²³⁵ Uzunçarşılı, 1988: 150.

²³⁶ Çaksu, 2014: 167.

²³⁷ Yılmaz Diko, 2015: 108.

²³⁸ Yılmaz Diko, 2015: 110.

²³⁹ Uzunçarşılı, 1988: 238.

²⁴⁰ Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 54.

²⁴¹ Hammer, 2011: 339.

Yeniçerilerin her bölük veya ortasının bulunduğu yere oda adı verilir ve her ortanın kendine ait remizi bulunurdu. Sonraki dönemlerde çeşitli esnaf dükkânları üzerinde görülen yeniçeri sembolleri işte bu orta remizleridir. Ayrıca bazı esnafın da kendisine ait remizi olabiliyordu. Paul Ricaut'a göre XVII. yüzyılda Yeniçeri Ocağı 162 odadan oluşmaktaydı ve bunların seksen tanesi Eski Odalar'da geriye kalanları da Yeni Odalar'daydı.²⁴² 20 Temmuz 1751 yılındaki büyük yangın sonrasında yeniçerilerin eski ve yeni odalarının çoğu yandığı için bu odaların tekrar inşa edilmesine karar verilmişti. İşte bu yangını kaydeden İzzî Efendi'ye göre İstanbul'daki toplam kışla sayısı 199'du. Bunlardan 100'ü cemaat, altmış biri bölük, otuz dördü sekban ve dört kıt'ası solaklardan oluşmaktaydı.²⁴³ Eyyubî Efendi'ye göre ise ocak 196 odadan ibaretti.²⁴⁴ Uzunçarşılı'ya göre de XVIII. yüzyılda Yeniçeri Ocağı 196 bölük ve ortadan oluşmaktaydı. Uzunçarşılı bu bölük ve ortaları üç kısımda incelemiştir. Uzunçarşılı'ya göre yayabaşı ve cemaat ortalarının oluşturduğu ilk kısım 101 ortadır. Bu ortalar içinde yer alan 65. ortanın adı sekban bölükleri olup ikinci kısmı oluşturmaktaydı. En yüksek komutanlarına da sekbanbaşı denilmekteydi. Bu sekban bölükleri kendi içinde süvari ve piyade olarak ikiye ayrılırken piyadeler otuz dört bölükten oluşmaktaydı. Yeniçeri birliklerini oluşturan üçüncü kısım ise altmış bir bölükten oluşan ağa bölükleriydi. Ocak içinde artan asayişsizlikler üzerine Yıldırım Bayezid zamanında ağa bölükleri adıyla yeni bir sınıf Yeniçeri Ocağı içine eklenmişti.²⁴⁵ Bu bölükler üzerinden padişah yeniçerileri kontrol etmeye çalışmıştır. Ağa bölüklerinin sorumlusu ise Yeniçeri Ocağı Ağası'dır. Daha yakın tarihli bir çalışmada ise XVIII. yüzyıldaki yeniçeri odalarının ne kadar olduğuyla ilgili bir belge üzerinde durulmuştur. Bu belgeye göre XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Eski Odalar'da yirmi altı oda (beş cemaat, yirmi bir ağa bölüğü odası) ve hemen yanlarında acemilere ait otuz oda, Yeni Odalar'da ise toplam 173 oda (doksan üç cemaat, kırk iki ağa bölüğü, otuz dört sekban, dört solaklara ait düzen odası) bulunmaktaydı.²⁴⁶

2.1.2. Ocak Mevcudu

Yeniçerilerin mevcudu her dönem değişkenlik göstermiştir. 1683 yılındaki Viyana Seferi'ne katılan Yeniçeri sayısı 40.000 civarındaydı.²⁴⁷ Eyyubî Efendi ise 1700'lerin hemen öncesinde yeniçeri nüfusunun 54.222 olduğunu yazmaktadır.²⁴⁸ Daha sonra 1700 yılında

²⁴² Ricaut, 2012: 298.

²⁴³ İzzî Süleymân Efendi, 2019: 865.

²⁴⁴ Eyyubî Efendi, 1994: 41.

²⁴⁵ Uzunçarşılı, 1988: 168.

²⁴⁶ Sunar, 2013: 260-261.

²⁴⁷ Uyar-Erickson, 2017: 182.

²⁴⁸ Eyyubî Efendi, 1994: 33.

50.102, 1701-1702 yıllarında 39.925, 1702-1703 yıllarında 40.139, 1704-1705 yılında 52.642 olarak hesaplanmıştır.²⁴⁹ Ocağın mevcudu ulufe defterlerinden tahmin edilebilmektedir. 1706 yılındaki ulufe defterinde ocak mevcudu 21.818 olarak görülürken, 1727 yılındaki defterde bu sayı 81.000'di. 1745 yılında 34.695, 1750 yılında 34.188, 1752 yılında ise 33.109 olarak sayılmıştır.²⁵⁰ 1804 yılındaki ocak mevcudu ise 64.456'dır.²⁵¹

Ocak mevcudunun yıllar içinde dalgalanmasındaki başlıca sebepler: ocağa dışarıdan farklı kesimlerin girip çıkması, savaş dönemlerinde asker yazdırılması ve esâme adı verilen maaş belgelerinin satılmasıydı.²⁵² Örneğin ölen bir yeniçerinin esâme kağıdını başkası satın alarak ocağa girebiliyordu. Buna “becâyîş” adı verilmekteydi.²⁵³ Ocak komutanının bunu engelleme imkânı olmasına rağmen rüşvet karşılığı göz yumabiliyordu. Yeniçeri olarak görülen bu kişilerin kaçının fiilî olarak yeniçeri olduğu da tartışmalıdır. Bir Rus diplomat olan Pavel Artemyeviç Levaşov'un aktardığına göre XVIII. yüzyıl ortalarında yeniçeri kışlalarının kapasitesi 40.000 civarındayken, kışlalarda kalan sadece 5.000 kadar yeniçeri bulunuyordu.²⁵⁴ Anlaşılan bu durum yüzyıl sonları için de geçerliydi. Çünkü D'Ohsson yüzyıl sonlarında imparatorlukta 120.000, İstanbul'da ise 20.000 kadar yeniçeri olduğunu varsayarken kışlalarda en fazla 3.000 kişinin kaldığını yazmıştır.²⁵⁵

Ocak mevcudunun siyasî buhran zamanlarında artış göstermesi 1728 yılındaki Venedik Balyosu Giovanni Emo'nun da dikkatini çekmiştir. Emo'nun yazdıklarına göre ocak mevcudu 1730 isyanının hemen akabinde daha Patrona ortadan kaldırılmadan önce 40.000'den 70.000'e çıkmıştı.²⁵⁶ Abdi Efendi de ocağa aşırı asker alımını eleştirmiştir.²⁵⁷ Şüphesiz bu artışın sebebi asi liderlerinin kendi çevrelerini genişletme isteğinden kaynaklanıyordu. Ocak mevcudundaki bu dalgalanmalar devlet hazinesini de zor durumda bırakıyordu. Nitekim yeniçerilerin devlet hazinesine bindirdiği yük her geçen yüzyıl daha da artmıştır. 1527-1528 yıllarında devlet giderlerindeki yeniçerilerin payı %10,26 iken yaklaşık 170 yıl sonra 1699-1700 yıllarında %21,02 gibi yüksek bir orana yükselmiştir.²⁵⁸

²⁴⁹ Agoston, 2020: 73.

²⁵⁰ Uzunçarşılı, 1988: 618.

²⁵¹ Uzunçarşılı, 1988: 619.

²⁵² Yılmaz Diko, 2017a: 199.

²⁵³ Yılmaz Diko, 2017a: 199.

²⁵⁴ Levaşov, 2012: 44.

²⁵⁵ D'Ohsson'dan aktaran Uzunçarşılı, 1988: 620.

²⁵⁶ Shay, 2009: 38.

²⁵⁷ “... sipah ve silâhdar ve aşağı bölüklere müceddeden serdengeçti ağaları ve yeniçeri ve cebeci ve topçu ve arabacı ocaklarından dahi yüz kırk iki serdengeçti ağası ve yüz binden ziyade defterlerine âdemi tahrir eylemeğe ve emirlerden dahi binbaşı, yüzbaşı, üç bin üç yüz on dokuz nefer sâdât kim her yüz nefere birer baş kim ana yüzbaşı tabir olunur ve bu minval üzere otuz üç ağa dahi sadata nasb olunup defterleri şeyh-i mezbure verdiler.” Abdi Efendi, 1999: 43.

²⁵⁸ Barkan, 1970: 603.

2.1.3. Ocak Hiyerarşisi

Ocağın en büyük yöneticisi Kanunnâme-i Âlî Osman'da da yer aldığı üzere Yeniçeri Ağası'dır.²⁵⁹ Yeniçeri ağası dışında her bölük ve ortanın komutanı bulunmaktaydı. XVIII. yüzyılda ocağın subay sırası genellikle şöyleydi: yeniçeri ağası, kul kethüdası, zağarcıbaşı, seksoncubaşı, turnacıbaşı, hasekiler, başçavuş, muhızır ağa ve kethüda yeri. Sekbanbaşının bu yüzyılda öneminin azalarak kul kethüdalığının önem kazandığı görülmektedir. XVIII. yüzyıl başlarında ocak silsilesinde sekbanbaşının nadiren adı zikredilmiştir. 25 Aralık 1704 yılında Yeniçeri Ağası Boşnak Hasan Paşa eski görev yeri olan Bursa'ya sürüldüğünde onun yerine Zağarcıbaşı Tortumlu İbrahim Ağa geçmişti. Kul Kethüdası Arnavut Osman Ağa sekbanbaşılık makamına getirilirken kul kethüdalığından emekli Gürcü Yusuf Ağa tekrar kul kethüdası yapılmıştır. Zağarcıbaşılığa bu sefer Seksoncu Mehmet Ağa atanmıştır.²⁶⁰

Ocak içerisinde bir hiyerarşi bulunmaktaydı. Yapılan her atama ve azil işi tüm subay kadrosunu etkilemekteydi. Nitekim bu silsile sayesinde ocağın en düşük rütbeli subayı zamanla ocağın en büyük ağalığına yükselebiliyordu. Yeniçerilerin yıllar boyunca korkulan bir ordu olarak görülmesi ocak içindeki bu disiplinli düzene bağlanmaktaydı. Örneğin 2 Şubat 1716 yılında Yeniçeri Ağası Zarbona Bekir Ağa emekli edilerek Erzurum'a sürülürken yerine Kul Kethüdası Bayraktar Zileli Hüseyin Ağa getirilmiş, onun yerine ise Zağarcı Mehmet Ağa yükseltilmiştir. Zağarcı Mehmet Ağa'nın makamına ise Seksoncu İskender Ağa tayin edilmiştir.²⁶¹ Yine 14 Şubat 1747 yılında Yeniçeri Ağası İbrahim Paşa, Aydın Muhassıllığı'na tayin edilince ocak silsilesi üzerine Kul Kethüdası Mustafa Ağa, yeniçeri ağası yapılmıştır. Mustafa Ağa'dan boşalan kul kethüdalığına ise sabıka Seksoncubaşı Hüseyin Ağa atanmıştır.²⁶²

XVIII. yüzyılda ocak yönetiminin ilk iki kademesinde aynı anda yapılan aziller sonucu alt kademelerin birden fazla kademe yükselmesine engel olunması da ilginçtir. Çünkü silsileye göre alt kademedeki subay hemen üzerindeki kademelerin boşalmasıyla yukarı tırmanmaktaydı. 15 Kasım 1704 yılında Zağarcı Arnavut Osman Ağa'nın da iki kademe atlayarak yeniçeri ağası olma fırsatı doğmuştu. Çünkü ocak ağası Çelebi Mehmet Ağa ile Kul Kethüdası Gürcü Yusuf Ağa emekli edilmişlerdi. Bu durumda kul kethüdasının altındaki zağarcıbaşının eline direkt yeniçeri ağası olma fırsatı geçmişti. Ancak saray yönetimi buna izin vermedi. Ocak ağalığına sadrazamın eski kethüdası olan Bursa Valisi Boşnak Hasan Paşa getirilmiştir. Zağarcıbaşı Arnavut Osman ise kul kethüdası yapılmıştır. Zağarcıbaşılığa ise Seksoncu Tortumlu İbrahim Ağa atanmıştır.²⁶³ Zağarcıbaşının ocak ağası olma fırsatını

²⁵⁹ Arif (hızl.), 2017: 11.

²⁶⁰ Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa, 2018: 823-824.

²⁶¹ Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa, 2018: 1032.

²⁶² Hâkim Mehmet Efendi, 2019a: 376.

²⁶³ Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa, 2018: 821-822.

değerlendirememesinde veya saray yönetiminin Yeniçeri Ocağı'na dışarıdan ağa atamasındaki en önemli sebep 1703 Edirne İsyanı'ndan sonra ocağı tekrar itaat altına alma düşüncesi olabilir. Çünkü bu atamalardan 40 gün sonra ocak yönetiminde yeni bir atama fırtınası yaşanmıştır. Bu fırtınada önceden kul kethüdası yapılan Arnavut Osman Ağa'nın eline yine ocak ağalığı fırsatı geçmiştir. Fakat 25 Aralık 1704 yılındaki bu atamalarda kul kethüdalığında bulunan Arnavut Osman, yeniçeri ağalığı yerine sekbanbaşılığa atanırken zağarcıbaşı olan Tortumlu İbrahim Ağa ise ocak ağalığına yükseltilmiştir.²⁶⁴ Arnavut Osman'ın ocak ağalığı için 18 Aralık 1706 yılını beklemesi gerekecekti. Ancak sadece altı ay kadar yeniçeri ağalığı görevini yürütebilecekti. Çünkü Mart 1707 yılında yeniçeri ağasıyken ölmüştü.²⁶⁵

Tüm bunların dışında ocak ağalarının kendi istekleriyle de görevlerinden ayrıldıkları oluyordu. 1777 yılının Mart ayında hem vezirlik hem de yeniçeri ağalığını üzerinde bulunduran Turnacızâde Ahmet Paşa, kendi isteğiyle Tırhala Sancağı'na gönderilirken yerine ise Gelibolu'da bulunan eski ocak ağası Mehmet Ağa ikinci kere atanmıştır.²⁶⁶ Ocağın idari işleri Ağa Divanı denilen bir mecliste tartışılırdı. Yukarıda sayılan üst düzey görevlilerin çoğu bu divanda yer alarak yeniçerilerin cezaî işlemlerini görüşüp, maaş ve terfilerini karara bağlarlardı.

Ocağın üst yönetimi bu şekildeyken sıra alt kademelerdeki yönetimde kimlerin bulunduğu gelmektedir. Cemaat ve bölük komutanlarına verilen genel isim çorbacıydı. Daha özelde ise 101 cemaat ortası komutanına yayabaşı, altmış bir tane olan ağa bölüklerinin her bir bölük komutanları ile otuz dört piyade sekban bölüğü ve süvarilerinin komutanlarına da bölükbaşı denirdi.²⁶⁷ Ağa bölüklerinde bulunan odabaşılarının hepsi baş odabaşıya bağlıyken, geriye kalan tüm ortalardaki odabaşılar oda kethüdasına bağlıydı. Odabaşılık makamındakiler bölükbaşılardan sonra gelen ve odaların her türlü işiyle ilgilenen görevlilerdi. Odabaşılarının bir altında vekilharç adlı makam vardı. Bu makamdakiler buldukları orta veya bölüğün haftalık ihtiyaçlarını temin ederlerdi. Vekilharç makamından sonra bayrak taşıyanların bulunduğu bayraktar makamı gelmekteydi. Bayraktarın altında ise baş eski adlı bir makam vardı. İstanbul'daki bütün kullukçuların komutanı olan baş karakullukçunun baş eski makamından seçilmesi gelenektir. Bu makamların altında ise ocağın yemek ihtiyacını karşılayan aşçı veya ustaların olduğu makam gelmekteydi. XVIII. yüzyıla kadar bu görevlilere ek olarak yeni bir makam daha ortaya çıkmıştır. Mütevelli adı verilen bu görevliler seçimle başa gelirlerdi ve orta ve bölüklerde bulunan orta ve yardım sandıkları ile vakıf paralarının sorumlularıydı. Bu kişilerin XVIII. yüzyılda önem kazanmasında ocağın esnafa ve ihtiyacı olan kişilere faizle para

²⁶⁴ Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa, 2018: 823-824.

²⁶⁵ Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa, 2018: 844.

²⁶⁶ Ahmet Vâsîf Efendi, 2014: 80.

²⁶⁷ Uzunçarşılı, 1988: 234.

vermeye başlaması etkili olmuştur. Her orta ve yardım sandığını işleten kişiye orta mütevellisi, ortanın sandıktaki parasına da düzen akçesi denilmekteydi.²⁶⁸ Ocaktaki görevliler arasında en alt kademede ise karakullukçular bulunmaktaydı. Baş karakullukçunun sorumluluğunda olan bu kişiler çorbacıların küçük çavuşlarıydı. Karakullukçuların diğer bir görevi de evli olan askerleri gerektiğinde subayların yanına gitmeleri için uyarmaktı.²⁶⁹ Bu görevliler dışında yine ocağın yöneticileri arasında solakbaşı, deveci, talimhaneci ve avcıbaşı, şikârîler, tüfenkcibaşı, zenberekcibaşı, ocak kâtibi, ocak imamı, müderris ve beytümâlciler gelmekteydi. Yeniçeri beytümâlcileri genellikle yayabaşılardan seçilirlerdi. İmparatorluğun neresinde bir yeniçeri ölürse oraya gidip ölen yeniçerinin mirasını teslim alarak yeniçeri kâtibi dairesindeki beytümâl sandığına teslim ederdi.²⁷⁰ Ocak içinde korucular ve mütekaidler olarak adlandırılan iki grup daha vardı. Ordu sefere gittiğinde İstanbul'da kalıp odaları koruyanlar genellikle yaşlı askerlerdi. Bunlara korucu adı verilirdi. Diğer kesimi ise mütekaidler oluştururdu. Mütekaid fiilî her türlü görevden ayrılan yeniçerilere denirdi ve savaflara gitmezlerdi. Ancak bu kişiler maaş almaya devam ederlerdi.²⁷¹ Bir nevî emeklilerdi. Yeniçerilerin 45 yaşında emekli oldukları düşünülmektedir.²⁷²

2.1.4. Yeniçeri Ocağı-Esnaf İlişkisi

XVIII. yüzyılda neden daha fazla asker, halk arasına karışarak esnaflık yapmak zorunda kaldı? Yeniçeriler ne zaman ekonomik faaliyetlere karışmaya başladı? Araştırmacılar şimdiye kadar bu sorulara farklı yanıtlar vermişlerdir.²⁷³ Örneğin Gabor Agoston yeniçerilerin sivil halk

²⁶⁸ Uzunçarşılı, 1988: 311.

²⁶⁹ Ricaut, 2012: 300.

²⁷⁰ Uzunçarşılı, 1988: 215.

²⁷¹ Uzunçarşılı, 1988: 381.

²⁷² Goodwin, 2001: 69.

²⁷³ Reşat Ekrem Koçu. (1964). *Yeniçeriler*. Nurgök Matbaası, İstanbul; Ömer Lütfi Barkan. (1966). "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)". *Türk Tarihi Belgeleri Dergisi*, Ankara, III (5-6): 1-479; Cemal Kafadar. (1981). *Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict*. Unpublished M. A. dissertation. McGill University Institute of Islamic Studies, Montreal; İsmail Hakkı Uzunçarşılı. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*. Üçüncü Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, I; Godfrey Goodwin. (2001). *Yeniçeriler*. (çev. D. Türkömer). Doğan Kitap Yayınları, İstanbul; Eunjeong Yi. (2004). *Guild Dynamics in Seventeenth-century Istanbul: Fluidity and Leverage*. Brill, Leiden; Mehmet Mert Sunar. (2010). "XIX. Yüzyıl Başları İstanbul'unda Esnaf Yeniçeriler", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, (18): 59-85; Gülay Yılmaz Diko. (2011). *The Economic and Social Roles of Janissaries in a 17th Century Ottoman City: The Case of Istanbul*. Unpublished Ph. D. Thesis. McGill University Institute of Islamic Studies, Montreal; Cengiz Kırılı ve Betül Başaran. (2012). "18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Esnafı". F. Demirel (ed.). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 7-20; Ali Çaksu. (2014). "On Sekizinci Yüzyıl Sonu İstanbul Yeniçeri Kahvehaneleri", *Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri (On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı Ve Boş Vakit Eğlenceleri)*, D. Sajdi (drl.). (çev. A. Onacak). Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 151-174; Mehmet Doğan. (2014). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Yeniçeriler". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXXI (1): 137-152; Andre Raymond. (2016). *Yeniçerilerin Kahiresi (Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi)*. (çev. A. Tümertekin). İkinci Baskı. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul; Gülay Yılmaz Diko. (2017). "Askerler ile Siviller Arasındaki Bulanık Sınırlar: 17. Yüzyılda İstanbul'da Zanaatkâr

ile kaynaşmaya başlamasını Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim arasında yaşanan taht kavgasının hemen sonrasına kadar götürmüştür.²⁷⁴

XVI. yüzyıla kadar üç ayda bir ulufe/mevâcib denen maaşları yanında cülus, bahşiş ve savaşlardaki ganimetlerle geçinen yeniçeriler, ayrıca devlet tarafından ekmek, et ve kıyafet konusunda da desteklenmekteydi. Bunlara rağmen yeniçerilerin XVII. yüzyıl sonlarından itibaren esnaf teşekküllerine iyice girdikleri kabul edilmektedir.²⁷⁵ Artık şehir ekonomisinin hemen hemen çoğu yerinde adları geçmeye başlamıştı. Ancak yeniçerilerin şehir esnafıyla yoğun şekilde etkileşime girmesini bir bozulma olarak gören siyasetname yazarları da vardı.²⁷⁶ Problem olarak görülen bu durumun nedeni olarak ocak yapısının bozulması gösterilmiştir. Bu bozulma sonucu askerlerin şehir hayatına daha çok katılmaya başladığı ileri sürülmüştür. Kaybedilen savaşların etkisiyle paranın değer kaybetmesi, ocak içindeki disiplinin bozulması, askerlerin artık savaş kazanmakta güçlük çekmeleri yüzünden sefere gitmek istememeleri ve siyasete daha çok katılma olanağı bulmaları yüzünden yeniçeriler şehir hayatıyla daha çok etkileşime girmişlerdi. Savaşlara gitmek istemeyen yeniçeriler dönemin kaynaklarında da eleştirilmekteydi. Nitekim savaşlardan kaçtıkları için “firâr-ı annü'l-zahf (sürüngenler gibi kaçır)” gibi benzetmelere maruz kalmışlardı.²⁷⁷ Bu nedenlerin yanında ocağa farklı kişilerin alınması da ocak için ayrı bir problemdi. Defterdar Sarı Mehmet Paşa İstanbul'dan dışarı bile çıkmamış kişilerin rüşvetle ocağa girerek emekliliğe kadar ulaştıklarını ve bu durumun hazineye büyük yük bindirdiğinden bahsetmektedir.²⁷⁸ Bu durum sadece başkentte olmuyordu. İstanbul dışında Kahire'de de Arap gençlerden ocağa alımların yapıldığı görülmüştür.²⁷⁹

Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasının nedenleri arasında gösterilen evlilik meselesi de incelenmesi gereken bir konudur. 1510'lu yıllara kadar ocak içerisinde bölükbaşı veya yayabaşı olmayan hiçbir asker evlenemezdi. Ancak Yavuz Sultan Selim döneminde ihtiyar bir askerin evlenme isteği kabul görmüştü. Ocak neferleri içinde ilk evlilik olarak gösterilen bu olaydan sonra yeniçeriler arasında evlilikler çoğalmaya başlayacaktı. XVII. yüzyıl başlarında yazıldığı tahmin edilen ve yazarı belli olmayan *Kavanin-i Yeniçeriyan*'da yeniçeriler arasındaki evliliğin sonradan ortaya çıktığı, acemi oğlanlarından dahi evlenenlerin olduğu vurgulanırken, bu durumun ocak yapısının bozulmasında önemli bir etken olduğu yazılmıştır.²⁸⁰ Evlenen bir

Yeniçeriler". *Ekmek Aslanın Ağzında Osmanlı Şehirlerinde Hayatlarını Kazanmak İçin Mücadele Eden Zanaatkârlar*, S. Faroqhi (drl.). (çev. A. Gür). Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 193-210.

²⁷⁴ Agoston, 2020: 79.

²⁷⁵ Kafadar, 1981: 84.

²⁷⁶ Örneğin Koçi Bey bu durumu eleştirmiştir; “Reayadan ve şehirliden yeniçeri yapılması caiz değildir. Yeniçeri olmak için acemi oğlanı olmak gerekir.” Koçi Bey, 2008: 110.

²⁷⁷ Uzunçarşılı, 1988: 666.

²⁷⁸ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, 1969: 69.

²⁷⁹ Raymond, 2016: 25.

²⁸⁰ Toroser (hızl.), 2011: 60-61.

Yeniçeri artık ocak içinde kademe atlayamazdı. Ayrıca evlilikler sebebiyle askerler kışlaların dışında daha çok vakit geçirmeye imkân bulmaya başlamıştı. XVIII. yüzyılda evlenen yeniçerilerin çok azı kışlada kalıyordu. Aslında bu tarihten çok önce de şehirde evi olan yeniçeriler kayıtlarda geçmektedir. Ricaut'un aktardığına göre bazı yeniçerilerin XVII. yüzyılda İstanbul'da evleri vardı.²⁸¹ Anonim bir kaynağa göre ise 11 Haziran 1622 tarihinde Yeniçeri Ocağı içerisinde başlayan kavga sırasında on iki yeniçerinin evleri ve malları, kendi ocak arkadaşları tarafından yağmalanmıştı.²⁸² Yine Yılmaz Diko da çalışmasında XVII. yüzyılda yeniçerilerin ev sahibi olduklarını göstermiştir.²⁸³ Evli bir yeniçerinin çocuğu olursa yevmiyesine bir akçe zam yapılırdı.²⁸⁴ Yeniçeri öldüğünde ise geriye kalan çocuk kuloğlu sayılarak her türlü ihtiyacı karşılanırdı. Bu ihtiyaçlar odalarda bulunan ve ölen yeniçerilerin terekelerinin saklandığı Kara Sandık içinde muhafaza edilirdi. Bu sandık orta sandığından farklıydı. Kuloğlu büyüyene kadar kendisine kalan para burada saklanırdı. Büyüdüklerinde ise ocağa alınırlardı. İkinci bölümde daha detaylı gösterileceği üzere tereke kayıtlarında dede-baba-oğul olarak üç nesil ocak mensubu olan insanlar görülebilmektedir.

Ocak kredi ilişkileri ile şehir ekonomisine dolaylı olarak katılmaktaydı. Yeniçerilerin esnaflığa başlamalarında bu dolaylı ilişkiler yardımcı oluyordu. Bunların yanında bazı ortaların şehrin belirli yerlerindeki güvenliği sağlamakla görevlendirilmesi de yeniçerilerin esnaf kollarıyla daha çok yakınlaşmasını sağlıyordu. 56. yeniçeri ortası bu duruma örnek olarak gösterilebilir. XVIII. yüzyılda Yemiş İskelesi'nin olduğu alanın güvenliğinden sorumlu olan 56. orta kolluğu aynı zamanda bu iskeleye inen taze sebze ve meyve gibi ürünlerin de denetimiyle görevlendirilmişti.²⁸⁵ Buna benzer iskele bölgelerinde görevli bulunan kolluklardaki askerlerin şehir ekonomisine daha hızlı girmelerinde etkileşimde buldukları işte bu tüccar ve esnaf kesimin etkisi oluyordu. Bunun yanında esnaflıkla ilgisi olanların da yeniçerilere katıldıkları görülmüştü. Mantran, Yeniçeri Ocağı'na esnaf bağlantılı kesimlerin girmesinde etkili olan problemin şehirde yaşanan ekonomik sıkıntılar olduğu üzerinde durmaktadır. Ona göre gelirlerinde artış yapmak isteyen bazı kişiler ocak aracılığıyla bu hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmışlardı.²⁸⁶ Devlet yönetimi ise bu duruma önlemler almayı denemişti. Örneğin 1710-1711 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşı öncesi Yeniçeri Ocağı'na her önüne gelen alınmamaya çalışılmıştı.²⁸⁷

²⁸¹ Ricaut, 2012: 33.

²⁸² Arslantaş-Naeh (hzl.), 2013: 43.

²⁸³ Yılmaz Diko, 2011: 122-123.

²⁸⁴ O dönemlerde ortalama üç akçe maaş almaktaydılar. Koçi Bey, 2008: 109; Toroser (hzl.), 2011: 61.

²⁸⁵ Turna, 2012: 24-25.

²⁸⁶ Mantran, 1990: 364.

²⁸⁷ Daş (hzl.), 2017: 158.

Esnaflık yapan kişilerin ocağa girmesinde etkili olan diğer bir yol hemşehrilikti. XVIII. yüzyılda bir kişinin Anadolu veya Rumeli'den İstanbul'a gelebilmesi için kefil bulması zorunluydu. Çoğu zaman yeniçeriler bu kefilliği sağlamaktaydı. Ocak içinde kefil bulan göçmenler şehre geldiklerinde geçimleri için çoğunlukla seyyar satıcılık mesleğini seçmekteydiler. Göçmenler iş için gerekli sermayeyi yine oda sandıklarından faizle bulabiliyorlardı. Bu yolla esnaflığa adım atan bir kişi aynı zamanda yeniçerilerle de ilişki kuruyor, bazıları da ocak defterine ismini kaydettiriyordu. Böylece göçmen esnaf hem güvenilir bir koruyucu buluyor hem de ocak-esnaf ilişkisini hızlandırıyor. Örneğin 25. Cemaat içerisinde Erzurum ve Vanlı askerler çoğunlukta, 56. Cemaat içinde Geredeliler çoğunlukta.²⁸⁸

Yeniçeri Ocağı'na mensup olan askerlerin hangi meslekleri daha çok tercih ettikleri de önemlidir. Anlaşılan çeşitli nakliyecilik işlerini yoğunlukla tercih etmekteydiler. Daha XVII. yüzyıl başlarında yeniçerilerin nakliye işiyle uğraştıklarını mahkeme kayıtlarından öğrenebilmekteyiz. Yılmaz Diko'nun tespitlerine göre 1612 yılında Şaban Beşe ibn-i Mehmed ile Bali Beşe ibn-i Abdullah'ın ortak oldukları bir gemileri vardı.²⁸⁹ Bu örnek dışında benim de incelediğim terekeler arasında yine gemi ve kayık sahibi yeniçeriler bulunmaktadır. Örneğin terekeden anlaşıldığına göre Esirci El-hac İsmail ibn-i Abdullah bir geminin 48.000 akçe değerindeki yarı hissesine sahipti.²⁹⁰ Yine Kayıkçı Mustafa Beşe ibn-i Mahmud'un 1.680 akçe değerinde bir kayığı vardı.²⁹¹ Bu tespitlerden anlaşıldığına göre bazı yeniçeriler deniz taşımacılığını da tercih etmekteydi.

XVIII. yüzyıla girilirken tüccarlık yapan yeniçerilere fazlasıyla rastlanılmaktadır. İncelediğim terekelerde olduğu gibi çeşitli ürünler dışında esir tüccarlığı yapan yeniçeriler dahi şehirde bulunmaktaydı. Nitekim 11 Ekim 1749 yılında yapılan sayımda İstanbul'da toplam 193 esirci sayılmıştı ve bu kişiler arasında ocak mensupları da bulunuyordu.²⁹² Yine adından da anlaşılacağı üzere Esirci El-hac İsmail ibn-i Abdullah esircilik işiyle ilgilenmişti.²⁹³ Esircilik yanında kahve ticareti de o dönem için büyük gelir kapısıydı. Yeniçeriler de bu gelir kapısının farkındaydı. 1700'lerin hemen öncesinde Kahire'deki kahve ticaretinin %66'sı yeniçerilerin elindeydi. Bu kişiler ayrıca bölgenin en zenginleriydi.²⁹⁴ Raymond'un 1731-1740 yılları arasındaki tereke kayıtlarından ulaştığı sonuca göre Kahire'deki yirmi dokuz tüccardan on

²⁸⁸ Kırılı, 2015: 78.

²⁸⁹ Yılmaz Diko, 2011: 197.

²⁹⁰ KAM 116: 69b-70a (1162/1750).

²⁹¹ KAM 123: 28a (1163/1750).

²⁹² Yağcı, 2017: 84.

²⁹³ KAM 116: 69b-70a (1162/1750).

²⁹⁴ Raymond, 2016: 37.

dokuzu Yeniçeri Ocağı'na mensuptu.²⁹⁵ Kahve ticaretinin bunda etkisi büyüktü. Bunun dışında yeniçerilerin memleket ziyaretlerinde yanlarında taşıdıkları ihtiyaç maddeleri gümrük vergisine tâbi değildi. Kahveden de gümrük alınmıyordu. Fakat bu durumun suistimal edilmesi halinde kahve ve diğer ürünler için yeniçerilerden gümrük vergisi alınabiliyordu. Burada ilginç olan yeniçerilerin kahve gibi kâr getiren bazı ürünleri İstanbul'dan farklı yerlerde satmaya çalışma niyeti idi.

Yeniçerilerin hayvansal ürünlere yönelik işleri de tercih ettiği görülmektedir. Hüseyin Çınar'a göre 1748 yılında Ayıntab'da debbağlık yapan yirmi üç kişiden on ikisi yeniçerilerdendi.²⁹⁶ Halep için de durum benzerdi. Çoğu yeniçeri kasaplık, debbağlık ve katırcılıkla uğraşmaktaydı.²⁹⁷ Yine 1748-1749 yıllarında Eyüp'te mandıra işleten bir yeniçeri olan Sütçü Mustafa'nın saraya yoğurt sattığını İnalçık tespit etmiştir.²⁹⁸

Duhân olarak adlandırılan tütün ticareti de yeniçeriler arasında rağbet ediliyordu. 1729 yılında Ayıntab'a dışarıdan tütün getirenler arasında yeniçerilerin olduğu görülmektedir.²⁹⁹ Aynı şekilde incelediğim terekelerde tütün ticareti yapan yeniçeriler bulunmaktadır. Örneğin Duhânî Mehmed Beşe ibn-i Hüseyin'in Un Kapanı'nda bir duhân dükkânı bulunuyordu.³⁰⁰ Yeniçeriler şehirdeki hizmet sektöründe de çalışmayı tercih ediyordu. Hamamların sayımlarının yapıldığı 1732 yılındaki deftere göre yeniçeri unvanına sahip olup hamamlarda çalışan toplam 216 kişi vardı. Toplam çalışan sayısı ise 1.223 kişiydi.³⁰¹

Yeniçerilerin maaş almalarını sağlayan esâme belgeleri XVIII. yüzyılda ticaret metalarından biri haline gelmişti. 1739 yılında esâme belgelerinin satılmalarına izin verilmesi³⁰² bu ticaretin büyümesine neden oldu. Nitekim 1703 Edirne İsyanı sonrasında Yeniçeri Ocağı'ndan kovulmuş olan çalık yeniçeriler, İstanbul'da esâmelerinin çalındığını söyleyerek bunun defterden incelenerek doğrulanmasını Ağa Kapısı'nda arz ettiler. Sonuçta ise toplanan bu çalık yeniçeriler zor kullanılarak dağıtıldı.³⁰³ Burada ilginç olan ise esâme dolandırıcılıklarında mağdur olduğunu düşünen askerlerin bulunmasıydı. Daha sonraları 1762'de bir hatt-ı şerif ile yeniçeri olmayanlara esâme satışı yasaklanmıştır.³⁰⁴

²⁹⁵ Raymond, 2016: 85.

²⁹⁶ Çınar, 2000: 335.

²⁹⁷ Masters, 2017: 60.

²⁹⁸ İnalçık, 1998: 10.

²⁹⁹ Kars, 2018: 45.

³⁰⁰ KAM 123: 4b-5a (1163/1750).

³⁰¹ Yaşar, 2014: 560.

³⁰² Kafadar, 1981: 110.

³⁰³ Özcan (hızl.), 2000: 254.

³⁰⁴ Hâkim Mehmet Efendi, 2019b: 1095.

Yeniçeriler de servetlerini müsadere uygulamasından korumak için genellikle vakfetmek yolunu tercih etmekteydiler.³⁰⁵ Yeniçeriler müsadere korkusu dışında yatırım açısından da mallarını vakfederek ekonomik fayda sağlamaktaydı. Vakfetme yoluyla diğer bazı zenginler gibi yeniçeriler de servetlerini kendi kontrollerinde tutabiliyorlardı. Yine devlet müsaderesine önlem amacıyla çoğu yeniçeri taşınmaz mal varlığı edinmekten çekinmiştir. Bir kısım yeniçeri servetini vakıflara dönüştürürken bir kısım yeniçeri de vakıflara ait dükkânları kiralamaktaydı. Karmaşık bir ilişki ağı olarak görülen bu duruma Cemal Kafadar, II. Bayezid dönemindeki Ayasofya Vakfı kayıtlarından bir belge ile örnek vermektedir. Kafadar'ın aktardığına göre bu belgede vakfa ait dükkânlar yeniçerilere kiralanmıştır.³⁰⁶ Bu kayıt ayrıca yeniçeri-esnaf ilişkisinin XV. yüzyıl sonlarına kadar götürülebildiğinin bir kanıtıdır.

Şehirdeki dükkân sahibi yeniçerilerin ne kadarının dükkânda kendisinin çalıştığı ne kadarının işçi çalıştırdığı veya ne kadarının bu dükkânları başkalarına kiraladığı bilinmemektedir. 1792 yılındaki kefalet defterlerine göre şehirdeki Müslüman çalışanların %18'i ocak mensubuydu.³⁰⁷ Yaklaşık her beş çalışandan birinin ocakla ilişkisinin olması yeniçerilerin şehir ekonomisindeki önemini gözler önüne sermektedir. Bu konuda Ahmet Cevdet Paşa'nın verdiği örnek aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır.³⁰⁸ Yeniçeriler genellikle bir patron gibi dükkânlarda vakit geçirmeyi tercih etmekteydi. Benzer yöntemler şüphesiz İstanbul'da da tercih ediliyordu. Bunun dışında asıl tercih ettikleri ise balta asmak veya çap vurmak olarak adlandırılan haraca bağlama uygulamasıydı. Genellikle bir dükkâna, limana mal getiren bir gemiye veya yapılan bir inşaatın girişine asılan baltalar, yapılan o işin artık baltayı asan yeniçeri ortasının gözetiminde olduğunu göstermekteydi.³⁰⁹ Balta asılan yerde işin tekrar devam etmesi için belirli bir ücretin ödenmesi gerekirdi. Bu uygulamanın iş sahibi için yararı ise iş güvenliğinin sağlanmış olmasıydı. Nitekim XVIII. yüzyılda devletin denetimine karşı yeniçerilerin balta asması bazı esnafın ve iş sahibinin çıkarınaydı. Balta asarak haraca bağlama yöntemi sefer dönemlerinde de yaşanılıyordu. Örneğin 1768 yılında Rusya üzerine gönderilen askerler Edirne Çarşısı'nda dükkânlara kimin balta asmasının gerektiği konusunda aralarında kavga etmişlerdi. Kavgayı ocak subayları zorlukla yatıştırmıştı.³¹⁰

³⁰⁵ Hamadeh, 2017: 130.

³⁰⁶ Kafadar, 2017: 33.

³⁰⁷ Kırılı-Başaran, 2012: 19.

³⁰⁸ Cevdet Paşa'nın yazdığına göre Kaptan Gazi Hasan Paşa, 1786 yılında Mısır'da göreve başlamıştı. Kendisinin emrinde bulunan yeniçeriler ise şehirdeki belirli dükkânlara dağılarak gözetim altına almışlardı. Bütün gün yapılan satışları gözetken bu yeniçeriler akşam işler bitince toplanan hasılatı ortak olmaya çalışmışlardı. Yani bir nevi haraç kesme yoluna gitmişlerdi. Bu duruma şaşırarak Mısır esnafının şikâyeti üzerine bu haraç uygulamasına son verilmişti. Ahmet Cevdet'ten aktaran Ergin, 1995b: 607.

³⁰⁹ Pakalın, 1983a: 152-154.

³¹⁰ Öğreten, 2014: 26.

Şehirdeki yeniçerilerin büyük çoğunluğu loncalar dâhilinde işlerini yürütmekteydi. Lonca içinde önemli güç sahibi olunması için ocağa dayanmak mecburî görünüyordu. Nitekim lonca kethüdalığına ve yiğitbaşılığına kadar yükselen yeniçeriler olabiliyordu.³¹¹ Bir görüşe göre esnaf loncalarındaki kethüdalıkların yeniçerilerin eline geçmesinde devletin izlediği politika etkili olmuştu. Yeniçeriler almaları gereken ulufelerden vazgeçmeleri karşılığında loncalarda idarî makamlara geçebilmiş ve devlet buna göz yummuştu. Devlet bu yolla hazine için artan ulufe yükünü esnaf vergileriyle azaltmaya çalışmıştı.³¹²

Yeniçerilerin ocak içinden seçimle kethüdalık görevine gelmelerinde şüphesiz diğer zanaatkârların desteğini de sağlamaları gerekiyordu.³¹³ Büyük olasılıkla destek sağlayacak olan zanaatkârların çoğu ocak mensubuydu. Bir kısım yeniçerilerin ise esnaf loncalarına dâhil olmadan çalıştıkları görülmektedir. Bu kişiler üst düzey görevlilerden sağladıkları destekle ekonomik hayata tutunuyorlardı.³¹⁴ Büyük ihtimâlle loncalara girmeden çalışanlar göçmen kesimdi. Loncalardaki esnafın şikâyet ettikleri konu genellikle bu kişilerin asker olup olmadıkları değil, bu işi izinsiz yapıyor olmalarıydı. Daha 1620'lerde Ramazan Çavuş ve Mustafa Ağa'nın sahip oldukları köleler izinsiz olarak su sattıkları için şikâyet konusu olmuşlardı.³¹⁵ Yine 4 Kasım 1726 yılında İstanbul'un çevre mahalleleri ile Üsküdar ve Kasımpaşa'da bahçıvanlık yapan kişiler, cebeciler yanında yeniçerilerin de işlerine karışmalarından rahatsızlardı. Şikâyete göre yeniçeriler bu bahçıvanların ellerindeki bamyaları usulsüz şekilde ve düşük fiyatlarla alarak onları zarara uğratiyorlardı.³¹⁶

Bunların dışında yeniçerilerin hamallık, kürekçilik, kayıkçılık, taşçılık, sebzeçilik ve inşaatçılık gibi meslek kollarında da tekelleştikleri oluyordu. Örneğin Mehmet Mert Sunar'ın 1815-1816 ve 1823-1824 tarihli esame defterlerinden ulaştığı sonuca göre 96. Cemaat ortasındaki yeniçerilerin büyük kısmı sepetçilikle uğraşıyordu.³¹⁷ Bu tekelleşme esnafın bazı kesimleriyle problem yaşanmasına ortam hazırlıyordu. Yeniçerilerin ne tür meslekler icra ettiklerine tereke kayıtları dışında mezar taşlarında da rastlamaktayız. Örneğin İstanbul'da bulunan H. 1192 (1778-1779) tarihli bir mezar taşından karakullukçu Seyyid Mustafa'nın

³¹¹ Yılmaz Diko, 2017a: 203.

³¹² Genç, 2000: 300.

³¹³ Yılmaz Diko'nun verdiği örneğe göre Yiğitbaşı Hüseyin Çelebi ibn-i Mehmed 1662 yılında pirinççi loncası kethüdası olarak atanmıştı. Bu loncadaki sekiz ihtiyardan üçü belgede yeniçeri olarak geçmekteydi. Yılmaz Diko, 2011: 214.

³¹⁴ Yi, 2004: 137-138.

³¹⁵ Yi, 2004: 138.

³¹⁶ Aktepe, 2016: 31.

³¹⁷ Sunar, 2010: 68.

nakkaş olduğunu,³¹⁸ H. 1203 (1788-1789) tarihli başka bir mezar taşında ise Es-Seyyid Ahmed Beşe'nin arabacı olduğunu görmekteyiz.³¹⁹

Ocak-esnaf yakınlaşmasına yardımcı olan bir diğer etken esnafın sefere çıkan orduya katılma yükümlülüğüydü. Evliya Çelebi'ye göre İstanbul'un bütün esnaf loncaları ordunun ihtiyaçlarına bağlanmıştı. Her esnaf loncasının belirli kişileri orduyla beraber sefere göndermesi gerekiyordu. Ancak Evliya'nın orducu esnafı denilen bu kesimlerin şehrin tüm esnafını temsil ettiği iddiası tartışmalıdır. Çünkü bazı esnaf loncaları bu hizmet yükümlülüğünden muafiyet alabilmiştir. Sefere katılmamak için belirli bir miktar para ödemiş olmaları esnafın da seferlere katılmaktan çekindiğini göstermektedir.³²⁰ Yine 1730 İsyanı'nda esnafın durumu bu çekingenliği kanıtlamaktadır. İsyan esnafın katılmasındaki nedenlerden biri Üsküdar'da toplanan ordunun uzun süre sefere çıkmamış olmasıydı. Çünkü orduya katılan esnaf her geçen gün satış yapamadığı için zarar etmekteydi. Sefer öncesinde padişah bir fermanla hangi esnafın sefere katılması gerektiğini lonca kethüdalarına bildiriyordu. Sefere gitmesi kararlaştırılan esnafın tüm giderleri ise esnaf loncaları tarafından sağlanmaktaydı. Bu para çoğunlukla sefere katılmayan esnaf mensuplarının verdikleri aidatlardan oluşuyordu. Yine bu durum şehirdeki her esnafın orduya katılmadığını göstermektedir. Savaş dönemlerinde askerin iâşesinin sağlanmasında yardımcı olan bu esnaf loncalarının, yeniçeriler ile kurdukları parasal ilişki ocak-esnaf ilişkisine yardımcı olan önemli bir etkendi.

Yeniçerilerin XVI. yüzyılda Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinde yasakçı adı verilen güvenlik hizmetlerini yerine getirmek için gönderilmeleri de askerlik dışındaki işlere yönelmelerine ve mal-mülk sahibi olmalarına zemin hazırlamıştır.³²¹ Nitekim ocağın artan mevcudu yüzünden hepsini İstanbul'daki kışlalarda beslemek siyasî ve ekonomik açıdan tehlikeliydi.

Ocağa dışarıdan girmek dışında ocaktan çıkma eğilimleri de görülmekteydi. Askerî zümrelerden biri olan yeniçerilikten ayrılmaya çalışmanın da sebepleri genellikle ekonomik oluyordu. Örneğin 1688 yılındaki bir fermana göre askerlikten ayrılan yeniçerilerin tekrar askerliğe geri dönmeleri istenmekteydi.³²² Yaşanan bu olayın istisna olmadığını yine kayıtlardan görmekteyiz. 1690 yılında Mustafa ibn-i Hasan adında bir yeniçeri, şehirde zabitlerin denetiminden kaçabilmek için kadıdan bir hüccet istemişti. Bu hüccette reaya statüsünde gösterilmesini ve bu sayede ocak zabitlerinin denetiminden kaçabilmeyi

³¹⁸ İşli-Kökrek, 2017: 93.

³¹⁹ İşli-Kökrek, 2017: 96.

³²⁰ Ergin, 1995b: 613.

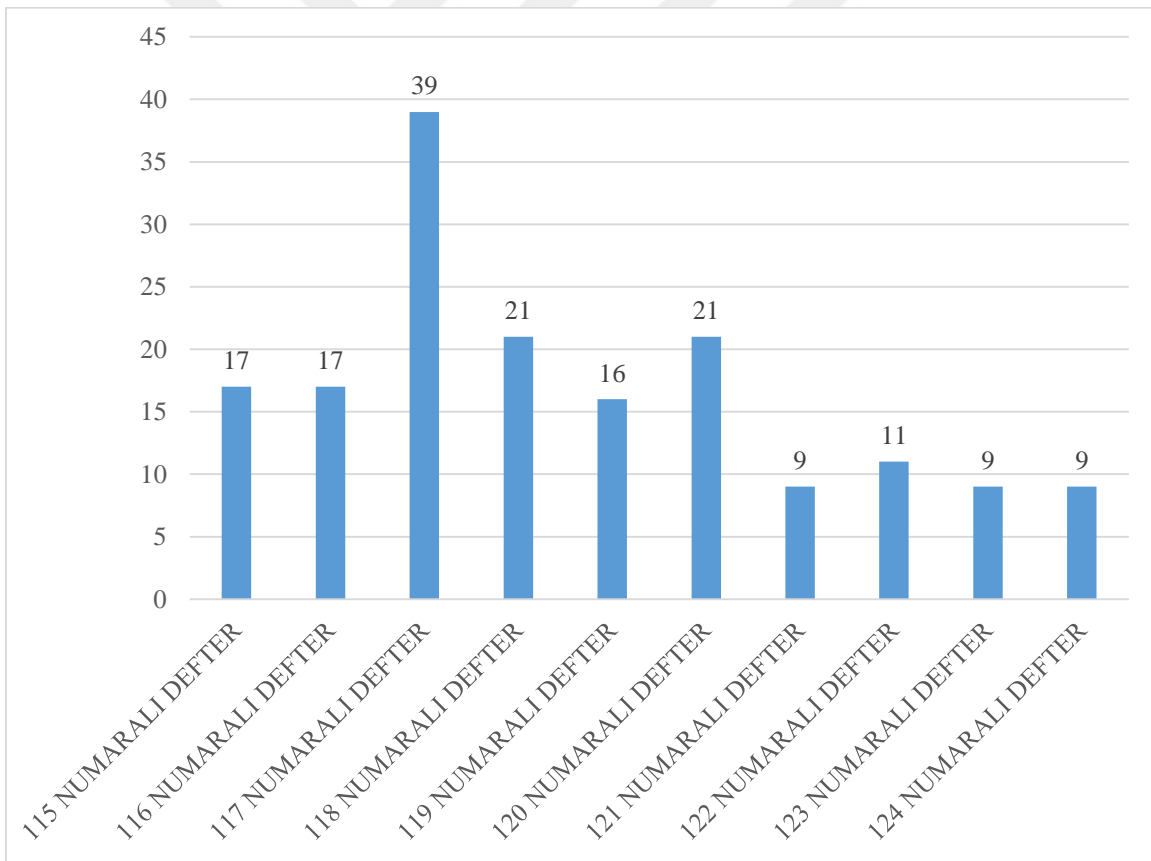
³²¹ Akdağ, 1947: 299.

³²² Canbakal, 2009: 111.

planlamıştı.³²³ Bu talebinin nasıl sonuçlandığı hakkında bilgi sahibi değiliz. Lâkin XVIII. yüzyılda yeniçerilerin İstanbul'un toplumsal yaşamına katılmalarına ve özellikle esnaflaşmalarına giden süreçte başı çeken nedenin ekonomik ihtiyaçlar olduğunu iddia edebiliriz.

2.2. Tereke Defterleri

Yukarıda genel özelliklerinden bahsettiğim on defterde yeniçerilere ait toplam 169 tereke kaydı bulunmaktadır. Defterlerdeki kayıt tarihleri belirli bir kronolojik sıraya sahip değildir. Örneğin defteri tutan kâtipler 1750 yılına ait verdikleri bir kayıttan hemen sonra 1749 yılına ait başka bir kayıt tutmuşlardır. Ayrıca defterlerdeki tarihler ölüm değil ölümden sonra kaydın tutulduğu tarihtir. Bunu tereke kayıtlarında geçen “bundan akdem vefat iden” ifadesinden anlamaktayız.

Şekil 2.1 Defterlere Göre Tereke Sayısı

³²³ Canbakal, 2009: 111.

2.2.1. Tereke Sahibi Yeniçeriler

İncelenen on tereke defterinde kayıt altına alınmış toplam 169 yeniçeri terekesi bulunmaktadır. Bu terekelerden yeniçerilerin kişilik özellikleri yanı sıra aile yapıları hakkında da bilgi sahibi olunabilmektedir.

2.2.1.1. Dede ve Baba İsimleri

Osmanlı toplumunda İslâm dinine geçen gayrimüslimler genellikle baba adı olarak “Abdullah” adını kullanmaktaydılar.³²⁴ Abdullah ismi yanında Abdülkadir ve Abdülbaki de yine aynı amaçla tercih ediliyordu. Ancak bu dönemlerde Müslüman ailelerin de Abdullah, Abdülkadir ve Abdülbaki adını kullandığı unutulmamalıdır. Örneğin tereke sahiplerinden olan Tüfenkçibaşı Es-seyyid El-hac Abdullah Beşe'nin babasının adı Es-seyyid İbrahim'dir.³²⁵ Yani kendisinin seyyid unvanı dolayısıyla peygamber soyundan gelen bir yeniçeri olduğu ve Abdullah adını kullandığı anlaşılmaktadır.

İncelenen 169 tereke sahibi yeniçeriden elli altısının baba adı Abdullah, üçünün Abdülbaki ve birinin Abdülkadir olarak kayıtlıdır. Bir yeniçerinin baba adı yazılmamışken, bir yeniçerinin ise baba adı okunmamaktadır. Bu isimler dışında defterlerde geçen diğer baba isimleri ise şöyledir: Mehmet (on dokuz yeniçeri), Ali (on iki yeniçeri), Mustafa (on bir yeniçeri), İbrahim (sekiz yeniçeri), Ahmet (sekiz yeniçeri), Hasan (sekiz yeniçeri), Abdurrahman (sekiz yeniçeri), Osman (sekiz yeniçeri), Hüseyin (altı yeniçeri), İsmail (iki yeniçeri), Süleyman (iki yeniçeri), Musa (iki yeniçeri), Mahmut (iki yeniçeri), Ebu Bekir (iki yeniçeri), Asir (bir yeniçeri), İsa (bir yeniçeri), Ramazan (bir yeniçeri), Şaban (bir yeniçeri), Recep (bir yeniçeri), Marlaz? (bir yeniçeri), Veli (bir yeniçeri), Veliüddin (bir yeniçeri), Halil (bir yeniçeri).

Bazı yeniçeri babaları sahip oldukları unvanlarla da belirtilmiştir. Kendi unvanıyla beraber yazılan baba adı toplam dokuzdur. Bunlardan dördü El-hac unvanına sahipken, beşi Es-seyyid unvanına sahiptir. Defterlerde bazı yeniçerilerin dede adları da kaydedilmiştir. Dedesinin belirtildiği toplam yeniçeri sayısı on altıdır. Bu on altı yeniçeriden onunun adı Abdullah olarak kayıtlıdır. Bir tanesi ise okunmamaktadır. Defterlerdeki diğer dede adları ise Ali, Osman, Ömer, Recep ve Abdurrahman şeklindedir.

Karşılaştırma açısından Mustafa Akbel'in 1718-1730 yıllarındaki Galata terekeleri üzerine yaptığı çalışmasına bakılabilir. Akbel'in incelediği 215 yeniçeri terekesinde baba adı “Abdullah” olan 144 yeniçeri bulunmaktaydı. Bu ise incelediği tüm yeniçerilerin %66'sına

³²⁴ Kurt, 1996: 55.

³²⁵ KAM 119: 34a- 34b (1163/1750).

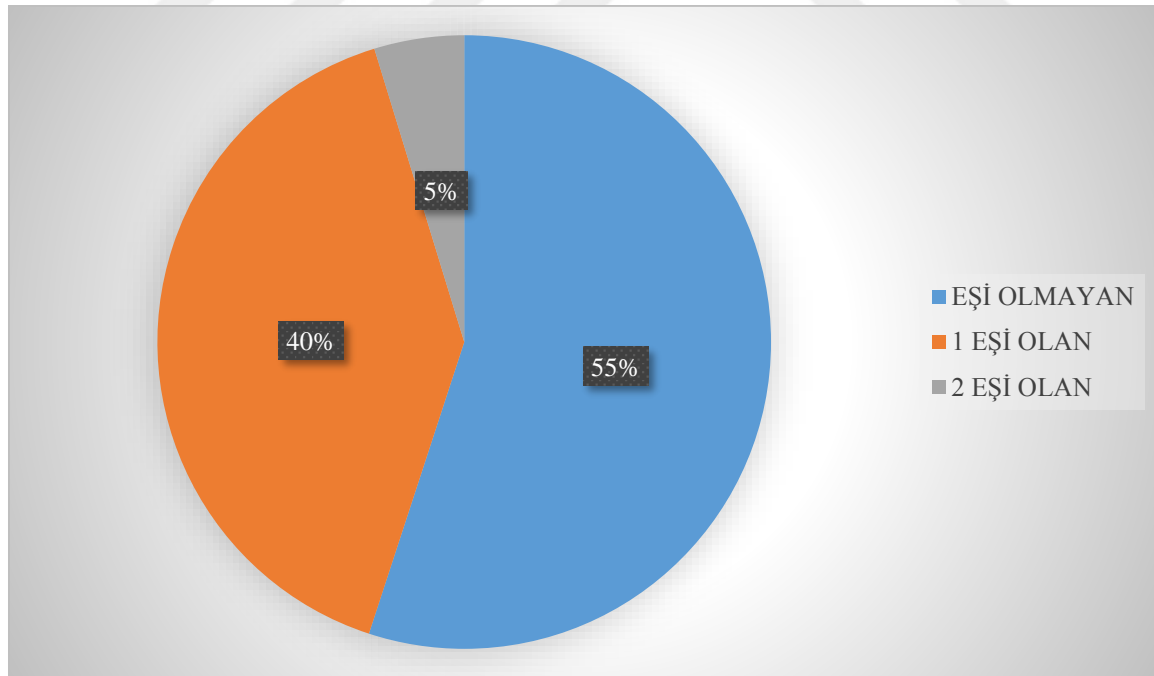
tekabül etmekteydi.³²⁶ Ömer Lütfi Barkan ise Edirne Askerî Kassamlığı'na ait olan ve 1545-1659 yıllarını kapsayan toplam yirmi bir adet tereke defterini incelemiştir.³²⁷ Bu tereke defterleri içerisinde askerî sınıfta yer alan 2.079 erkek terekesi içinde baba adı Abdullah olan 528 (%25,4) kişi tespit etmiştir.³²⁸ Ayrıca 1591-1700 yıllarını araştıran Said Öztürk de İstanbul'da ölen ve askerî sınıfta yer alan 1.925 erkekten babası Abdullah olanların oranını %16,1 olarak tespit etmiştir.³²⁹ Bu verilerden tereke sahibi yeniçerilerin kesin olarak devşirme oldukları söylenemez. Fakat en çok rastlanılan ismin Abdullah olması da ilgi çekicidir.

2.2.1.2. Zevce Sayısı

Terekelerden öğrenebildiğimiz diğer bir konu ise yeniçerilerin evlilikleridir. Bir yeniçerinin aynı anda kaç kadınla evlenmeyi tercih ettiklerini tereke kayıtlarından görebilmekteyiz. Bu terekelerde yeniçerilerin eşleri “zevce” olarak kaydedilmiştir. Toplam 169 tereke sahibinden yetmiş altısı (%45) öldüğünde evliyken, doksan üçünün (%55) eşi yoktu.

İstanbul odaklı incelediğim terekelerden askerî zümreye mensup olan yeniçerilerin çoğunlukla tek eşliliği tercih ettikleri anlaşılmıştır.

Grafik 2.1 Eş Sayısı

³²⁶ Akbel, 2016: 262.

³²⁷ 2, 4, 10, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40 ve 42 numaralı tereke defterleri. Barkan, 1966: 10.

³²⁸ Barkan, 1966: 11.

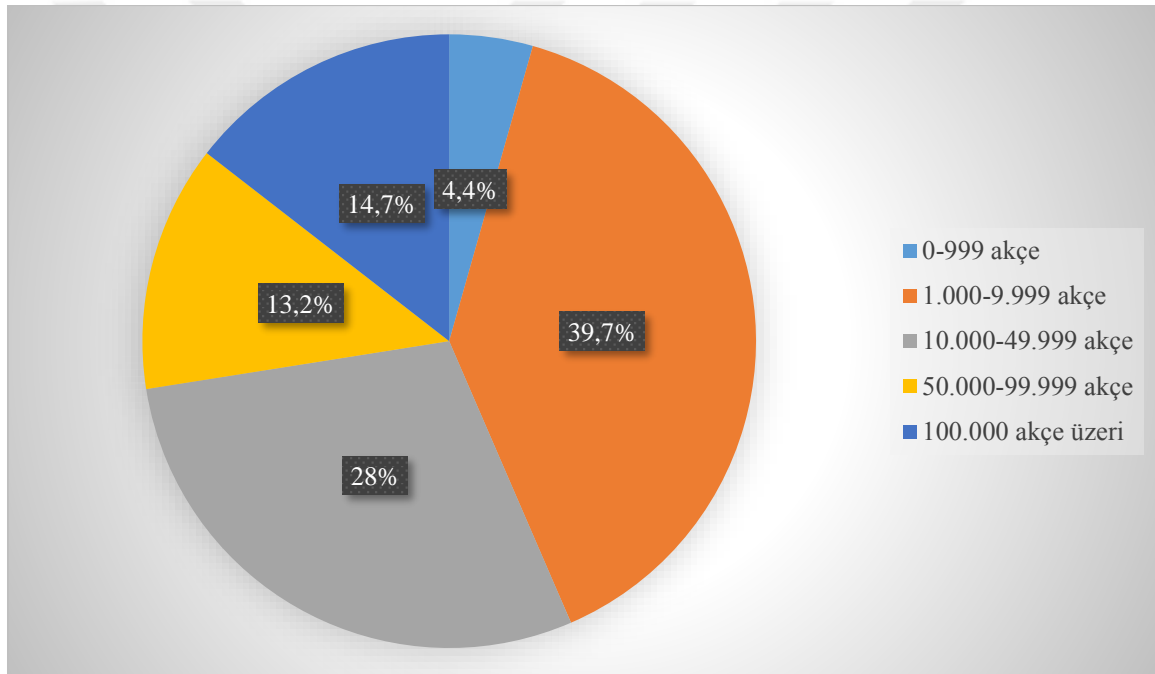
³²⁹ Öztürk, 1994: 106.

Bir bütün halinde bakıldığında terekelerdeki evli olan yetmiş altı yeniçeri içinde altmış sekizinin (%89,5) tek eş ile hayatını sürdürmeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır. Evli olanlar içinde sadece sekiz yeniçeri (%10,5) birden fazla eşinin -iki eş- olmasını istemiş gibi görünüyor.

İki eşi olan yeniçerilerin mal varlıkları da kısmen ortalama seviyededir. Nitekim iki eşli yeniçerilerden ikisi 10.000-49.999 akçe, ikisi 50.000-99.999 akçe, ikisi 100.000 akçe ve üzerindeki grupta yer alıyordu. Sadece iki yeniçeri 10.000 akçe altında yer alıyordu.

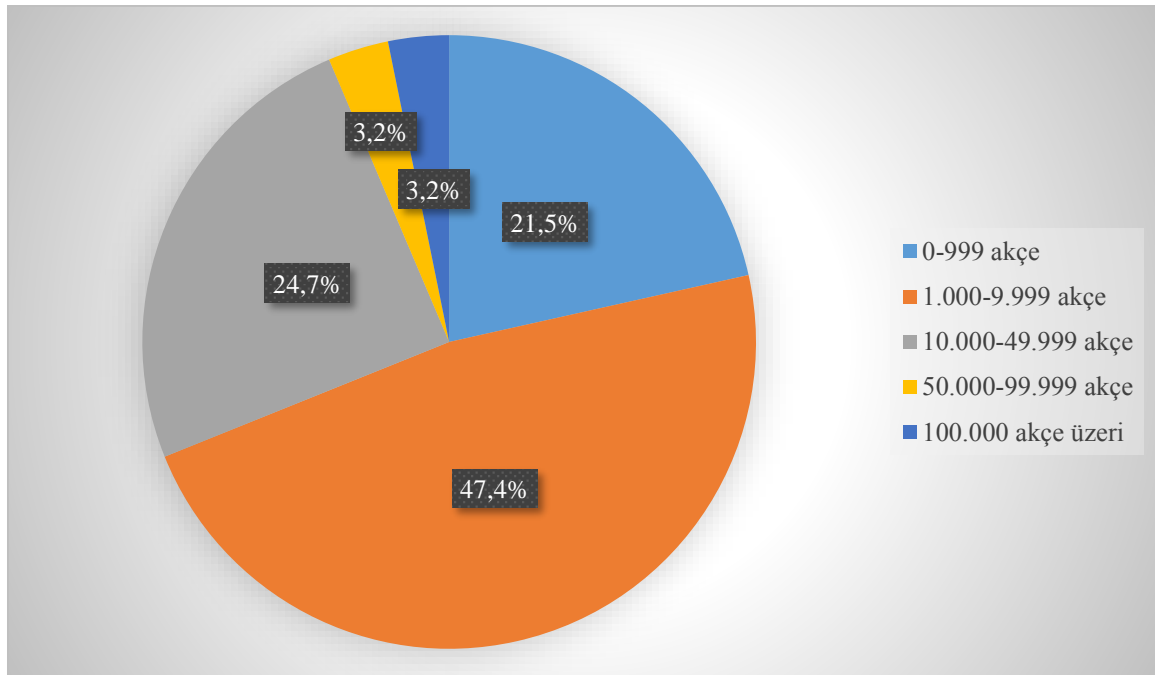
Hayatını tek bir kadınla sürdürmüş olan altmış sekiz yeniçeriden ise otuzu 10.000 akçe altında, on dokuzu 10.000-49.999 akçe, onu 100.000 ve üzeri akçe ve dokuzu 50.000-99.999 akçe aralığında yer almıştır.

Grafik 2.2 Tek Eşlilerin Ekonomik Dağılımı

Herhangi bir eşi olmayan toplam doksan üç yeniçeri vardır. Bu yeniçerilerden altmış dördü 10.000 akçe altında, yirmi üçü 10.000-49.999 akçe, üçü 50.000-99.999 akçe aralığında yer alırken, 100.000 akçe üzerinde servete sahip üç yeniçeri bulunuyordu.

Grafik 2.3 Eşi Olmayanların Ekonomik Dağılımı

Grafiklerden de anlaşıldığı üzere yeniçeriler arasında çok eşlilik yaygın değildi. İki eşli sadece sekiz yeniçeri, tek eşli altmış sekiz yeniçeri ve hiç eşi olmayan doksan üç yeniçeri vardı. Bu durum yüzyıl başlarında da aynıydı. Naime Yüksel Kayaçağlayan'ın XVIII. yüzyıl İstanbul'undaki yeniçerileri incelediği tez çalışmasında tek eşliliğin daha yaygın olduğu sonucuna ulaşmıştır.³³⁰ 1718-1730 yılları arasında Galata'da yaşamış olan yeniçerilerde de durum çok farklı değildir. Akbel'in incelediği 215 yeniçeri terekesine göre 142 yeniçerinin zevcesi vardı. Yani evlilik oranı %66'ydı. Bu evli yeniçerilerin sadece %2'sinin (üç yeniçeri) birden fazla eşi vardı.³³¹ Benzer durumun genel Osmanlı toplumu için de geçerli olduğu söylenebilir. XVIII. yüzyıl Eyüp sicillerinde M. Âkif Aydın çok eşliliğin nadir olduğu sonucuna ulaşmıştır.³³² Gülay Bolat'ın tespitlerine göre ise Rusçuk'taki erkekler aile hayatını tek eş ile sürdürmüştür. İki eşlilik ise çok nadir görülmüştür.³³³ Rumeli'de durum böyleyken Anadolu toplumunda da pek farklı bir eğilim yoktu. Örneğin Ahmet Yılmaz incelediği XIX. yüzyıl Ayıntab'ına ait tereke defterlerinden Ayıntab toplumunda tek eşliliğin daha yaygın olduğu sonucuna varmıştır.³³⁴ Yine terekeler üzerine yapılan başka bir çalışmada Uşak bölgesinde yaşayan halkın büyük kısmının tek eşliliği tercih ettiği anlaşılmaktadır.³³⁵

³³⁰ Kayaçağlayan, 2018: 84.

³³¹ Akbel, 2016: 261.

³³² Aydın, 1998: 68.

³³³ Bolat, 2019: 26.

³³⁴ Yılmaz, 1997: 63.

³³⁵ Kuş, 2011: 47.

Terekelerde tespit edilen iki eşlilerin %75'inin serveti 10.000 akçe üzerindeydi. Anlaşılan birden fazla eşlilik ölçütünün kesin olarak iyi bir ekonomik güç olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü iki eşi olan yeniçerilerin %25'lik kesimi ortalama bir ekonomik düzeyin altında yer alıyordu. Tek bir eşi olan toplam altmış sekiz yeniçerinin ise %55,9'u 10.000 akçe üzerinde servete sahipti. Geriye kalan %44,1'i ise 10.000 akçe altında yer alıyordu. Ancak tek eşliler içinde 1.000-9.999 akçe (yirmi yedi yeniçeri) aralığında olanların daha baskın olduğu göze çarpmaktadır. Terekelerden görüldüğü gibi hiç eşi olmayan toplam doksan üç yeniçeri bulunmaktadır. Bu doksan üç yeniçerinin %31,1'i 10.000 akçe üzerinde servete sahiptir. Geriye kalan %68,9'unun ise 10.000 akçe altında serveti vardı. Eşi olmayan yeniçeriler arasında en fazla yoğunluk 1.000-9.999 akçe aralığındadır. Toplam kırk dört yeniçeri (%47,4) bu grupta yer almıştır.

Yeniçeriler eşlerini toplumun çeşitli kesimleri dışında saray çevresinden de bulabilmektelerdi. Osmanlı sarayına genellikle köle ve esir olarak giren gayrimüslim kadınlar sonradan İslâm dinini seçmektelerdi. Belirli bir süre hizmetten sonra ise sarayın dışından birisiyle evlendirilerek şehir hayatına gönderilirlerdi. Buna *çırağ edilme* adı verilirdi.³³⁶ Saraylı olarak tabir edilen bu kadınların bir kısmı yeniçerilerle de evlendiriliyordu. Nitekim tereke sahipleri içinde yer alan El-hac Ahmed Ağa ibn-i Ali'nin zevcesinin adı Saraylı Hadice Hatun ibnet-i Abdullah olması Hadice Hatun'un saraydan çırağ edilmiş bir cariye olduğunu düşündürmektedir.³³⁷ Yine başka bir kanıt olarak Saraylı Hadice'nin babasının adı da gösterilebilir. Devşirmelerde olduğu gibi kadın kölelerin baba adları da Abdullah olarak kaydedilirdi.³³⁸ Saraylı Hadice'nin baba adının da Abdullah olması, zamanında saray için satın alınmış bir cariye olduğu fikrini desteklemektedir. Özetle El-hac Ahmed Ağa ibn-i Ali, Osmanlı sarayında yaşamış Saraylı Hadice adlı cariye ile bir evlilik yürütmüştü.

2.2.1.3. Çocuk Sayısı

Evli yeniçerilerin büyük kısmı öldüğünde geriye eşlerinin yanında çocuklarını da bırakmıştır. 169 yeniçeriden evli olan yetmiş altı yeniçeri vardı ve bunların kırk yedisi toplam 103 çocuk sahibi olmuştu.³³⁹ Babaları öldüğünde bu çocuklardan üçü henüz anne karnındaydı. Anne karnında olarak kaydedilen bu üç çocuğun cinsiyetleri belirtilmemiştir. Ancak üç çocuktan ikisinin hisse paylaşımı sırasında erkek çocuklarla aynı oranda hisse aldıkları

³³⁶ Argıt, 2017: 94.

³³⁷ KAM 119: 6b-7a (1163/1750).

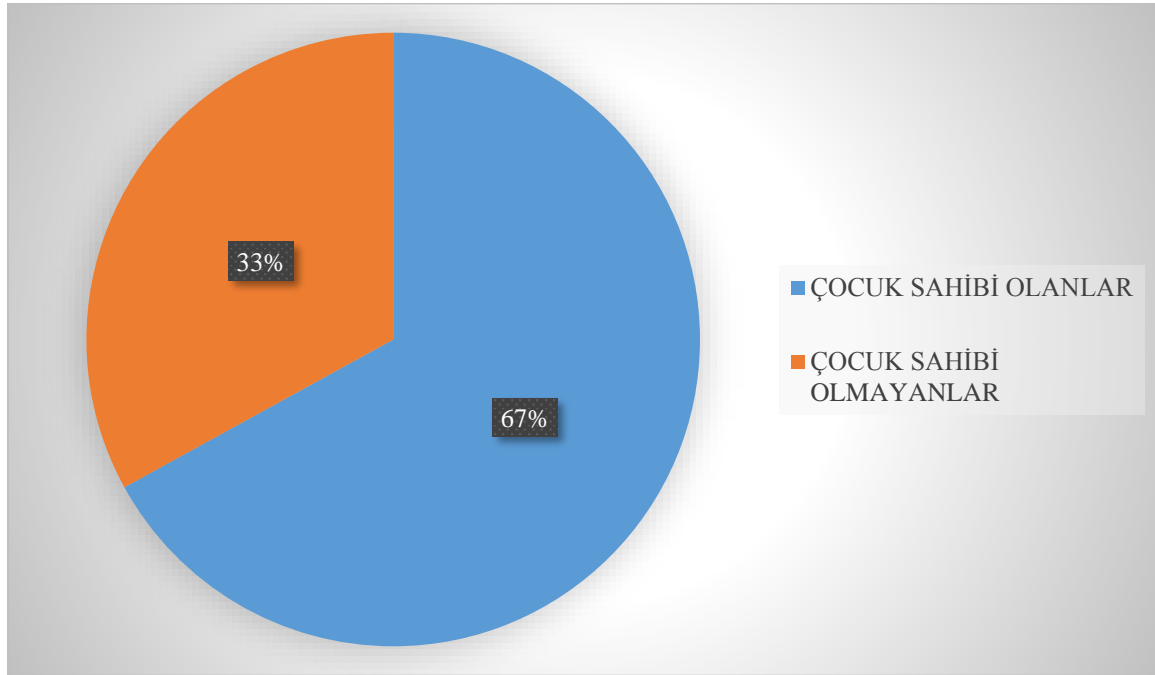
³³⁸ Argıt, 2017: 80.

³³⁹ Terekelerde dört yeniçerinin zevcesi terekelerde kaydedilmemesine rağmen dört tane çocukları olduğu yazılmıştır. Bu nedenle bu sayıya annesi olmayan dört çocuk da dâhil edilmiştir.

görülmüştür. Bu yöntem ile eğer anne karnındaki çocuk erkek doğarsa hak kaybı yaşamaması istenmiş gibi görünmektedir. Çünkü İslâm kuralları gereği erkekler kızlardan daha fazla miras almaktadır. İncelenen terekelerdeki toplam 103 çocuğun cinsiyet dağılımında ise erkek çocuklar ağır basmaktadır.

Anlaşıldığına göre çocuk sayılarında da yeniçerilerin genel eğilimi bir ve iki çocuklu bir hayattı. Terekelerde bir çocuğu olan yirmi üç, iki çocuğu olan on üç, üç çocuğu olan on, dört çocuğu olan iki, beş çocuğu olan iki ve altı çocuğu olan bir yeniçeri bulunmaktadır.

Grafik 2.4 Evli Yeniçerilerin Çocuk Dağılımı

Öldüğünde evli olan yetmiş altı yeniçeriden yirmi dokuzunun hiç çocuğu olmamıştır. Ayrıca çocuğu olan dört yeniçerinin ise kayıtlarda zevcesinin olup olmadığı belirtilmemiştir. Yani boşanmış ya da dul yeniçerilerden dördü öldüğünde geriye çocuk bırakmıştır. Bu yeniçerilerden 59. Bölük Odası neferlerinden olan Ali Beşe ibn-i Hüseyin'in bir küçük oğlu vardır. Kendisi bölük odasında vefat etmiştir.³⁴⁰ Diğer bir yeniçeri 71. Seksoncular ortası yoldaşlarından olan Malatyalı Veli Beşe ibn-i İsmail'in ise Tüfenkçibaşı Mehmet Ağa adında bir oğlu vardır. Veli Beşe bir han odasında ölmüştür.³⁴¹ Zevcesi olmadan ölen başka bir yeniçeri Sarraç Mustafa Beşe ibn-i Mehmed'dir.³⁴² Bekâr odalarında boğularak öldüğünde³⁴³ geriye bir

³⁴⁰ KAM 115: 72a (1162/1749).

³⁴¹ KAM 116: 54b-55a (1162/1749).

³⁴² KAM 116: 60b-61a (1162/1749).

³⁴³ "Gariken vefat iden". KAM 116: 60b-61a.

küçük erkek çocuk bırakmıştır. Son olarak Elbistanlı İmam İsmail Efendi ibn-i Ahmed ise Rumeli’de bir han odasında öldüğünde geriye bir erkek çocuğu yetim ve öksüz bırakmıştır.³⁴⁴

Öldüklerinde arkalarında annesi kayıtlara geçmemiş dört çocuk bırakan bu yeniçerilerinin ortak noktası ev dışında bir yerde ölmeleridir. Öldükleri yerlerin kışla odası, han, bekâr odası olması ve terekelerde eşlerine dair bir iz bulunmaması, bu yeniçerilerin boşanmış olabileceklerini akla getirmektedir. Bir diğer ihtimâl ise eşlerinin ölmüş olmasıdır. Bu dört yeniçerinin ekonomik durumları da bir evlilik yürütebilmek için uygun düzeyde olmadığını düşündürmektedir. Nitekim Ali Beşe ibn-i Hüseyin 5.065 akçelik, Malatyalı Veli Beşe ibn-i İsmail 6.405 akçelik, Elbistanlı İmam İsmail Efendi ibn-i Ahmed 6.104 akçelik terekeleriyle 10.000 akçelik düzeyin altında yer almaktalardı. Sadece Sarraç Mustafa Beşe ibn-i Mehmed 23.421 akçelik terekesiyle diğer üç yeniçeriden ayrılarak 10.000 akçe üzerinde yer almıştı.³⁴⁵

Tablo 2.1 Çocuk Sahibi Yeniçerilerin Ekonomik Dağılımı

Çocuk Sayısı	0-999 akçe	1.000-9.999 akçe	10.000-49.999 akçe	50.000-99.999 akçe	100.000 ve üzeri akçe	Toplam
Bir çocuklu	-	11	5	4	3	23
İki çocuklu	1	4	2	3	3	13
Üç çocuklu	-	2	4	3	1	10
Dört çocuklu	-	1	-	-	1	2
Beş çocuklu	1	-	-	-	1	2
Altı çocuklu	-	-	-	1	-	1
Toplam	2 yeniçeri	18 yeniçeri	11 yeniçeri	11 yeniçeri	9 yeniçeri	

Çocuğu olan yeniçeriler arasında 1.000-9.999 akçe aralığında bir yoğunluk göze çarpmaktadır. 1.000 akçe altında serveti olan evli yeniçerilerin pek fazla çocuklarının olmadığı görülmektedir. Terekesinde altı çocuğu olan sadece bir yeniçeri vardır. 169 yeniçeri içinde evli olmasına rağmen çocuk sahibi olmayan yirmi dokuz yeniçerinin ekonomik dağılımında ise 10.000 akçe altında serveti olan yeniçeriler ağırlıktaydı. Nitekim bu yeniçerilerin ikisi 0-999 akçe, on üçü 1.000-9.999 akçe, on biri 10.000-49.999 akçe aralığında yer alırken, sadece üç yeniçeri 100.000 akçe üzerinde servete sahipti.

³⁴⁴ KAM 118: 26b (1163/1750).

³⁴⁵ KAM 116: 60b-61a (1162/1749).

Sonuç olarak denilebilir ki yeniçeriler genellikle bir ve iki çocuk sahibi olmayı tercih etmişlerdi. Nadiren üçten fazla çocuk ailelerinde yer edinmişti. Bu durumu etkileyen unsurlardan birisinin ekonomik güç olduğu düşünülebilir.

Karşılaştırma açısından Akbel'in çalışması dikkate alınabilir. Akbel'in incelediği 215 yeniçeri terekesinde evli olarak tespit ettiği 142 yeniçerinin toplam 191 çocuğunun olduğunu ve yeniçeri başına 1,34 çocuğun düştüğü sonucuna ulaşmıştır.³⁴⁶ Benim incelediğim terekelerde ise evli yeniçeri başına düşen çocuk sayısı 1,35'dir.

Yine bu konuda Uşak tereke defterlerine de bakılabilir. Cevdet Kuş'un incelediği XIX. yüzyıl başlarındaki terekelere göre Uşak toplumunda en çok iki çocuklu aile yapısı görülmektedir.³⁴⁷ İstanbul'daki yeniçeriler için de durum benzerdi ve çocuk tercihlerinde ekonomik durumları yönlendirici olmaktaydı. Diğer bir nokta ise Osmanlı'nın ne kadar nüfusa sahip olduğunun tahmin edilmesinde her bir hanenin en az beş kişiden oluştuğu iddiasının yeniçeri terekelerinde görülmemesidir. İncelediğim terekelerden anlaşıldığına göre bir yeniçeri hanesinde genellikle ebeveynler dışında bir veya iki çocuk bulunuyordu. Yani haneler ortalama üç veya dört kişiden meydana gelmekteydi. Kısmen beş ve çok nadir altı kişilik aile tespit ettim. Ancak bu tespiti toplumun her kesimine yaymak için daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır. Çünkü Osmanlı Devleti'nde farklı sosyo-kültürel özellikler sebebiyle hane başına düşen çocuk sayısı değişiklik göstermekteydi. Örneğin Yılmaz incelediği XIX. yüzyıl Ayıntab'ına ait tereke defterlerinden hane başına altı-yedi çocuğun düştüğünü tespit etmiştir.³⁴⁸ Ayrıca çocukların küçük yaşta olmasından yeniçerilerin genç askerler olduğu düşünülebilir. Bu tespiti yapmanın hiç kolay olmadığı düşünülse de Tülay Artan da benzer düşüncede olduğunu vurgulamıştır.³⁴⁹

2.2.1.4. Yeniçerilerin Unvanları

Aile bağları yanında kişinin sahip olduğu unvanların da öğrenilmesinde tereke defterleri aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Çünkü vefat eden kişinin tanımlanmasında adından önce kullanılan unvan, sıfat ve lakaplar kişinin toplumda bulunduğu yeri gösterebilmekteydi. Aynı, kıyafetler üzerinden kişinin statüsünün belirlenmesi gibi. Terekelerde görüldüğü üzere yeniçeriler de çeşitli unvanlar kullanmıştır.

³⁴⁶ Akbel, 2016: 262.

³⁴⁷ Kuş, 2011: 49.

³⁴⁸ Yılmaz, 1997: 63.

³⁴⁹ Artan, 1998: 55.

Tablo 2.2 Terekelerde Geçen Unvanlar³⁵⁰

Unvan	Yeniçeri Sayısı
Beşe	103
El-hac	18
Es-seyyid	12
Ağa	12
Odabaşı	12
Çelebi	6
Efendi	5
Alemdar	5
Usta	4
Karakullukçu	3
Haseki Ağası	2
Saka	2
Kapucu	2
Molla	1
Halife	1
Eş-şeyh	1
Çavuş	1
Tüfenkçibaşı	1
Ağa Vekili	1
Solakbaşı	1
Kethüda	1
Canbaz	1
Tulunbacı	1
Hazinedar	1
Vekilharç	1
Aynabaşı (?)	1

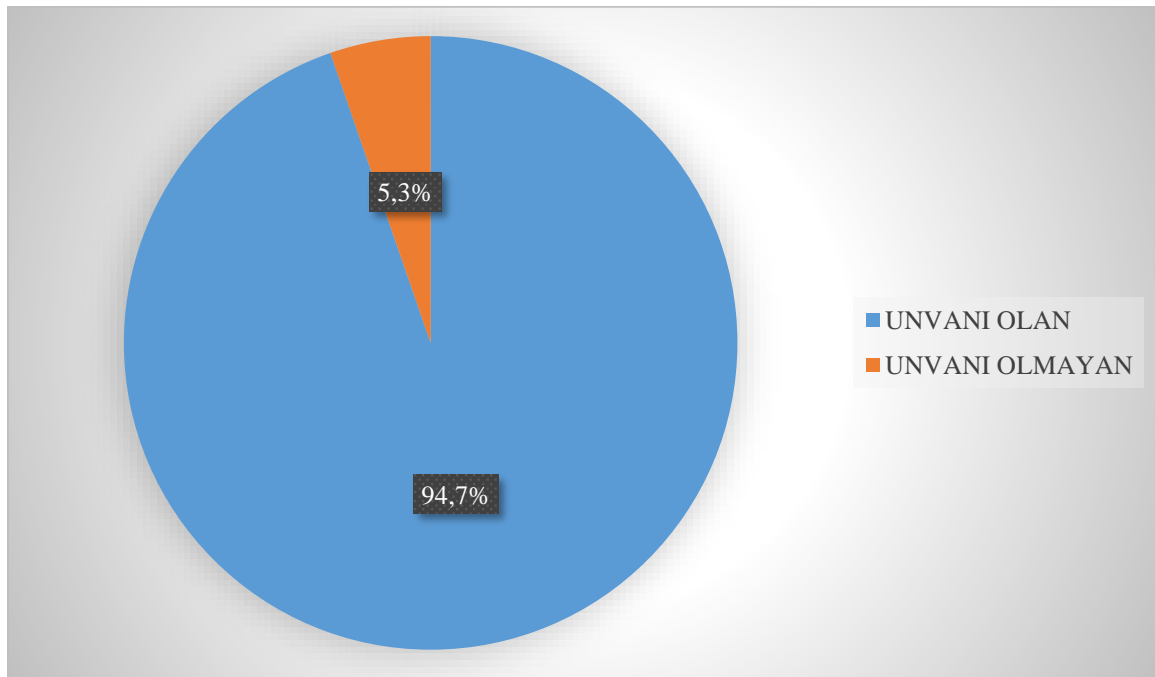
Terekelerde en yoğun şekilde görülenler beşe, el-hac, es-seyyid, ağa, odabaşı ve çelebi unvanlarıdır. Bazı yeniçerilerin iki farklı unvan aldıkları da görülmüştür. Örnek olarak Tüfenkçibaşı Es-seyyid El-hac Abdullah Beşe ibn-i Es-seyyid İbrahim gösterilebilir. Kendisi dört farklı unvan kullanmıştı.³⁵¹

³⁵⁰ Birden fazla unvana sahip olan yeniçeriler tek tek unvanlarına göre sayılmıştır.

³⁵¹ KAM 119: 34a- 34b (1163/1750).

Osmanlı toplumunda kazanılan statü ve unvanların babadan oğula geçmekte olduğu bilinmektedir. Terekelerden de bu aktarım görülebilmektedir. Örneğin babası seyyid olan erkek çocuklar seyyid, kız çocuklar ise şerife unvanını almışlardır. İncelediğim terekelerde bulunan Es-seyyid El-hac Osman Odabaşı ibn-i Es-seyyid Ali ibn-i Abdullah'ın iki çocuğu vardı. Bunlardan küçük oğlunun adı Es-seyyid Ahmed, küçük kızının adı ise Şerife Emine'dir.³⁵² Yani Osman Odabaşı'nın hem kendisi hem babası hem de erkek çocuğu seyyid olarak kayıtlara geçmiştir. Özetle tereke sahiplerinden herhangi bir unvana sahip 160 yeniçeri bulunuyordu. Herhangi bir unvanı olmayan ise sadece dokuz yeniçeri vardı.

Grafik 2.5 Yeniçerilerin Unvan Dağılımı

İncelediğim terekelerde genel olarak alt düzey yeniçeriler için beşe unvanı kullanılmıştır. Bir nevî yeniçeri demeye eş değer bir unvandır. Sayısal olarak bakıldığında 169 tereke sahibinin 103'ünde beşe unvanı geçmektedir. İslâm'ın farzlarından biri olan hacca gitmek XVIII. yüzyılda da önemli bir ekonomik düzey gerektirmekteydi.³⁵³ Nitekim terekelerde tespit ettiğim hacı olan on sekiz yeniçerinin on beşi 10.000 akçe üzerinde servete sahipti. Hac farzını yerine getirenler sonradan el-hac unvanını almaktalardı. Toplam on sekiz yeniçerinin hacca giderek hacı olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişiler arasında yer alan ve 100.000 akçe üzerinde servete sahip olan Tüfenkçibaşı Es-seyyid El-hac Abdullah Beşe ibn-i Es-seyyid

³⁵² KAM 118: 70a-70b (1163/1750).

³⁵³ Faroqhi, 1995: 46-47.

İbrahim'in ise Mekke'de ölmüş olması ilgi çekicidir.³⁵⁴ İslâm dünyasında Hz. Peygamberin torunları olan İmam Hasan soyundan gelenler Şerif, İmam Hüseyin soyundan gelenler ise Seyyid unvanını kullanırdı.³⁵⁵ Osmanlı toplumunda bu unvanları alanlar askerî zümreden sayılır ve çeşitli imtiyâzlardan faydalanırlardı. Bu yüzden zamanla şerif ve seyyid olduğunu iddia edenler ortaya çıkarak birçoğunun sahte belgelerle bu unvanları kullanmaya başladığı düşünülmektedir.³⁵⁶ İncelediğim terekelerde seyyid unvanı kullanan on iki yeniçeri bulunmaktadır. Bu on iki yeniçeriden yedisi 10.000 akçe üzerinde servete sahipti. Ayrıca iki yeniçerinin el-hac unvanı bulunuyordu. Birden çok anlamı olan ağa unvanı ise Osmanlı yönetim kademelerinde en fazla kullanılan unvan olmuştur.³⁵⁷ Örneğin silahtar ağa, yeniçeri ağası gibi. 169 tereke sahibinden on ikisinde ağa unvanı görülmektedir. Bu on iki yeniçerinin ekonomik dağılımında ise 10.000 akçe üzerinde yer alanlar daha baskındır. Toplam dokuz yeniçeri terekesi 10.000 akçenin üzerindeyken sadece üç yeniçerinin 10.000 akçe altındaydı.

Yeniçeri ocağında bölük veya ortaların genel düzeninden sorumlu olan ve mevki olarak yayabaşı ile bölükbaşidan sonra gelen odabaşılık da terekelerde göze çarpmaktadır.³⁵⁸ Toplam on iki yeniçerinin odabaşı unvanı olduğu tespit edilmiştir. Bu on iki yeniçeriden ise beşi 10.000 akçe altında, yedisi 10.000 akçe üzerinde servete sahipti.

Osmanlılar'da önceleri şehzadeler için kullanılan çelebi unvanı özellikle XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar okuma-yazması olan, bilgi ve kültür seviyesi yüksek kişiler için kullanılmıştır.³⁵⁹ Ayrıca ilmiye mensuplarının, divân şairlerinin, kâtiplerin ve şehirli kesimlerin de bu unvanı tercih ettikleri görülmüştür.³⁶⁰ Özetle çelebi unvanına sahip terekelerde altı yeniçeri bulunmaktadır. Bu yeniçerilerin üçü 1.000-9.999 akçe aralığında yer alırken, diğer üçü ise 10.000-49.999 akçe aralığında yer alıyordu.

169 tereke içinde herhangi bir unvanı olmayan yalnızca dokuz yeniçeri vardı. Bu dokuz yeniçerinin baba ve dedelerinin de herhangi bir unvanı yoktur. Bunlardan yedisi 10.000 akçe altında servete sahipken, sadece iki yeniçeri 10.000-49.999 akçe aralığında yer alıyordu.

Yeniçerilerin oğulları ocak içerisine alındığında "kul oğlu" olarak adlandırılırdı.³⁶¹ 169 tereke sahibinden ocak ile bağlantılı unvana³⁶² sahip toplam 136 yeniçeri tespit ettim. Bu 136 yeniçeriden ise hiçbirinin babasında ocak ile bağlantılı bir unvan görülmemiştir. Aynı zamanda

³⁵⁴ KAM 119: 34a- 34b (1163/1750).

³⁵⁵ Güney, 2015: 6.

³⁵⁶ Canbakal, 2009: 99.

³⁵⁷ Sümer, 1988: 452.

³⁵⁸ Uzunçarşılı, 1988: 235.

³⁵⁹ İpşirli, 1993: 259.

³⁶⁰ İpşirli, 1993: 259.

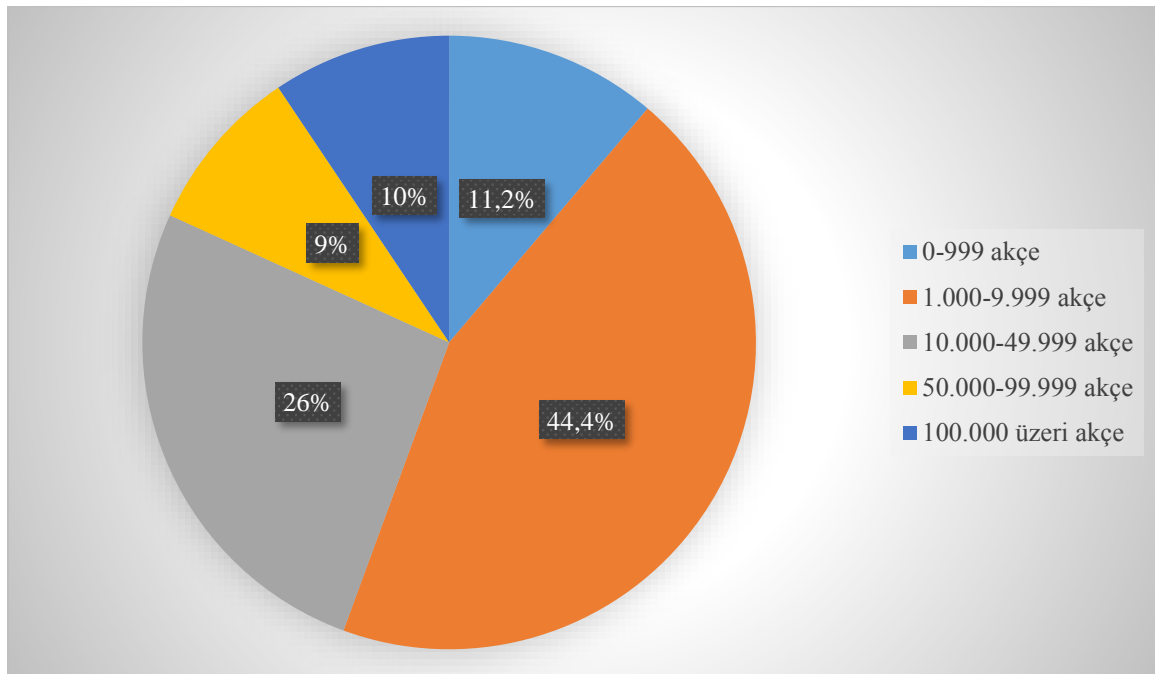
³⁶¹ Uzunçarşılı, 1988: 31.

³⁶² Beşe, ağa, odabaşı, alemdar, usta, karakullukçu, haseki ağası, saka, kapucu, kul çavuşu, tüfenkçibaşı, yeniçeri ağası vekili, sabıka solakbaşı, kethüda, canbaz, tulunbacı, hazinedar, vekilharç, aynabaşı.

bu 136 yeniçeriden sadece dördünün oğlunda ocak ile bağlantılı unvan tespit ettim. Anlaşılan hem kendileri hem de oğulları yeniçeriydi. Yani bu dört yeniçerinin oğullarını kendileri hayattayken Yeniçeri Ocağı'na aldırarak kul oğlu olmalarını sağladıkları düşünülebilir.

Herhangi bir unvanı olan 160 yeniçerinin ekonomik dağılımına baktığımızda ise on sekiz yeniçeri 0-999 akçe, yetmiş bir yeniçeri 1.000-9.999 akçe, kırk iki yeniçeri 10.000-49.999 akçe ve on dört yeniçeri 50.000-99.999 akçe aralığında yer alıyordu. On beş yeniçeri ise 100.000 akçe üzerinde servete sahipti. Zaten terekesi incelenen toplam 169 yeniçeri vardı ve bunların yirmi dokuzu 50.000 akçe üzerinde servete sahipti. Görüldüğü gibi terekesi 50.000 akçeyi geçen tüm yeniçerilerin bir unvanı bulunuyordu.

Grafik 2.6 Unvanı Olanların Ekonomik Dağılımı

Bu unvanlar dışında kişinin aldığı sıfat ve lakaplar da kendisi hakkında bilgi sahibi olmamıza olanak vermektedir.

Tablo 2.3 Terekelerde Geçen Sıfat ve Lakaplar

Mütekaid	25
Kara	5
Küçük	3
Âli (Büyük)	1
Koç	1
Keçi	1

Günyeveri/Gönyedi?	1
--------------------	---

Tablo 2.3'ten anlaşıldığı üzere yirmi beş yeniçerinin mütekaid sıfatı vardır. Ocak içerisinde emekli olan ve aktif görevden çekilen yeniçeriler için kullanılan mütekaid sıfatı, incelenen yeniçerilerin %14,8'inde bulunuyordu. Beş yeniçeri ise kara lakabını almıştır. Büyük ihtimâlle ten renginden dolayı kara olarak tanımlanmışlardı. Yine üç yeniçeri küçük, bir yeniçerinin ise âli (büyük) lakaplarını aldığı görülüyor. Koç lakabı ise fiziksel olarak güçlü, kuvvetli³⁶³ bir yeniçeri olduğunu vurgulamaya yönelik kullanılmış olabilir. Bu beş yeniçerinin fiziksel olarak vücut ölçülerinden dolayı bu lakapları aldığı düşünülebilir. Keçi lakabı ise kişisel özelliklerini tanımlamak için kullanılmışa benziyor. Keçinin inatçı bir hayvan olduğunun bilinmesi bu lakabı alan yeniçerinin de inatçı bir insan olduğunu vurgulamaya yönelik gibi duruyor. Son olarak Günyeveri/Gönyedi olarak okumaya çalıştığım fakat kesinlik arz etmeyen bir lakap veya yer adı daha kullanılmıştır.³⁶⁴

Terekelerde kişilerin hangi mesleklerle uğraştıkları da yine adlarından önce belirtilmiştir. Örneğin Arabacı El-hac Beşir Beşe ibn-i Mehmed'in arabacılık mesleğiyle uğraştığını anlamaktayız.³⁶⁵ Ayrıca terekelerde kişinin memleketi de belirtiliyordu. Genellikle tereke kaydının başında hangi yerin ahalisinden olduğu yazılırken sadece adının başına da memleketinin yazıldığı oluyordu. Örnek olarak Trabzonî El-hac Ali ibn-i Abdullah gösterilebilir.³⁶⁶ Kendisi Trabzonlu bir yeniçeridir.

Son olarak kişinin adından hemen önce aldığı ve hangi aileye mensup olduğunu bildiren sıfatlar da terekelerden öğrenilebilmektedir. Toplam beş yeniçerinin hangi aileden geldiği kaydedilmiştir. Bunlar şöyledir: Kefurzâdeliler'den Hakkak Kefurzâde İbrahim Çelebi ibn-i Mehmed³⁶⁷, Telliogulları'ndan Tellioglu Osman Beşe ibn-i İbrahim,³⁶⁸ Arhavili Kasaboğulları'ndan Kasaboğlu Ömer Beşe ibn-i Hasan,³⁶⁹ Oflu Marlazoğulları'ndan (?) Marlazoğlu Abdülkerim³⁷⁰ ve son olarak İmamoğulları'ndan İmamoğlu Ali Beşe ibn-i Abdullah³⁷¹ gösterilebilir.

³⁶³ Sami, 2015: 845.

³⁶⁴ KAM 117: 21a (1162/1749).

³⁶⁵ KAM 118: 37a (1163/1750).

³⁶⁶ KAM 117: 57a (1162/1749).

³⁶⁷ KAM 117: 57b-58a (1162/1749).

³⁶⁸ KAM 117: 1a (1162/1749).

³⁶⁹ KAM 117: 12a (1162/1749).

³⁷⁰ KAM 117: 32b (1162 /1749).

³⁷¹ KAM 119: 13a (1163/1750).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİÇERİLERİN EKONOMİK DURUMU

Osmanlı ordusunun en önemli piyade gücü olan yeniçerilerin aile bağlarının tespitinde olduğu gibi ekonomik faaliyetlerinin öğrenilmesinde de terekelerden faydalanabilmekteyiz. Hayatları boyunca biriktirdikleri kişisel servetlerini, geçimlerini devam ettirebilmek için tercih ettikleri iş alanlarını, eşleri için ödedikleri mehirleri, ekonomik hayatta kimlerden borç alıp, kimlere borç verdikleri gibi benzer ekonomik bilgiler terekelerden öğrenilebilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki bu tereke kayıtlarını da birer insan olan kâtipler defterlere geçirmektedir. Kâtipler terekelerin tutulma aşamasında birçok sayısal veriyle baş ettikleri için şüphesiz hata yapabilmektelerdi. Nitekim terekelerin incelenme sürecinde bazı sayısal hataların yapıldığını tespit ettim. Örneğin 169 tereke sahibinden bazılarının net mal varlıkları yanlış hesaplanmıştır. Özellikle kâtiplerin toplama ve çıkarma işlemlerinde birçok yanlışlık yaptığının saptanması üzerine terekelerdeki bütün işlemler kendi tarafımda tekrar yapılmıştır. Bu nedenle bu çalışmada kendi düzeltme işlemlerimin sonucunda ortaya çıkan sayısal verileri dikkate aldım.

3.1. Tereke Sahibi Yeniçerilerin Net Mal Varlıkları

Terekelerdeki gelir bölümünün toplamından, gider bölümü toplamının³⁷² çıkarılması sonucunda ortaya çıkan sayı yeniçerilerin net mal varlıklarıdır. Yani mirasçılarına bıraktığı servetidir.³⁷³ Gelir bölümünde yeniçerilerin hayatları boyunca sahip oldukları her eşya buldukları yer ve zamandaki tahminî fiyatlarıyla kaydedilmekteydi. Bunlar kitap, kıyafet, mutfak eşyası, ev, oda ve dükkân dekorasyonu için gerekli eşyalar, kahve, tütün, sade yağ, kumaş gibi ticarî malzemeler, eyer ve silah takımları, mücevher, nakit para, taşınmaz varlıklar (ev, oda, dükkân, arsa), büyük ve küçükbaş hayvanlar, alacaklı oldukları kişiler ve miktarı gibi unsurlardı. Terekelerde “minhâ el-ihracât” olarak adlandırılan gider bölümünde ise defin ve kefen ücretleri, vasiyet üzere okutulacak duanın ücreti, dellâliye, kassamiye, müjdegâniye vd. terekenin hazırlanma sürecindeki harcama ve ödemeler, menzil, oda, han ve dükkân kirası borçları, ödenmemiş mehir borcu, diğer bütün ispatlı borçlar ve başkasının zimmetinde bulunan paranın tahsil edilmesi sırasında yapılan masraflar kaydedilirdi.

³⁷² Vefat sonrası gerçekleştirilen işlemlerin ücreti de burada yer alırdı.

³⁷³ Belirtmek gerekir ki tereke sahiplerinin asıl ekonomik güçlerinin tespit edilmesinde giderleri düşülmeden sadece gelirlerinin dikkate alınması bazı yanlışlıklara yol açabilirdi. Örneğin bir kişinin toplam serveti borç miktarı ve alacak miktarı dâhil edilerek hesaplanır. Kişinin terekesinde borç ile kastedilen başkasına ödenmesi gereken para olduğu için net mal varlığının hesaplanmasında bu borç miktarı servetten düşülmelidir.

İşte bütün bu giderlerin ölenin hesaplanan gelir toplamından çıkarılmasıyla “sahhü'l-bâki” denilen elde kalan bakiyesine yani net mal varlığına ulaşıldı. Yeniçerilerin bu net mal varlıkları üzerinden toplumun hangi ekonomik kesiminde yer aldıklarını tespit edebilmek mümkündür. Fakat belirtmek gerekir ki terekelerin gelir bölümünde belirtilmeyen birçok gelir kalemi de olabiliyordu. Bu sebeple net mal varlıkları olarak tespit ettiğim bakiye bölümü kişinin gerçek servetini tam olarak vermeyebilir. Çünkü bu insanlar ölmeden hemen önce önemli gelir kalemlerini başkasına bağışlamış, vakfetmiş veya ölümünden sonra bunların aile fertleri tarafından çalınmış olma ihtimâllerinin bulunması gerçek servetin tespit edilmesini güç duruma sokmaktadır. Her şeye rağmen bu çalışmada tereke kayıtlarında belirtilenler yeniçerilerin gerçek servetleri olarak kabul edilmiştir.

Yeniçeriler net mal varlıklarına göre beş gruptan oluşan bir sınıflandırmaya tâbi tutuldu. İlk grubu net mal varlığı 0-999 akçe aralığındakiler oluştururken, ikinci grubu 1.000-9.999 akçe, üçüncü grubu 10.000-49.999 akçe ve dördüncü grubu 50.000-99.999 akçe aralığında net mal varlığına sahip yeniçeriler oluşturmuştur. Beşinci ve son grupta ise 100.000 akçe üzerinde net mal varlığına sahip yeniçeriler yer almıştır. Sonuçta 169 tereke sahibi yeniçeri bu beş ekonomik başlıkta birbirinden ayrıldılar. Bu değerlerin ne anlama geldiğini daha iyi kavrayabilmek için terekelerde yer alan bazı gayrimenkullerin fiyatlarına bakılabilir. 169 tereke içinde fiyatı en yüksek ev (menzil) Davud Paşa Mahallesi'ndeki Müteveffa-i Sabıka İbrahim Ağa ibn-i Abdullah'ın eviydi. Bu eve 180.000 akçe değer biçilmişti. Bir başka örnek olarak Eskiçi El-hac İsmail ibn-i Abdullah'ın ortağı olduğu gemi gösterilebilir. Eskiçi El-hac İsmail terekesinde yer alan 96.000 akçelik geminin yarı hissesine (48.000 akçe) sahipti.

Yapılan bazı tereke çalışmalarında da ekonomik dağılımlar üç, dört, beş ve daha fazla şekillerde sınıflandırılmıştır.³⁷⁴ Örneğin XVIII. yüzyıldaki saraylı kadınları inceleyen Betül İpşirli Argıt incelediği terekeleri altı başlıkta sınıflandırmışken,³⁷⁵ XVII. yüzyıl Ayntâb'ını inceleyen Hülya Canbakal da terekeleri altı başlıkta sınıflandırmıştır.³⁷⁶ Akbel ise 1718-1730 yılları arasında Galata'da ölen 215 yeniçeri terekesini üç farklı ekonomik gruplandırmaya tâbi

³⁷⁴ Tereke çalışmalarındaki farklı ekonomik sınıflandırmalar için bkz: Hülya Canbakal, (2009). *17. Yüzyılda Ayntâb Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*. (çev. Z. Yelçe). İletişim Yayınları, İstanbul; Gülay Yılmaz Diko. (2011). *The Economic and Social Roles of Janissaries in a 17th Century Ottoman City: The Case of Istanbul*. Unpublished Ph. D. Thesis. McGill University Institute of Islamic Studies, Montreal; Fatih Bozkurt, (2011). *Tereke Defterleri Ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya; Mustafa Akbel, (2016). “Tereke Kayıtlarından Hareketle Yeniçerilerin Sosyo-Ekonomik Durumları”. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII (15): 257-278; Betül İpşirli Argıt, (2017). *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümyun Cariyeleri 18. Yüzyıl*. Kitap Yayınevi, İstanbul; Veysel Gürhan ve Nazife Gürhan, (2018). *Osmanlı Taşrasında Zengin Sınıf (Diyarbakırlı Zenginler (1750-1800))*. Phoenix Yayınevi, Ankara.

³⁷⁵ Argıt, 2017: 203.

³⁷⁶ Canbakal, 2009: 116.

tutmuştu.³⁷⁷ Terekelerdeki bazı toplama ve çıkarma işlemlerinin yanlış hesaplanması sonucunda net mal varlıklarının da yanlış hesaplandığını yukarıda belirtmişim. Bu nedenle net mal varlıklarının sınıflandırılmasında terekeler üzerindeki kendi işlemlerimin sonuçlarını dikkate aldım.

Tablo 3.1 Net Mal Varlığı Dağılımı

Ekonomik Gruplar	0-999 akçe	1.000-9.999 akçe	10.000-49.999 akçe	50.000-99.999 akçe	100.000 akçe üzeri	Toplam
Yeniçeri Sayısı	24	72	44	14	15	169
Tereke Toplamı	3.122 akçe	323.084 akçe	1.052.098 akçe	1.051.597 akçe	3.345.981 akçe	5.775.882 akçe

İncelenen 169 yeniçerinin tereke toplamı 5.775.882 akçedir. Yeniçeri başına düşen tereke miktarı ise 34.176 akçedir. Bir karşılaştırma açısından Akbel'in çalışmasına bakılabilir. Akbel'in incelediği Galata'daki 215 yeniçeri terekesinin net mal varlığı toplamı 5.535.726 akçeydi.³⁷⁸

0-999 akçe aralığını kapsayan ilk grupta yirmi dört yeniçeri bulunmaktadır. Sadece Osman ibn-i İsmail ibn-i Osman'nın terekesinin kendi hesaplamalarım sonucunda aslında sıfırın altında eksiye düştüğünü tespit ettim.³⁷⁹ Bu nedenle Osman ibn-i İsmail ibn-i Osman da bu gruba dâhil edildi. 169 yeniçerinin yirmi dördü öldüklerinde 0-999 akçe arasında servete sahipti. Bu ise incelenen bütün yeniçerilerin %14,2'sine karşılık gelmektedir. İlk gruptaki yeniçerilerin tereke toplamı ise 3.122 akçedir. Bu da bütün tereke toplamının %0,1'ine tekabül etmektedir.

1.000-9.999 akçe aralığını kapsayan ikinci grupta yetmiş iki yeniçeri bulunmaktadır. 169 yeniçeriden %42,6'sı bu grupta yer almıştır. Ayrıca beş grup içinde en fazla yeniçeriyi barındıran bu gruptur. Yetmiş iki yeniçerinin toplam tereke toplamı 323.084 akçedir. Yani bütün tereke toplamının %5,6'sıdır. Anlaşıldığı üzere 169 yeniçeri içinde en büyük yoğunluk 10.000 akçe altında yer alan bu iki grupta gözlenmiştir. Toplam doksan altı yeniçeri hayatlarının sonunda 10.000 akçe altında servete sahiplerdi. Bütün yeniçerilerin yarısından biraz fazlası (% 56,8) incelediğim bu iki gruba dâhil edilmiştir. Bu doksan altı yeniçerinin tereke toplamı ise

³⁷⁷ Akbel, 2016: 264.

³⁷⁸ Akbel, 2016: 264.

³⁷⁹ KAM 115: 9b (1162/1749).

326.206 akçedir. Farklı bir sınıflandırmayı kullanan Akbel ise incelediği 215 yeniçeri terekesinden %71'inin 25.000 akçe altında terekeye sahip olduğunu tespit etmiştir.³⁸⁰

10.000-49.999 akçe aralığını kapsayan üçüncü grupta kırk dört yeniçeri bulunmaktadır. Bütün yeniçerilerin %26'sı bu gruptadır. Aynı zamanda en fazla yeniçerinin yer aldığı ikinci gruptur. Kırk dört yeniçerinin tereke toplamı 1.052.098 akçedir. Bütün tereke toplamının %18,2'dir.

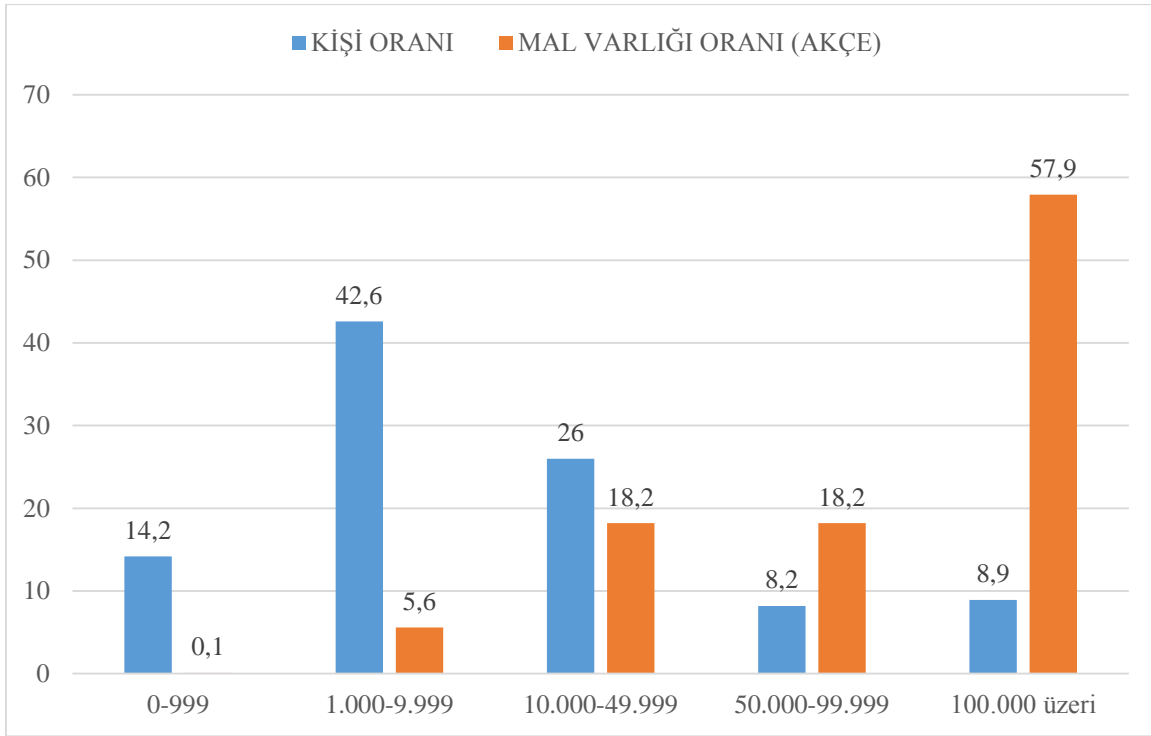
50.000-99.999 akçe aralığını kapsayan dördüncü grupta on dört yeniçeri yer almıştır. 169 yeniçerinin %8,2'si bu gruptadır. Bu grup aynı zamanda tüm gruplar içinde en az yeniçeriyi barındıran gruptur. On dört yeniçerinin toplam tereke toplamı 1.051.597 akçedir. Bu ise bütün tereke toplamının %18,2'sine karşılık gelmektedir. Görüldüğü gibi 10.000 ile 99.999 akçe aralığını kapsayan üçüncü ve dördüncü grupta toplam elli sekiz yeniçeri bulunmaktadır. Bu ise tüm yeniçerilerin %34,3'üne karşılık gelmektedir.

Beşinci ve son grup ise 100.000 akçe üzerinde servete sahip on beş yeniçeriyi kapsamaktadır. 169 yeniçerinin %8,9'u bu gruptadır. On beş yeniçerinin tereke toplamı ise 3.345.981 akçedir. Yani 169 yeniçerinin sahip olduğu 5.775.882 akçelik toplam terekenin %57,9'una sadece bu on beş yeniçeri sahipti. 1718-1730 yıllarındaki Galata'daki 215 yeniçeri terekesini inceleyen Akbel ise 100.000 akçe üzerinde servete sahip yeniçeri oranını % 10 olarak tespit etmiştir.³⁸¹

Sonuç olarak 169 yeniçerinin tereke toplamı 5.775.882 akçe (48.132 kuruş) dir. Toplam akçenin %57,9'unu 100.000 akçe üzerindeki, %18,2'sini 50.000-99.999 akçe aralığındaki, diğer %18,2'sini 10.000-49.999 akçe aralığındaki, %5,6'sını 1.000-9.999 akçe aralığındaki ve %0,1'ini 0-999 akçe aralığındaki yeniçeriler meydana getirmektedir. Yani terekelerdeki bütün mal varlığın yarısından biraz fazlasına sadece on beş yeniçeri sahiptir. Bu da 1748-1750 yıllarında İstanbul yeniçerileri arasındaki eşitsiz servet dağılımını göstermektedir.

³⁸⁰ Akbel, 2016: 264.

³⁸¹ Akbel, 2016: 265.

Şekil 3.1 Net Mal Varlığının Kişi Bazında Dağılımı

1718-1730 yıllarında Galata’da ölmüş olan yeniçeri terekelerini inceleyen Akbel de yeniçeriler arasında yoksulluğun daha baskın olduğu sonucuna ulaşmıştır. Akbel incelediği 215 yeniçeri terekesinden %71 (151 tereke) gibi büyük kısmının “alt gelir grubu” olarak adlandırdığı 1-25.000 akçe aralığında olduğunu tespit etmiştir. Elli iki terekenin yer aldığı “orta gelir grubu” ise incelenen 215 terekenin %24’üne karşılık gelmekteydi. Yalnızca on yeniçeri terekesinin zenginlik sınırını geçtiğini tespit etmiştir. 100.000 ile 500.000 akçe aralığındakileri “zengin” olarak kaydetmiştir. Zenginler incelediği tüm terekelerin %4,65’ini oluşturmuştur.³⁸²

Belirtmek gerekir ki incelediğim 169 tereke içinde kullanılan para birimi akçedir. Sadece iki yeniçerinin net mal varlığı akçe yanında guruş olarak ayrıca hesaplanmıştır. Örneğin Tellioğlu Osman Beşe ibn-i İbrahim’in net mal varlığı 26.264 akçe olarak yazıldıktan sonra devamında 219 guruş olarak çevrilmiştir.³⁸³ Yine Arz-ı Rumî (Erzurumlu) Mehmed Efendi ibn-i Veliüddin’in net mal varlığı önce 692.608 akçe olarak devamında ise 5.771 guruş 8 akçe şeklinde kuruşa çevrilmiştir.³⁸⁴ Mehmet Efendi aynı zamanda 169 yeniçeri içinde en fazla net mal varlığına sahip yeniçeridir. Yani en zenginidir. Bu iki hesaplamadan yola çıkarak 1748-

³⁸² Akbel, 2016: 265.

³⁸³ Hesaplama yanlıştır. Kendi hesaplama sonucum 27.424 akçe (228,5 guruş) dir. KAM 117: 1a (1162/1749).

³⁸⁴ Hesaplama yanlıştır. Kendi hesaplama sonucum 665.952 akçe (5.549,6 guruş) dir. KAM 118: 95a-95b-96a (1163/1750).

1750 yılları arasında 1 kuruşun ortalama 120 akçeye karşılık geldiğini söyleyebiliriz.³⁸⁵

Tereke sahibi 169 yeniçerinin mal varlıklarının nelerden oluştuğunu öğrenebilmek için bütün gelir ve giderlerini incelememiz gerekmektedir. Fakat böyle bir işe kalkışmak çalışmamın sınırlarını epey aşacağı için farklı yeniçeri yaşantılarını ve ekonomik seviyeleri yansıttığını düşündüğüm birkaç yeniçeriye örnek olarak sunacağım.

665.952 akçelik terekesiyle bütün yeniçeri terekelerinin en üstünde yer alan Arz-ı Rumî Mehmed Efendi ibn-i Veliüddin'in terekesi 5 Cemazie'l-ahir Sene 1163 (12 Mayıs 1750) tarihinde deftere kaydedilmiştir. Anlaşıldığı üzere 5.775.882 akçenin %11,5'ine sahiptir. Ayrıca Mehmed Efendi 10.000 akçe altında serveti olan doksan altı yeniçerinin sahip olduğu 326.206 akçelik servetin iki katından fazlasına tek başına sahiptir. Kendisi adından da anlaşılacağı üzere (Arz-ı Rumî) Erzurumlu'dur. Terekesinin hepsini kayda geçirmek için üç varak kullanılmıştır. Yine terekesinin hazırlanmasında en çok varak kullanılan yeniçeridir. Kendisinin hangi yeniçeri ortasına mensup olduğu belirtilmemekle beraber mütekaid olduğu kaydedilmiştir. Mehmed Efendi öldüğünde Yeniçeri Ocağı mütekaidlerinden olduğuna göre ileri bir yaşta olmalıydı. Tam olarak öldüğü mekân belirtilmemişse de İstanbul'da Hubyar Mahallesi'nde sakin olduğu kaydedilmiştir. Kendisi öldüğünde Rabia Hanım adındaki zevcesi ile büyük kızı Ümmügülsüm Hatun ve annesi Meyra Hatun ibnet-i Abdullah'ı geride bırakmıştı. Yine kızının büyük (kebire) olması Mehmed Efendi'nin ileri yaşta olduğunun diğer bir göstergesidir. Mehmed Efendi'nin geliri 937.392 akçe olarak hesaplanmıştır. Mesleğinin tam olarak ne olduğu terekesinde kaydedilmese de gelirleri arasında otuzdan fazla kitap ile kitapçılık mesleğiyle alakalı araç-gereç bulunması kendisinin eğer çalışıyorsa kitapçılıkla uğraşmış olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca efendi unvanını kullanıyor olması, okuma yazmayı bildiğinin kanıtıdır. Servetinin büyük bölümünü kendisine harcamış olduğunu terekesindeki kaliteli giyim-kuşam parçalarından, kitaplarından, gösterişli silah ve at takımlarından, kahveye ve gümüşe (sim) yatırım yapmasından anlayabilmekteyiz.³⁸⁶

Mehmed Efendi'nin mal varlığı üç farklı yerde bulunmaktaydı. İlk olarak, Hubyar Mahallesi'nde sadece otuzdan fazla kitabı ile usturlâb alâtı, mecmua alâtı gibi altmış beş parça eşyası kaydedilmiş ve bunlar toplam 41.885 akçe olarak terekesine geçmiştir. Herhangi bir şahsî eşyası burada bulunmamıştır. Buranın kesin olmamakla beraber Mehmed Efendi'nin çalıştığı yer olma ihtimâli vardır. Sultan Odaları'ndaki³⁸⁷ odasında ise terekesinin asıl bölümü tespit edilmiştir. Porsuk, samur, sincap gibi çeşitli türlerde yirmi altı parça kürk, beyaz şâli, simli ve

³⁸⁵ 120 akçe = 1 kuruş dengesine Şevket Pamuk da ulaşmıştır. Pamuk, 2018: 154.

³⁸⁶ KAM 118: 95a-95b-96a (1163/1750).

³⁸⁷ Mahmut Paşa Camii yakınlarında Rüstem Paşa vakfına gelir sağlayan bir han. İKS, İstanbul Mahkemesi 78: 10a (1216/1801).

kutnîden yapılma sekiz anteri (entari), beyaz ve Şam alacası, sarı kutnî ve satrancî gibi renk ve desende on iki kaftan, mavi şâli, beyaz ve çukâdan yapılma dört cübbe, iki kavuk, Cezayir ihramı, gömlek, sarı ve mavi yakuttan yapılma dört yüzük, giysi ve süslenme eşyaları, sof hasır, mak'ad gibi dekor eşyaları, elmaslı heybeler, yasdık yüzleri, bezler, oya yemeniler, işlemeli bağlıklar, şal, makrama kesesi, beyaz ve kalıçe seccade gibi kişisel kullanım eşyaları, cedid tas, sahan, lenger, kabak (kapak), sini, leğen, ibrik, tencere, kazan, balta, güğüm gibi yeni (cedid) mutfak ve banyo eşyaları, şamdan ve fener gibi aydınlatma araç-gereçleri, terazi, vezne, divit, simli tüfenk, şişhane tüfenk, kara kılıç, kara gaddare, peştahta, rikâb, simli eyer, çukâ at tülengi gibi silah, at takımı ve çeşitli parçalar ile 125 kıyye kahve, en az 960 dirhem (gümüş) sim (okunamadı) ve üç adet doru ve bargir at odasındaki terekesini oluşturmaktadır. Yine 120.720 akçelik nakidi de bu odada kayda geçirilmiştir. Toplam 158 parça tutan eşya, hayvan ve nakit parasının tutarı ise 652.389 akçe olarak belirlenmiştir. Haritada yerini tespit edemediğim Berberistan-ı âtik (?) denilen yerde bulunan dolabında ise 243.122 akçelik kırk beş parça eşyası kaydedilmiştir. Kaydedilenler arasında farklı desenlerde kabzalara sahip on iki parça kılıç, debbus ve gaddareler, sim kabzalı küçük altın bıçak, seccade, sim satır kuşağı, on altı parça at takımı, sim buhurdan ve gülâbdanlar gibi eşyalar yer almaktadır.

Sonuç olarak Arz-ı Rumî Mehmed Efendi'nin üç farklı yaşam alanına dağılmış toplam 268 parçadan oluşan terekesi 937.392 akçe olarak deftere geçirilmiştir. Defin ve kefenleme bedelleri ile vasiyeti üzere salât okunması (ıskât-ı salât ve vasiyyet) yanında Kasap Hüseyin, Ali ve diğer iki kişiye ispatlı borç, çeşitli cenaze ve tereke kaydı harçları ve dükkân kirasından oluşan on sekiz parçalık giderleri ise 271.440 akçe tutarındadır. 937.392 akçelik gelirinden 271.440 akçelik giderinin çıkarılmasıyla 665.952 akçelik net mal varlığı ortaya çıkmıştır. Daha sonra ise bu mal varlığı annesi, kızı ve zevcesi arasında üçe bölüştürülmüştür.

Diğer bir yeniçeri Südcü Mustafa Beşe ibn-i Ramazan'dır.³⁸⁸ Kendisi 51.156 akçelik net mal varlığı ile 50.000-99.999 akçe aralığını kapsayan grupta yer almıştır. Memleketi belli olmayan Mustafa Beşe'nin terekesi 2 Zilhicce Sene 1162 (13 Kasım 1749) tarihinde hazırlanmıştır. Ayrıca hangi cemaat veya bölüğe mensup olduğu da belirsizdir. Öldüğü yer olarak Alaca Hamam yakınlarındaki Çelebioğlu Mahallesi'nde bulunan Südcü Kârhanesi kaydedilmiştir. Anlaşılan Mustafa Beşe hayattayken sütçülükle ilgilenmişti. Gelirleri arasında sütçülükle ilgili sadece eşyalara fiyat biçilmesi bu kârhanede kiracı olduğunu düşündürmektedir. Südcü Mustafa Beşe'nin Zeyneb Hatun ibnet-i Ali adında bir zevcesi, Hafize adında küçük bir kızı ile zevcesinin karnında henüz doğmamış (batınında mütebeyyin-i haml) bir çocuğu bulunuyordu. Südcü Mustafa Beşe'nin 4.912 akçe değerinde yaklaşık otuz

³⁸⁸ KAM 115: 89a-89b (1162/1749).

dört parçadan oluşan kişisel eşyaları dışında kârhanesinde 338 vukiyye ağırlığında on üç süd tabesi, dört sagir ve kebir kazgan, on üç kebir süd güğüm, yirmi sagir güğüm, on bir kaymak leğeni, bir tencere, bir tabe, iki bakraç, kara ve doru altı baş bargiri vardı. Bu kârhanedeki eşyaları terekenin hazırlanma aşamasında 50.400 akçeye satılmıştır. Görüldüğü gibi Südcü Mustafa Beşe toplam 55.312 akçelik mal varlığına sahipti. Mal varlığının %91,1'i meslekî eşyalarından oluşmaktadır. Kişisel eşyaları ise hayatını devam ettirmeye yetecek kadardı. Bu eşyalar içinde çukâ çakşır ve mest, Şam alacası anterî, mâ'î çukâ şalvar, mâ'î çukâ biniş, köhne yeşil nafe kürk, çukâ nimten, karacalı kuşak, Sakız (?) kuşak, gücen kürk, kırmızı fes, üç adet fener, beledî döşek ve yasdık, beledî yasdık ve minder, yorgan çarşab, Kırım keçesi, beyâz abâ yağmurluk, beledî yasdık ve kaliçe seccâde, sagir tencere ve kabak, üç tane sagir sahan, iki tane, leğen, ibrik, yedi kıyye tabe ve sagir sini. Kasım ayında ölmesinden dolayı kürk ve yağmurluklar göze çarpmaktadır. Altı adet bargire sahip olması süt, yoğurt ve kaymağı gezerek sattığını düşündürmektedir.

Gider kalemleri arasında ise techîz ve tekfîn, defter harcı, dellâliye ücreti, ihzâriyye ve çukâdariyye ücreti, kalemiyye ve kaydiyye ücreti yer almıştır. Bu giderlerin toplamı 4.156 akçedir. Südcü Mustafa Beşe'nin 55.312 akçelik mal varlığından 4.156 akçelik giderlerinin düşülmesi sonrası 51.156 akçelik net mal varlığı ortaya çıkmıştır. Beklendiği üzere bu miras zevcesi ve çocukları arasında paylaştırılmamıştır. Çünkü gelen bir ihbara göre Südcü Mustafa Beşe sahip olduğu net mal varlığından daha fazla borca sahipti. Ancak bu borcu henüz ispatlanmadığı için mirası beklemeye alınmıştı.

Terekesi incelenecek diğer bir yeniçeri Sarraç Mustafa Beşe ibn-i Mehmed'dir.³⁸⁹ Toplam 23.421 akçelik net mal varlığı ile 10.000-49.999 akçe aralığını kapsayan grupta yer almıştır. Terekesi Yevmü'l-min Şevvalü'l-mükerrem Sene 1162 (Ekim 1749) yılında kaydedilmiştir. Memleketi açıkça belirtilmese de anne ve babasının Vilâyet-i Anadolu'da Sinop kasabasında bulunuyor olması kendisinin Sinoplu olduğunu göstermektedir. Hangi cemaat veya bölüğe mensup olduğu belirsizdir. Sarraç Mustafa Beşe'nin öldüğü yer olarak Mesih Paşa yakınlarındaki bekâr odaları gösterilmiştir. Anlaşılan kışla dışında bekâr odasında yaşamıştı. Ölüm şekli belirtilen nadir kişilerdendir. Kendisi boğularak (garîken) ölmüştü. Zevcesi terekesinde yazmıyorsa da bir küçük oğlu olduğu belirtilmiştir. Muhtemelen zevcesi önceden ölmüştü. Anne ve babası ise Sinop'ta yaşamaktalardı. Adından da anlaşılacağı üzere Mustafa Beşe sarraçlık mesleğiyle ilgileniyordu. Bu mesleğini ise Sarraçhane'de bulunan sarraç dükkânında gerçekleştiriyordu. Dükkânın mülkiyeti belirsizdir. Sadece sarraçlık eşyalarına fiyat biçilmesi bu dükkânda kiracı olduğunu düşündürmektedir. Sarraç Mustafa Beşe'nin

³⁸⁹ KAM 116: 60b-61a (1162/1749).

10.564 akçe değerinde yaklaşık yetmiş bir parçalık kişisel eşyası yanında başkalarından da 1.521 akçe alacağı bulunuyordu. Ayrıca Sarraçhane'deki dükkânındaki sarraçlık eşyaları 19.068 akçeye satılmıştır. Yani toplamda 31.153 akçelik mal varlığına sahipti. Kişisel eşyaları arasında sekiz adet beledî yasdık, beledî döşek, köhne orta keçesi, köhne kapu perdesi, köhne minder, iki tane köhne yorgan, köhne kebe, ikişer adet tencere ve kabak, sini, iskemle ve firâş, tahta peštahta, beşer tane sahan ve kabak, ayrıca dört sahan, dört adet lengerî, üçer adet tas ve kabak, tebsi, karavana, kahve ibriği, şamdân, iki adet fenâr, leğen ve ibrik, köhne seccâde, çukâ simli nimten, çukâ biniş, üçer tane don ve gömlek, hurdevât, köhne şalvar, köhne minder ve yasdık, köhne sandık, kilit, iki adet hasır, bir çift babuç ve okuyamadığım bir parça eşya. Bu kişisel eşyalar dışında başkalarının zimmetinde 1.521 akçesi bulunuyordu. Sarraçhane'deki dükkânındaki eşyalarının neler olduğu açıkça yazılmamış sadece 19.068 akçelik satış fiyatı kaydedilmiştir. Görüldüğü gibi 31.153 akçelik tüm mal varlığının %61,2'si meslekî eşyalarından oluşmaktaydı.

7.732 akçelik giderleri arasında ise on iki kişiye olan 5.844 akçelik borcu göze çarpmaktadır. Boğasıcı Mustafa Çelebi'ye 780 akçe, Hüseyin Beşe'ye 2.640 akçe, Süleyman'a 240 akçe, Yiğitbaşı'ya 220 akçe, El-hac Mehmed'e 220 akçe, Ahmed Beşe'ye 84 akçe, Osman Çelebi'ye 240 akçe, Hasan'a 480 akçe, İbrahim'e 90 akçe, Siti Hatun'a 150 akçe, kahveciye 220 akçe ve ekmekçiye 480 akçe borcu vardı. Anlaşılan hayatını sürdürme aşamasında zorluklar yaşıyordu. Diğer gider kalemleri ise resm-i adî, hüccet, vesâyet ve nafaka harcı, dellâliye ücreti, kalemiyye ücreti, çukâdariyye ve mahzârîyye ücretleri ile defter kayıt ücretidir. Sonuçta 31.153 akçelik mal varlığından 7.732 akçelik giderlerinin düşülmesiyle 23.421 akçelik net mal varlığına sahip olduğu görülmüştür. Bu mirası ise oğlu, babası ve annesi arasında paylaştırılmıştır. Mirası ailenin geri kalan üyelerine ulaştırılması için Çörekçi El-hac Hasan ibn-i Mehmed vasi olarak atanmıştır.

Terekesi incelenecek son yeniçeri ise Kara Ahmed Beşe ibn-i Mustafa'dır.³⁹⁰ Kendisi 211 akçelik net mal varlığı ile 0-999 akçe aralığını kapsayan grupta yer almıştır. Terekesinin kayıt tarihi 15 Ramazanü'l-mübârek Sene 1162 (29 Ağustos 1749) dir. Memleketi Vilâyet-i Anadolu'daki Medine-i Kastamonu'ya bağlı Deveciler Mahallesi'ydi. Ancak kendisi İstanbul'daki Yolgeçen Hanı'nda misafir olarak kalırken ölmüştü. Hangi cemaat veya bölüğe mensup olduğu belirsizdir. Hayatında kimsesi olmadığı kaydedilmiştir. Herhangi bir mesleğe sahip olduğu da belli değildir. Anlaşılan memleketinden İstanbul'a bir görev veya bir iş için gelmişti. Öldüğü sırada üzerinde sadece 90 akçe değerinde köhne karavana, fes ve astar kebe ile içerisinde 1.500 akçe olan nakit kese bulunuyordu. Hiçbir şeyinin olmadığı anlaşılmaktadır.

³⁹⁰ KAM 116: 46a-46b (1162/1749).

1.379 akçelik giderleri içinde ise techîz ve tekfîn ücreti, handaki oda kirası ve çamaşırcı ücreti, resm-i adî, hidemiyye-i beytûlmâl ve kayıt ücreti vardı. Sonuçta Kara Ahmed Beşe'nin giderleri düşüldükten sonra 211 akçelik net mal varlığı ortaya çıkmıştır. Görünürde mirasçısı olmadığı için bu 211 akçeyi beytûlmâl emini almıştır. Kara Ahmed Beşe'nin terekesi yeniçeriler arasındaki yoksulluk derecesini göstermesi açısından önemlidir.

Tüm bu servet miktarlarını daha iyi anlayabilmek için ev fiyatlarına bakılabilir. 1700'lü yıllarda İstanbul'daki en ucuz evin fiyatı 5.000 akçeydi.³⁹¹ Nitekim incelediğim terekelerdeki en ucuz ev fiyatı "nısf-ı menzil" şekliyle 10.200 akçe olarak kaydedilmiştir. Özetle yukarıda gösterilen tereke örneklerinden yeniçeriler arasındaki hayat şartlarının farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Şüphesiz bu farklılıklarda ekonomik yetersizliklerin etkisi büyük olmuştur.

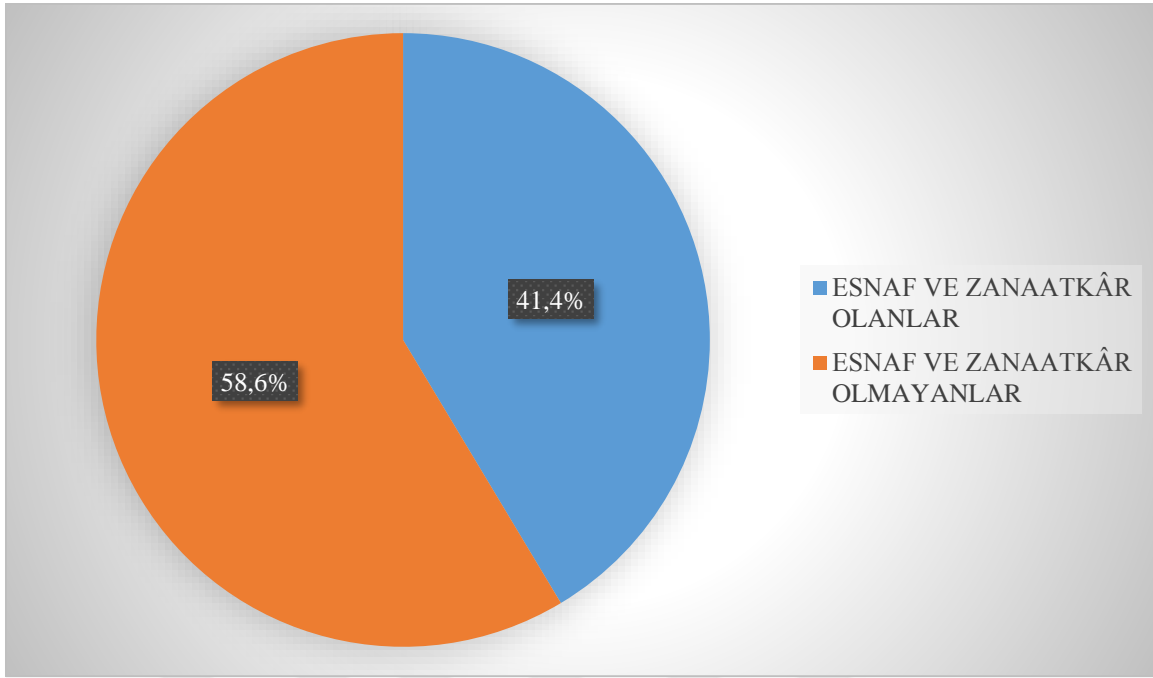
3.2. Esnaf ve Zanaatkâr Yeniçeriler

XVIII. yüzyıl İstanbul'unda yeniçerilerin geçimlerinin zorlaştığı ikinci bölümde gösterilmiştir. Yeniçeriler bu geçim derdini aşmak için askerlik dışında çeşitli zanaat ve esnaf kollarına girerek ekonomik hayata atılmayı kendileri için bir çıkış yolu olarak görüyordu. Ancak Yeniçeri Ocağı'nda normalde çok önceden başlayan bu ekonomik dönüşüm, XVIII. yüzyılda iyice belirginleşerek hem halk hem de devlet tarafından normal karşılanır olmuştur.

1748-1750 yıllarını kapsayan bu çalışmada yeniçerilerin çeşitli meslekler icra ettikleri incelenen terekelerde tespit edildi. Ancak kesin olarak esnaflık mı yoksa zanaatkârlık mı yaptıklarını ortaya koyacak yeterli bilgiye sahip olamıyoruz. Çünkü terekelerde buna yönelik net bir bilgi yer almamıştır. Bilindiği gibi o dönemlerde bir mal üretimi yapan zanaatkârlar ayrıca ürettiklerini satabiliyorlardı. Yani esnaflık ve zanaatkârlık iç içe olabiliyordu. Bu nedenle incelenen meslekler için esnaf ve zanaatkâr ayrımı yapılmamıştır. Buna rağmen bazı yeniçeri terekelerinde yaptığı işle ilgili aletler kaydedilmiştir. Bu aletlerle mesleklerine uygun ürün üretimi yapmış olabilirler. İncelenen 169 yeniçeri içinde meslek sahibi yetmiş yeniçeri (%41,4) bulunmaktadır. Bu yetmiş yeniçeriden ise sadece otuz beşinin terekesinde meslekî aletler kaydedilmiştir. Yani bu otuz beş yeniçeriye zanaatkâr olarak düşünebiliriz. Akbel ise 1718-1730 yıllarında Galata'da ölen 215 yeniçeriden 131'inin (%60) askerlik dışında bir mesleğinin olduğunu tespit etmiştir.³⁹²

³⁹¹ Argıt, 2017: 201.

³⁹² Akbel, 2016: 265.

Grafik 3.1 Esnaf ve Zanaatkâr Yeniçeri Dağılımı

Terekelerde yeniçerilerin askerlik dışında toplam kırk sekiz farklı mesleği tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bu ise bize yeniçerilerin meslek yelpazelerinin fazlasıyla geniş olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.2 Terekelerde Geçen Mesleklerin Gruplandırılması

A) Gıda Üretim ve Satış	Sayısı
Duhânî (tütüncü) ³⁹³	6
Attar	3
Kahveci	2
Kebapçı	2
Manav	1
Bakkal	1
Çörekçi	1
Turşucu	1
Toplam	17 Yeniçeri (%24,3)
B) Ahşap ve Metal İşlemciliği	Sayısı
Oturakçı	2
Dökmeçi	1
Simkeş	1
Kutucu	1
Kalburcu	1
Burgucu	1
Vezneci	1
Çıkrıkçı	1
Hakkak	1
Sarraç	1

³⁹³ Duhânîlerden (tütüncü) biri aynı zamanda saka olarak kayıtlı olduğu için Diğer Meslekler Grubu'na dâhil edilmiştir.

Kazancı	1
Sepetçi	1
Kurbçu	1
Toplam	14 Yeniçeri (%20)
C) İnşaat ve Ev Malzemeleri Üretim ve Satış	
	Sayısı
Tarakçı	4
Eskici	1
İmameci	1
Kağıtçı	1
Naleyinci	1
Sabuncu	1
Sıvacı	1
Toplam	10 Yeniçeri (%14,3)
D) Tekstil Üretim ve Satış	
	Sayısı
Kumaşçı ³⁹⁴	1
Dikici	1
İplikçi	1
Aşçı ve Kiseçi ³⁹⁵	1
Basmacı	1
Çukâdar	1
Toplam	6 Yeniçeri (%8,6)
E) Ulaşım	
	Sayısı
Arabacı	3
Kayıkçı	1
Toplam	4 Yeniçeri (%5,7)
F) Hizmet	
	Sayısı
Berber	4
Toplam	4 Yeniçeri (%5,7)
G) İşletmecilik	
	Sayısı
Kârhane ³⁹⁶	2
Yahudihane	1
Toplam	3 Yeniçeri (%4,3)
H) Ticaret	
	Sayısı
Esirci	2
Toplam	2 Yeniçeri (%2,9)
I) Toprak İşçiliği	
	Sayısı
Bostancılık ³⁹⁷	1
Toplam	1 Yeniçeri (%1,4)
İ) Diğer Meslekler	
	Sayısı
Kapıcı	2
Saka ³⁹⁸	2
Mütevelli	2
Müezzin	1
İmam	1

³⁹⁴ Terekesinde yüklü miktarda kumaş çeşidi olduğu için kumaş tüccarı olduğunu düşünebiliriz.

³⁹⁵ İki farklı meslek olarak kabul edilmiştir. İsminin önünde aşçı sıfatı olmasına rağmen terekesinden kiseçi dükkânı olduğunu öğrenmekteyiz. Bu nedenle Tekstil Grubu'na dâhil edilmiştir.

³⁹⁶ Biri sütçü diğeri matab kârhanesidir.

³⁹⁷ Bostanı olduğu için bostancılık yaptığı kabul edilmiştir.

³⁹⁸ Sakalardan biri aynı zamanda duhânî (tütüncü) olarak kayıtlıdır.

Müderriş	1
Toplam	9 Yeniçeri (%12,9)

İncelediğimiz yıllar içinde ölen yeniçerilerin tercih ettikleri meslekleri bir gruplandırmaya tâbi tuttuğumuzda gıda üretim ve satım grubundakilerin daha baskın olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim toplam on yedi yeniçeri (%24,3) mesleklerinden ötürü bu gruba dâhil edebilmekteyiz. Duhânî, attar, kahveci, kebabçı, manav, bakkal, çörekçi, turşucu ve sütçü meslekleri bu grupta yer almıştır. Yeniçerilerin en çok tercih ettiği ikinci meslek grubunun ahşap ve metal işlemeciliği (%20) olduğu görülmektedir. Toplam on dört yeniçeri oturakçı, dökmeçi, simkeş, kutucu, kalburcu, burgucu, vezneci, çıkırıkçı, hakkak, sarraç, kazancı, sepetçi ve kurbçulukla ilgilenmişti. Bu mesleklerin uzmanlık gerektirdiğinin bilinmesi yeniçerilerin askerlik vasıfları dışında yetenek ve kabiliyetlere sahip olduklarını göstermektedir. Üçüncü sırada inşaat ve ev malzemeleri üretim ve satış (%14,3) grubu gelmektedir. On yeniçeri tarakçılık, eskici, imameci, kağıtçı, naleynici, sabuncu ve sıvacılıkla uğraşmıştı. Büyük kısmının kişisel ve ev malzemeleri üretimine yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Tekstil üretim ve satış grubunun incelenen yeniçeriler arasında dördüncü sırada olması ilginçtir. Toplam altı yeniçeri (%8,6) kumaşçı, dikici, iplikçi, kisceci, basmacı ve çukâdarlık yapmıştı. Bilindiği üzere İstanbul XVIII. yüzyılda da üretimden fazla tüketim ağırlıklı bir şehirdi. İthalat, ihracatın kat kat üzerindeydi. Birinci bölümde de görüldüğü gibi dışarıya ihraç edilen ürünlerin büyük kısmı tekstille ilgiliydi. 1748-1750 yıllarında yeniçerilerin şehrin önemli ihraç kalemi olan tekstil alanına fazla rağbet etmediği anlaşılmaktadır. Yılmaz Diko ise çalışmasında daha XVII. yüzyıl ortalarında yeniçerilerin özellikle tekstil sektörüne rağbet gösterdiklerini tespit etmiştir.³⁹⁹ Beşinci sırayı ulaşım (%5,7) ve hizmet (%5,7) grupları almıştır. Dört yeniçeri arabacı ve kayıkçılık ve dört yeniçeri ise berberlikle ilgilenmişti. Yeniçerilerin yoğunlaştığı altıncı grup ise işletmecilik (%4,3) grubudur. Terekelerden anlaşıldığına göre iki yeniçeri kârhane işletmişken, bir yeniçeri yahudihane işletmişti. Kârhanelerden biri sütçü, diğeri ise matab işine yönelikti. Yahudihane ise özellikle yahudilerin yoğun şekilde kaldıkları pansiyonlardı. Yedinci sırada ticaret (%2,9) grubu gelmektedir. Esirci olan iki yeniçeri hayatlarında esir alım-satımıyla ilgilenmişti. Sekizinci sırada ise toprak işçiliği (%1,4) grubu gelmektedir. Bir yeniçerinin bostanı bulunuyordu ve hayattayken bostancılıkla uğraşmıştı. Çünkü terekesinde çeşitli sebzeler görülebilmektedir. Herhangi bir gruba dâhil edilmeyen diğer meslekler (%12,9) grubu ise tüm meslek gruplarında dördüncü sırada yer alabilirdi. Ancak genel bir bütünlük arz eden meslekler bulunmadığından dolayı tüm grupların sonunda yer almıştır. Bu gruptaki meslekler

³⁹⁹ Yılmaz Diko, 2011: 195.

ise kapıcı, saka, müteveli, müezzin, imam ve müderrisliktir.

Neticede yeniçerilerin gıda üretim ve satışını daha çok tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bunun nedeni kolay kâr elde etme isteği olabilir. Çünkü gıda insanlar için her zaman vazgeçilmez bir konudur. Ayrıca gıda işleri için pek fazla uzmanlık gerekmemesi de yeniçerileri bu alana yöneltmiş olabilir. Bu durumun sadece XVIII. yüzyıl İstanbul'u için geçerli olmadığı da anlaşılmaktadır. Nitekim Colette Establet'in Şam'a ait incelediği 218 tereke kaydına göre tereke sahiplerinin büyük kısmı gıda üretim ve satışı alanında çalışmıştı.⁴⁰⁰ Daha sonra sırasıyla tekstil ve deri işlerinde çalışanlar gelmekteydi.⁴⁰¹ Bu durumun ortaya çıkmasında Şam'daki hayvancılık faaliyetlerinin daha kolay yapılması etkili olmuş gibi görünmektedir. Benim incelediğim tereke defterlerinde deri işleriyle ilgilenen hiçbir yeniçeri yoktur. Sadece Es-seyyid Yakub Beşe'nin terekesinde 3.450 akçelik cedid sahtiyan bulunuyordu.⁴⁰²

XVIII. yüzyıl ortalarında yeniçeriler arasında tütüncülük (duhânî) mesleğinin sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. Terekelerden tütüncülük yapan yedi yeniçeri tespit ettim. Bu yedi yeniçeriden biri aynı zamanda sakalık yapmaktaydı. Tütüncülüğün çok rağbet görmesi Osmanlı toplumundaki tütün kullanımının da önemini göstermektedir. Kişisel zevk ve eğlence araçlarından biri olan tütün kullanımı D'Ohsson'un da belirttiği gibi Osmanlı toplumunda yaygındı.⁴⁰³ Günlük hayatta hemen hemen her erkek yanında tütün ve çubuk taşırdı. Zaten yeniçerilerin birçoğunun terekesinde de çubuklar göze çarpmaktadır. Çubuk ve tütünün yaygınlığı çıkarılan yasaklamalardan da görülebilmektedir. Nitekim Haziran 1758'de kamuya açık alanlarda alenen tütün çubuğu içilmesi yasaklanmıştı.⁴⁰⁴ Ayrıca kahvehanelerin yeniçeriler için önemli toplanma alanları olması, buralarda tütün kullanımının da sık tüketilmesine ortam hazırlamaktaydı.

Tütüncülüktan sonra en çok tercih edilen meslek kolları berberlik ve tarakçılık olarak görülmektedir. Kahvehane yaşamı yeniçeriler için XVIII. yüzyılda vazgeçilmezdi. İstanbul'daki yeniçerilerin de büyük çoğunluğu kahvehaneler işletmekteydi. Bu kahvehanelerin büyük kısmı şehrin güvenliğinden sorumlu olan yeniçeri ortalarının yakınlarında açılmıştı. 56. ortanın bulunduğu Çardak İskelesi yanındaki Çardak Kahvehanesi bu duruma güzel bir örnektir.⁴⁰⁵ Yine Üsküdar'daki Balaban İskelesi'nde bulunan Balaban Kahvehaneleri de yeniçerilere aitti. Aynı zamanda bu kollukların da belli ticaret bölgelerinde bulunması

⁴⁰⁰ Establet, 2017: 111.

⁴⁰¹ Establet, 2017: 111.

⁴⁰² KAM 120: 71a-71b (1163/1750).

⁴⁰³ D'Ohsson, (Tarihsiz): 59.

⁴⁰⁴ Hâkim Mehmet Efendi, 2019a: 516.

⁴⁰⁵ Koçu, 1963: 3748.

kahvehane sahibi yeniçerilerin esnaflık ve tüccarlığa doğru eğilim göstermesine neden oluyordu. Cengiz Kırılı'nın da tespit ettiği üzere yeniçeri kahvehanelerinde birçok farklı ticarî konu görüşülebiliyordu.⁴⁰⁶ XVIII. yüzyılda bazı yeniçerilerin sadece kahvehane işletmekle yetinmediği anlaşılıyor. Nitekim Câbî Ömer Efendi'nin aktardığına göre Kahvecioğlu Mustafa Ağa'nın hem kahvehanesi hem de önemli sayıda gemisi bulunmaktaydı.⁴⁰⁷ Kahvehaneler içerisinde ve yakınında yer alan berberler de paralel olarak kahvehaneler gibi önemli gelir getirici mesleklerdendi. Vakitlerinin çoğunu kahvehanelerde geçiren yeniçeriler için berberlik mesleğini tercih etmeleri bu mekânsal bağlantıları nedeniyle normal karşılanabilir. Nitekim tütüncülükten sonra en çok rağbet gören iki meslekten birinin berberlik olması da bunun kanıtıdır. Terekelerde berberlikle uğraşan toplam dört yeniçeri bulunmaktadır. Yine berberlikle ilintili olarak yeniçeriler arasında tarakçılığın da rağbet gördüğü terekelere yansıyan dört tarakçı yeniçeri ile sabittir.

XVIII. yüzyıl İstanbul'unda hamallar yanında şehir içi ulaşımında ve şehre mal temini aşamasında araba kullanımı vazgeçilmezdi. İncelediğim terekelerden arabacılık mesleğiyle uğraşmış üç yeniçeri tespit ettim. Toplumun baharat ve tıbbî ihtiyacının karşılanmasında önemli rol üstlenen attarlık da yeniçeriler tarafından tercih edilmişti. Nitekim üç yeniçeri terekelerine attar olarak kaydedilmiştir.

Arabacılık ve attarlık mesleğinden sonra en çok kahveci, kebabçı, saka, esirci, kapıcı, müteveli ve oturakçılık meslekleri gelmektedir. Bu mesleklerin her birinde ikişer yeniçeri çalışmıştı. Yine kârhane işletmeciliği yapan iki yeniçeri bulunmaktaydı. Daha sonra gelen meslekler ise yahudihane işletmeciliği, bostancılık, kumaşçı, manav, kutucu, sepetçi, basmacı, sarraçlık, kazancı, hakkak, sabuncu, turşucu, iplikçi, dikici, burgucu, kalburcu, bakkal, simkeşlik, kayıkçı, çukûdar, kurbcu, sıvacı, imameci, müderris, imam, müezzin, dökmece, eskici, naleynce, çörekçi, vezneci, kağıtçılıktır. Ayrıca Aşçı Hüseyin Beşe ibn-i Mehmed hem aşçı hem de kiscilik mesleğiyle ilgileniyordu.⁴⁰⁸ Bu son saydığım her bir meslekle uğraşan birer yeniçeri vardır. Yeniçerilerin tercihlerinin sonraki yüzyıllarda da pek değişmediği anlaşılmaktadır. Nitekim Sunar, yeniçerilerin XIX. yüzyılda çoğunlukla fırıncılık, manavcılık, kahvehanecilik, marangozculuk, kalaycılık, ayakkabıcılık ve tabakçılık mesleklerini tercih ettiğini göstermiştir.⁴⁰⁹

Yeniçerilerin sahip oldukları meslekler servet biriktirmelerinde etkili oluyordu. Meslek sahibi yetmiş yeniçeriden beşi 0-999 akçe aralığında yer alırken, yirmi sekizi 1.000-9.999 akçe,

⁴⁰⁶ Kırılı, 2004: 76.

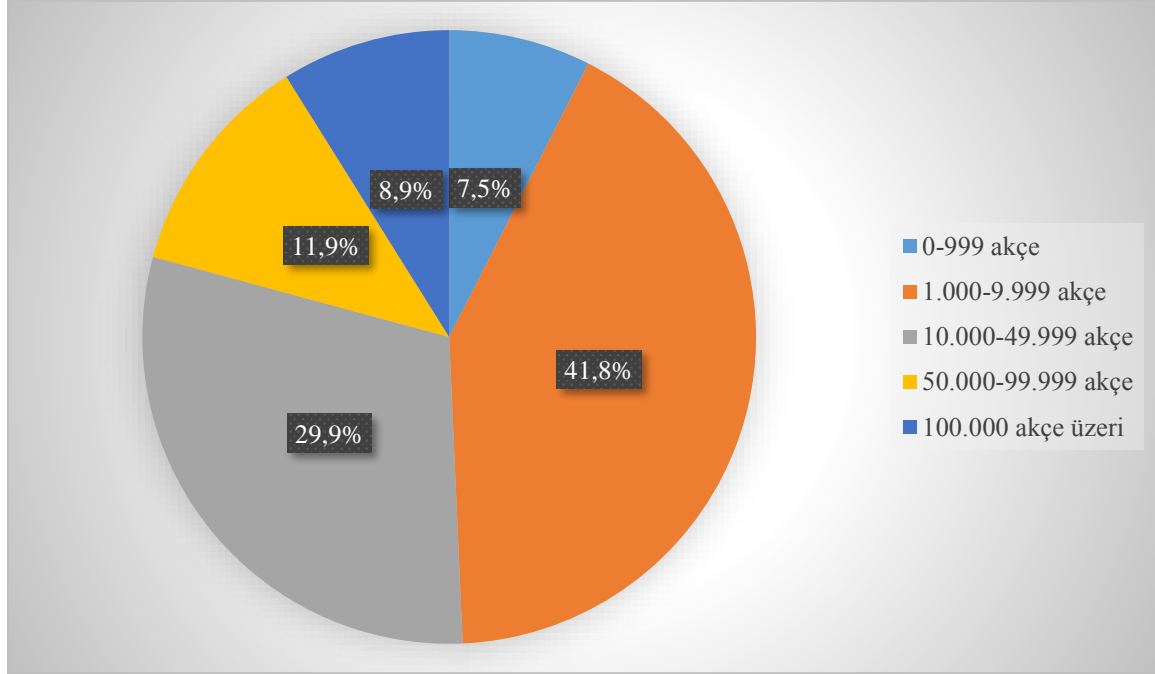
⁴⁰⁷ Câbî Ömer Efendi, 2003: 247-248.

⁴⁰⁸ KAM 118: 66a (1163/1750).

⁴⁰⁹ Sunar, 2009: 189.

yirmi ikisi 10.000-49.999 akçe ve sekizi 50.000-99.999 akçe aralığında yer alıyordu. 100.000 akçe üzerinde ise yedi yeniçerinin mesleği tespit edilmiştir.

Grafik 3.2 Meslek Sahiplerinin Ekonomik Dağılımı

Askerlik dışında bir meslekle uğraşmak zorunda kalanlar arasında 1.000-9.999 akçe aralığında olan yeniçeriler (yirmi sekiz kişi) çoğunlukta idi. Yirmi sekiz yeniçeriden on altısının eşi vardı. Yani aile geçindirmek zorundalardı. Bu da yeniçerilerin geçim derterleri nedeniyle ekonomik hayata katılma mecburiyetinde olduklarını göstermektedir. Ayrıca bu akçe aralığındaki yeniçerilerin tercih ettiği meslek grubunda başı ahşap ve metal işlemeciliği grubu sekiz kişi ile başı çekiyordu. 100.000 akçe üzerinde terekeye sahip sadece yedi yeniçeri meslek sahibi olarak görülmektedir. Tercih ettikleri meslek kolları genellikle işletmecilik, tüccarlık, nakliyecilik ve yüksek gelir sağlayan ürünleri üretmekti. Örneğin Mütevelli Sabıka İbrahim Ağa bir mütevelliydi.⁴¹⁰ Yeniçeri İbrahim Beşe ibn-i Abdullah bir yahudihane işletmişti.⁴¹¹ El-hac İsmail ibn-i Abdullah bir esir tüccarıydı. El-hac Beşir Beşe ibn-i Mehmed arabacılık, Hasan Beşe ibn-i Abdullah ise kapıcılık yapmıştı.⁴¹² Küçük El-hac Mehmed ibn-i İbrahim simkeşlikle, İsmail Beşe ibn-i Osman tarakçılıkla uğraşmıştı.

Meslek sahibi yeniçerilerin eş (zevce) durumları da önemli bir konudur. Çünkü bir

⁴¹⁰ KAM: 122: 79a-79b-80a (1163-1750).

⁴¹¹ KAM 115: 5b-6a (1162/1749).

⁴¹² KAM 122: 36b-37a (1163-1750).

yeniçerinin şehir ekonomisine katılmasında etkili olan unsurlardan en önemlisi eşinin olmasıdır. Şüphesiz yeniçerinin eşi ve çocuğu varsa onların geçimini sağlamasında ordu maaşı yetersiz kalacaktır. Bu nedenle şehirdeki çeşitli mesleklerde çalışmayı uygun görmüşlerdi. Mesleği olan yetmiş yeniçeriden kırk yedisi evliydi. Yirmi üç yeniçerinin ise eşi yoktu. Askerlik dışında bir meslekle uğraşan yeniçerilerin yaklaşık üçte ikisinin (%67,1) evli olduğu söylenebilir.

Askerlik dışında herhangi bir esnafılık ve zanaatkârlıkla ilgisi tespit edilemeyen doksan dokuz yeniçeri bulunmaktadır. Bu doksan dokuz yeniçerinin yirmi dokuzu evliydi. Yetmiş yeniçerinin ise eşi yoktu. Anlaşılan mesleği olmayan yeniçerilerin %70,7'sinin eşi olmamıştı. Bunda geçim sıkıntısı etkili olmuş olabilir. Nitekim doksan dokuz yeniçerinin altmış üçü 10.000 akçe altında servete sahipken, otuz altısı 10.000 akçe sınırının üzerinde servete sahiplerdi. Herhangi bir mesleği olan yetmiş yeniçeriden evli olan kırk yedisinin ekonomik dağılımlarında 1.000-9.999 ile 10.000-49.999 akçe aralığındakiler daha baskındır. Evli olan on dokuz yeniçerinin serveti 10.000 akçe sınırının altındayken, yirmi sekizi 10.000 akçe sınırının üzerinde servete sahiplerdi. 100.000 akçe üzerinde servete sahip meslek sahibi yedi yeniçerinin de eşi vardı. Bu da evlilik konusunda etkili olan unsurlardan birinin ekonomik durum olduğunun diğer bir göstergesi olarak okunabilir.

3.3. Yeniçerilerin Ödedikleri Mehir

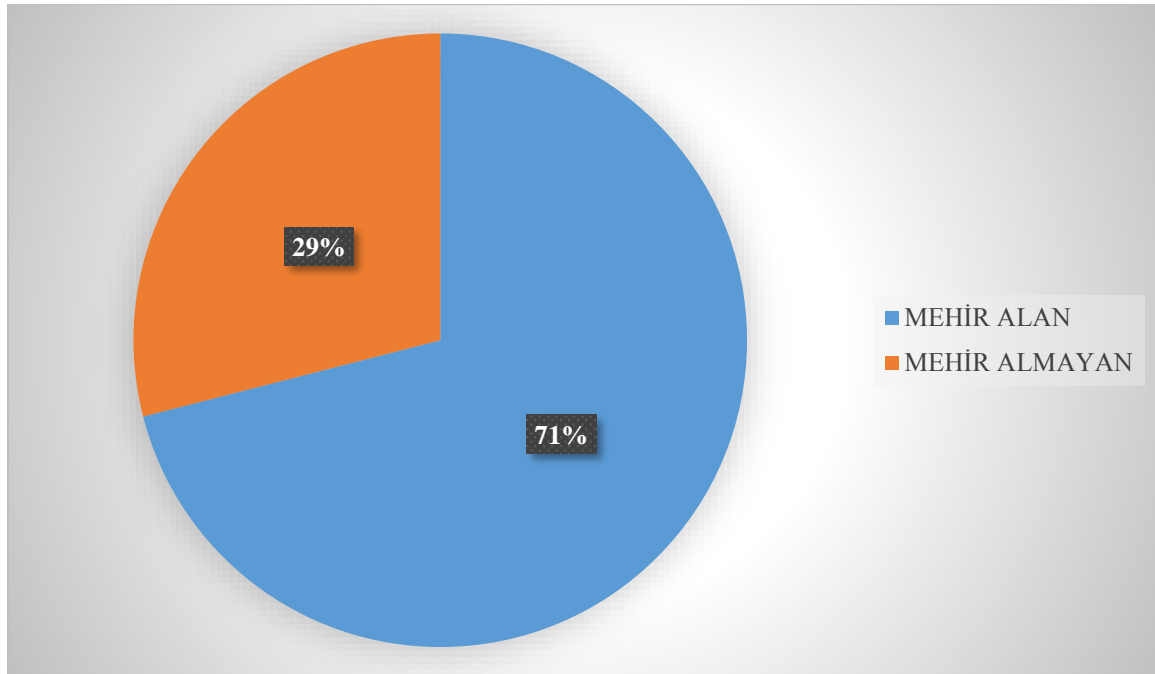
Yeniçeri terekelerindeki ekonomik kalemlerden birisi de eşlerine ödemek zorunda oldukları mehr-i mü'eccedir. İslâm hukukunda evliliğin şartlarından biri olan mehir ödemek iki şekilde gerçekleşirdi. Mehr-i mu'accel adı verilen ilk usulde daha evliliğin başında nikâhın yapılması için bir miktar para, altın veya eşya kadına verilirdi. İkinci usulde ise kişi boşanma ya da ölüm durumunda kadına para, altın veya eşya vermeyi taahhüt ederdi. Buna ise mehr-i mü'eccel denilirdi ve daha evliliğin başında bu miktar belirlenirdi.⁴¹³ Mehr-i mü'eccel miktarının yüksek tutulması genellikle evliliğin sürmesini sağlamaya yönelik olmuştur. Tez çalışmamın inceleme malzemesini oluşturan terekelerin de ölüm sonrasında tutulan kayıtlar olması, yeniçerilerin ödedikleri mehr-i mü'eccel miktarlarını görmemize olanak vermektedir. Ödenmesi gereken mehir miktarı terekelerin gider kısmında belirtilirdi. Sadece Mehmed Usta ibn-i Receb'in zevcesi olan Emine Hatun ibnet-i Abdullah'a ödenmesi gereken mehir miktarı gurus olarak belirtilmişken, geriye kalanlar akçe olarak kaydedilmiştir.⁴¹⁴

⁴¹³ Aydın, 2003: 390.

⁴¹⁴ Ödenmesi gereken mehir 20 gurus (2.400 akçe) olarak kaydedilmişken mehirin sadece bir kısmı ödenebilmiştir. Ödenen tutar ise 1.933 akçe (16.10 kuruş) olarak kaydedilmiştir. KAM 119: 70a (1163/1750).

Toplam elli dört yeniçerinin terekesinde eş veya eşlerine mehr-i mü'eccel olarak adlandırılan bir miktar akçe ödenmiştir. Yukarıda gösterildiği gibi tereke sahibi 169 yeniçeriden yetmiş altısı evliydi. Bunlardan altmış sekizi tek eşliken, sekizinin iki eşi vardı. Yani zevce olarak kayıtlı toplam seksen dört kadın bulunmaktaydı. Bu kayıtlı seksen dört kadından altmış tanesinin ne kadar mehir alacağı yazılmışken, yirmi dördünün mehr-i mü'eccelesi yazılmamıştır. Bu ise yeniçerilerin evlenirken mehr-i mü'eccel ödeme konusunda bir anlaşma yapmadığını veya verilmesi gereken bütün mehririn daha evliliğin başında mehr-i mu'accel adıyla verildiğini düşündürmektedir.

Grafik 3.3 Kadınlar Arasındaki Mehir Dağılımı

Özellikle 50.000 akçe altında terekeye sahip yeniçerilerle evli olan kadınlardan on ikisi, kocalarının terekelerinin yetersizliği sebebiyle almaları gerekenden daha az miktarda mehir almak zorunda kalmıştır. Bu on iki kadının kocalarının ekonomik dağılımında 1.000-9.999 akçe aralığında olanlar başı çekmektedir. 10.000 akçe altında terekeye sahip altı yeniçerinin terekesinden toplam yedi eşe, 10.000-49.999 akçe aralığında terekeye sahip üç yeniçerinin terekesinden toplam üç eşe ve 100.000 akçe üzerinde terekeye sahip bir yeniçerinin terekesinden toplam iki eşine ödenmesi gerekenden daha az mehir ödenmiştir. Bir örnekle gösterecek olursak Ebu Bekir Beşe ibn-i İsa'dan bahsedebiliriz. Ebu Bekir Beşe'nin öldüğünde Zeyneb Hatun ibnet-i Abdullah ve Hadice Hatun ibnet-i Ahmed adında iki zevcesi vardı. Terekesinde 8.900 akçelik gelirine karşılık 3.005 akçelik gideri hesaplanmıştı. Ancak

zevcelerine toplam 7.800 akçe mehir ödenmesi gerekiyordu. Tereke yetmediği için Ebu Bekir Beşe'nin zevcelerine ödenmesi gerekenden daha az miktarda mehir ödenmiştir. Zeynep Hatun için 6.000 akçe mehr-i mü'eccel ödenmesi gerekirken sadece 1.390 akçe ödenebilmiştir. İkinci zevcesi Hadice Hatun'a ise 1.800 akçe ödenmesi gerekiyordu. Ancak Hadice Hatun'a 417 akçe ödenebilmiştir. Yani her iki zevce de alması gereken mehirinin sadece %23,1 akçesini alabilmiştir.⁴¹⁵ Benzer örneklere Yavuz Cezar da ulaşmıştır. Cezar incelediği XVIII. yüzyıl Eyüp terekelerinde dul bir eşin alması gereken 4.800 akçelik mehir yerine 1.962 akçe mehir alabildiğini tespit etmiştir.⁴¹⁶

Tablo 3.3 Düşük Mehir Ödenen Kadınlar

Zevce Adı	Ödenmesi Gereken Mehir (akçe)	Ödenen Mehir (akçe)	Ödenenin Yüzdesi (%)
Zeyneb Hatun	6.000	1.390	23,2
Hadice Hatun	1.800	417	23,2
Ümmügülsüm Hatun	6.000	3.641	60,7
Refia Hatun	2.000	1.150	57,5
Zeyneb Hatun	9.600	5.471	57
Zeyneb Hatun	3.000	2.779	92,6
Emine Hatun	20 guruş (2.400 akçe)	1.933	80,5
Safiye Hatun	6.000	2.626	43,8
Emine Hatun	13.200	9.153	69,3
Hadice Hatun	3.000	796	26,5
Hadice Hatun	21.600	11.496	53,2
Saliha Hatun	62.000	6.386	10,3

⁴¹⁵ KAM 115: 29a (1162/1749).

⁴¹⁶ Cezar, 1998: 22.

Terekelerde ödenen toplam mehr-i mü'eccel miktarı 311.098 akçedir. Yani ödenen mehr miktarı ortalamasının 5.188 akçe olduğu anlaşılmaktadır. Benzer sonuca Akbel'de ulaşır. İncelediği 215 tereke içinde evli olarak 142 yeniçeri tespit etmiştir. Bunlardan ise doksan dördünün terekesinden mehr ödenmiştir. Bu doksan dört yeniçerinin terekesinden ödenen mehr miktarı ise 337.420 akçedir. Yani Akbel kişi başına 3.590 akçelik ortalama yakalamıştır.⁴¹⁷ Benim tespit ettiğim 5.188 akçelik ortalamanın altında kaldığı anlaşılmaktadır. Ortalamanın üzerinde mehr ödeyen toplam yirmi bir yeniçeri varken, otuz üç yeniçeri ortalamanın altında mehr-i mü'eccel ödemiştir. Ortalamanın üzerinde mehr ödeyen yirmi bir yeniçeriden dördü iki eşliydi. Ortalamanın altında mehr ödeyen otuz üç yeniçeriden ise sadece iki tanesi iki eşliydi. En düşük mehr ödeyen Duhâni Mehmed Beşe ibn-i Mustafa'dır. Ödemesi gereken mehr 3.000 akçeyken terekesinden ancak 796 akçe ödenebilmiştir. Mehmed Beşe 10.000-49.999 akçe aralığında yer alıyordu. En yüksek mehr ödeyenin ise El-hac Mustafa Ağa ibn-i Ahmed ibn-i Abdullah olarak görülmektedir. Ödemesi gereken 24.600 akçelik mehr-i mü'eccelin hepsi terekesinden karşılanabilmiştir. Mustafa Ağa 100.000 akçe üzerinde terekeye sahip yeniçerilerdendi.

Terekesinden mehr ödenen toplam elli dört yeniçeri bulunmaktadır. Bu yeniçerilerin terekelerdeki giderlerinin toplamı 1.662.377 akçedir. Bu toplam içinde ödedikleri mehr-i mü'eccelin toplamı ise 311.286 akçedir. Yani giderlerinin %18,7'si ödenen mehrlerden oluşmaktadır.

Tablo 3.4 Ödenen Mehirlerin Giderlere Oranı

Mehir Ödeyen Yeniçeri	Gider Toplamı (akçe)	Ödenen Mehr (akçe)	Yüzde (%)
İbrahim Beşe	38.650	3.060	7,9
Ebu Bekir Beşe	3.005	1.807	60,1
Mehmed Beşe	7.837	1.800	23
El-hac İsmail	54.958	10.100	18,4
Ahmed Beşe	1.800	3.641	Net mal varlığının hepsini aldı.
Mehmed Beşe	14.725	4.000	27,2
El-hac Mehmed	219.355	12.000	5,5
El-hac Mehmed	63.987	6.000	9,4
İsmail Beşe	9.614	6.000	62,4
İbrahim Çelebi	31.844	12.000	37,7

⁴¹⁷ Akbel, 2016: 263.

Mustafa Çelebi	3.277	1.150	35,1
El-hac Beşir Beşe	30.674	3.000	9,8
Hüseyin Beşe	7.890	6.000	76
Ahmed Beşe	6.420	1.500	23,4
Hüseyin Beşe	31.599	3.000	9,5
Mustafa Beşe	4.424	5.471	Net mal varlığının hepsini aldı.
Es-seyyid El-hac Osman Beşe	28.156	4.200	15
El-hac İbrahim Odabaşı	164.533	12.000	7,3
El-hac Ali	2.111	2.779	Net mal varlığının hepsini aldı.
El-hac Ahmed Ağa	48.302	12.000	24,8
Ahmed Beşe	20.740	4.000	19,3
Ömer Beşe	17.409	3.600	20,7
Mehmed Beşe	12.640	4.000	31,7
Hüseyin Beşe	7.112	3.000	42,2
Mehmed Usta	1.239	1.933	Net mal varlığının hepsini aldı.
Ali Beşe	10.973	3.000	27,3
Eş-şeyh Mehmed Efendi	149.548	24.000	16
Mehmed Çelebi	135.951	4.200	3,1
Halil Odabaşı	7.595	3.000	39,5
İsmail Usta	10.885	3.100	24,5
Es-seyyid Ahmed Ağa	28.311	6.000	21,2
Abdülbaki Odabaşı	2.101	2.626	Net mal varlığının hepsini aldı.
Halil Çelebi	26.520	12.000	45,2
El-hac Ali	10.302	9.153	88,8
Veli Beşe	23.120	1.200	5,2
Ebu Bekir Çelebi	13.023	1.200	9,2
Ali Beşe	10.834	1.500	13,8
Mehmed Beşe	2.135	796	37,3
Ömer Ağa	23.515	12.000	51
Hasan Beşe	11.335	6.000	53
Ahmed Beşe	18.180	6.000	33
El-hac Mustafa	10.026	3.600	36

Mehmed Odabaşı	14.073	3.000	21,3
İbrahim Ağa	102.641	12.000	11,7
Mehmed Beşe	16.761	4.000	23,9
Musa Odabaşı	5.260	3.000	57
El-hac Mustafa Ağa	122.028	24.600	21,2
Mustafa Beşe	4.215	1.700	40,3
Hasan Ağa	18.314	6.600	36
İsmail Beşe	13.600	5.188	38,1
Mustafa Ağa	18.283	2.000	10,9
Ahmed Beşe	2.641	1.300	49,2
Mehmed Ağa	5.830	2.600	44,6
Ali Ağa	12.076	17.882	Net mal varlığının hepsini aldı.

Elli dört yeniçeriden onunun terekesinden ödenmesi gereken mehr-i mü'eccel bedeli eşlerine ödenememiştir. Çünkü yeniçerinin ödemesi gereken mehir bedeli gelirlerinden karşılanamadığı için ya bütün net mal varlığı eşlerine bırakılmış ya da eşlerine daha az mehir bedeli ödenmiştir. Oturakçı Mustafa Beşe ibn-i Mehmed'in zevcesi Zeyneb Hatun ibnet-i Ali ise 9.600 akçelik mehirine karşılık kocasının 5.471 akçelik bütün terekesine sahip olmuştur.⁴¹⁸ El-hac Ali ibn-i Süleyman'ın zevcesi Zeyneb Hatun ibnet-i Hasan'a ödenmesi gereken 3.000 akçelik mehir bedelinin hepsi kocasının terekesinden karşılanamamıştır. Bu nedenle El-hac Ali'nin 2.779 akçelik terekesinin hepsini zevcesi almıştır.⁴¹⁹ Mehmed Usta ibn-i Receb'in zevcesi Emine Hatun ibnet-i Abdullah'a ödemesi gereken mehir bedeli 20 guruş (2.400 akçe) olarak kaydedilmiştir. Ancak Emine Hatun'a daha düşük olarak kocasının 1.933 akçelik bütün terekesi verilmiştir.⁴²⁰ Abdülbaki Odabaşı ibn-i Mustafa'nın zevcesi Safiye Hatun ibnet-i Mustafa'ya ödenmesi gereken 6.000 akçelik mehr-i mü'eccel tespit edilmiştir. Abdülbaki Odabaşı'nın terekesinden mehirin hepsi karşılanamadığı için Safiye Hatun'a sadece 2.626 akçe verilmiştir.⁴²¹ Son bir örnek ise Ali Ağa ibn-i Mehmed ibn-i Abdullah'ın öldüğünde iki eşine mehir borcu bulunmaktaydı. Hadice Hatun ibnet-i Mehmed'e 21.600 akçe, Saliha Hatun ibnet-i Mustafa'ya ise 62.000 akçe mehr-i mü'eccel ödenmesi gerekiyordu. Fakat Ali Ağa'nın terekesinden mehr-i mü'eccel olarak Hadice Hatun'a 11.496 akçe, Saliha Hatun'a ise 6.386

⁴¹⁸ KAM 118: 69b-70a (1163/1750).

⁴¹⁹ KAM 118: 88b (1163/1750).

⁴²⁰ KAM 119: 70a (1163/1750).

⁴²¹ KAM 120: 70b (1163/1750).

akçe ödenebilmiştir.⁴²² Karşılaştırma açısından 1741-1742 döneminde Üsküdar mahkemesinde kaydedilen en yüksek mehir miktarı 16.000 akçeydi.⁴²³

3.4. Tereke Sahiplerinin Borç İlişkileri

Yeniçerilerin hayattayken kimlerle borç ilişkisinde bulunduğunu da terekelerden görebilmekteyiz. Bu aynı zamanda yeniçerilerin para ilişkilerindeki rollerini de yansıtmaktadır. Kişinin başkasına borç niyeti veya başka bir amaçla verdiği para, terekelerin gelir bölümünün en sonunda belirtilirdi. Kişinin başkasına ödemekle sorumlu tutulduğu borç ise terekelerin gider bölümünde kaydedilirdi. Ölen yeniçerinin terekesinden kimler borcunu tahsil edecekse o borcunu ispatlaması gerekiyordu. Nitekim terekelerde borçlar “deyn-i müsbet” adıyla yani ispatlı borç olarak kaydedilmiştir. Sadece Südcü Mustafa Beşe ibn-i Ramazan’ın ödemesi gereken borç terekenin tutulma aşamasında ispat edilememiştir. Bu nedenle borcu olanlar arasına dâhil edilmemiştir. Zevcelerine olan mehr-i mü’eccel miktarları da borçlar arasında kabul edilmiştir.⁴²⁴

3.4.1. Başkasından Tahsil Edilen Borçlar

Yeniçerilerin gelirleri arasında yer alan ve önemli yer tutan gelir kalemlerinden birisi de başkalarının elinde bulunan nakit, eşya ve mücevherattır. Bunların bazı yeniçeriler tarafından ölmeden önce başkasına verildiği anlaşılmaktadır. Genellikle “... zimmetinde”, “... yedinde” şeklinde ve akçe bedelleriyle beraber terekelere kaydedilirdi. Yeniçeri öldükten sonra ise bu nakit, eşya ve mücevherat kişilerden tahsil edilirdi. Öldüğünde başkasına borcu olmayıp sadece başkasından alacağı olan yedi yeniçeri tespit edilmiştir. Bu yedi yeniçeri toplam yirmi üç kişiden alacaklı olarak ölmüştü. Başkalarından tahsil edilen toplam tutar 212.746 akçedir. En çok alacağı olan Duhânî El-hac Mustafa ibn-i Musa ibn-i Abdullah’dır. Kendisinin beş farklı kişiden toplam 96.660 akçelik alacağı bulunmaktaydı.⁴²⁵ En az alacağı olan ise Molla Hasan ibn-i Abdullah ibn-i Abdurrahman’dır.⁴²⁶ Molla Hasan’ın, El-hac Ali adlı kişiden 2.880 akçe alacağı bulunuyordu. Peki bu yedi yeniçerinin gelirlerinin ne kadarı başkalarının zimmetinde bulunuyordu? Bu sorunun cevabını da terekelerden öğrenebilmekteyiz.

⁴²² KAM 124: 53a-53b (1163/1750).

⁴²³ Uçar, 2004: 249.

⁴²⁴ KAM 115: 89a-89b (1162/1749).

⁴²⁵ KAM 119: 53a (1163/1750).

⁴²⁶ KAM 121: 16a (1163/1750).

Tablo 3.5 Gelirler İçindeki Alacaklı Oranı

İsim	Gelir Toplamı (akçe)	Gelirleri İçinde Alacaklı Toplamı (akçe)	Yüzde (%)
Tarakçı İsmail Beşe	6.660	6.660	100
Üsküdarlı Mustafa Beşe	8.860	8.860	100
Duhânî El-hac Mustafa	96.660	96.660	100
Oflu Marlazoğlu (?) Abdülkerim	29.100	22.026	76
(Diğer) Tarakçı İsmail Beşe	115.380	63.660 ⁴²⁷	55
Molla Hasan	13.417	2.880	22
Tüfenkçibaşı Es-seyyid El-hac Abdullah Beşe	132.875	12.000	9

Tablo 3.5'ten de anlaşıldığı üzere üç yeniçerinin bütün gelirini oluşturan para, başkasının zimmetinde bulunuyordu. Bu da üç yeniçerinin bütün paralarını ya kredi amacıyla başkalarına verdiğini ya da güvenlik amacıyla nakit parasını korumaya aldıklarını düşündürmektedir. Ayrıca Tarakçı İsmail Beşe ve Üsküdarlı Mustafa Beşe ekonomik açıdan 10.000 akçe altında terekeye sahiplerdi. Duhânî El-hac Mustafa ise 50.000 akçe üzerinde terekeye sahipti.⁴²⁸ Geriye kalan dört yeniçeriden Oflu Marlazoğlu Abdülkerim'in gelirinin %76'sı,⁴²⁹ (Diğer) Tarakçı İsmail Beşe'nin gelirinin %55'i, Molla Hasan ibn-i Abdullah ibn-i Abdurrahman'ın gelirinin %22'si⁴³⁰ ve Tüfenkçibaşı Es-seyyid El-hac Abdullah Beşe ibn-i İbrahim'in gelirinin %9'u terekenin hazırlanması sırasında başkasının elinde bulunuyordu.⁴³¹ Bütün parasını başkasının zimmetine veren üç yeniçeriden ikisi 10.000 akçe altında terekeye sahipti. Bu ise geçim sıkıntısı çeken yeniçerilerin servetlerini arttırmak için sahip oldukları bütün paralarını faize yatırmış olabileceklerini düşündürmektedir. Daha iyi ekonomik koşulları

⁴²⁷ Tahsil edilmemiş 104.260 akçesi daha bulunmaktaydı.

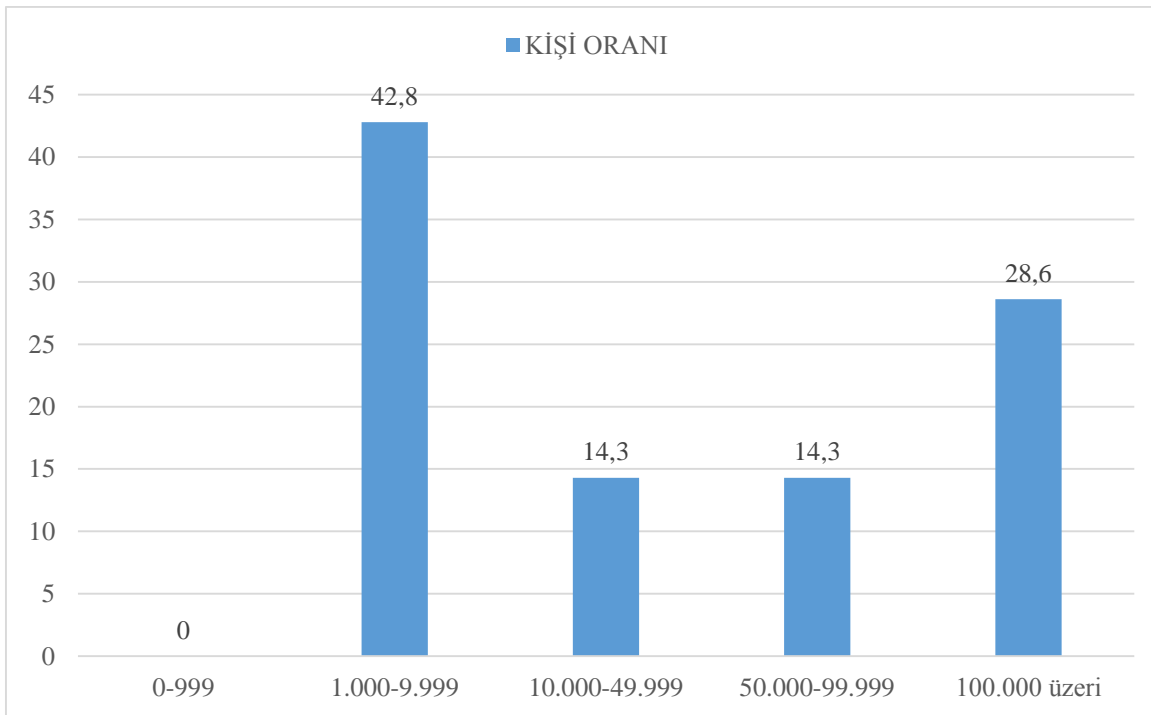
⁴²⁸ KAM 119: 53a (1163/1750).

⁴²⁹ KAM 117: 32b (1162 /1749).

⁴³⁰ KAM 121: 16a (1163/1750).

⁴³¹ KAM 119: 34a- 34b (1163/1750).

olan esnaf yeniçerilerin de benzer yöntemi kullandıkları gözlemlenmektedir. Örneğin 50.000 akçe üzerinde terekeye sahip olan ve tüm parası başkasının elinde bulunan Duhânî El-hac Mustafa için de benzer durum düşünülebilir. 100.000 akçe üzerinde terekeye sahip olan ve gelirinin %55'ini başkasına borç veren (Diğer) Tarakçı İsmail Beşe ve gelirinin %9'unu başkasına borç veren Tüfenkçi Es-seyyid El-hac Abdullah Beşe'nin sadece borç niyetiyle başkasına para vermiş olabilecekleri mümkün görünüyor. 10.000 akçe altında terekesi olan ve gelirinin %22'sini borç vermiş olan Molla Hasan'ın ise bunu sadece borç niyetiyle veya üzerinden faiz alacağı bir kredi amacıyla vermesi olasıdır.

Şekil 3.2 Sadece Alacağı Olan Yeniçerilerin Ekonomik Dağılımı

Yedi yeniçerinin kimlerin zimmetine para verdiği sorusu da cevaplanması gereken önemli bir sorudur. Bu yedi yeniçeri öldüklerinde toplam yirmi üç farklı kişiden alacaklıydı. Tarakçı İsmail Beşe'nin bütün geliri beş farklı kişinin zimmetindeydi.⁴³² Duhânî El-hac Mustafa ibn-i Musa ibn-i Abdullah'ın da bütün geliri beş farklı kişinin zimmetindeydi.⁴³³ Üsküdarlı Mustafa Beşe ibn-i Ali'nin bütün geliri ise Ali Reis adlı bir kişinin zimmetindeydi.⁴³⁴ Oflu Marlazoğlu Abdülkerim'in gelirinin %76'sı altı farklı kişi, (Diğer) Tarakçı İsmail

⁴³² KAM 120: 28a (1163/1750).

⁴³³ KAM 119: 53a (1163/1750).

⁴³⁴ KAM 119: 37b (1163/1750).

Beşe'nin gelirinin %55'i dört farklı kişi ve Molla Hasan ibn-i Abdullah ibn-i Abdurrahman'ın gelirinin %22'si El-hac Ali adlı bir kişinin⁴³⁵ zimmetindeydi. Tüfenkçibaşı Es-seyyid El-hac Abdullah Beşe ibn-i İbrahim ise sahip olduğu bütün gelirinin sadece %9'u Fatıma Hatun adlı bir kadının zimmetindeydi.⁴³⁶ Anlaşıldığına göre yeniçerilerin para ilişkilerinde kadın-erkek ayrımı pek gözetilmemiştir. Yine din farklılığı da para söz konusu olduğunda arka planda kalmış gibi görünüyor. Çünkü yedi yeniçerinin alacaklı olduğu yirmi üç kişiden dördü zımmî olarak terekelere geçmiştir. Benzer sonuca Cezar da incelediği XVIII. yüzyıl Eyüp terekelerinde ulaşmıştır.⁴³⁷

3.4.2. Başkasına Ödenecek Olan Borçlar

Tereke sahibi yeniçerilerin büyük kısmı öldüklerinde arkalarında borçlarını da bırakmıştır. Giderlerinin önemli bölümünü oluşturan bu borçların çoğu ödenebilmişken, bir kısmı da ödenememiştir. Borçlular ile yapılan anlaşmalar sayesinde alacaklı oldukları tutardan daha düşük oranda paralarını almak zorunda kalmışlardır. Çünkü ölen yeniçerilerin bazılarının mirası borçlarını ödemeye yetmemiştir.

Terekesinde başkasından alacağı olmayıp sadece başkasına borcu olan toplam yetmiş üç yeniçeri bulunmaktadır. Bunların toplam ödedikleri borç miktarı 379.425 akçedir. En fazla borcu olan yeniçeri 508.200 akçe ile Ali Ağa ibn-i Mehmed ibn-i Abdullah'dır. Ali Ağa'nın on yedi kişiye borcu bulunmaktadır. Ancak terekesinden borcunun sadece 238.535 akçelik kısmı ödenebilmiştir.⁴³⁸ En az borcu olan Hasan Beşe ibn-i Abdurrahman'dır. Toplam 60 akçe borcu bulunmaktaydı. Borcu terekesinde “duyun-ı müteferrika” olarak kaydedildiği için kime borcu olduğu anlaşılamamaktadır.⁴³⁹

Tablo 3.6 Sadece Borcu Olan Yeniçeriler

İsim	Giderleri Toplamı (akçe)	Giderleri İçindeki Borç Toplamı (akçe)	Yüzde (%)
Aşçı Hüseyin Beşe	31.599	27.659	88
Çıkrıkçı İsmail Beşe	13.600	11.740	86
Arabacı El-hac Beşir Beşe	30.674	26.024	85
Turşucu Hüseyin Beşe	7.890	6.600	84

⁴³⁵ KAM 121: 16a (1163/1750).

⁴³⁶ KAM 119: 34a- 34b (1163/1750).

⁴³⁷ Cezar, 1998: 24.

⁴³⁸ KAM 124: 53a-53b (1163/1750).

⁴³⁹ KAM 117: 20b (1162/1749).

Berber Ahmed Beşe	20.740	16.930	82
Sarraç Mustafa Beşe	7.732	5.844	76
Sıvacı Mehmed Beşe	12.640	9.520	75
Tarakçı Ali Beşe	10.973	8.100	74
Alemdar Mehmed Beşe	12.461	8.726	70
Es-seyyid Mehmed Usta	14.870	9.470	64
Mehmed Beşe	3.129	1.879	60
Mütevelli-i Sabıka İbrahim Ağa	102.641	58.986	57
Mustafa Odabaşı	17.552	9.890	56
Halil Çelebi	26.520	14.197	54
Başkurbçu Ahmed Beşe	2.641	1.392	53
Mustafa Ağa	18.283	9.299	51
..... Beşe	3.255	1.650	51
Mahmud	3.009	1.494	50
Sebedci Hasan Beşe	2.096	1.050	50
Yeniçeri İbrahim Beşe	38.650	18.564	48
Kazganî Osman Beşe	16.994	8.100	48
Mehmed Ağa	5.830	2.756	47
Mehmed Beşe	7.837	3.600	46
Dökmeci İsmail Usta	10.885	4.900	45
Erzinganî Asım Salih Beşe	1.560	680	44
Halil Beşe	11.810	5.028	43
İmameci Hüseyin Beşe	7.112	3.000	42
Es-seyyid El-hac Osman Odabaşı	28.156	11.430	41
Küçük Ali Beşe	13.377	5.400	40
Kayıkcı Mustafa Beşe	4.215	1.700	40
Duhânî Ali Beşe	63.990	24.732	39
Eskici Ali Beşe	8.053	3.090	38
Veli Beşe	23.120	8.660	37
Ahmed Çavuş	8.708	3.219	37
Oturakçı Mustafa Beşe	4.424	1.505	34
Aynabaşı (?) Hüseyin Beşe	1.770	520	29
Canikli Mustafa Beşe	8.700	2.400	28

Hüseyin Beşe	981	273	28
Mehmed Beşe	752	208	28
Mehmed Odabaşı	14.073	3.795	27
Ali Beşe	2.638	687	26
Es-seyyid Ahmed Ağa	28.311	7.200	25
Arhavili Kasaboğlu Ömer Beşe	9.258	2.301	25
Arabacı Ali Beşe	10.834	2.580	24
Alemdar İbrahim Beşe	5.693	1.385	24
El-hac İbrahim	16.288	3.746	23
Kara Ahmed Beşe	1.230	246	20
Osman	17.457	2.854	16
Attar Ebu Bekir Çelebi	13.023	1.953	15
Ömer Odabaşı	11.285	1.638	15
Mustafa Odabaşı	12.651	1.710	14
Halil Beşe	3.000	429	14
Mehmed Odabaşı	1.526	174	11
Hasan	1.244	129	10
Keçi Mehmed Beşe	7.207	600	8
Abdullah Beşe	3.371	267	8
Vekilharç Hüseyin Beşe	19.979	1.320	7
Günyeveri/Gönyedi El- hac Ahmed Ağa	2.424	180	7
Mehmed Beşe	1.609	120	7
Kebabçı El-hac Mustafa	19.421	1.200	6
Trabzonî El-hac Ali	2.727	150	6
Kalburcu Ahmed Beşe	2.698	123	5
Es-seyyid Yakub Beşe	5.284	193	4
İbrahim Odabaşı	2.810	120	4
Hasan Beşe	1.619	60	4
Çukâdar Mustafa Beşe	2.646	90	3
Arz-ı Rumî Mehmed Efendi	271.440	3.960	1

Sadece borcu olan yetmiş üç yeniçeri içinden altısının borçlarının hepsi ödenememiştir. Çünkü borçlarının ödenmesi için yeterli para mirasından çıkmamıştır. Bu nedenle alacaklılarla

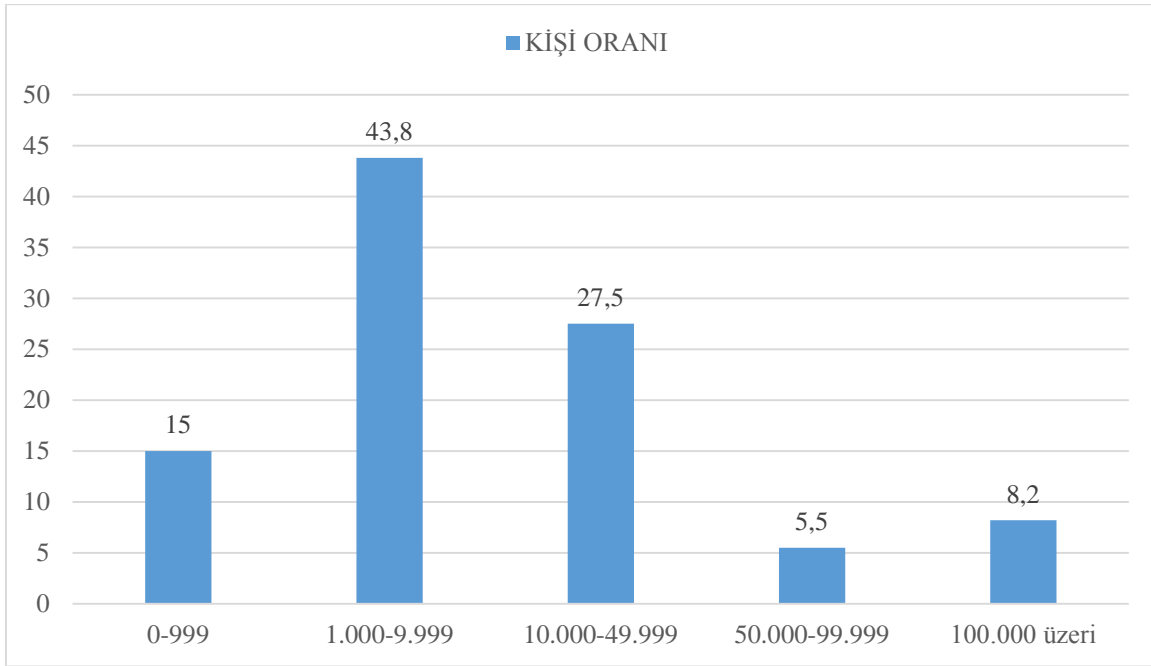
yapılan anlaşma sonucunda belirli oranlarda indirim sağlanarak yeniçerilerin bütün mirası borçluları arasında paylaştırılmıştır. Bu durum terekelerin en sonunda ters üçgene benzer bir şekilde yazılırdı. Ters üçgen şeklinin üstünde yatay şekilde borçlunun adı, üçgenin sağ kenarına paralel şekilde asıl borç miktarı, sol kenarına ise yine paralel şekilde ödenebilmiş olan borç miktarı yazılırdı.(Ek-6)

Tablo 3.7 Tüm Borcu Ödenememiş Yeniçeriler

İsim	Kaç Kişiyeye Borçlu	Toplam Borcu (akçe)	Ödenebilen Borcu (akçe)	Yüzde (%)
Fazlullah Beşe	3 Kişi	8.995	6.049	67
Karakullukçu İbrahim Beşe	1 Kişi	10 guruş (1200 akçe)	808	67
Sabuncu Ahmed Beşe	4 Kişi	21.977	13.537	62
İblikçi Mustafa Çelebi	7 Kişi	13.761	7.896	57
Ali Ağa	17 Kişi	508.200	238.535	47
Ebu Bekir Beşe	7 Kişi	25.380	5.879	23

Tablo 3.7'den de görüldüğü gibi üç yeniçerinin borçlarının yarısından fazlası ödenebilmiştir. Sadece iki yeniçerinin borçlarının yarısına yakını ödenebilmiştir. Ölen yeniçerilerin giderlerinin önemli kısmını başkalarına olan borçları oluşturmaktadır. Yetmiş üç yeniçeri içinden giderlerinin yarısından fazlası (%50) borçlarından oluşan yirmi üç yeniçeri vardır. Geriye kalan elli yeniçerinin borç miktarları giderlerinin yarısından azdır.

Sadece borcu olan yetmiş üç yeniçerinin ekonomik dağılımında ise 10.000 akçe altı ve özellikle 1.000-9.999 akçe aralığında terekeye sahip olanlar öne çıkmaktadır. Bu yeniçerilerin on biri 0-999 akçe aralığında yer alırken, otuz ikisi 1.000-9.999 akçe, yirmisi 10.000-49.999 akçe, dördü 50.000-99.999 akçe aralığında tereke sahibiydi. 100.000 akçe üzerinde ise altı yeniçeri bulunmaktadır. İncelediğim 169 yeniçeri içinden doksan altısının 10.000 akçe altında terekeye sahip olduğunu yukarıda göstermişim. Bu doksan altı yeniçeriden kırk üçünün sadece başkasına borçlu şekilde ölmüş olması, geçim derdine düşen askerlerin ekonomik durumunu gösterir niteliktedir.

Şekil 3.3 Sadece Borcu Olan Yeniçerilerin Ekonomik Dağılımı

En yüksek gider-borç oranı Aşçı Hüseyin Beşe ibn-i Mehmed'e aittir. Kendisi ekonomik olarak orta halli kesimindedir. Terekesindeki 31.599 akçelik toplam giderinin %88'i (27.659 akçe) yedi farklı kişiye olan borçlarından oluşmaktadır. Borçları arasında zevcesine olan mehir borcu, Nalbur Hasan Ağa'ya olan borcu, ekmekçi Baki'ye olan borcu, bakkal Yorgi zimmî ile bakkal (okunamadı) zimmîye olan borcu ve Abdullah Beşe'ye olan borcu yer almaktadır.⁴⁴⁰ En düşük gider-borç oranı ise zengin kesimde yer alan Arz-ı Rumî Mehmed Efendi ibn-i Veliüddin'e aittir. 271.440 akçelik giderinin %1'ini (3.960 akçe) borçları oluşturmaktadır. Borçlu olduğu altı kişi vardır. Mehmed Efendi'nin borçları arasında ise dükkân kirası borcu, ekmekçi Mehmed'e olan borcu, Kasap Hüseyin'e olan borcu, Ali ve iki başka kişiye olan borcu yer almaktadır.⁴⁴¹

3.4.3. Hem Borcu Hem de Alacağı Olanlar

İncelediğim 169 tereke sahibi yeniçeriden kırk üçünün hem borcu hem de alacağı bulunmaktadır. Bu kırk üç yeniçerinin öldüklerinde toplam 136 kişiye borcu varken aynı zamanda 127 kişiden alacaklıydı. Borçlarının toplam miktarı 624.535 akçe, alacaklarının toplam miktarı ise 1.851.680,5 akçedir.

⁴⁴⁰ KAM 118: 66a (1163/1750).

⁴⁴¹ KAM 118: 95a-95b-96a (1163/1750).

Tablo 3.8 Hem Borcu Hem Alacağı Olan Yeniçeriler

İsim	Kaç Kişiyeye Borçlu	Borç Tutarı (akçe)	Kaç Kişiden Alacaklı	Alacak Miktarı (akçe)
Alemdar Basmacı Mehmed	1 Kişi	660	1 Kişi	1.800
Alemdar Hasan Beşe	Belirsiz ⁴⁴²	576	3 Kişi	4.389
Ali Beşe	2 Kişi	840	1 Kişi	6.730
Dukalu Bekir	Belirsiz	360	1 Kişi	44.640
Malatyalı Veli Beşe	3 Kişi	8.760	1 Kişi	18.000
Ali Beşe	Belirsiz	4.040	7 Kişi	22.565
Esirci El-hac İsmail	4 Kişi	19.220	8 Kişi	2.323,5 ⁴⁴³
Tellioglu Osman Beşe	5 Kişi	1.188	1 Kişi	2.280
Attar Mehmed Beşe	4 Kişi	5.545	3 Kişi	10.305
Süleyman Beşe	3 Kişi	1.295	3 Kişi	7.816
Simkeş Küçük El-hac Mehmed	16 Kişi	112.880	12 Kişi	376.410
El-hac Mehmed	5 Kişi	43.950	3 Kişi	14.340
Hakkak Kefurzâde İbrahim Çelebi	3 Kişi	23.342	3 Kişi	32.310
Erzinganî Yamak Mehmed Ağa	2 Kişi	9.960	4 Kişi	65.530
Malatyalı Hüseyin Beşe	13 Kişi	2.292	1 Kişi	600
Erzinganî Asım Hüseyin	1 Kişi	120	2 Kişi	1.200
El-hac İbrahim Odabaşı	8 Kişi	106.980	4 Kişi	202.920
El-hac Ahmed Ağa	7 Kişi	30.242	2 Kişi	15.614
İmamoğlu Ali Beşe	1 Kişi	310	1 Kişi	1.080
Ömer Beşe	5 Kişi	12.759	13 Kişi	23.030
Eş-şeyh Mehmed Efendi	Belirsiz	31.200	1 Kişi	2.040
Canbaz El-hac Ali	Belirsiz	2.930	4 Kişi	141.000
Halife İbrahim Efendi	6 Kişi	10.259	2 Kişi	8.400
Duhânî Mehmed Çelebi	8 Kişi	114.840	19 Kişi	157.647
Halil Odabaşı	Belirsiz	3.303	2 Kişi	10.200

⁴⁴² Belirsiz olduğu için geçtiği her bir terekede bir kişi olarak kabul ettim.

⁴⁴³ Terekenin hazırlanma aşamasında tahsil edilmemiş tutardır.

İsmail Beşe	4 Kişi	1.421	1 Kişi	34.822
Abdülkadir Efendi	Belirsiz	840	3 Kişi	73.800
Naleyni Ahmed Beşe	6 Kişi	5.635	1 Kişi	1.380
Çörekçi Tabla-kâri İbrahim Beşe	5 Kişi	864	3 Kişi	26.100
Saka İbrahim Beşe	1 Kişi	135	1 Kişi	6.300
Oturakçı Ömer Ağa	2 Kişi	12.240	3 Kişi	20.100
Bakkal Ahmed Beşe	2 Kişi	13.200	4 Kişi	109.329
Müezzin El-hac Mustafa	2 Kişi	4.378	1 Kişi	1.320
Mütevelli Es-seyyid İshak Ağa	3 Kişi	1.257	3 Kişi	14.400
Duhânî Mehmed Beşe	8 Kişi	14.642	1 Kişi	3.120
El-hac Mustafa Ağa	3 Kişi	30.883	2 Kişi	363.000
Hazinedar Hasan Ağa	4 Kişi	7.409	1 Kişi	24.360
Berber Musa Odabaşı	1 Kişi	3.000	1 Kişi	480

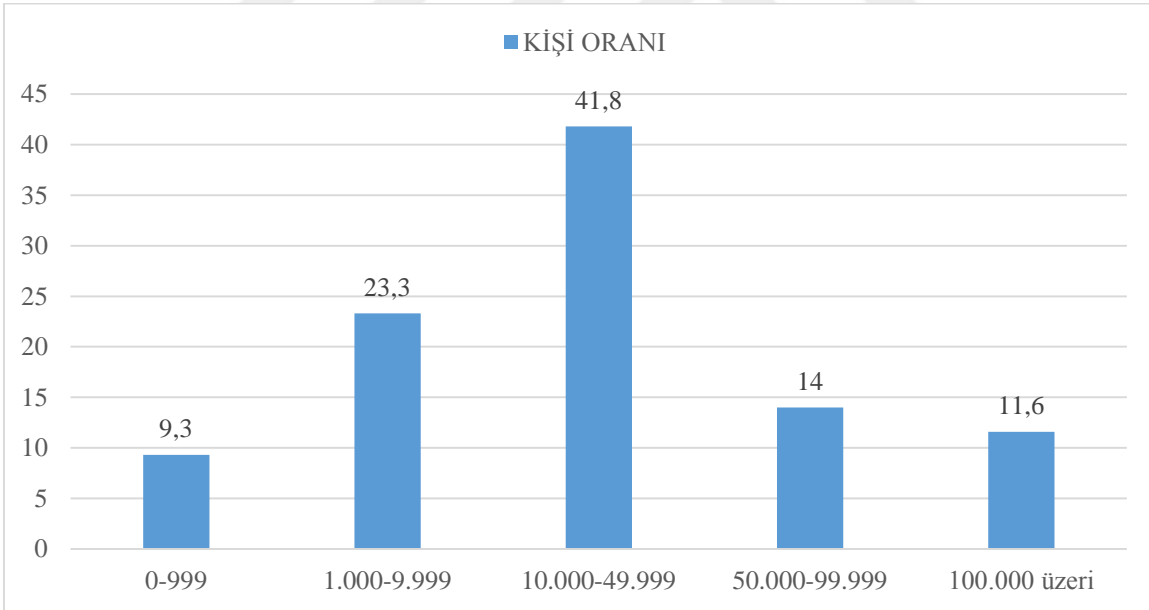
Hem borcu hem de alacağı olan yeniçerilerden beşinin borcunun tamamı ödenememiştir. Çünkü tereke toplamları borçlarını ödemeye yetmemiştir.

Tablo 3.9 Hem Alacağı Hem de Borcu Olan ve Tüm Borcu Ödenememiş Yeniçeriler

İsim	Kaç Kişiden Alacaklı	Alacak Toplamı (akçe)	Kaç Kişiye Borçlu	Borç Toplamı (akçe)	Ödenebilen Borcu (akçe)	Ödenen Borcun Yüzdesi (%)
Vezneci El-hac Ali	6 Kişi	59.400	2 Kişi	70.800	39.097	55
Emin Ali Beşe	1 Kişi	870	3 Kişi	3.080	1.404	46
Abdülbaki Odabaşı	2 Kişi	3.120	3 Kişi	18.540	8.175	44
Duhânî Mehmed Beşe	2 Kişi	2.080	2 Kişi	44.120	2.719	6

Duhânî Arnavud Ali Beşe	4 Kişi	29.520	26 Kişi	398.840	20.497	5
-------------------------------	--------	--------	---------	---------	--------	---

Hem borcu hem de alacağı olan yeniçeriler içinde ekonomik olarak 10.000-49.999 akçe aralığında yer alanlar baskındır. Yeniçerilerin dördü 0-999 akçe aralığında yer alırken, onu 1.000-9.999 akçe, on sekizi 10.000-49.999 akçe, altısı 50.000-99.999 akçe aralığında yer almıştır. 100.000 akçe üzerinde terekesi olan beş yeniçeri bulunmaktadır. Bu ekonomik dağılımdan anlaşıldığı üzere 10.000 akçe altında terekesi olan yeniçerilere göre yaşam standardı daha yüksek olan 10.000 akçe üzerinde terekeye sahip yeniçerilerin çoğunlukla ellerindeki serveti büyütme amacıyla para ilişkilerine girmiştir. Çünkü alacakları miktarın, borçlarının miktarının üç katı kadar olması parayı işlettiklerini düşündürmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki 169 terekeden anlaşıldığına göre incelenen 169 yeniçerinin hiçbiri birbiriyle parasal bir ilişki içinde olmamıştır.

Şekil 3.4 Hem Borcu Hem de Alacağı Olan Yeniçerilerin Ekonomik Dağılımı

Borç ilişkilerinde yeniçerilerin etkileşimde bulunduğu birçok farklı kişi ve kurumun olduğu terekelerden tespit edilebilmektedir. 169 yeniçeri içinde 116'sının bir veya birkaç kişiyle borç ilişkisi kurmuş olduğu görülürken, elli üç yeniçerinin hiçbir borç ilişkisi olmamıştır. Bu 116 yeniçerinin borçlu olduğu kişi ve kurum toplamı 423'tür. (EK-2) Borcu olan 116 yeniçeriden ortalama her birinin 3,6 kişi ve kurum ile borç ilişkisinde olması yeniçerilerin

ekonomik hayata katılımlarındaki aktifliğini göstermesi açısından önemlidir. Yeniçerilerin XVIII. yüzyılda şehrin ticaret hayatına fazlasıyla girmiş olması bu para ilişkilerinde bulunmasını olağan hale getirmişti. Ancak Yeniçeri Ocağı'ndaki bölük ve cemaat ortaları tarafından işletilen paraların da yeniçerilere kredi niyetiyle borç olarak verilmesi ilgi çekicidir. Bu yöntem ocak içerisindekilerin kendi ekonomik devamlılıklarını sağlamasında katkıda bulunmuştur.

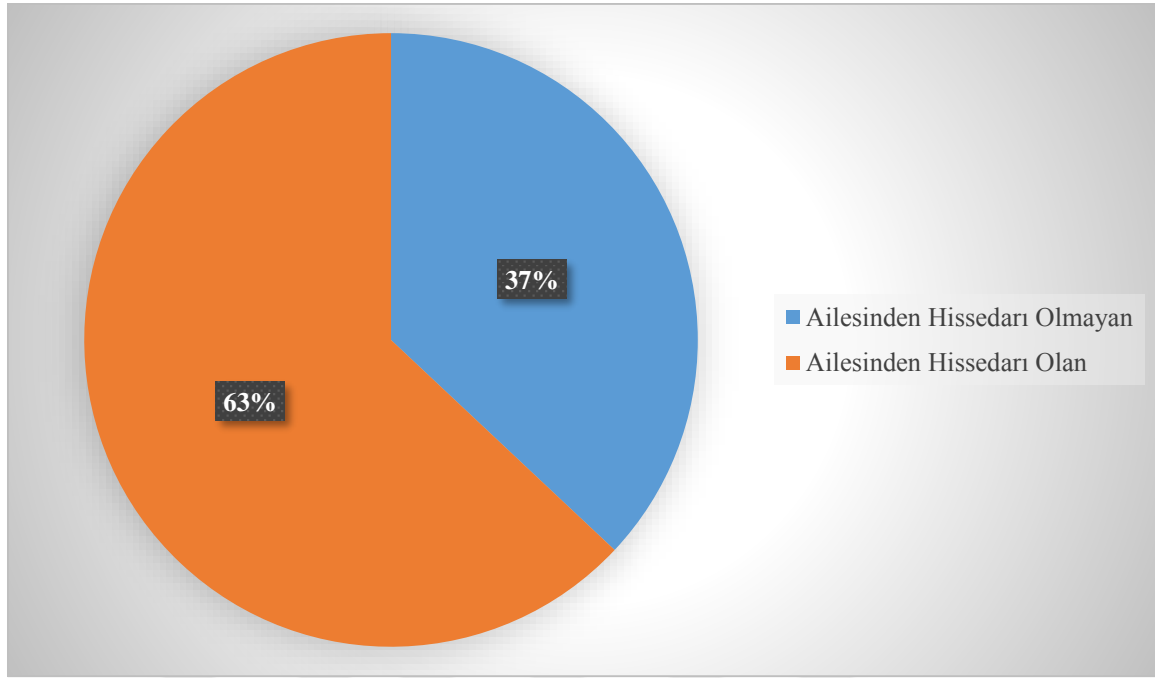
3.5. Tereke Sahiplerinin Mirasından Hisse Alanlar

Osmanlı'da miras paylaşımında şer'î miras hukuku uygulanırdı. Bu işin sorumlusu olan kadıydı. Onun sorumluluğunda terekelerin hazırlanıp paylaştırılmasında görevli olan memura ise Kassam denirdi. Askerî zümreye mensupların miras paylaşımıyla Askerî Kassamlık, geriye kalan herkesin miras paylaşımıyla Beledî (şehri) Kassamlık ilgilenirdi.⁴⁴⁴ Askerî zümreye mensupların terekesinin hazırlanması zorunluydu. Ancak sivillerin terekeleri eğer mirasçıları talep ederse hazırlanırdı. Tezin merkezinde olan yeniçerilerin terekelerine de askerî zümreden olmaları sebebiyle askerî kassamlar bakmıştır. Bunun dışında bazı durumlarda ölen yeniçerinin mensup olduğu odanın mütevellisi de terekenin hazırlanmasından sorumlu olabiliyordu. Nitekim incelenen 169 terekenin dördünün oda mütevellileri hazırlamıştı. Ölen yeniçerinin tüm giderlerinin terekesinden düşülmesi sonrası geriye net mal varlığının kaldığını yukarıda belirtmiştim. İşte bu net mal varlığı ölen yeniçerinin hissedarları arasında askerî kassamlar tarafından paylaştırılırdı. Hissedarlar arasında küçük çocuklar varsa bunların mirasının kontrolü için vasi atanırdı. Eğer görünürde hissedar yoksa bu net mal varlığı kassam tarafından Beytülmal'a aktarılırdı.

İncelediğim 169 yeniçerinin toplam 356 hissedarının terekeye kaydedildiğini tespit ettim. Ortalama bir yeniçeriye 2,10 mirasçı düşmektedir. Altmış üç yeniçerinin öldüğünde kimsesi olmadığı için beytülmal emini ve bulunduğu odanın mütevellisi terekesine hissedar olmuştur.⁴⁴⁵ Yani 106 yeniçeri ailesinden herhangi bir hissedarı olarak ölmüştür.

⁴⁴⁴ Barkan, 1966: 4.

⁴⁴⁵ Elli dokuzu beytülmal emini, diğerleri ise 5. bölük odası mütevellisi, 71. Seksoncular odası mütevellisi ve iki yeniçerinin tüm mirasını alan 64. Cemaat ortası mütevellisi olarak kayıtlara geçmiştir.

Grafik 3.4 Ailesinden Hissedarı Olan ve Olmayan Yeniçeriler

Ayrıca 106 yeniçeri içinden on beş yeniçerinin mirasına ailesinden birisiyle beraber (on dört zevce-bir kız kardeş) on beş beytül mâl emini de ortak olmuştur. Beytül mâl eminiyle mirasa ortak olan bu on dört zevce içinden ise ikisi ölen yeniçerinin mehir borcu yüzünden, biri de yeniçerinin vasiyeti üzerine beytül mâl eminine hiçbir hisse vermeden tüm terekeyi kendileri almıştır.

En çok mirasçısı olan yeniçeri Es-seyyid Ahmed Ağa ibn-i Mehmed ibn-i Ömer'dir.⁴⁴⁶ Öldüğünde toplam dokuz kişi hissedar olarak kaydedilmiştir. Terekesinin net mal varlığı 89.277 akçe tutarındaydı. Mirasından pay alanların büyükten küçüğe sıralaması şöyledir; Annesi, iki büyük erkek çocuğu⁴⁴⁷, üç büyük erkek çocuğu⁴⁴⁸, büyük kızı ve iki zevcesi.⁴⁴⁹

Genel olarak beytül mâl emini ve mensup oldukları oda mütevellileri dışında yeniçerilerin mirasçıları arasında zevce, büyük ve küçük erkek çocuk, büyük ve küçük kız çocuk, anne karnında doğmamış çocuk, erkek kardeş, kız kardeş, anne, baba, torun, yeğen, eski efendisi, eski efendisinin çocukları ve kim olduklarını tespit edemediğim dört kişi yer almıştır. Burada ilginç olan ise bazı yeniçerilerin hissedarları arasında geçmişte efendisi olan kişilerin ve bu kişilerin çocuklarının olmasıdır. Bazı yeniçerilerin kölelikten gelerek ocağa girdiği anlaşılmaktadır. Bu ise Yeniçeri Ocağı'nın XVIII. yüzyıl ortasındaki demografik yapısının ne

⁴⁴⁶ KAM 120: 70a-70b (1163/1749).

⁴⁴⁷ Anneleri Fatma Hatun ibnet-i Abdullah. Daha önceden ölmüş.

⁴⁴⁸ Anneleri Hadice Hatun ibnet-i Abdullah.

⁴⁴⁹ Daha önceden zevcesi Fatma Hatun öldüğü için onun hissesini Ömer ve Hüseyin adında iki oğlu almıştır.

kadar değiştiğini ortaya koymaktadır.

Örnek olarak Duhâni Ali Beşe ibn-i Abdullah gösterilebilir. Kendisi dergâh-ı âlî yeniçerilerinin on altıncı bölük yoldaşlarındandı. Yaşadığı yer sur içindeki El-hac İsa Mahallesi’ydi. Öldüğünde geriye 62.429 akçelik mirasını alacak kimse olmadığı için beytül mâl emini tümünü teslim almıştı. Daha sonra ise Duhâni İbrahim Çelebi ibn-i Abdullah ortaya çıkmış ve aslında ölen Duhâni Ali Beşe’nin eski efendisi olduğunu ve onu önceden azad ettiğini birkaç şahit ile kanıtlamıştır. Bunun sonucunda Ali Beşe’nin tüm mirasını almaya hakkı olduğunu göstermiştir. Diğer bir ilginç nokta ise ölen Duhâni Ali Beşe’nin tüm terekesi yine aynı mahallede bulunan Duhâni İbrahim Çelebi’nin evinde *tahrîr ve bey’* olunmasıdır. Anlaşılan Duhâni Ali Beşe eski efendisi olan Duhâni İbrahim Çelebi ile aynı mesleği yürütmesinin yanında aynı evi de paylaşmıştı.⁴⁵⁰ Diğer bir ilgi çekici örnek ise Abdullah Beşe ibn-i Abdurrahman’dır. Dergâh-ı âlî yeniçerileri zümresinden olan Abdullah Beşe hayatını sur içindeki Baba Hasan Alemi Mahallesi’nde yer alan Sâbika Benderekbaşı Süleyman Efendi’nin evinde geçirmişti. Burada öldüğünde toplam 1.531 akçelik mütevazi mirası alacak kimsesi olmadığı için beytül mâl eminine kalmıştı. Ancak daha sonra Abdullah Beşe’yi önceden azad etmiş olan eski efendisi Mütevellî Harbutluzâde Mehmet Ağa’nın oğulları çıkmış ve bu durumu şahitler ile kanıtlamışlardır. Harbutluzâde’nin ölmüş olması sebebiyle iki oğlu 1.531 akçelik mirası almaya hak kazanmışlardır. Harbutluzâde’nin iki oğlunun da yaşı küçük olduğu için vasi olarak atanan anneleri Emine Hatun, Abdullah Beşe’nin mirasını beytül mâl emininin teslim almıştır.⁴⁵¹

Tablo 3.10 Hissedarların Dağılımı

Hissedarlar	Terekelerde Geçen Sayısı	Açıklama
Zevce	82	14’ü beytül mâl emini ile mirasa ortak
Büyük erkek çocuk	32	1’i üvey
Küçük erkek çocuk	19	
Büyük kız çocuk	19	
Küçük kız çocuk	28	
Anne karnında çocuk	3	2’si erkek çocuk, 1’i belirsiz
Anne	23	
Baba	9	
Erkek kardeş	26	

⁴⁵⁰ KAM 115: 75b (1162/1749).

⁴⁵¹ KAM 116: 50b (1162/1749).

Kız kardeş	18	1'i beytümâl emini ile mirasa ortak
Torun	6	
Yeğen	3	
Eski Efendi	1	Kendisini i'tâk etmiş efendi
Eski Efendi Çocuğu	5	Toplam 3 farklı yeniçeri öldüklerinde kendilerini i'tâk etmiş efendilerine miras bırakmış. Ancak efendileri hayatta olmadığı için efendilerin çocukları bu mirasa ortak olmuş. (Toplam 5 çocuk mirasa ortak)
Beytümâl emini	74	14'ü zevce ile 1'i kız kardeş ile mirasa ortak
Oda mütevellisi	4	5. Bölük odası mütevellisi, 64. Cemaat ortası mütevellisi (2), 71. Seksoncular odası mütevellisi
Belirsiz Kişi	4	

Tablo 3.10'dan da anlaşıldığı gibi en çok hisse alanlar yeniçerilerin zevceleri ve terekeyi hazırlayan görevlilerdi. Bunun yanında yeniçeri yakınlarının terekelerde hissedar olarak kaydedilip hiç hisse alamadıkları da olmuştu. Çünkü yeniçeriler öldüklerinde arkalarında yüklü miktarda borç bırakabiliyordu. Bu nedenle bazı terekeler borçlular arasında paylaştırılıyordu. Hissedarlar ise mirastan borç meselesi yüzünden hiçbir hak elde edemiyorlardı. Yine bazı mirasçılar da gelir-gider dengesinin eşitliği sebebiyle alacak bir akçe dahi bulamıyordu. Toplam 356 hissedar içinde yirmi üçü ölen yeniçeriden alacak bir akçe dahi bulamamıştır. Yirmi üç yeniçeriden on dördü borçlular, dördü gelir-gider eşitliği ve beşi⁴⁵² de tüm mirası sadece zevcenin alması gerekmesi sebebiyle hisseden pay alamamıştır.

Terekelerde küçük çocuklar için ve mirasçıların başka yerde olmalarından dolayı mahkeme tarafından vasi atamalarının yapıldığı da görülmektedir. 169 terekede toplam doksan yedi vasi atanmıştır. Bu doksan yedi vasi atamasının yirmi sekizi ölen yeniçerinin mirasını hissedarlara ulaştırmakla görevlendirilmişti. Altmış dokuz vasi atamasının sebebi ise mirasın kullanımı ve çocukların küçük olması nedeniyle çocukların hissesini güvene almaktı. Vasi olarak atananlarda çocukların annesi başı çekerken, ölen yeniçerinin büyük erkek çocuğu, babası, erkek kardeşi, Yeniçeri Ocağı'ndan arkadaşları, zevcesinin erkek kardeşi ve babası vasi olarak atanabiliyordu. Mirası hissedarlara götürmekle görevli olanlarda ise ocak yoldaşı,

⁴⁵² Beş zevceden üçü mehir borcu, ikisi ise yeniçerinin vasiyeti üzerine bütün terekeyi tek başına almıştır.

memleketlisi ve güvenilir kişiler vasi olarak atanabiliyordu. Ayrıca bazı zamanlarda vasi olarak atanan zevce bu işlerle uğraşması için güvendiği kişiyi vekil olarak seçmişti.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

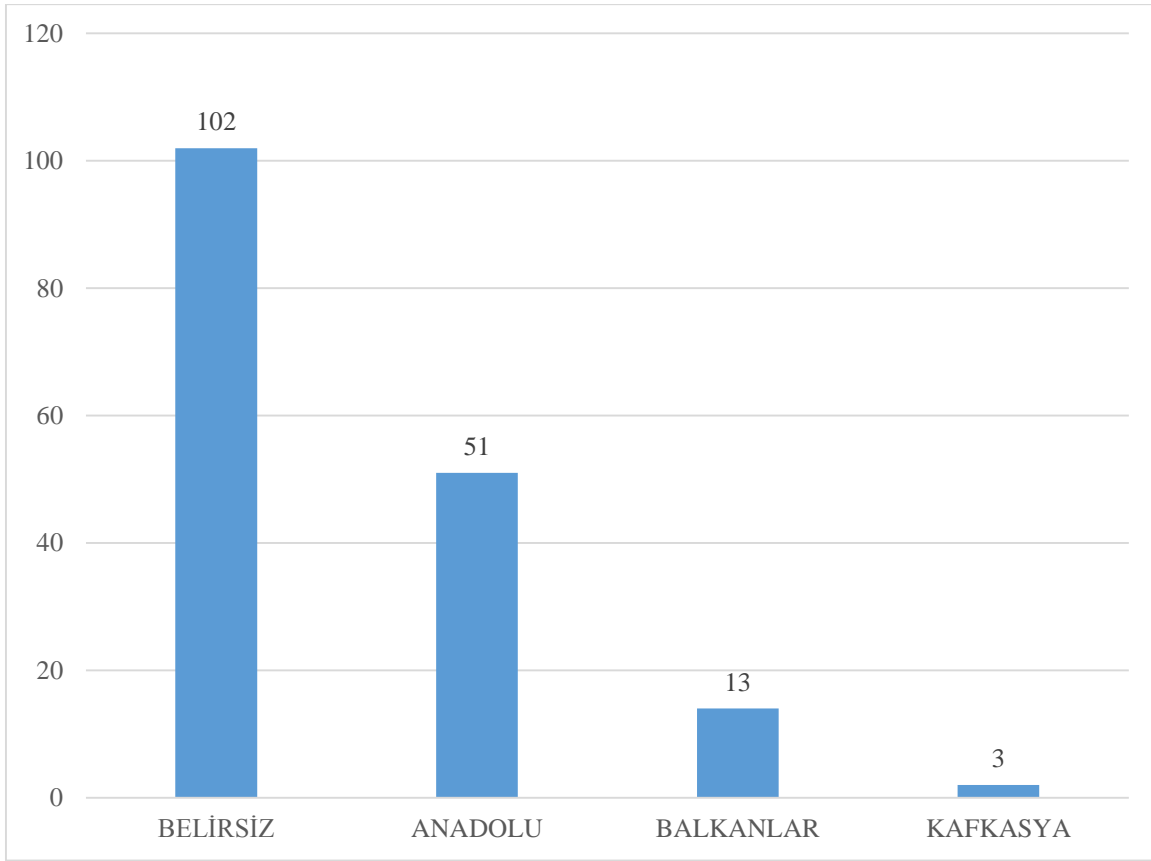
YENİÇERİLERİN MEMLEKETLERİ VE İSTANBUL'DAKİ YAŞAM ALANLARI

XVIII. yüzyıl ortalarında İstanbul'da yaşamış olan 169 yeniçerinin çoğunun şehre nereden geldikleri, ocağın hangi cemaat ve bölüğüne girdikleri, ocak dışında şehrin hangi bölgelerinde ikâmet etmeyi tercih ettikleri ve öldükleri yerleri terekelerden tespit edebilmekteyiz. Ayrıca kısmen de olsa bazı yeniçerilerin ölüm nedenlerini de terekeler ışığında öğrenebilmekteyiz.

4.1. Yeniçerilerin Memleketleri

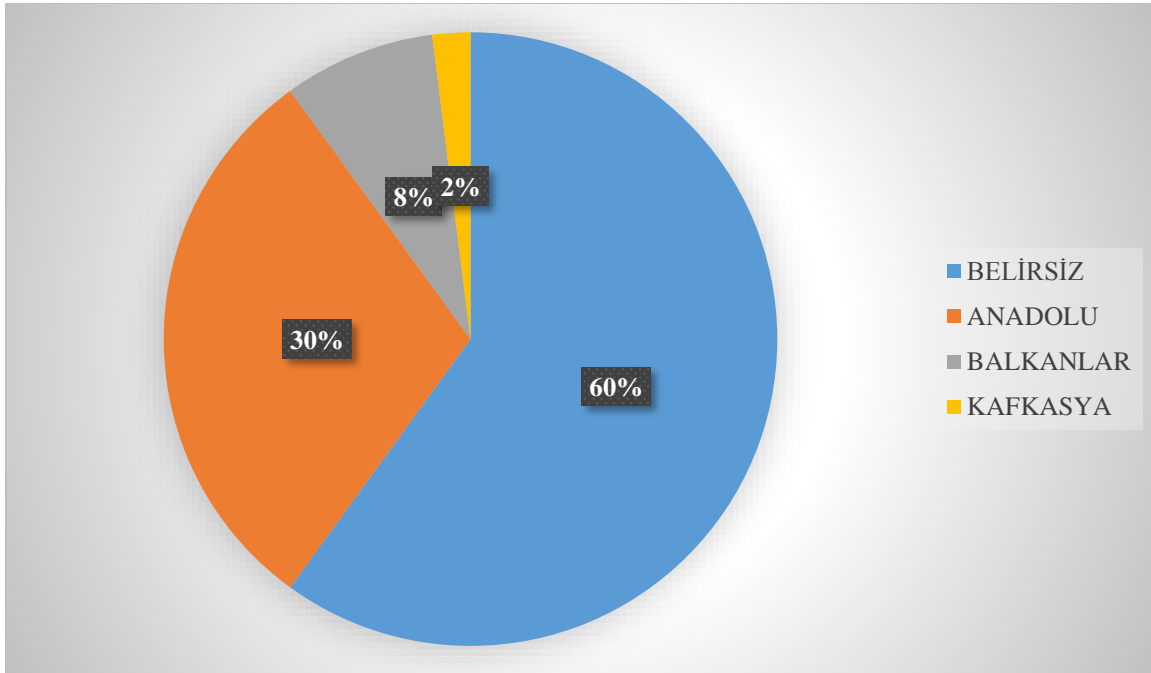
Yeniçeri Ocağı'nın ilk kuruluş zamanlarında Balkanlar'ın çeşitli yerlerinden pençik ve devşirme usulü ile asker alımı yapılmıştı. Bu nedenle ilk dönemlerde ocağın hemen hemen bütünü Balkan kökenliydi. Çünkü gayrimüslimlerin devşirilmesi kriteri bulunuyordu ve en çok gayrimüslim nüfus bu bölgedeydi. Ancak bu kriter zamanla değişmiştir. Çeşitli nedenlerden ötürü bir süre sonra değişmeye başlayan ocağa asker alım usulleri sonucunda Balkanlar'ın yanında Anadolu'nun birçok farklı bölgesinden de ocağa alımlar yapılmaya başlanmıştır. Nitekim zamanla Balkan kökenli yeniçeriler Anadolu kökenli yeniçerilerin arkasında kalmıştır. Bu durum ise ocak içerisindeki hemşehrilik ilişkilerinin önem kazanıp gruplaşma ve çeteleşmelerin önünü açmıştır.⁴⁵³ 1748-1750 yıllarında da İstanbul'daki Yeniçeri Ocağı içerisindeki kozmopolit yapının varlığını görebilmekteyiz. Bunun dışında yine aynı dönemde ocağa çeşitli toplumsal kesimden kişilerin de girmeye başlamış olması, ocağa girmede memleket kriterinin önemini yitirmesinde etkili olmuştur. Çünkü Anadolu'nun çok farklı yerlerinden daha önce İstanbul'a gelmiş kişiler bir süre sonra Yeniçeri Ocağı'na girmişlerdir. Terekeleri incelenen 169 yeniçeriden 102'sinin terekelerinde memleketlerine dair bir bilgi yoktur. Geriye kalan altmış yedi yeniçerinin kökeni ise Anadolu, Balkanlar ve Kafkasya'nın çeşitli yerlerine kadar uzanmaktadır. Toplam elli bir yeniçeri Anadolu kökenliyken, on üç yeniçeri Balkanlar'ın farklı bölgelerindendi. Sadece üç yeniçeri Kafkasya kökenliydi.

⁴⁵³ Detaylı bilgi için bkz: Cengiz Kırlı. (2015). "İstanbul'da Hemşehrilik Tabanlı Tabakalar/Yoğunlaşmalar", *Büyük İstanbul Tarihi*. İstanbul, IV, 72-79.

Şekil 4.1 Yeniçerilerin Kökenleri

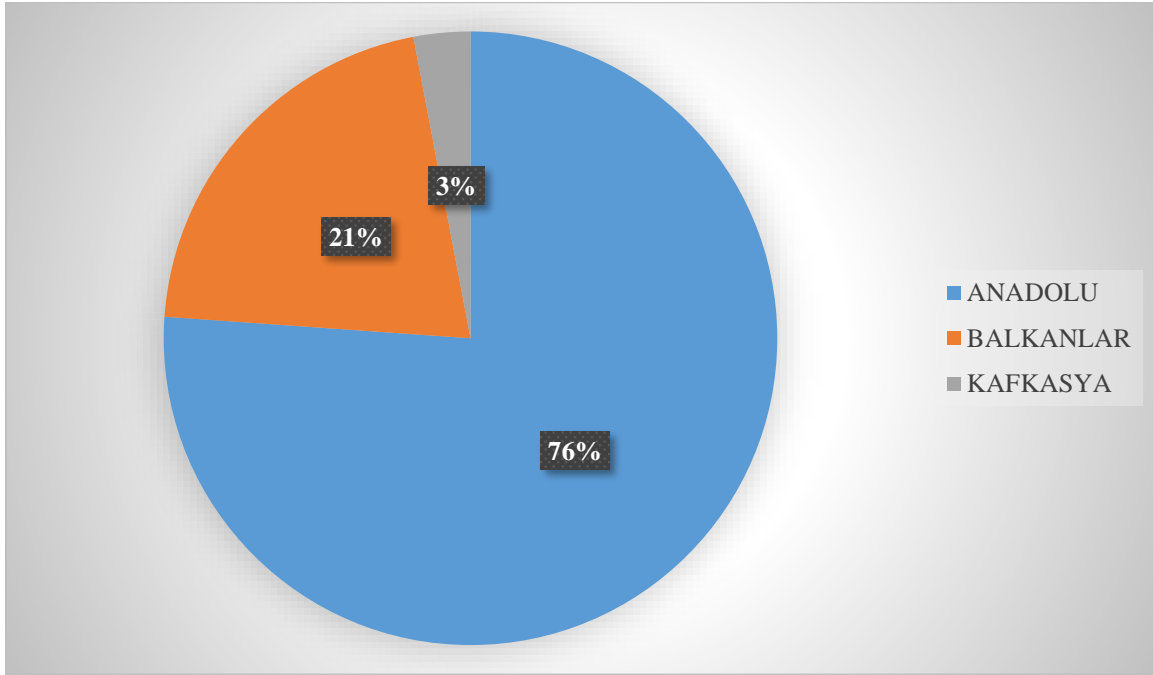
Grafik 4.1 Yeniçeri Memleketlerinin Bölgesel Dağılımı

Şekil 4.1 ve Grafik 4.1'den de anlaşıldığı gibi incelenen yeniçerilerin yarısından fazlasının (102 yeniçeri, %60) kökeni belirsizdi. Geriye kalanlarda ise Anadolu başı çekiyordu.

Neticede 1748-1750 yıllarında İstanbul'da yaşamış ama İstanbullu olmayan altmış yedi yeniçerinin yaklaşık %76'sı Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki kazâ ve köylerindendi. Benzer sonuca XIX. yüzyıldaki yeniçerileri inceleyen Sunar da ulaşmıştır. Nitekim İstanbul'a gelen yeniçeriler arasında başta Kayseri olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerinin çoğunlukta olduğunu bulmuştur.⁴⁵⁴

Grafik 4.2 İstanbul'a Gelen Yeniçerilerin Coğrafi Dağılımı

Tablo 4.1 Yeniçerilerin Geldikleri Şehirler

Anadolu'daki Şehir/Kazâ	Yeniçeri Sayısı	Balkanlar ve Kafkaslar'daki Şehir/Kazâ	Yeniçeri Sayısı
Trabzon	7	Yenice-i Karasu	3
Kastamonu	6	Şumnu kazâsı	2
Arz-ı Rum (Erzurum)	4	Ahıska	2
Medine-i Kayseri	4	Arnavutluk	1

⁴⁵⁴ Sunar, 2009: 189.

Medine-i Malatya	3	Atina	1
Erzingan kazâsı (Erzincan)	3	Yenişehir-i fener (Gümülcine)	1
Ayntâb (Gaziantep)	2	Silistre	1
Karadeniz Ereğlisi	2	Avlonya sancağına tâbi Tepedelen kazâsı	1
Sinop kazâsı	2	Batum	1
Medine-i Burusa (Bursa)	1	Loğça (Vidin)	1
Canik	1	Özi	1
Çan kazâsı ⁴⁵⁵	1	Kasaba-yı Rusçuk	1
Medine-i Eğin (Diyarbakır)	1		
Elbistan	1		
Gerede kazâsı	1		
Geretü'l-nas (?) kazâsı	1		
Medine-i Gönen (Balıkesir)	1		
Medine-i İskilip	1		
Kangırı kazâsı (Çankırı)	1		
Karadeniz canibinde İstiza (?) karyesi	1		

⁴⁵⁵ Muğla'da bir yer.

Karaman Ereğlisi	1		
Karasu kazâsı Huçkır (?) karyesi	1		
Arhavi (Artvin)	1		
Konya	1		
Rize	1		
Sefer-i hisar kazâsı	1		
Van kazâsı	1		
Toplam	51		16

Tablo 4.1’den de görüldüğü gibi elli bir yeniçeri Anadolu’nun yirmi yedi farklı yerinden İstanbul’a gelmişti. Bu yerler içinden iki bölge tam olarak tespit edilemedi.⁴⁵⁶ Trabzon yedi yeniçeri ile başı çekmekteydi. Daha sonra ise altı yeniçeri ile Kastamonu, dörder yeniçeri ile Erzurum ve Kayseri, üçer yeniçeri ile Erzincan ve Malatya, ikişer yeniçeri ile Gaziantep, Sinop ve Karadeniz Ereğlisi gelmekteydi. Geriye kalan on sekiz bölgeden birer yeniçeri İstanbul’a göç etmişti. İstanbul’a gelmiş olan yeniçerilerin büyük kısmı (yirmi iki yeniçeri) Karadeniz bölgesindeki herhangi bir kazâdandı. Bunda bölgenin dağlık yapısı ve kısıtlı iş olanaklarının bulunmasının etkili olması yüksek ihtimâldi. Nitekim günümüzde de İstanbul ve Karadeniz arasında bu duruma benzer bir göç ilişkisi bulunmaktadır. Anadolu’dan sonra İstanbul’da yaşamış yeniçeriler içinde Balkan kökenli olanlar önde geliyordu. Balkanlar en fazla göç veren bölgeydi. İstanbul’a göç etmiş olan toplam on üç yeniçeriden on ikisi Balkan kökenliydi. Geriye kalan bir yeniçeri ise Kuzey Karadeniz’deki Özi kazâsındandı. Tabloda görüldüğü gibi Avrupa kökenli on üç yeniçeriden beşi günümüz Bulgaristan⁴⁵⁷, diğer beşi günümüz Yunanistan⁴⁵⁸, ikisi

⁴⁵⁶ Geretü’l-nas (?) kazâsı, İstiza (?) karyesi.

⁴⁵⁷ Rusçuk, Lofça, Silistre, Şumnu (2).

⁴⁵⁸ Atina, Yenice-i Karasu (3), Yenişehir-i fener.

günümüz Arnavutluk⁴⁵⁹ ve biri günümüz Ukrayna sınırları içinde yer alan Özi bölgesindedir. İstanbul'a göç eden yeniçerilerden sadece üçü Kafkasya kökenliydi. Mustafa Odabaşı ibn-i Abdullah günümüzde Gürcistan'da yer alan Batum,⁴⁶⁰ Mustafa Beşe ibn-i Abdullah ve El-hac Mustafa Ağa ibn-i Ahmed ibn-i Abdullah ise Ahıska kökenliydi.

XVIII. yüzyıl toplumsal hayatında olduğu gibi yeniçeriler arasında da hemşehrilik ilişkileri önemliydi. Bireysel yaşam tehlikeliydi. Bu sebeple yeniçeriler arasında dayanışma önde geliyordu ve birbirlerini “yoldaş” olarak adlandırırlardı. Nitekim terekelerde de yoldaş sıfatı sık sık geçmektedir. Giderek şehrin sosyo-ekonomik hayatına ağırlıklarını koymaya başlayan yeniçeri orta ve bölükleri çoğu kez çıkarları yüzünden birbirleriyle ve başkalarıyla çatışma halinde olmuşlardı. Örneğin 1714 yılının 18 Ağustos günü Unkapanı'nda yeniçeriler ile bostancılar arasındaki güç mücadelesi bir kavgaya sebep olmuş ve bu kavgada birkaç kişi ölmüştü.⁴⁶¹ Yeniçerilerin hemşehrilik ilişkilerinin en büyük örneği ise 1730 Patrona Halil İsyanı'dır. Birinci bölümde gösterildiği gibi Arnavutlar bu isyanda büyük rol oynamıştır. Şehrin belirli yerlerindeki kendi güç parselleşmelerini korumak için yeniçeriler memleketlilerini ya mensup oldukları orta veya bölüğe yazdırıyorlar ya da Yeniçeri Ocağı'na girmelerini sağlıyorlardı. Ben de incelediğim terekelerden benzer bazı hemşehrilik hareketlerini tespit ettim. Örneğin XVIII. yüzyılda 56. Cemaat ortasının büyük kısmının Geredeli olduğu bilinmekteydi.⁴⁶² İncelediğim terekelerden Halil Beşe'nin hem 56. Cemaat ortasına mensup olduğunu hem de Geredeli olduğunu belirledim.⁴⁶³ Bunun dışında Zeki Arıkan çalışmasında Eğinliler'in önemli kısmının İstanbul'da kasaplıkla ilgilendiğini ortaya koymuştur.⁴⁶⁴ İncelediğim terekelerden birisi olan Mustafa Beşe'nin terekesinde Eğin ahâlisinden olduğu kaydedilmişti.⁴⁶⁵ Kendisinin mesleği açıkça terekesinde yazılmamıştı. Fakat yaşadığı yer olarak Kırk Çeşme yakınlarındaki kasap dükkânının üzerinde bulunan bir odanın gösterilmesi Arıkan'ın tespitini teyit eder niteliktedir. 169 tereke içerisinde memleketi Trabzon olan yedi yeniçeri vardı. Ayrıca Kastamonulu altı, Kayserili dört, Erzurumlu dört, Malatyalı üç, Erzincanlı üç, Yenice-i Karasulu üç, Ahıskalı iki, Sinoplu iki, Ayıntâblı iki, Karadeniz Ereğlili iki ve Şumnulu iki yeniçeri bulunuyordu. Aynı memleketten olan bazı yeniçeriler aynı cemaat ve bölük odalarına mensuptu. Trabzonlu olan yedi yeniçeriden ve Kastamonulu altı yeniçeriden hiçbiri aynı odanın askeri değildi. Kayserili dört ve Erzurumlu dört yeniçeri de farklı odaların

⁴⁵⁹ Arnavutluk, Avlonya.

⁴⁶⁰ KAM 117: 56b-57a (1162-1749).

⁴⁶¹ Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa, 2018: 997.

⁴⁶² Kırılı, 2015: 78.

⁴⁶³ KAM 115: 5b (1162/1749).

⁴⁶⁴ Arıkan, 2003: 24.

⁴⁶⁵ KAM 119: 6a (1163/1750).

askeriydi. Yenice-i Karasulu üç yeniçeri, Ahıskalı iki, Sinoplu iki, Ayıntâblı iki, Karadeniz Ereğlili iki ve Şumnulu iki yeniçeri de aynı şekilde farklı odalara mensup yeniçerilerdi. Sadece Malatyalı ve Erzincanlı yeniçeriler aynı odanın askeriydi. Malatyalı üç yeniçeriden ikisi ile Erzincanlı üç yeniçeriden hepsi Yeniçeri Ocağı'nın 71. Cemaat Seksoncular ortası yoldaşlarındandı. Özetle tereke sahipleri arasında hemşehrilik bağlarını tespit ettiğim sadece Malatyalı ve Erzincanlı yeniçeriler bulunmaktaydı. 71. Cemaat Seksoncular ortasına mensup bu beş yeniçerinin dördü 10.000 akçe altında mal varlığına sahipken, sadece Erzinganî (Erzincanlı) Yamak Mehmed Ağa ibn-i Abdullah 43.830 akçe mal varlığına sahipti.⁴⁶⁶ Eğer servet biriktirecek zamanı bulamadan erken yaşta ölmeler ise 71. Cemaat'te görülen bu hemşehrilik ilişkisinde ekonomik durum mühim bir rol oynamış olabilir. Memleketinde geçim derdi yaşayan dört yeniçerinin, İstanbul'daki 71. Cemaat Seksoncular ortasındaki tanıdıkları vasıtasıyla İstanbul'a gelerek ocağa girmiş olması muhtemeldir. XVIII. yüzyılda İstanbul'a olan göçlerin en önemli nedeni olarak ekonomik zorlukların gösterilmesi bu düşüncüyü desteklemektedir.⁴⁶⁷

4.2. Yeniçerilerin Mensup Oldukları Cemaat ve Bölükler

Yeniçeri Ocağı'nda her bölük ve cemaatin ihtiyaç duyduğu askerin temini ocak ağasının kontrolünde gerçekleşirdi. Bölük ve cemaatlere ne kadar asker ihtiyacı varsa bunu ocak ağası belirler ve divâna sunardı. Divânda onaylandıktan sonra yeniçeri nâmzetleri yeniçeri olarak ocağa alınırdı. Fakat daha sonradan bu sistemin suistimal edilmesiyle her kesimden kişi ocağa girmiştir. XVIII. yüzyılda Yeniçeri Ocağı'nda toplam 196 bölük ve cemaat ortası bulunuyordu. Bunlardan 101'i cemaat ortasıydı. Cemaat ortalarının 65. ortasına Sekban Ortaları denirdi ve iki kısımdan oluşurdu. Sekban ortalarının ilk kısmı süvari, ikinci kısmı da otuz dört bölük piyadeden meydana gelirdi. Daha sonra ise altmış bir bölükten oluşan Ağa Bölükleri geliyordu.⁴⁶⁸

169 tereke sahibinden 137'sinin hangi rütbeye sahip olduğu ve hangi bölük ve cemaat ortasında yer aldığı açıkça kaydedilmiştir. Terekelerden yirmi dokuz farklı bölük odasına mensup kırk sekiz yeniçeri ve otuz bir farklı cemaat ortasına mensup elli dokuz yeniçeri tespit ettim. Ayrıca sadece "yeniçeri zümresi" adıyla kayıtlı on dokuz yeniçeri ve farklı rütbe ve mevkide on bir yeniçeri terekelerde geçmektedir. Terekelerdeki 169 yeniçeriden 137'sinin mensup oldukları bölük ve cemaat ortaları yanında rütbe ve mevkileri terekelerinde

⁴⁶⁶ KAM 118: 39a-39b (1163/1750).

⁴⁶⁷ Kırılı, 2015: 72.

⁴⁶⁸ Uzunçarşılı, 1988: 167.

belirtilmiştir. Bunlardan beşinin Hadika-i hassa şehriyarı Bostanîleri yani Bostancı Ocağı⁴⁶⁹ ile bağlantısı bulunmakta olduğu anlaşılmaktadır. Adı geçen cemaat ortaları arasında en fazla 64. Cemaat Zağarcıları ve 71. Cemaat Seksoncuları⁴⁷⁰ ortasına mensup yeniçeri bulunuyordu. Cemaat ortalarının 64. ortası olan zağarcılar yaya ve atlı olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı. Bu ortanın temel görevi padişahın “zağar” adı verilen av köpeklerini beslemektir. Sonraları bu görevleri başka ortalara verildiğinden önemlerini yitirmiştir.⁴⁷¹ 169 tereke içinde 64. Cemaat ortasına mensup on yeniçerinin olduğu tespit edilmiştir. On yeniçerinin de terekesinde eyer takımının yer almaması bu yeniçerilerin 64. Cemaatin yaya kısmına mensup olduklarını düşündürmektedir. Zağarcılardan dördünün tereke kayıt tarihi 20 Zilkaade 1162 (1 Kasım 1749) olması bu dört zağarcının terekelerinin aynı gün tutulduğunu göstermektedir. Memleketi İstanbul dışında başka bir şehir olan beş zağarcı vardır ve aynı memleketli olan zağarcı yoktur. Yani hemşehrilik ilişkisi görülmemektedir. Ancak on zağarcının beşi İstanbul, dördü Anadolu ve biri Balkan (Atina) kökenliydi. Anadolu’dan gelen zağarcılar ağırlıktaydı. Öldükleri mekân olarak han odaları çoğunluktadır. On zağarcıdan altısı han odasında ölmüşken, üçü kışla odasında, biri ise (Laleli) Hasan Paşa Odaları’ndaki bir odada ölmüştür. Ekonomik olarak bakıldığında 50.000 akçe altında terekeye sahip sekiz yeniçeri, 50.000 akçe üzerinde terekeye sahip sadece iki yeniçeri 64. Cemaat Zağarcıları’na mensuptu.

Cemaat ortalarının 71. ortası olan seksoncular ortası da zağarcılar ortası gibi köpek beslemekle sorumluydu. Özellikle padişahın ayı avı için ve savaşlarda kullanılmak üzere özel olarak “samson” adı verilen köpek beslemektelerdi. Zağarcılar gibi sonraları bu görevlerini Bostancı Ocağı’na kaptırmışlardır.⁴⁷² 169 tereke içinde 71. Cemaat seksoncuları ortasına mensup on bir yeniçerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu seksoncular içinde yalnızca Erzinganî Yamak Mehmed Ağa ibn-i Abdullah’ın iki atı ve iki takım eyeri vardır.⁴⁷³ Ayrıca sadece Malatyalı Hüseyin Beşe’nin üç tane koyunu vardır.⁴⁷⁴ Geriye kalan dokuz seksoncunun hiçbir hayvanı yoktur. On bir seksoncudan beşinin terekesi aynı gün kaydedilmiştir. Kayıt tarihi 7 Muharremü’l-haram 1163 (17 Aralık 1749)’dür. 71. Cemaate mensup olan on bir yeniçeri arasında kısmen hemşehrilik ilişkileri görülebilmektedir. Nitekim on bir seksoncudan beşinin memleketi belirsizken, üçü Erzingan (Erzincan), ikisi Malatya, biri Kayseri kökenliydi. Yani 71. Seksoncuları içinde Erzincan ve Malatyalılar arasında bir hemşehrilik ilişkisi kurulmuştu. Aynı zamanda hiç Balkan ve Kafkasya kökenli yeniçerinin olmaması da Anadolu’nun Yeniçeri

⁴⁶⁹ Uzunçarşılı, 2014: 453.

⁴⁷⁰ Diğer adı Samsoncular’dır.

⁴⁷¹ Uzunçarşılı, 1988: 199.

⁴⁷² Uzunçarşılı, 1988: 202.

⁴⁷³ KAM 118: 39a-39b (1163/1750).

⁴⁷⁴ KAM 118: 61a-61b (1163/1749).

Ocağı üzerindeki etkinliğini göstermektedir.⁴⁷⁵ Seksoncuların mekân olarak kışla odasında ölenlerinin sayısı daha fazlaydı. On bir seksoncudan beşi kışla odasında, dördü han odasında, biri Özi Kal'ası'nda ölmüştü. Sadece Mütevelli Es-seyyid İshak Ağa ibn-i Es-seyyid Ali'nin mekân olarak nerede öldüğü kaydedilmemiştir.⁴⁷⁶ Son olarak ekonomik açıdan bakıldığında ölen seksoncular arasında 10.000 akçe altında terekesi olan yeniçerilerin çoğunlukta olduğu göze çarpmaktadır. On bir seksoncudan dördü 1.000 akçe, üçü 10.000 akçe altında terekeye sahipti. Geriye kalan dört yeniçeriden üçü 10.000-49.999 akçe aralığında terekeye sahipken sadece bir yeniçeri 50.000 üzerinde akçeye sahipti. Anlaşılan zenginlik bu seksoncular için pek ulaşılabilir değildi. Hem 64. Zağarcılar hem de 71. Seksoncular ortalarının padişah için köpek yetiştirmek dışındaki ortak noktaları olarak, ekonomik açıdan zenginliğe ulaşamamış olmaları ile Anadolu kökenli askerlerin cemaat ortalarında daha fazla yer alması gösterilebilir.

Cemaat ortaları dışında bölükler arasında en fazla 5. Bölük ve 56. Bölük odalarına mensup yeniçeri bulunmaktaydı. 169 tereke içinde 5. Bölük yoldaşı olarak altı yeniçeri, 56. Bölük yoldaşı olarak da beş yeniçeri terekesi tespit edilmiştir. 5. Bölüğe mensup altı yeniçerinin de tereke kayıt tarihleri aynı değildir. Yine dördünün memleketi belirsiz, biri Kastamonulu, biri ise Geretü'l-nas (?) kazâsındandı. Bu altı yeniçeriden üçünün öldükleri mekân açıkça belirtilmemiştir. İki Unkapanı'nda⁴⁷⁷, biri ise handa ölmüştü. Unkapanı'nda çoğunlukta olmaları bölük mensuplarının yoğunlaştığı bölgeyi göstermektedir. 5. Bölük mensubu altı yeniçeriden beşi 50.000 akçe altında terekeye sahipken, sadece birinin 100.000 akçe üzerinde terekesi tespit edilmiştir. 56. Bölük mensubu olan yeniçeri sayısı beştir. Tereke kayıt tarihi aynı olan yoktur. 56. Bölük için de hemşehrilik ilişkisini söyleyememekteyiz. Beş yeniçeriden ikisinin memleketi belirsiz, biri Geredeli, biri Kastamonulu ve biri Karaman Ereğlisi'nden gelmeydi. Öldükleri mekân olarak üçünün yeri belirsizken, biri bekâr odasında, biri ise handa ölmüştü. 56. Bölük mensubu beş yeniçeriden dördü 50.000 akçe altında terekeye sahipken, sadece birinin 100.000 akçe üzerinde terekesi tespit edilmiştir.

Sonuç olarak cemaat ortalarında olduğu gibi bu bölük mensupları arasında da zengin kesimde yer almak istisnaî bir durumdu. Her iki askerî grup içinde de İstanbul dışında Anadolu'dan gelenler çoğunlukta idi. Ayrıca tüm tereke sahipleri arasında aynı bölük ve cemaat ortasına mensup on ve üzerinde yeniçeriye sahip sadece 64. Zağarcılar ve 71. Seksoncular ortalarının bulunması şaşırtıcı değildir. Çünkü bu iki cemaat ortası görevleri gereği padişahın olduğu şehirde bulunmak zorundalardı. I. Mahmud'un da çoğunlukla İstanbul dışına çıkmamış

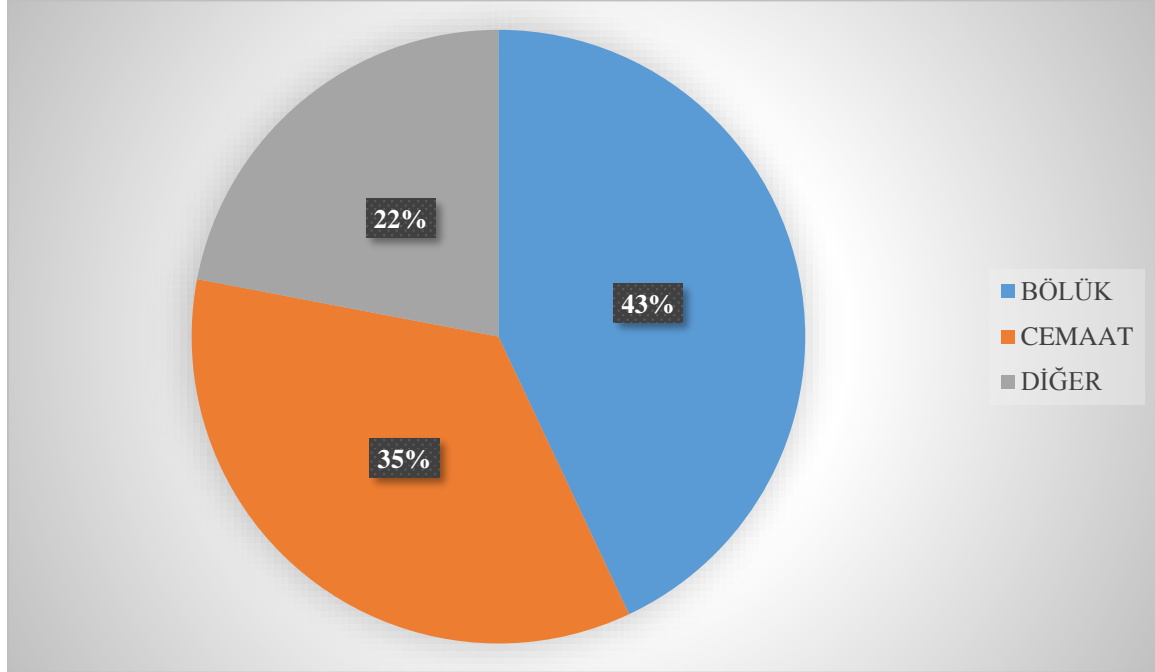
⁴⁷⁵ KAM 118: 61a-61b (1163/1749).

⁴⁷⁶ KAM 122: 82a-82b (1163/1750).

⁴⁷⁷ Biri çörekçi dükkânında ölmüştü.

olması bu cemaat ortalarına mensup yeniçeri terekelerinin İstanbul'da hazırlanmasını sağlamıştır.

Grafik 4.3 Yeniçerilerin Ocak İçindeki Dağılımları

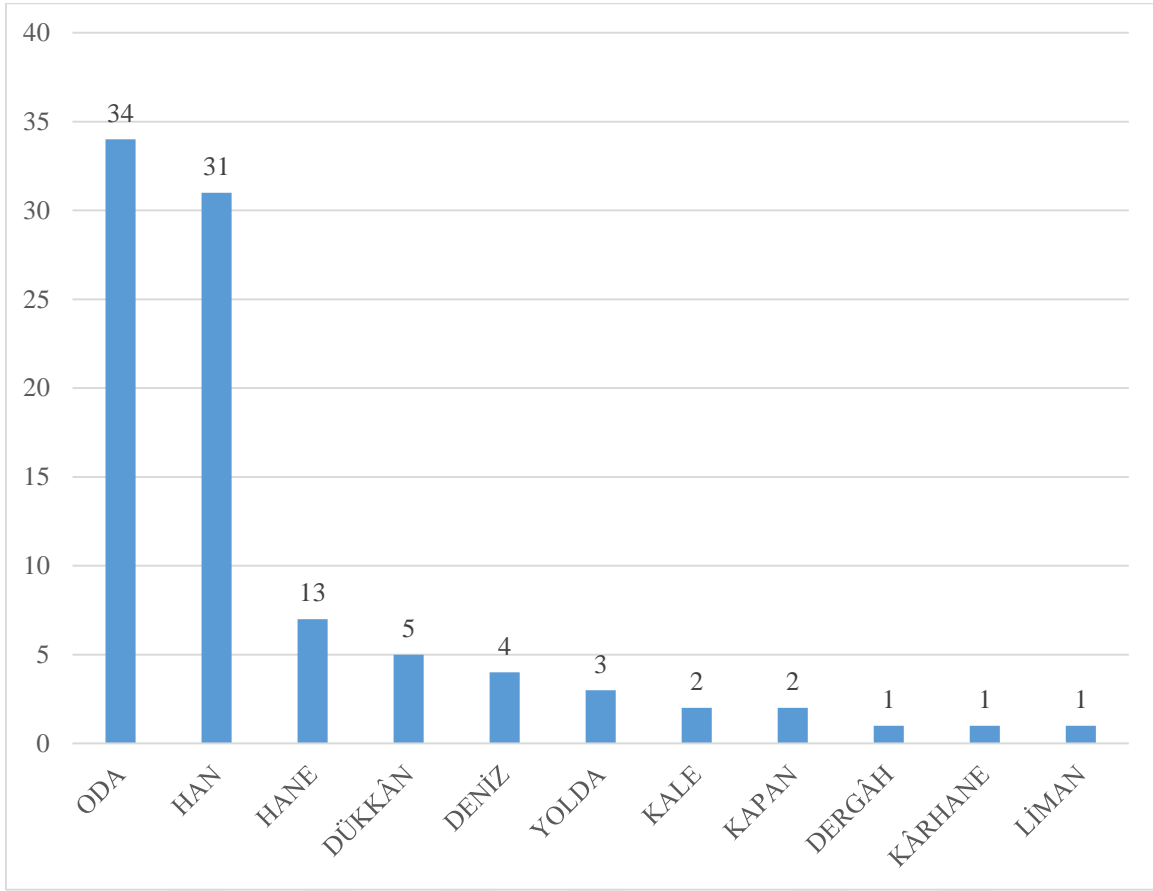

4.3. Tereke Sahiplerinin Yaşadıkları ve Öldükleri Yerler

Terekeler üzerinden yeniçerilerin nerelerde yaşadıklarını kısmen tespit etmek mümkündür. Çünkü terekelerde çoğunlukla öldükleri yer belirtilirdi. Yani öldüklerinde buldukları yeri asıl yaşadıkları yer olarak kabul edebiliriz. Terekelerin “..... mahallesinde/karyesinde/hanında/odasında/hanesinde sakin iken vefat iden” şeklinde belirtilen giriş kısmında yeniçerinin İstanbul’un hangi mahallesinde öldüğünü ve dolaylı olarak İstanbul’un neresinde yaşadığının kısmen tespitini yapabilmekteyiz. Çoğu zaman öldükleri yer mekânsal (oda, han, ev) olarak da öğrenilebilmektedir.

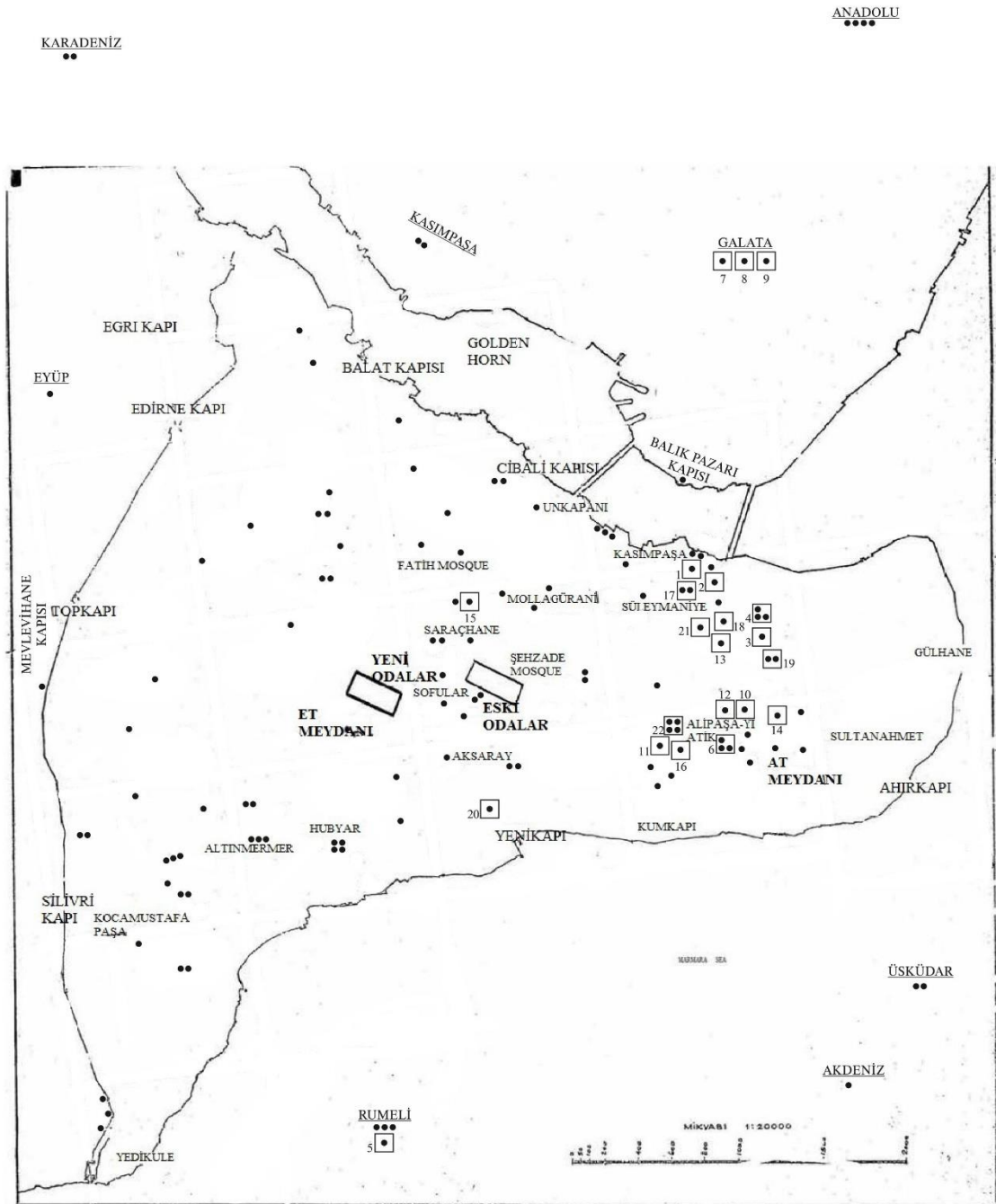
4.3.1. Yeniçerilerin Öldükleri Yerler

İncelenen 169 tereke sahibinden on biri İstanbul dışında ölmüştü. Geriye kalan 158 yeniçeri ise öldüklerinde İstanbul’un farklı bölgelerinde bulunuyordu. Ağırlıklı olarak sur içinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim İstanbul’da ölmüş olan 158 yeniçeriden 148’inin sur içinde, onunun ise sur dışında öldüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca 169 yeniçeriden doksan birinin mekânsal olarak öldükleri yeri öğrenebilmekteyiz. En fazla han ve kışla odalarında ölen yeniçeri bulunmaktadır.

Şekil 4.2 Yeniçerilerin Mekânsal Olarak Ölüm Yerleri⁴⁷⁸

⁴⁷⁸ Odada ölen otuz dört yeniçeriden otuzu kışla, dördü han dışındaki diğer odalarda ölmüştü.

Harita 4.1 XVIII. Yüzyıl Ortasında Yeniçerilerin Dağılımı⁴⁷⁹

1. Babazoğlu Hanı	9. Galata'da Zincirli Han	17. Sulu Han
2. Bal Kapanı Hanı	10. Gürcü Han	18. Şişeciler Hanı
3. Baltacı Hanı	11. Kayseriyeli Hanı	19. Tahta Han
4. El-hac Mahmut Hanı	12. Kiblelizade Hanı	20. Taş Han
5. El-hac Yusuf Kâmil Hanı	13. Kürkçü Hanı	21. Ürgübi İbrahim Ağa Hanı
6. Esir Hanı	14. Laleli Hasan Paşa Hanı	22. Yolgeçen Hanı
7. Galata'da Azapkapısı Kurbunda Bir Han	15. Manisalı Mehmet Paşa Hanı	
8. Galata'da Kale Kapısı Kurbunda Bir Han	16. Sepetçi Hanı	
- Yeniçeriler

⁴⁷⁹ Haritada yeri tespit edilemeyen yedi yeniçeri ile yeniçeri kışlalarında ölmüş olan otuz yeniçeri işaretlenmemiştir. Haritanın düzenlenmesinde Ekrem Hakkı Ayverdi'nin *19. Asırda İstanbul Haritası* ve

4.3.1.1. Sur İçindeki Yeniçeriler

Sur içinde ölen 148 yeniçeriden otuzu Eski ve Yeni Odalar denilen kışlalarında yaşamış ve ölmüştü. Geriye kalan 118 yeniçerinin ise aktif ticaret bölgelerinde yaşamayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bir yeniçerinin öldüğü yer tam olarak belirtilmemiştir. Yine İki yeniçerinin tereke kayıtlarının yırtılmış olması sebebiyle ölüm yerlerini tespit edemiyoruz. Ayrıca dört yeniçerinin terekesinde nerede öldüğüyle alakalı bir bilgi yer almamaktadır. Sonuçta 111 yeniçerinin ocak kışlası dışında İstanbul'un hangi bölgesinde yaşadığını ve öldüğünü öğrenebilmekteyiz. Bu 111 yeniçeriden seksen dördünün öldüğü mahalle açıkça yazılmışken, yirmi yedisinin ise hangi han içinde öldüğü kayda geçirilmiştir.

Sur içinde yaşamış ve ölmüş yeniçerilerin büyük kısmı Yeniçeri Ocağı'nın dışında bir yerde hayatını geçirmişti. Bu ise yeniçerilerin siviller ile girdikleri etkileşimi açıkça göstermektedir. Çünkü yeniçerilerin yaşamayı seçtikleri bölgeler sivil yerleşimlerin içindeydi. 148 yeniçeriden otuzu cemaat ve bölük odalarında yaşamışken, geriye kalan 111 yeniçeri İstanbul'un önemli hanlarında ve diğer bazı ev, dükkân gibi mekânlarda hayatlarını sürdürmeye çalışmıştı. Sur içindeki en fazla yoğunluk Divanyolu'nun Firuz Ağa Mahallesi'nden Simkeşhane'ye kadar olan aralığında ve özellikle Âtik Ali Paşa, Dizdariye ve Saraç İshak Mahalleleri'nde, Kapalıçarşı'nın etrafındaki hanların yoğun olarak bulunduğu bölgede ve özellikle Mahmud Paşa Mahallesi'nde, Eminönü ile Kapalıçarşı arasında yer alan Tahte'l-kal'a bölgesinde ve Unkapanı ile Fatih Camii arasındaki bölgelerde görülmektedir. Eski Odalar, Saraçhane ve Yeni Odalar üçgeninde de yeniçerilerin yoğunluğu göze çarpmaktadır. Haritadan anlaşıldığı gibi yeniçeriler şehrin sur içindeki hemen hemen her noktasına yayılmış bir şekilde hayatlarını sürdürmüşlerdi. Özellikle Canbaziye, Koca Mustafa Paşa, Hubyar ve Davud Paşa Mahalleleri'nde, kara ticaretinin uğrak noktası olan Karagümrük çevresinde, az da olsa Yedikule etrafında ve Balat Kapısı yakınında yoğunlaşmalar göze çarpmaktadır. Yeniçeriler daha çok şehrin merkezinde ve Haliç yakınlarında yoğunlaşmışken, şehrin Samatya, Yenikapı ve Kumkapı sahilleri tarafına pek fazla rağbet etmedikleri anlaşılmaktadır. Genel olarak bakıldığında yeniçerilerin kışla dışındaki yaşam alanı Unkapanı, Eminönü, Kapalıçarşı ve Eski odalar arasındaki bölge olmuştur. Bu tercihlerinde şehrin iş hayatına adapte olma ve siyasî meselelere uzak durmama niyetleri etkili olmuş gibi görünmektedir. Nitekim yeniçerilerin daha az yoğunlaştığı bölgelerde çoğunlukla yerleşim imkânları kısıtlı, bostanlar fazla ve iş potansiyeli düşüktü.

Ayvansarayî Hüseyin Efendi'nin *Hadikatü'l-cevâmi'*: İstanbul Câmileri ve Diğer Dîni –Sivil Mi' mari Yapılar adlı çalışmalarından yararlanılmıştır.

Yeniçerilerin daha çok ticaret alanlarına yakın mahallelerde ikâmet etmeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bir yüzyıl öncesinde yeniçeriler İstanbul'da dağınık olarak ikâmet etmiş, özellikle düşük mal varlıklı yeniçeriler yeni ve eski kışlaların etrafındaki mahallelerde (Sofular, Dülgerzade, Molla Gürani, Et Meydanı, Softa Sinan, Âtik Ali Paşa, Yenibahçe) yoğunlaşmışken, yüksek mal varlıklı yeniçeriler ise daha çok paşa saraylarının olduğu yerlerde toplanmıştı.⁴⁸⁰ Ancak yüksek mal varlıklı yeniçerilerin bu tercihleri XVIII. yüzyıl ortasında kısmen değişmiş görünmektedir. Terekesi incelenen 169 yeniçeriden 100.000 akçe üzerinde net mal varlığına sahip olan on beşinin yerleşim tercihlerine bakıldığında sur içinin üç bölgesinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Bu on beş yeniçeriden üçü yine XVII. yüzyılda olduğu gibi Âtik Ali Paşa Mahallesi'nde yaşamışken, dördü Eski Odalar çevresinde yaşamıştı. Üçüncü yoğunlaştıkları bölge ise Canbaziye-Koca Mustafa Paşa mahallelerinin olduğu alandı. 100.000 akçe üzerinde net mal varlığına sahip yeniçerilerden biri Eminönü'nde, ikisi ise İstanbul'un dışındaydı. Yüksek varlıklı sadece bir yeniçeri Yeni Odalar'da yaşamaya devam etmişti. Yılmaz Diko XVII. yüzyılda yeniçerilerin yerleşmek için Yenibahçe civarını daha çok tercih ettiklerini ortaya koymuştur. Buna sebep olarak ise kışlaların yangın ve depremlerle harap olduğu dönemlerde yeniçerilerin Yenibahçe'deki çadırlarda kalmalarını göstermektedir.⁴⁸¹ Bu durumun bir yüzyıl sonra değiştiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1748-1750 yıllarında sadece iki yeniçeri Yenibahçe civarındaki mahallelere yerleşmeyi tercih etmişti. Anlaşılan yeniçerilerin yerleşim tercihleri şehir merkezine doğru daha hızlı kaymıştı. Sonuç olarak İstanbul sur içindeki 148 yeniçerinin (yeri tespit edilemeyen yedi yeniçeri dâhil) %80'i ocak kışlası dışında şehrin çeşitli yerlerinde hayatlarını geçirmişlerdi.

Mekânsal olarak bakıldığında bir odada ölen otuz dört yeniçeriden otuzu kışla odasında, ikisi bekâr odasında, ikisi ise diğer özel odalarda ölmüştü. Toplam 169 yeniçeriden %18'inin bu yüzyılda hâlâ ocak içerisinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Kışla içinde ölen yeniçerilerden altısının cedid (yeni) odalarda ve birinin âtik (eski) odalarda öldüğü açıkça yazılmışken, yirmi üç yeniçerinin terekesinde hangi kışlada öldüğü yazılmamıştır. Bu dönemde yeniçerilerin Şehzadebaşı'ndaki kışlasına âtik, Aksaray'daki kışlasına cedid odalar denilmekteydi. Cedid odalarda olduğu belirtilenler şöyledir: 2. Bölük odası, 11. Bölük odası, 30. Bölük odası, 42. Cemaat odası, 51. Cemaat odası, (Yırtık) cedid odasıdır. Âtik odalarda olduğu belirtilen sadece 43. Bölük odası vardır.

⁴⁸⁰ Yılmaz Diko, 2011: 131.

⁴⁸¹ Yılmaz Diko, 2011: 130.

Tablo 4.2 Yeniçerilerin Öldükleri Odalar

Odanın İsmi	Ölen Yeniçeri Sayısı
..... (Yırtık) cedid odalarda	1
2. Bölük	1
9. Bölük	1
10. Bölük	1
11. Bölük	1
15. Bölük	1
27. Bölük	1
30. Bölük	1
40. Bölük	2
43. Bölük	1
59. Bölük	1
10. Sekbanlar	1
42. Cemaat	1
51. Cemaat	1
55. Cemaat	1
58. Cemaat	1
64. Cemaat Zağarcılar	3
71. Cemaat Seksoncular	5
77. Cemaat	1
79. Cemaat	2
99. Cemaat	1
100. Cemaat	1
Ara Toplam	30
Mesih Paşa yakınlarında Bekâr Odası	1
Tahte'l-kal'a yakınlarında Bekâr Odası	1
Ara Toplam	32
Sarraçhane yakınlarında Vezir Odası	1
Kasap dükkânı üstünde kendi odası	1
Toplam	34

Kışla odasında ölmüş yeniçeriler içinden sadece 27. Bölük odasında ölen Hüseyin Beşe'nin misafir olarak kalırken öldüğü kaydedilmiştir.⁴⁸² En fazla 40. Bölük, 64. Cemaat, 71. Cemaat ve 79. Cemaat odalarında ölüm gerçekleşmiştir. Bekâr (bikâr) odalarında ölen iki yeniçeri bulunmaktaydı. Memleketi belirsiz olan Sarraç Mustafa Beşe ibn-i Mehmed, Mesih Paşa yakınlarındaki bekâr odalarında boğularak (gariken) ölmüştü. Hangi bölük veya cemaate mensup olduğu yazılmamıştır. Terekesinin toplamı 10.000-49.999 akçe aralığında yer alan Sarraç Mustafa Beşe'nin zevcesi olmadığı halde bir küçük oğlu vardı.⁴⁸³ Tahte'l-kal'a yakınlarındaki bekâr odalarında ölen ikinci yeniçeri 56. Bölük yoldaşlarından olan Kebapçı El-hac Mustafa ibn-i Mustafa'dır. Kastamonu kökenli olan El-hac Mustafa bekârdı ve terekesinin toplamı 10.000-49.999 akçe aralığında yer alıyordu.⁴⁸⁴ Kışla ve bekâr odaları dışında kaydedilen üçüncü tür odaları özel oda olarak tanımlayabiliriz. Çünkü terekelerde bu odalar bekâr odaları olarak adlandırılmayıp farklı kişilerden kiralanmış gibi durmaktadır. İki yeniçeri özel odasında ölmüştü. Çıkrıkçı İsmail Beşe evliydi ve iki çocuğu vardı. Bir ailesi olmasına rağmen Sarraçhane yakınlarındaki Vezir Odaları'nda kalırken ölmüştü. Bütün terekesinin giderleri için harcanmasından dolayı mirasçılarına hiç miras kalmamıştır.⁴⁸⁵ İkinci yeniçeri ise Eğinli olan Mustafa Beşe'dir. Terekesinde sadece yeniçeri adıyla kayıtlıydı. Mustafa Beşe bekârdı ve terekesinin toplamı 10.000 akçe altındaydı. Öldüğü yer ise Kırk Çeşme yakınlarındaki kasap dükkânının üzerinde bulunan odasıydı. Kasap dükkânında işçi olarak çalışmış olması ihtimâl dâhilindedir.⁴⁸⁶ Kışla, bekâr ve özel odalardan sonra yeniçeriler en çok hanlarda ölmüştü.⁴⁸⁷ Bu hanların çoğunun Kapalıçarşı etrafında olması yeniçerilerin ticarete ne kadar odaklandıklarının bir diğer göstergesi olarak okunabilir. Toplam otuz bir yeniçeriden yirmi yedisi İstanbul sur içinde, üçü Galata'da, biri ise Saluri kazâsındaki bir handa ölmüştü. Sur içinde en fazla Yolgeçen Hanı⁴⁸⁸, Esir Hanı, El-hac Mahmud Hanı, Sulu Han ve Tahta Han'da ölümlerin gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. Sur dışında ise Galata'daki hanlar öne çıkmaktaydı. Buradaki hanlardan adı belirtilen sadece Zincirli Han'dır. İstanbul dışındaki tek han ise Vilayet-i Rumili'ndeki Saluri kazâsında bulunun El-hac Yusuf Kâmil Hanı'dır.

⁴⁸² KAM 115: 67a (1162/1749).

⁴⁸³ KAM 116: 60b-61a (1162/1749).

⁴⁸⁴ KAM 118: 26b (1163/1750).

⁴⁸⁵ KAM 124: 25a (1163/1750).

⁴⁸⁶ KAM 119: 6a (1163/1750).

⁴⁸⁷ Yüzyıl sonlarında da aynı benzer durum göze çarpmaktadır. Yaşar, 2019: 542.

⁴⁸⁸ XVIII. yüzyıl ortalarında iki tane Yolgeçen Hanı bulunmaktaydı. Terekelerde geçen Yolgeçen Hanı'nın bu iki handan hangisi olduğu konusunda bir bilgi yer almadığı için hepsi Kapalıçarşı'nın güney tarafında yer alan Yolgeçen Hanı olarak kabul edildi.

Tablo 4.3 Yeniçerilerin Öldükleri Hanlar

Sur İçindeki Hanlar (Bulunduğu Yer)	Ölen Yeniçeri Sayısı	Sur Dışındaki Hanlar	Ölen Yeniçeri Sayısı
Yolgeçen Hanı (Sultan Bayezid M.)	4	Galata'da kal'a kapısı yakınında bir han	1
Esir Hanı (Âtik Ali Paşa M.)	3	Galata'da Azap Kapısı yakınında bir han	1
El-hac Mahmud Hanı (Tahte'l-kal'a)	3	Galata'da Zincirli Han	1
Sulu Han (Tahte'l-kal'a)	2	El-hac Yusuf Kâmil Hanı ⁴⁸⁹	1
Tahta Hanı (Mahmud Paşa M.)	2	Toplam	4 Yeniçeri
Taş Han (Aksaray M.)	1		
Kayseriyeli Hanı (Eminönü)	1		
Kürkçü Hanı (Tahte'l-kal'a)	1		
Kiblelizade Hanı (Sultan Bayezid)	1		
Gürcü Hanı (Tahte'l-kal'a)	1		
Şişeciler Hanı (Mahmud Paşa M.)	1		
(Laleli) Hasan Paşa Hanı (Cezeri Kasımpaşa M.)	1		
Sebetçi Hanı (Sultan Bayezid M.)	1		
Baltacı Hanı (Manisalı Mehmed Paşa M.)	1		
Mehmed Paşa Hanı (Manisalı Mehmed Paşa M.)	1		
Bal Kapanı Hanı (Rüstem Paşa M.)	1		

⁴⁸⁹ Bu hanın Vilayet-i Rumili'nde Saluri kazâsında yer aldığı terekede kaydedilmiştir. KAM 118: 26b (1163/1750).

Papazoğlu Hanı (Rüstem Paşa M.)	1		
Ürgübi İbrahim Ağa Hanı (Atpazarı)	1		
Toplam	27 Yeniçeri		

Ekonomik açıdan bakıldığında handa kalan yeniçerilerin terekeleri arasında 10.000 akçe altında olanlar çoğunlukta idi. Otuz bir yeniçeriden yirmisi 10.000 akçe altında, dokuzu 10.000-49.999 akçe arasında, ikisi ise 50.000 akçe üzerinde terekeye sahipti. Aynı zamanda on dört yeniçerinin bu hanlarda hangi amaçla bulunduğu terekelerinden tespit edilebilmektedir. Bu yeniçerilerden dokuzu misafir olarak handa kalıyordu. Beş yeniçeri ise ticaret yapmak için handa bulunuyordu. El-hac Mahmud Hanı'nda kalan üç yeniçeri de misafir olarak kayıtlıydı. Yine Tahta Han'da iki, Yolgeçen Hanı'nda, Bal Kapanı Hanı'nda, Sulu Han'da ve El-hac Yusuf Kâmil Hanı'nda birer yeniçeri sadece misafir olarak kalmıştı. Ticaret için ise ikisi Yolgeçen Hanı'nda, biri Şişeciler Hanı'nda, biri Esir Hanı'nda ve biri Babazoğlu Hanı'nda kalmıştı. Misafir olarak kalan dokuz yeniçeriden yedisi 10.000 akçe altında terekeye sahipken, sadece ikisi 10.000-49.999 akçe aralığında terekeye sahipti. Ticaret için handa kalan beş yeniçeriden ise ikisi 10.000 akçe altında terekeye sahipken, üçü 10.000-49.999 akçe aralığında terekeye sahipti.

Ticaret için geldiği belirtilen beş yeniçeriden ikisinin yanında ne tür ticarî mal barındırdığı yazmamaktadır. Bunun nedeni olarak getirdiği ürünleri ölmeden önce satmış, hibe etmiş veya çaldırılmış olması gösterilebilir. Bu iki yeniçeriden sadece Molla Hasan ibn-i Abdullah ibn-i Abdurrahman'ın başkasından 2.880 akçe alacağı olması ürünlerini ölmeden önce sattığı düşüncesini güçlendirmektedir. Çünkü terekesi toplamı 10.000 akçe altında olan Molla Hasan'ın bütün gelirinin %21'i gibi önemli bir kısmını 2.880 akçelik alacağı oluşturmaktadır. Kendisi Yenişehir-i Fenar'dan İstanbul'a gelmiş ve Babazoğlu Hanı'nda kalmıştı.⁴⁹⁰ İkinci yeniçeri Kayseri'den gelip Yolgeçen Hanı'nda kalmış olan Eskici Ali Beşe ibn-i Abdullah'dır. Terekesinin toplamı ise 10.000-49.999 akçe aralığında yer almaktadır.⁴⁹¹ Bu beş yeniçeriden sadece üçünün ne tür bir ticaret için İstanbul'a geldiğini terekelerinden tahmin edebilmekteyiz. Esir hanında kalan Mustafa Odabaşı ibn-i Abdullah'ın terekesi 10.000-49.999 akçe aralığında yer almaktaydı. Kendisi Batum'dan gelmişti. Terekesinden anlaşıldığına göre öldüğünde yanında satmak için yaşlı bir cariye (molada cariye) bulunuyordu. Cariyenin

⁴⁹⁰ KAM 121: 16a (1163/1750).

⁴⁹¹ KAM 120: 69b (1163/1750).

fiyatı 38.640 akçe olarak kaydedilmişti. Bu ise 53.877 akçelik bütün gelirinin %72'sine karşılık gelmekteydi.⁴⁹² Diğer bir yeniçeri olan Trabzonî El-hac Ali ibn-i Abdullah, Şişeciler Hanı'nda kalırken ölmüştü. İstanbul'a ticaret için Trabzon'dan gelmişti. Terekesinin toplamı 10.000 akçe altında yer alıyordu. Yanında ticarî mal olarak 700 akçelik nuhâs (bakır) debbe⁴⁹³ bulunuyordu. Bu mutfak eşyası ise 8.265 akçelik bütün gelirinin %8'ine karşılık gelmekteydi.⁴⁹⁴ Ne tür ticaret yaptığı tahmin edilebilen son yeniçeri ise memleketi Kayseri olan Es-seyyid Yakub Beşe'dir. Yakub Beşe Kayseri'den geldiğinde Yolgeçen Hanı'nda kalmayı tercih etmişti. Terekesinin toplamı 10.000-49.999 akçe aralığında yer almaktaydı. Terekesinden anlaşıldığına göre ticaretini yapmak için 3.450 akçelik cedid sahtiyan yanında bulunuyordu. Tabaklanmış ve cilalanmış deri olan sahtiyan Yakub Beşe'nin 19.928 akçelik bütün gelirinin %17'sine karşılık gelmekteydi. Tanesi 23 akçeden olmak üzere yanında 150 adet cedid sahtiyan bulunuyordu.⁴⁹⁵

Özetle beş yeniçeri de memleketlerinden kalkıp İstanbul'a ticaret için gelmişti. Bu beş yeniçeri, XVIII. yüzyıldaki yeniçerilerin ticarî tercihlerine örnek teşkil etmektedir. Sadece ikisi Kayseri'den gelmişti. Eskici Ali Beşe ibn-i Abdullah'ın ne ticareti yaptığı belirsizken, Es-seyyid Yakub Beşe'nin ise tahmin edilebilmektedir. Ayrıca bu iki Kayseri kökenli yeniçerinin de Yolgeçen Hanı'nda kalmış olması İstanbul-Kayseri arasındaki göç ve hemşehrilik ilişkilerini göstermesi açısından kayda değerdir.

İstanbul'daki hanların büyük kısmının ticaret bölgelerinin etrafında ve şehrin ana caddesi niteliğinde olan Divanyolu'nda bulunması,⁴⁹⁶ bu hanları ekonomik faaliyetlere katılmayı isteyen ve ocak dışında ikâmet yerleri arayan yeniçeriler için ideal bir barınma mekânı niteliğine sokmuştur. Bu nedenle yeniçerilerin kışlalar dışında en çok han odalarında ve özellikle ticarî hanlarda barınmış olması şaşırtıcı değildir.

Yeniçerilerin bu han odalarını kimlerle paylaştığı, kimlerle komşuluk ilişkileri kurduğu da ilgi çekicidir. Ancak terekelerden bunu tespit etmek mümkün olmasa da mahkeme kayıtları ile az çok bu han odalarındaki komşuluk ilişkileri hakkında fikir sahibi olunabilir. Bilindiği gibi İstanbul'daki hanlarda genellikle ticaret için gelen kişiler, barınma ihtiyacı duyan yolcular ve bir ev sahibi olamayan kişiler barınıyordu. Bu kişiler dışında hanlarda çalışanlar da buralarda yaşayabiliyordu. Geniş çerçeveden bakıldığında ise yeniçerilerin han odalarındaki komşuları olarak Yeniçeri Ocağı'nın diğer mensuplarını,⁴⁹⁷ kalacak yeri olmayan insanları, berberlik, aşçılık gibi mesleklerle uğraşan esnaftan kişileri görebiliriz. Hanlarda meslek sahibi kişilerle

⁴⁹² KAM 117: 56b-57a (1162-1749).

⁴⁹³ "Dibi yuvarlak bakır kab, bir nevî bakraç: yağ, bal debbesi." Sami, 2015: 473.

⁴⁹⁴ KAM 117: 57a (1162/1749).

⁴⁹⁵ KAM 120: 71a-71b (1163/1750).

⁴⁹⁶ Cerasi, 2014: 37.

⁴⁹⁷ Yaşar, 2019: 542.

ilişkiler kurmaları yeniçerilerin şehrin iş hayatına girmelerini hızlandırmış olması muhtemeldir. Ayrıca hanlarda Müslümanlar dışında zimmî olarak adlandırılan gayrimüslimler de kalabiliyordu. 1730-1732 tarihli bir cinayet davasına göre İncirli Han'da kalan Avanis veled-i Markas öldürülmüştü.⁴⁹⁸ Mütessellim gibi devlet memurlarının da bu hanlarda kalabildiği kayıtlarda görülebilmektedir. 1730-1732 tarihli bir kayda göre Tahta Han'da misafir olarak kalan Tarsus mütessellimi Es-seyyid Ahmed Ağa ibn-i Mahmud'un alacak-verecek davası tarafların anlaşmasıyla sonuçlanmıştı.⁴⁹⁹ 1749-1750 tarihli başka bir mahkeme kaydına göre ise Ağa Hanı'nın hancısı Cizyedar Mahmud ibn-i Veli'nin parası çalınmıştı.⁵⁰⁰ Bu kayıtlar da gösteriyor ki hanlar yeniçerilere toplumun her kesimi ile sosyalleşme imkânı sağlıyordu.

Terekelerde hanlardan sonra en çok hane kayıtlıdır. Başkasının hanesindeyken ölen toplam yedi yeniçeri bulunmaktadır. Bu yeniçerilerden dördü misafir olarak kalırken, üçünün ne amaçla kaldığı belirtilmemiştir. Ekonomik olarak bakıldığında ise bu yeniçerilerden dördünün terekeleri toplamı 10.000 akçe altında yer alırken, üçünün 10.000 akçe üzerinde tereke toplamları bulunuyordu. Biri hariç hepsinin bekâr olması da kayda değerdir. 67. Cemaatin mütekaidlerinden olan Halil Odabaşı ibn-i Ali'nin memleketi belli değildi. Öldüğünde Es-seyyid Ali Halife'nin Çukurbostan yakınlarındaki hanesinde kalıyordu. Terekesinin toplamı 10.000-49.999 akçe aralığında yer alan Halil Odabaşı'nın bir zevcesi vardı. Zevcesinin nerede kaldığı açıkça belirtilmese de muhtemelen aynı hanede beraber kalıyorlardı.⁵⁰¹ Herhangi bir hanede ölmüş olan yeniçeriler arasında sadece Halil Odabaşı'nın zevcesi bulunuyordu. Diğerleri bekârdı. 4. Bölük yoldaşlarından olan Mehmed Beşe ibn-i Abdullah'ın terekesinin toplamı 10.000 akçe altındaydı. Öldüğünde Veled-i karabaş Mahallesi'ndeki yeniçeri halifesinden Hüseyin'in evinde misafir olarak kalıyordu. Memleketi Yenice-i Karasu'ydu.⁵⁰² Memleketi belirsiz olan Abdullah Beşe ibn-i Abdurrahman ise sadece yeniçeri olarak kayıtlıydı. Sabıka Benderebaşı Süleyman Efendi'nin korumasındaydı. Öldüğü sırada Süleyman Efendi'nin Baba Hasan Alemi Mahallesi'nde bulunan hanesinde kalıyordu. Terekesinin toplamı 10.000 akçe altındaydı.⁵⁰³ Sadece yeniçeri olarak kayıtlı diğer bir yeniçeri ise Çukâdar Mustafa Beşe'dir. Kendisinin memleketi belirsizdi ve terekesinin toplamı 10.000 akçe altındaydı. Öldüğünde dergâh-ı âlî yeniçerilerinin Sabıka Tulunbacıbaşı Umdetü'l-el-mâcid (?) Ebu Bekir Ağa'nın Molla Fenari Mahallesi'nde bulunan hanesinde misafir olarak

⁴⁹⁸ İKS., Bab Mahkemesi 150: 7a (1143/1730).

⁴⁹⁹ İKS., Bab Mahkemesi 150: 55b (1143/1730).

⁵⁰⁰ İKS., Bab Mahkemesi 197: 57a (1162/1749).

⁵⁰¹ KAM 120: 49a (1163/1750).

⁵⁰² KAM 115: 67b (1162/1749).

⁵⁰³ KAM 116: 50b (1162/1749).

kalıyordu.⁵⁰⁴ Hangi bölük veya cemaate mensup olduğu belirtilmeyen Kutucu Arabî (?) Beşe ibn-i Osman'ın memleketi Karadeniz Ereğlisi'ydi. Onun da terekesinin toplamı 10.000 akçe altındaydı ve Kasımpaşa Kasabası'ndaki Ömer Beşe'nin hanesinde misafir olarak kalırken ölmüştü.⁵⁰⁵ Muhtemelen arkadaşlardı. Kul çavuşu olan Ahmed Çavuş ibn-i Ebu Bekir'in memleketi Erzurum'du. Terekesinin toplamı 10.000-49.999 akçe aralığında yer alıyordu. Sabıka Tulunbacıbaşısı Mustafa Ağa'nın Şeyh Mehmed Mahallesi'nde bulunan hanesinde misafir olarak kalıyordu.⁵⁰⁶ Son olarak 36. Cemaatin mütekaidlerinden olan Abdülkadir Efendi ibn-i Abdurrahman, Sabıka Yeniçeri Ağası Dünder Hüseyin Ağa'nın korumasındaydı. Memleketi ise belli değildi. Terekesinin toplamı 50.000-99.999 akçe aralığında yer alan Abdülkadir Efendi öldüğünde Hüseyin Ağa'nın, İsmail Ağa Mahallesi'nde bulunun hanesinde kalıyordu.⁵⁰⁷

Görüldüğü üzere yedi yeniçeriden altısı kendisinden rütbe olarak yukarıda olan kişilerin hanesinde kalmaktaydı. Sadece bir yeniçerinin arkadaşı yanında kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durum ise yeniçeri komutanlarının görevlerinden ayrılmış olsalar dahi bazı yeniçerileri kendi himayelerine aldıklarını göstermektedir. Bireysel yaşamının her alanda zor olduğu İstanbul için bu durum yeniçerilere güvenlik ve hayatta kalma şansı sağlamaktaydı. Aynı zamanda bu komutanlar ileride yaşanabilecek bir sorunda kullanabileceği askeri bir güç barındırmaktaydı. Ya da sadece hayırseverlik amacıyla bunu yapmışlardı.

Yeniçerilerin haneden sonra en çok dükkânda öldükleri terekelerde kayıtlıydı. 169 yeniçeriden sadece beşi bir dükkânda ölmüştü. Dükkânda ölenlerin ortak noktası ise bekâr olmalarıydı. Bu yeniçerilerden üçü 10.000 akçe altında, ikisi 10.000-49.999 akçe aralığında tereke toplamlarına sahipti. 33. Sekbanlar odası yoldaşlarından olan Hüseyin Beşe ibn-i Abdullah'ın memleketi belli değildi. Terekesinin toplamı 0-999 akçe aralığındaydı. Öldüğü yer olarak Karagümrük yakınlarındaki bir manav dükkânı kayıtlıydı. Muhtemelen geceleri dükkân içinde yatıp kalkıyordu. Dükkânı kiralamış olduğu terekesinden anlaşılmaktadır. Çünkü dükkân kirası olarak 273 akçe gelirlerinden düşülmüştür.⁵⁰⁸ Terekesinde yeniçeri olarak kayıtlı olan Ali Çelebi ibn-i Mustafa'nın da memleketi belli değildi. Terekesi toplamı 10.000 akçe altında olan Ali Çelebi, Kirmasti Mahallesi'ndeki kendisine ait olan berber dükkânında ölmüştü.⁵⁰⁹ 5. Bölük odası yoldaşlarından olan Çörekçi Tabla-kâri İbrahim Beşe ibn-i Ali'nin memleketi olarak İstanbul görülmektedir. Terekesinin toplamı 10.000-49.999 akçe aralığında yer alan İbrahim

⁵⁰⁴ KAM 117: 20b (1162/1749).

⁵⁰⁵ KAM 117: 21a-21b (1162/1749).

⁵⁰⁶ KAM 120: 84a-84b (1163/1750).

⁵⁰⁷ KAM 120: 85b-86a (1163/1750).

⁵⁰⁸ KAM 117: 21a (1162/1749).

⁵⁰⁹ KAM 117: 56b (1162/1749).

Beşe'nin öldüğü yer olarak Unkapanı yakınındaki çörekçi dükkânı kayıtlıdır. Dükkânın kendisine ait olduğuyla ilgili bir bilgi yoktur.⁵¹⁰ Memleketi belirsiz olan diğer bir yeniçeri Saka İbrahim Beşe ibn-i Abdurrahman ise 52. Bölük mütekaidlerindendi. Terekesinin toplamı 10.000 akçe altında olan İbrahim Beşe, Balat yakınlarındaki duhânî dükkânında ölmüştü. Onun da terekesinde dükkânın kendisine ait olduğuyla alakalı bir bilgi yoktur.⁵¹¹ Son olarak Kastamonulu olan Mustafa Odabaşı ibn-i Mehmed'in terekesinin toplamı 10.000-49.999 akçe aralığında yer alıyordu. Kendisi 8. Bölük yoldaşlarındandı. Balık Pazarı Kapısı dışında bulunan bir kahveci dükkânında ölmüştü. Dükkânın kime ait olduğu terekesinde belirtilmemiştir.⁵¹²

Dükkânlardan sonra denizde ölen yeniçeriler çoğunlukta idi. Denizde ölen dört yeniçeriden üçü boğularak ölmüşken, birinin sefinede (gemi) öldüğü kayıtlıdır. Ekonomik açıdan ise üçünün terekesinin toplamı 10.000 akçe altında, birinin ise 50.000-99.999 akçe aralığında yer alıyordu. İki yeniçerinin zevcesi bulunurken diğer iki yeniçeri bekârdı. Tulunbacı odası yoldaşlarından olan Sepetçi Hasan Beşe ibn-i Hasan'ın memleketi Sinop'tu. Marmara Boğazı'nın Üsküdar yakınlarında boğularak ölmüştü. Kendisi bekârdı ve terekesinin toplamı 10.000 akçe altındaydı.⁵¹³ 46. Cemaatin yoldaşlarından olan Saka Kara Mustafa ibn-i Ali de Marmara Boğazı'nın Üsküdar yakınlarında boğularak ölmüştü. Memleketi Malatya olan Kara Mustafa da bekârdı. Aynı zamanda terekesinin toplamı 10.000 akçenin altındaydı.⁵¹⁴ Sepetçi Hasan Beşe ile Saka Kara Mustafa'nın yaptıkları iş nedeniyle denizle yakın ilişki içinde olmaları boğulmalarında etkili olmuş gibi görünmektedir. Boğularak ölen üçüncü yeniçeri olan Bakkal Ahmed Beşe ibn-i Ali'nin hangi bölük veya cemaate mensup olduğu belirtilmemiştir. Memleketi belirsiz olan Ahmed Beşe'nin bir zevcesi ve üç küçük kızı vardı. Terekesinin toplamı 50.000-99.999 akçe aralığındaydı ve Karadeniz açıklarında boğularak ölmüştü.⁵¹⁵ Terekesinin toplamı 10.000 akçe altında yer alan Sıvacı Mehmed Beşe'nin memleketi İstanbul'du. Hadika-i hassa şehriyarı Bostanîleri'nden olan Mehmed Beşe, Akdeniz'e giderken sefinede (gemi) ölmüştü.⁵¹⁶ Nasıl öldüğü belirtilmemiştir. Kendisinin bir zevcesi bulunmaktaydı. Ayrıca terekesinden iki kayığa sahip olduğunu öğrenmekteyiz. Yani deniz yolculuklarına alışkın olduğu söylenebilir.

Terekelerde denizlerden sonra en çok yolda ölen yeniçeri kayıtlıydı. Bir yerden başka bir yere giderken yol üzerinde ölen üç yeniçeri bulunmaktadır. Üç yeniçerinin tereke toplamları

⁵¹⁰ KAM 121: 5a (1163/1750).

⁵¹¹ KAM 121: 17a (1163/1750).

⁵¹² KAM 124: 29b (1163/1750).

⁵¹³ KAM 116: 51b (1162/1749).

⁵¹⁴ KAM 117: 57a (1162/1749).

⁵¹⁵ KAM 122: 65a-65b (1163/1750).

⁵¹⁶ KAM 119: 56b (1163/1750).

da farklılık arz etmektedir. Bu yeniçerilerden biri Sefer-i hisarlı, diğer ikisinin ise memleketi belli değildir. 16. Bölük yoldaşlarından olan Duhânî Ali Beşe ibn-i Abdullah'ın ise terekesinin toplamı 50.000-99.999 akçe aralığındaydı. Kendisi bekârdı. Öldüğü yer olarak El-hac İsa Mahallesi'nde "tarik-i cadde-i mahrusa" kayıtlıdır.⁵¹⁷ Terekesinin toplamı 100.000 akçe üzerinde olan Arabacı El-hac Beşir Beşe ibn-i Abdullah'ın ise bir zevcesi ve iki çocuğu vardı. Hangi bölük veya cemaate mensup olduğu yazmayan Beşir Beşe'nin öldüğü yer olarak "tarik-i cami-i şerif" kayıtlıdır. Beşir Beşe'nin arabacılık mesleğiyle uğraşmış olması ve terekesinde iki araba takımı ile bir atın bulunması, yolcu veya yük taşımacılığı yaparken öldüğünü düşündürmektedir.⁵¹⁸ Hadika-i hassa şehriyari Bostanîleri'nden ve Sukk-ı çeşme ocağı neferi olan Mehmed Beşe ibn-i Abdullah da bekârdı. Terekesinin toplamı 10.000 akçe altındaydı. Vilayet-i Anadolu'da Sefer-i hisar kazâsına giderken yolda katledilerek ölmüştü. Muhtemelen memleket ziyaretine gitmekteydi.⁵¹⁹

Terekelerde yoldan sonra en çok kaydedilen mekân kalelerdir. Yeniçeriler arasında kale içinde ölen iki yeniçeri bulunmaktadır. Yedikule Kal'ası müstahfizlarından olan Mehmed Beşe ibn-i Hasan'ın memleketi İstanbul'du. Terekesinin toplamı 10.000 akçe altında olan Mehmed Beşe'nin bir zevcesi vardı ve Yedikule Kal'ası içinde ölmüştü.⁵²⁰ Kale içinde ölen ikinci yeniçeri 71. Cemaat seksoncularından Üsküdarlı Mustafa Beşe ibn-i Ali'dir. Terekesinin toplamı 10.000 akçe altında olan Mustafa Beşe bekârdı. Özi Kal'ası içinde ölmüştü. Muhtemelen merkezden sınırlardaki görevlere gönderilen yeniçerilerden birisiydi.⁵²¹

XVIII. yüzyıl İstanbul'unda belirli ürünlerin satışının yapıldığı kapan adı verilen ticaret alanları bulunuyordu. Bunlar arasında en önemlilerinden birisi de Unkapanı'ydı. Tereke sahibi 169 yeniçeriden ikisi Unkapanı ve yakınında ölmüştü. Aynı zamanda bu iki yeniçeri hem bekârdı hem de memleketleri belirsizdi. 49. Bölük yoldaşlarından olan İbrahim Odabaşı ibn-i Abdullah'ın terekesinin toplamı 10.000 akçe altındaydı. Öldüğünde Unkapanı'nda bulunuyordu. Ancak öldüğü mekân hakkında bir bilgi yoktur.⁵²² İsmail Beşe ibn-i El-hac İbrahim ise 5. Bölük yoldaşlarından. O da aynı şekilde Unkapanı'nda ölmüştü ve mekânı belli değildi. Terekesinin toplamı 10.000-49.999 akçe aralığında yer alıyordu.⁵²³ Ayrıca bu yüzyılda 5. Bölük yoldaşlarının yukarıda gösterdiğim gibi Unkapanı ve çevresinde aktif rol oynadıklarına diğer bir örnektir.

⁵¹⁷ KAM 115: 75b (1162/1749).

⁵¹⁸ KAM 118: 37a (1163/1750).

⁵¹⁹ KAM 117: 27a (1162/1749).

⁵²⁰ KAM 117: 39a-39b (1162/1749).

⁵²¹ KAM 119: 37b (1163/1750).

⁵²² KAM 116: 53a (1162/1750).

⁵²³ KAM 120: 52b-53a (1163/1750).

Terekelerde kapandan sonra dergâh, kârhane ve liman gelmektedir. Bu üç mekânda da birer yeniçerinin öldüğü kayıtlıdır. Terekesindeki kayda göre askerî zümreden olan Kalburcu Ahmed Beşe ibn-i Hasan, Mercan çarşısındaki bir yeniçeri dergâhında ölmüştü.⁵²⁴ Fakat dergâh hakkında net bilgi yoktur. Bilindiği üzere yeniçeriler ile Bektaşilik arasında yakın bir bağ vardı. Acaba yeniçeri dergâhından kastedilen bir Bektaşî dergâhı mıydı? Şu an için net bir şey söyleyemiyoruz. Bekâr olan Ahmed Beşe'nin memleketi belirsizdi. Terekesinin toplamı ise 10.000 akçe altında yer alıyordu. Ayasofya'da işlettiği bir dükkânı vardı. Dükkânın kendisine ait olup olmadığıyla ilgili de bir bilgi yoktur. Kârhane, XVIII. yüzyıl İstanbul'unda çeşitli atölyelere verilen isimdi. 169 yeniçeriden sadece Alemdâr İbrahim Beşe'nin bir kârhanesi bulunuyordu. 94. Cemaatin yoldaşlarından olan İbrahim Beşe'nin memleketi Vilayet-i Rumili'nde bulunan Lofça'ydı. Bekârdı ve terekesinin toplamı 10.000 akçe altındaydı. Kendisi Atpazarı'nda bulunan matab kârhanesinde ölmüştü. İstanbul'da ticaretle uğraşan yeniçerilere diğer bir örnek 42. Cemaatin yoldaşlarından olan El-hac İbrahim'dir. Konyalı olan El-hac İbrahim'nin terekesinin toplamı 10.000-49.999 akçe aralığında yer alıyordu. Kendisinin bir zevcesi vardı. Öldüğünde Tahte'l-kal'a yakınlarındaki Su Limanı'nda ticaret için bulunurken ölmüştü. Muhtemelen uzun mesafe ticaretiyle ilgileniyordu.

Sonuç olarak söylenebilir ki XVIII. yüzyıl ortalarında yeniçerilerin büyük bir kısmı kışla dışında farklı bölgelerde yaşıyorlardı ve toplum ile iç içe geçmişlerdi. 169 yeniçeriden sadece otuzu kışla odasında yaşarken ölmüştü. Geriye kalan 139 yeniçeri çok farklı bölgelerde ikâmet etmeyi seçmişti. Bu durum ise D'Ohsson'un XVIII. yüzyıl sonlarındaki görüşünü desteklemektedir.⁵²⁵ Yine aynı zamanda terekelerde ölen yeniçerinin nereye gömüldüğüyle ilgili de bir bilgi yer almamaktadır. Başlangıçta yeniçerilerin özellikle mensubu oldukları bölük veya cemaatin sofası dışında bir yere gömülmeleri nadir gerçekleşirdi. Bazı yüksek rütbeli yeniçeriler ile hemşehrilik bağlarının etkisiyle bir kısım yeniçerinin sofa dışında farklı yerlerde gömüldükleri de olabiliyordu. Nitekim yapılan bir çalışmada İstanbul'un çeşitli mezarlıklarında yeniçerilere ait mezar taşlarına rastlanmıştır.⁵²⁶

4.3.1.2. Sur Dışındaki Yeniçeriler

169 yeniçeri içinde İstanbul sınırları içinde olup ancak surların dışında yaşamış ve ölmüş olan toplam on yeniçeri tespit edilmiştir. Bu on yeniçeriden üçü Galata'da, ikisi Üsküdar

⁵²⁴ KAM 119: 6a (1163/1750).

⁵²⁵ "... o zaman umumî defterlerde takriben yüz yirmi bin kişi muteberdir; bunun yirmi bini İstanbul'da gösterilmiştir; halbuki kışlalarda üç bin kişiden fazla bulunmaz." D'Ohsson'dan aktaran Uzunçarşılı, 1988: 620.

⁵²⁶ İşli-Kökrek, 2017: 34.

yakınlarında, ikisi Kasımpaşa'da, biri Havass-ı refia denilen Eyüp'te, biri Mevlevihane Kapısı dışında ve biri ise Balık Pazarı Kapısı dışında bir kahveci dükkânında ölmüştü.

Galata'da ölen yeniçerilerden ikisi 64. Cemaatin zağarcılarından. Diğeri ise 5. Bölük yoldaşlarından. Üç yeniçeri de Galata'da bir anda ölmüştü. Ekonomik açıdan ikisi 10.000-49.999 akçe, biri ise 1.000-9.999 akçe aralığında terekeye sahipti. Hemşehrilik açısından da bir ilişkileri yoktu. İki İstanbul, biri Trabzon kökenliydi.

Üsküdar yakınlarındaki iki yeniçeri de denizde boğularak (gariken) ölmüştü. Sepetçi Hasan Beşe ibn-i Hasan Tulunbacı Ocağı yoldaşlarından,⁵²⁷ Saka Kara Mustafa ibn-i Ali ise 46. Cematin yoldaşları⁵²⁸ arasındandı. Her ikisinin de yaptıkları işin suyla yakından ilgili olması denizde boğulmalarında, yaptıkları işin neden olmuş olabileceğini düşündürmektedir. Ekonomik olarak ikisinin de tereke toplamı 10.000 akçenin altındaydı. Hasan Beşe Sinop, Kara Mustafa ise Malatya kökenliydi.

Kasımpaşa'da ölen iki yeniçeriden biri olan Kutucu Arabî (?) Beşe ibn-i Osman başkasının evinde misafir olarak kalıyorken ölmüştü. Hangi bölük veya cemaate mensup olduğu yazılmamış olan Kutucu Arabî (?) Beşe'nin memleketi Karadeniz Ereğlisi'ydi.⁵²⁹ Kasımpaşa'da ölen diğer yeniçeri ise İmameci Hüseyin Beşe'ydi. Kendisi 5. Bölük yoldaşlarından ve memleketi belli değildi.⁵³⁰ Ekonomik olarak iki yeniçerinin de tereke toplamı 10.000 akçenin altındaydı.

Havass-ı refia olarak adlandırılan Eyüp'te ölen Es-seyyid Mehmed Usta ibn-i Hüseyin 5. Bölük baş karakullukçusuydu. Kendisinin memleketi belli değildi ve tereke toplamı 10.000 akçe altındaydı.⁵³¹ Sur dışı olarak kabul ettiğim Mevlevihane Kapısı dışında "maktulen" ölmüş olan Kazganî Osman Beşe ibn-i Abdullah 49. Cemaat yoldaşlarından ve memleketi Karadeniz yakınlarındaki İstiza (?) karyesiydi. Osman Beşe'nin de tereke toplamı 10.000 akçe altındaydı.⁵³² Sur dışı olarak kabul ettiğim ikinci yer ise Balık Pazarı Kapısı dışındaki bir kahveci dükkânıydı. Bu dükkânda Mustafa Odabaşı ibn-i Mehmed ölmüştü. Kendisi 8. Bölük yoldaşlarından ve Kastamonu kökenliydi. Ekonomik olarak ise terekesinin toplamı 10.000-49.999 akçe aralığındaydı.⁵³³

Sonuç olarak İstanbul surlarının hemen dışında ölmüş olan on yeniçeriden üçü 5. Bölük, ikisi ise 64. Cemaatin zağarcılarından. Sur içindeki Unkapı bölgesinde olduğu gibi sur

⁵²⁷ KAM 116: 51b (1162/1749).

⁵²⁸ KAM 117: 57a (1162/1749).

⁵²⁹ KAM 117: 21a-21b (1162/1749).

⁵³⁰ KAM 119: 59a (1163/1750).

⁵³¹ KAM 115: 7b (1162/1749).

⁵³² KAM 117: 57a-57b (1162/1749).

⁵³³ KAM 124: 29b (1163/1750).

dışında da 5. Bölük yeniçerilerinin aktif olduğu söylenebilir. Surların hemen dışında ölmüş olan on yeniçeri içinde ekonomik olarak zengin kesimde yer alan hiçbir yeniçeri yoktur. Yedi yeniçerinin de tereke toplamı 10.000 akçe altındayken, üç yeniçerinin tereke toplamı 10.000-49.999 akçe aralığındaydı. Anlaşılan İstanbul'daki zengin yeniçeriler sur içinde yaşamayı tercih etmişti. Şüphesiz sosyal ve ekonomik olanakların sur içinde daha çok olması bunda etkiliydi.

4.3.1.3. İstanbul Dışındaki Yeniçeriler

Tereke sahibi 169 yeniçeriden on biri İstanbul sınırları dışında ölmüştü. Osmanlı sınırlarının çok çeşitli yerlerinde ölmeleri yeniçerilerin XVIII. yüzyıl ortalarındaki coğrafi olarak yayılımını kısmen göstermektedir. On bir yeniçerinin çok farklı amaçlarla İstanbul dışında bulunduğu düşünülebilir.

34. Cemaatin yoldaşlarından olan Kara Mehmed Beşe, Vilayet-i Anadolu'nun Çan kazâsında misafir olarak bulunurken ölmüştü. Muhtemelen memleketi orasıydı ve ziyaret için gitmişti. Terekesi toplamı 10.000-49.999 akçe aralığında yer alıyordu. Hadika-i hassa şehriyarı Bostanîleri'nden ve Sukk-ı çeşme ocağı neferlerinden olan Mehmed Beşe, Vilayet-i Anadolu'daki Sefer-i hisar kazâsına giderken yolda katledilerek (maktulen) ölmüştü. Yine memleket ziyareti gibi durmaktadır. Terekesi toplamı 1.000-9.999 akçe aralığında yer alıyordu. Sadece yeniçeri olarak kayıtlı olan Fazlullah Beşe, Vilayet-i Rumili'ndeki Yenişehir yakınlarında yolda ölmüştü. Memleketi Trabzondu ve terekesi toplamı 1.000-9.999 akçe aralığında yer alıyordu.⁵³⁴ Yeniçeri sıfatıyla kayıtlı diğer bir kişi Elbistanlı İmam İsmail Efendi ibn-i Ahmed'dir. Vilayet-i Rumili'nde Saluri kazâsında El-hac Yusuf Kâmil Hanı'nda ticaret için bulunurken ölmüştü. Terekesi toplamı 1.000-9.999 akçe aralığında yer alıyordu.⁵³⁵ İsmail Efendi'nin ticaret amacıyla İstanbul dışında bulunması yeniçerilerin ekonomik faaliyetlerine iyi bir örnektir. 63. Cemaatin yoldaşlarından olan Mustafa Odabaşı ibn-i Abdullah ise memleketi olan Vilayet-i Rumili'ndeki Medine-i Şumnu'da ölmüştü. Terekesi toplamı 10.000-49.999 akçe aralığında yer alıyordu.⁵³⁶ 71. Cemaatin seksoncularından olan Üsküdarlı Mustafa Beşe ibn-i Abdullah, Vilayet-i Rumili'nde bulunan Özi Kal'asında ölmüştü. Kendisinin memleketinin belirsiz olması görev için Özi'de bulunduğunu düşündürmektedir. Terekesi toplamı 1.000-9.999 akçe aralığında yer alıyordu.⁵³⁷ 5. Bölük odası yoldaşlarından olan Tüfenkçibaşı Es-seyyid El-hac Abdullah Beşe ibn-i İbrahim'in öldüğü yer Mekke-i Mükerrreme olarak kaydedilmişti. Memleketi olarak İstanbul görünmektedir. Terekesi toplamı 100.000 akçe

⁵³⁴ KAM 117: 57b (1162/1749).

⁵³⁵ KAM 118: 26b (1163/1750).

⁵³⁶ KAM 124: 46a (1163-1750).

⁵³⁷ KAM 119: 37b (1163/1750).

üzerindeydi.⁵³⁸ Bu durum ise XVIII. yüzyılda hacca gitmek için iyi düzeyde bir ekonomik güce sahip olunması gerekliliğine güzel bir örnektir. 17. Bölük yoldaşlarından olan Duhânî El-hac Mustafa ibn-i Musa ibn-i Abdullah ise hac dönüşü Gıla (?) adlı yerde ölmüştü. Memleketi olarak Vilayet-i Rumili'ndeki Yenice-i Karasu kazâsı olduğu anlaşılmaktadır. Terekesi toplamı 50.000-99.999 akçe aralığında yer alıyordu.⁵³⁹ Acaba Duhânî El-hac Mustafa hac kervanında mı ölmüştü? Kervanın güvenliğinden sorumlu yeniçerilerden birisi miydi? Çünkü hac kervanlarının yol güvenliği için genellikle bir yeniçeri bölüğü görevlendirilirdi.⁵⁴⁰ Ne yazık ki terekesinden daha fazla detay öğrenemiyoruz. Hadika-i hassa şehriyari Bostanîleri'nden olan Sıvacı Mehmed Beşe, Akdeniz'e giden bir gemide ölmüştü. Kendisinin memleketi belirsizdi ve terekesi toplamı 1.000-9.999 akçe aralığında yer alıyordu.⁵⁴¹ Hangi bölük veya cemaate mensup olduğu yazmayan Bakkal Ahmed Beşe ibn-i Ali ise Karadeniz yakınlarında denizde boğularak (gariken) ölmüştü. Ahmed Beşe'nin memleketi belli değildi ve terekesi toplamı 50.000-99.999 akçe aralığında yer alıyordu.⁵⁴² Son olarak Sabıka Turnacıbaşı olan Ali Ağa ibn-i Mehmed ibn-i Abdullah, Yeniçeri Ağası vekili sıfatıyla Mahruse-i İbrail'de bulunurken ölmüştü. Memleketi belli değildi ve terekesi toplamı 100.000 akçe üzerindeydi.⁵⁴³

Sonuçta İstanbul dışında ölmüş olan on bir yeniçeriden dördü yolda olduğu sırada ölmüştü. Ayrıca ikisi memleketinde, biri görev başında, biri ticaret için bulunduğu handa, biri kalede, biri Mekke'de, biri ise denizde boğularak ölmüştü. Bu on bir yeniçeriden yedisinin terekeleri 50.000 akçe altındayken, dördünün 50.000 akçe üzerindeydi.

⁵³⁸ KAM 119: 34a- 34b (1163/1750).

⁵³⁹ KAM 119: 53a (1163/1750).

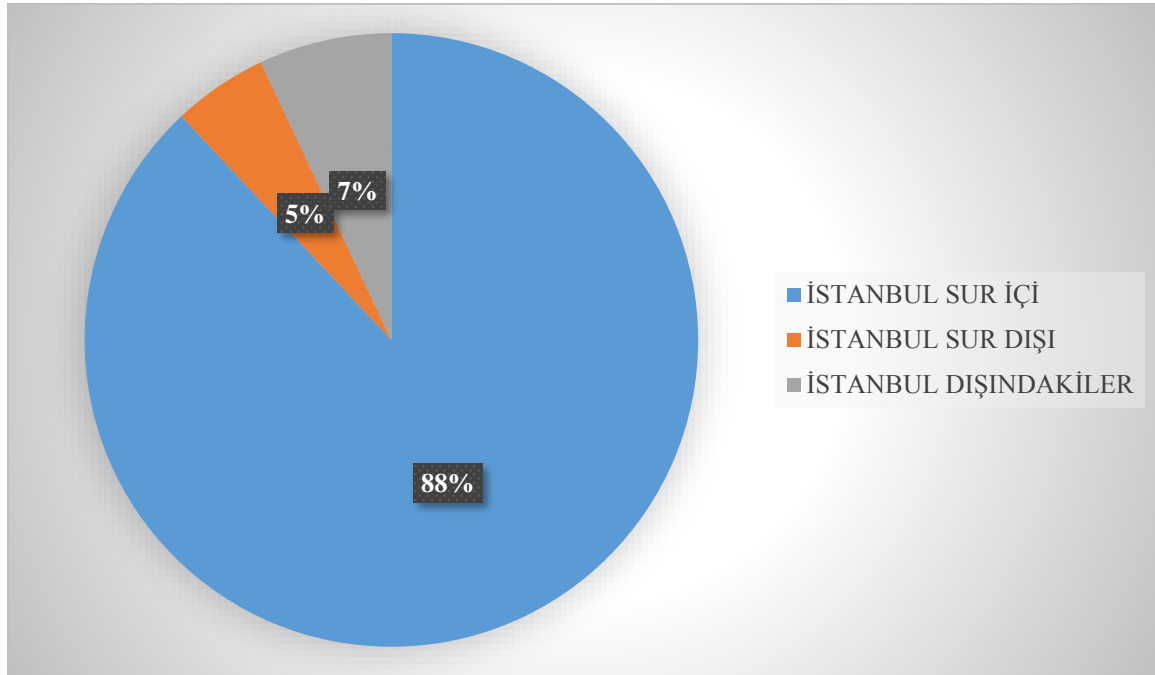
⁵⁴⁰ Faroqhi, 1995: 58.

⁵⁴¹ KAM 119: 56b (1163/1750).

⁵⁴² KAM 122: 65a-65b (1163/1750).

⁵⁴³ KAM 124: 53a-53b (1163/1750).

Grafik 4.4 Ölüm Yerleri

4.4. Tereke Sahiplerinin Ölüm Şekilleri

Ölüm sonrasındaki prosedür gereği askerî zümrede yer alan kişilerin terekelerinin hazırlanması zorunluydu. Bu terekelerde çoğu zaman ölüm şekilleri belirtilmezdi. Ancak nadir de olsa nasıl öldükleri yazılan tereke sahipleri de bulunmaktadır. İncelenen 169 tereke sahibinden dördü boğularak (gariken), üçü katledilerek (maktulen) ve biri ani şekilde (füce'eten) ölmüştü.

Tulunbacı odası yoldaşlarından olan Sepetçi Hasan Beşe ibn-i Hasan, Marmara Boğazı'nın Üsküdar yakınlarında,⁵⁴⁴ 46. Cemaatin yoldaşlarından Saka Kara Mustafa da yine Üsküdar yakınlarında⁵⁴⁵ boğularak öldükleri kayıtlıdır. İşlerinden dolayı boğulmuş olma ihtimâlleri yüksektir. Tereke kayıt tarihlerinin de yakın olması ilginçtir. Sepetçi Hasan Beşe'nin terekesi 30 Eylül 1749 (H. 17 Şevval 1162) tarihinde, Saka Kara Mustafa'nın ise 28 Eylül 1749 (H. 15 Şevval 1749) tarihinde hazırlanmıştır. Hangi bölük veya cemaate mensup olduğu belirsiz olan Bakkal Ahmed Beşe ibn-i Ali ise Karadeniz'de boğularak ölmüştü.⁵⁴⁶ Karadeniz'in neresinde öldüğü hakkında net bir bilgi yoktur. Onun ne için orada bulunduğu hakkında da tahmin yürütecek bir bilginiz yoktur. Karadeniz'in çetin şartlarının bilinmesinden ötürü yolculuk esnasında ölmüş olması ihtimâl dâhilindedir. Çünkü terekesinin kayıt tarihinin 29 Ekim 1750 (H. 28 Zilkaade 1163) olması kış aylarının hemen öncesinde Karadeniz'de

⁵⁴⁴ KAM 116: 51b (1162/1749).

⁵⁴⁵ KAM 117: 57a (1162/1749).

⁵⁴⁶ KAM 122: 65a-65b (1163/1750).

bulduğunu göstermektedir. Ayrıca terekesinin toplamı 96.069 akçe olan Ahmed Beşe'nin terekesinde hiçbir nakit parasının kaydedilmemesi, onun kazayla üzerinde parası varken denize düşerek öldüğünü düşündürmektedir. Ancak eşi ve çocuğunun olması ve Ahmed Beşe öldükten sonra nakit parasına ailesinin gizlice el koymuş olabileceği de muhtemeldir. Boğularak ölen dördüncü yeniçeri cemaat ve bölüğü belirsiz olan Sarraç Mustafa Beşe ibn-i Mehmed'dir. Kendisi bir denizde değil, Mesih Paşa yakınlarındaki bekâr odasında boğularak ölmüştü.⁵⁴⁷ Nasıl boğulduğu hakkında net bir bilgi yoktur. Yediği bir şeyin nefes borusuna takılması sonucu boğulması veya başka birileri tarafından gizlice boğdurulmuş olması düşük de olsa ihtimâl dâhilindedir.

Katledilerek ölen üç yeniçeriden biri olan Mehmed Beşe, Hadika-i hassa şehriyarı Bostanîleri'nden ve Sukk-ı çeşme ocağı neferlerindendi. Kendisi Sefer-i hisar kazâsına giderken yolda katledilmişti. Muhtemelen memleketini ziyarete gidiyordu. Kimler tarafından öldürüldüğü açıkça yazmamaktadır. Ancak yoldaki eşkıyalar, hırsızlar ve gaspçılar gibi birçok suçlu düşünülebilir. Diğer bir katledilen yeniçeri 49. Cemaati yoldaşlarından olan Kazganî Osman Beşe'dir. Kendisi Mevlevihane Kapısı dışında katledilmişti. Terekesinde hiçbir nakit paranın kaydedilmemiş olması para için öldürülmüş olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca farklı bir yeniçeri grubu tarafından öldürülmüş olma ihtimâli de vardır. Çünkü o dönemlerde yeniçeriler arasında çeteleşme ve güç mücadelesinin varlığı bilinmektedir. Yine yaptıkları işlerden dolayı da esnaf mensupları arasındaki bir mücadele sonucu ölmüş olmaları da mümkündür. Katledilerek ölen üçüncü yeniçeri ise Hadika-i hassa şehriyarı Bostanîleri'nden ve Beşiktaş Sarayı neferlerinden olan İmamoğlu Ali Beşe ibn-i Abdullah'dır. Kendisinin katledilerek öldüğü kayıtlıyken tam olarak nerede katledildiği belirtilmemiştir. Terekesinin toplamı 971 akçe olmasına rağmen hiç nakit parasının olmaması hırsızlar tarafından öldürülmüş olabileceğini düşündürmektedir.⁵⁴⁸ Başkaları tarafından katledilen üç yeniçerinin olması önemlidir. Anlaşıldığına göre XVIII. yüzyılda askerlerin dahi toplum içinde güvenli oldukları söylenemez. Halk için güçlü ve korkutucu bir askerî birlik olan yeniçerilerin de saldırılara maruz kalabildiklerini görmekteyiz.

Ölüm şekli belirtilen son yeniçeri 56. Bölük yoldaşlarından olan Ahmed Beşe ibn-i Abdullah'dır. Kendisi Gümrük-i kebir yakınlarında aniden (füce'eten) ölmüştü.⁵⁴⁹ Bir hastalığının olup olmadığı bilinmediği için kalp krizi veya başka bir rahatsızlıktan ölmüş olabileceği muhtemeldir. Yine terekesinde nakit parasının kaydedilmiş olması da üçüncü şahısların bu ani ölümden müdahalelerinin olmadığını düşündürmektedir.

⁵⁴⁷ KAM 116: 60b-61a (1162/1749).

⁵⁴⁸ KAM 119: 13a (1163/1750).

⁵⁴⁹ KAM 117: 21a (1162-1749).

Özetle tereke sahibi 169 yeniçeriden sekizinin nasıl öldüğü açıkça yazılmıştır. Geriye kalan 161 yeniçerinin nasıl öldüğü belirsizdir. Bu 161 yeniçerinin nasıl öldüğüyle ilgili birkaç fikir öne sürülebilir. XVIII. yüzyıl ortalarında İstanbul’da yangın, deprem, veba salgınları ve mevsimsel hareketler yoğun şekilde görülmekteydi. Şehirdeki yangınlar çoğu zaman şehrin büyük kesimlerini tahrip ederek çok fazla insanın ölmesine neden oluyordu. Nitekim yeniçeri kışlaları da bundan nasibini alıyordu. Örneğin 20 Temmuz 1751 yılında Fatih Sultan Mehmet Camii’nin yakınındaki Büyük Karaman Çarşısı içinde bulunan bir ekmekçi fırınında bir yangın çıkmıştı. Yangın iki kol halinde büyüyerek şehre yayılmıştı. Bir kolu yeniçerilerin Cedid Odaları’na kadar ilerlemiş, diğer kolu Et Meydanı kapısına kadar ilerlemişti. Sonuçta on sekiz saat süren yangında ev ve dükkânlar dâhil yeniçeri kışlalarının bir kısmı da yanmıştı. Kışlaları yanan yeniçeriler hem Âtik Odalara hem de sağlam kalan kışlalara gönderilmişlerdi.⁵⁵⁰ İşte benzer nedenlerle yeniçeriler için de yangınlar sonucu ölmüş olma ihtimâli vardır. Bunun dışında İstanbul ve yeniçeri kışlalarını harap eden diğer bir etken depremlerdi. Şehirde şiddetli depremlerin yaşandığını dönemin kaynaklarından teyit edebilmekteyiz. Yeniçerilerin bu depremlerde de ölmüş olabilecekleri göz ardı edilmemelidir. Yine günümüzde olduğu gibi veba gibi çeşitli salgın hastalıklardan da yeniçeriler ölmüş olabilir. Çünkü o dönemlerde etkili bir tedavi yöntemi bulunmamaktaydı. Son olarak yeniçerilerin ölümlerinde etkili olmuş olması muhtemel etken mevsimlerin sert geçmesiydi. Terekelerin kayıt tarihlerinden anlaşıldığına göre mevsimlerin sert geçtiği Sonbahar ve Kış aylarında 106 yeniçeri ölmüşken, nispeten daha uygun mevsim şartlarının yaşandığı İlkbahar ve Yaz aylarında altmış üç yeniçeri ölmüştü. Ay bazında ise en çok ölümler sırasıyla Ekim, Eylül ve Kasım aylarında yaşanmıştı. Benzer sonuca Öztürk de ulaşmıştır. 1595-1668 yıllarına ait incelediği 1.000 terekede en çok ölümün Eylül, Ekim ve Ağustos en az Mayıs aylarında yaşandığını tespit etmiştir.⁵⁵¹

Sonuç olarak tereke sahibi yeniçerilerin ölümlerinde birçok farklı senaryo yazılabilir. Hangi senaryonun gerçeğe daha yakın olduğuna ise dönemin kaynakları üzerinde yapılacak detaylı çalışmalar sayesinde ulaşılabilir.

4.5. Terekelerdeki Tarihler

İncelenen toplam on defterde yeniçerilere ait 169 tereke kaydı bulunmaktadır. İncelenen defterler 1748-1750 yıllarını kapsarken, defterlerdeki terekelerin tarih aralığı 1749-1750 yıllarını kapsamaktadır.

⁵⁵⁰ İzzî Süleymân Efendi, 2019: 855.

⁵⁵¹ Öztürk, 1994: 129.

Tablo 4.4 Defterlerdeki Tarih Aralığı ve Tereke Sayısı

Defter Numarası	Defterdeki Terekelerin Tarih Aralığı (Miladi)	Tespit Edilen Tereke Sayısı
115	5 Ocak 1749 - 13 Kasım 1749	17
116	16 Ağustos 1749 - 29 Ekim 1749	17
117	5 Ocak 1749 - 25 Aralık 1749	39
118	16 Ocak 1749 - 31 Ekim 1750	21
119	15 Aralık 1749 - 11 Ekim 1750	16
120	16 Aralık 1749 - 14 Eylül 1750	21
121	19 Mayıs 1750 - 26 Eylül 1750	9
122	5 Temmuz 1750 - 31 Ekim 1750	11
123	15 Nisan 1750 - 19 Temmuz 1750	9
124	18 Ağustos 1750 - 9 Ekim 1750	9
Toplam	-	169

Tablo 4.4'ten de anlaşıldığı üzere tereke kayıtları belirli bir kronolojik sıraya sahip değildir. İleri bir tarihli terekeden sonra daha geçmiş tarihli bir terekenin deftere geçirildiği görülmüştür. 169 terekenin kronolojik sırasını kendim düzenledim. Bu sıraya göre en erken kayıtlı tarih 5 Ocak 1749 (H. 15 Muharremü'l-haram 1162), en geç kayıtlı tarih ise 31 Ekim 1750 (H. Selh Zilkaadü'l-şerife 1163) tarihidir. İlk yeniçeri terekesiyle son yeniçeri terekesi arasında yaklaşık 665 gün vardır. Yani incelenen on defterdeki yeniçeri terekelerinin kayıt tarihi aralığı yirmi iki aya yakındır. Ayrıca bu tarihler yeniçerinin öldüğü değil, öldükten sonra terekesinin kaydedildiği tarihtir. Çünkü bütün terekelerin giriş kısmında “bundan akdem vefat iden” ibaresi yer almaktadır. Bu ibare ölümün önceden gerçekleştiğini belirtmektedir. Ayrıca ölüm tarihinden ne kadar sonra terekelerin hazırlandığı sorusu şu an için cevapsızdır. Çünkü buna yönelik bir ipucu yoktur. Fakat çok uzun bir süre olmaması beklenir. Tarih konusunda bir fikir edinmemiz için Arabacı Ali Beşe ibn-i Mustafa'nın terekesindeki ürünlere bakabiliriz. Ali Beşe öldüğünde terekesinde 575 akçelik “revgân-ı sade”⁵⁵² adı verilen bir yağ çeşidi kaydedilmişti.⁵⁵³ Yemeklerde kullanılan bu yağın üç aya kadar saklanabildiği düşünüldüğüne göre Arabacı Ali Beşe'nin terekesi öldükten en fazla üç ay içinde hazırlanmış olabilir. Yine

⁵⁵² Reindl-Kiel, 2016: 62.

⁵⁵³ KAM 121: 72a-72b (1163/1750).

Mustafa Odabaşı ibn-i Mehmed'inde terekesinde 705 akçelik revgân-ı sade yanında 105 akçelik bir miktar reçel de bulunmaktaydı.⁵⁵⁴ Özetle terekelerin üç ay içinde hazırlanmış olabileceğini varsayabiliriz. Fakat bütün terekelerin bu süre içinde hazırlandığı hakkında kesin bir yargıya varamıyoruz. Çünkü askerî zümrede yer alan yeniçerilerin öldükten sonra en kısa zamanda terekelerinin hazırlanması şarttı. Burada terekelerden yeniçerilerin yaşının da tespit edilebilir mi sorusu önem kazanmaktadır. Terekelerdeki tarihlerin ölüm değil kayıt tarihleri olması ve yeniçerinin ne zaman doğduğunun yazılmaması, yeniçerilerin yaşını tahmin etmemize imkân vermiyor. Ancak bazı verilerden genel olarak yaş tahmini yapılabilir. Örneğin bazı yeniçerilerin kebir olarak adlandırılan büyük çocukları vardı. Eğer erken yaşta çocuğu olmadıysa bu veriden orta yaşlarda olduğu düşünülebilir. Yine bazı yeniçerilerin emekli olduklarını belirten mütekaid sıfatına sahip olması ve ocak içinde yüksek mevki ve makam sahibi olanlarının da bulunması ileri yaşta olduklarını düşündürtebilir. Yani özetle yeniçerilerin yaşı kesin olarak belirlenememektedir.

Askerî kassamların kayıt işlerini ne kadar hızlı sonuçlandığı muğlak bir konudur. Nitekim bazı durumlarda kassamlar ölen yeniçerilerin terekelerini toplu şekilde hazırlamaktaydı. Örneğin 71. Cemaat seksoncular ortasına mensup olan beş yeniçerinin tereke kayıt tarihi de aynı tarihtir. Bu beş yeniçerinin 17 Aralık 1749 (H. 7 Muharremü'l-haram 1163) tarihinde terekeleri hazırlanmıştı. Yine 64. Cemaat zağarcıları ortasına mensup dört yeniçerinin de terekesi aynı gün yani 1 Kasım 1749 (H. 20 Zilkaade 1162) tarihinde hazırlanmıştı. Aynı günde hazırlanan en çok tereke sayısı ise sekizdir. Bu sekiz tereke de 16 Ekim 1749 (H. 4 Zilkaade 1162) tarihinde deftere geçirilmişti. Ancak hepsi aynı ortaya mensup yeniçeriler değildi. 79. Cemaat yoldaşlarından iki, 100. Cemaat, 33. Sekbanlar, 9. Bölük, 56. Bölük ve sadece yeniçeri sıfatıyla kayıtlı iki yeniçerinin terekeleri aynı gün hazırlanmıştı. Anlaşılan askerî kassamlar biriken terekeleri yoğun bir çalışma sonucunda aynı gün içinde hazırlamıştı. Gerçi bu sekiz yeniçerinin kayda geçirilecek pek fazla eşyaları yoktu. Karşılaştırma açısından sekiz yeniçerinin gelirleri toplam 104 parçadan oluşurken, defterlerdeki en zengin yeniçeri olan Arz-ı Rumî Mehmed Efendi'nin terekesi 3 varaktan oluşuyordu ve gelirleri toplam 268 parçada kaydedilmişti. Arz-ı Rumî Mehmed Efendi'nin uzun terekesi 12 Mayıs 1750 (5 Cemazie'l-ahir 1163) tarihliydi.⁵⁵⁵ 169 tereke içinde bu tarihli başka bir tereke yoktur. Büyük ihtimâlle Mehmed Efendi'nin terekesi askerî kassamın tüm mesai saatini burada kullanmasına neden olmuştu.

⁵⁵⁴ KAM 124: 29b (1163/1750).

⁵⁵⁵ KAM 118: 95a-95b-96a (1163/1750).

BEŞİNCİ BÖLÜM

YENİÇERİLERİN MADDİ DÜNYASI

İnsanlar her zaman yaşantılarında zorunlu ihtiyaçlarını veya sadece kişisel zevklerini karşılamak amacıyla bazı eşyalar sahiplenmişlerdir. Hiç şüphesiz günümüzde olduğu gibi geçmişte de durum aynıydı. XVIII. yüzyıl ortalarında İstanbul'daki sosyo-ekonomik hayat kısmen bir düzen içerisindeydi. I. Mahmud'un gerçekleştirdiği reformlar ile halkın ekonomik durumunun daha ideal seviyeye çıkarılması amaçlanmıştı. Fakat özellikle paranın değer kaybı bu ekonomik amacın sekteye uğramasına sebep olmuştu. Yeniçeriler de ekonomik problemlerin içindeydi. Bu nedenle ocak dışında çeşitli mesleklere yönelerek ihtiyaç duyduklarını karşılamaya çalışmışlardı.

Yeniçerilerin 1748-1750 yıllarında kazandıkları parayı ne tür eşyalara harcadıklarını terekelerinden öğrenebilmekteyiz. 169 tereke sahibi yeniçerinin hepsinde ortak olan bazı eşyalar varken, aynı zamanda kendilerini farklılaştıran ve sadece küçük bir kısmının sahip olabildiği çeşitli eşyalar da olabiliyordu. Özellikle giyim-kuşam, ev veya oda düzenlemesi için gereken eşyalar yanında gıda ihtiyaçlarını karşılamak için mutfak araç-gereçleri 169 yeniçerinin hepsinde vardı. Ancak bunların sayısı, çeşidi, deseni, rengi ve fiyatı değişebilmekteydi. Her yeniçerinin bu sayılan eşyalara sahip olması aralarındaki farkların anlaşılmasına pek yardımcı olmayacaktır. İşte bu sebeple bu bölümde terekelerde yer alan ve onların hayatları ve kişisel zevklerinin daha iyi görülmesini sağlayacak bazı spesifik eşyaları sekiz alt başlıkta incelenecektir. Ancak belirtmek gerekir ki menkul ve gayrimenkullerin terekelerde yazılanları kadar bunlardan terekelere yazılmayanlarının da olabileceği unutulmamalıdır. Çünkü terekelerin hazırlanmasından önce veya hazırlanması sırasında bazı problemler ve suistimaller nedeniyle ölenin sahip olduğu eşyalar kaybolup, gaspa uğrayabilmekteydi. Yani terekelere eksiksiz geçirilmemiş olabilmekteydi. Bu ihtimaller sebebiyle bu bölümde sadece terekelerde yer almış olan menkul ve gayrimenkuller incelenecektir.

5.1. Kitap ve Evrak

XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunda okuma-yazma oranının çok düşük olduğu tahmin edilmektedir. Çoğunlukla ilmiye sınıfına mensup kişiler ve yüksek tabakada yer alanlar dışında toplumun genelinde okuma-yazma seviyesi yüksek değildi. Karpat'ın tahminine göre bu yüzyılda okur-yazar oranı Müslümanlar'da en az %15, Hristiyanlar'da en az %5 gibi düşük bir

seviyeydi.⁵⁵⁶ Ancak bir askeri birlik olarak yeniçeriler arasında da okuma-yazma bilenlerin olması kayda değerdir. Çünkü Yeniçeri Ocağı'nda şair askerler her dönemde olmuştur.⁵⁵⁷ Kitap sahipliği de yeniçeriler arasında tercih ediliyordu. Daha çok dinî ve tarihî kitaplara eğilim göstermiş oldukları terekelerinden anlaşılmaktadır. Nitekim 1718-1730 yıllarında Galata'da ölmüş olan 215 yeniçerinin terekesini inceleyen Akbel de benzer sonuca ulaşmıştır. Akbel 215 yeniçeri terekesinin sadece altısında kitap olduğunu ve bu kitaplar içinde en çok Mushaf-ı Şerif, Enâm-ı Şerif ve çeşitli risalelerin yer aldığını bulmuştur.⁵⁵⁸ Artan da incelediği terekelerde en çok Mushaf-ı Şerif ve Enâm-ı Şerif gibi dinî kitapları tespit etmiştir.⁵⁵⁹ Galata'daki terekeler üzerine yapılan daha yakın tarihli bir tez çalışmasında ise tereke sahiplerinin daha çok Mushaf-ı Şerife sahip oldukları ortaya çıkmıştır.⁵⁶⁰ Tereke kayıtlarında kitaplar genelde gelir bölümünün ilk başında yer alırdı. Artan'a göre bunun sebebi XVIII. yüzyılda kitapların nadir parçalar olarak görülmesinden dolayı gösterilen hürmetten kaynaklanıyordu.⁵⁶¹

İncelenen 169 tereke sahibi yeniçeri içinde yirmi sekizi bir veya birden fazla kitap ve evrak sahibiydi. Kitaplar yanında “evrak-ı perişân” olarak adlandırılan kullanılmış kağıtlar da terekelerde kaydedilmiştir.⁵⁶² Ancak bu evraklarda nelerin yazıldığı bilinmemektedir. Belki yeniçerinin ailesine yazdığı bir mektup, belki düşüncelerini aktardığı bir günlük veya şiir kitabı ya da bir şeyler çizdiği boş sayfalardı. Şu an için net bir şeyler söyleyemesek de yaşadıklarını kağıtlara döken yeniçerilerin eserleri de araştırmalara konu olmuştur.⁵⁶³ Yirmi sekiz yeniçeri toplam 135 adet kitap ve evrak sahibiydi. Bunlar içinde El-hac İbrahim'in yalnızca kağıt sahibi olduğu belirtilmiştir. Geriye kalan 134 adedin 125'i kitap, dokuzu ise evraklardan oluşuyordu.

⁵⁵⁶ Karpat, 2017: 67.

⁵⁵⁷ Üsküdarlı Aşkî, Rumelihisarlı Hızrî, Nihanî, Belîği, Rahikî, Hüsrev, Sıdkı, Ulûmî gibi şair yeniçeriler şuarâ tezkirelerinden tespit edilebilmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Uzunçarşılı, 1988: 345-348.

⁵⁵⁸ Akbel, 2016: 269.

⁵⁵⁹ Artan, 1998: 59.

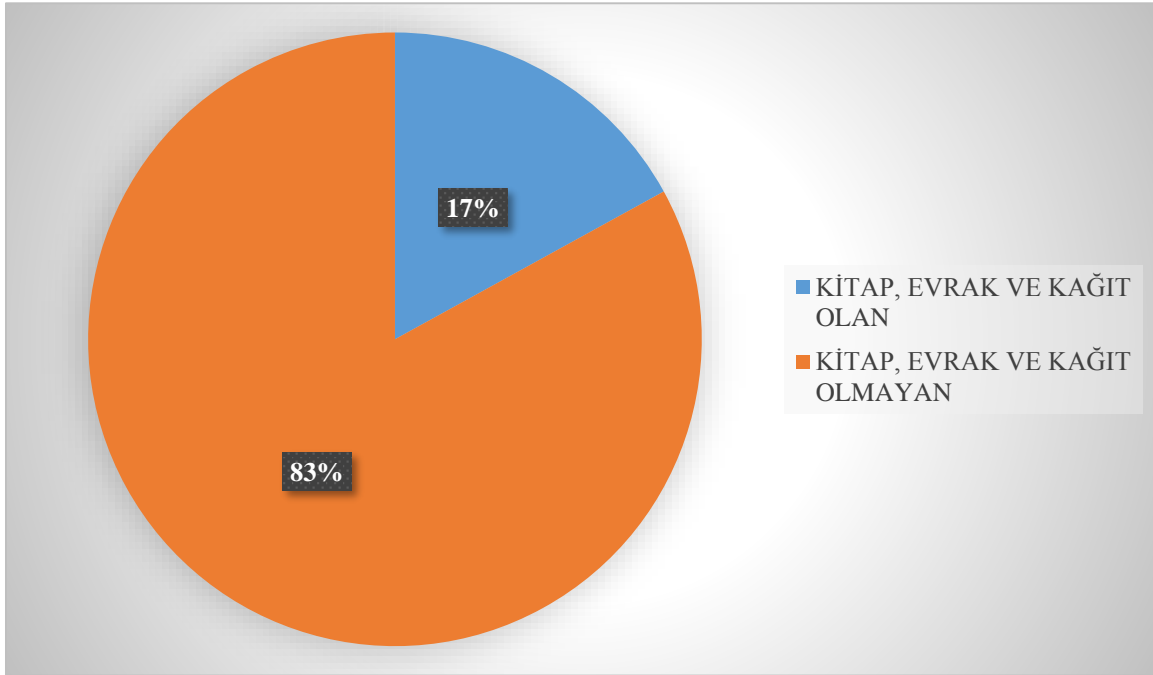
⁵⁶⁰ Öktem, 2017: 73.

⁵⁶¹ Artan, 1998: 59.

⁵⁶² Bu çalışmada her evrak-ı perişân bir adet olarak kabul edilmiştir.

⁵⁶³ Detaylı bilgi için bkz: Kemal Beydilli (hızl.). (2019). *Yeniçeriler ve Bir Yeniçerinin Hatıratı*. (çev. Kemal Beydilli). Pınar Yayınları, İstanbul.

Grafik 5.1 Kitap, Evrak ve Kağıt Sahipleri

Grafik 5.1'den de anlaşıldığı üzere yeniçerilerin %17'si en az bir kitaba sahiptir. Karşılaştırma açısından Öztürk'ün incelediği 1.000 tereke içinde kitap sahibi (kadın-erkek karışık) olanların oranı %24 gibi daha yüksek bir orandı.⁵⁶⁴

Kitap ve evrak sahibi yirmi sekiz yeniçeri içinde ikiden fazla kitap ve evrak sahibi altı yeniçeri bulunmaktaydı. Bu altı yeniçeri arasında en fazla kitap sahibi olan Arz-ı Rumî Mehmed Efendi ibn-i Veliüddin'dir. Toplam kırk sekiz kitabı terekesinde kaydedilmiştir. Ancak aralarında evrak yoktur. Mehmed Efendi aynı zamanda 665.952 akçelik net mal varlığı ile tüm tereke sahipleri arasında en zengindir. Efendi unvanına sahip olması okuma ve yazma bildiğinin göstergesidir. Kitaplarının toplam değeri 36.147 akçeydi.⁵⁶⁵ En çok kitap ve evrak sahibi ikinci yeniçeri ise müderris olarak kaydedilen Halife İbrahim Efendi ibn-i Mehmed ibn-i Abdullah'dır. 11. Bölük mütekaidlerinden olan Halife İbrahim Efendi'nin nerede müderrislik yaptığı açıkça belirtilmemiştir. Kendisinin bir evrak-ı perişânı ile kırk bir kitabı terekesinde yer almaktadır. Kitapları arasında şair Nef'i'ye ait bir divânın da yer alması gösteriyor ki İbrahim Efendi dönemin sanat hayatına aşina bir yeniçeriydi. Sahip olduğu kitap ve evrakın değeri 13.153 akçeydi.⁵⁶⁶ Daha sonra altı kitap ve bir evrak sahibi Mütevellî-i Sabıka İbrahim Ağa gelmektedir. Kendisinin mütevellilikle ilgilenmiş olması birden fazla kitaba sahip olmasında etkili olmuş olabilir. Evrak ve kitapların değeri 1.833 akçeydi. Beşer tane kitap veya evrak

⁵⁶⁴ Öztürk, 1994: 174.

⁵⁶⁵ KAM 118: 95a-95b-96a (1163/1750).

⁵⁶⁶ KAM 120: 14a-14b (1163/1750).

sahibi iki yeniçeri vardır. Tüfenkçibaşı Es-seyyid El-hac Abdullah Beşe ibn-i İbrahim'in Mushaf-ı Şerif, Enâm-ı Şerif, iki ciltlik risale ve ismi okunamayan bir kitap daha olmak üzere beş kitabı vardı. Bunlar 1.510 akçe değerindeydi.⁵⁶⁷ Diğer yeniçeri ise Abdülkadir Efendi ibn-i Abdurrahman'dır. Kendisi bir evrak-ı perişân ile dört ciltlik Naks-ı Kitab-ı (okunamadı) sahibiydi. Efendi unvanına sahip olması okumayı bildiğini düşündürmektedir. Evrak ve kitaplarının toplam değeri 1.100 akçeydi.⁵⁶⁸ İki'den fazla kitap veya evrak sahibi son yeniçeri ise Eş-şeyh Mehmed Efendi'dir. Kendisi bir evrak-ı perişân, bir perişân-ı kitab, bir Mushaf-ı Şerif ve bir kıt'a Kebir Mushaf-ı Şerif sahibiydi. Bunların toplam değeri 8.400 akçeydi.⁵⁶⁹ Geriye kalan yirmi iki yeniçeriden El-hac İbrahim sadece kağıt sahibiyken, on beş yeniçeri bir⁵⁷⁰, altı yeniçeri ise iki kitap veya evrak sahibiydi. Terekelerdeki 125 kitap içinde en çok dinî kitaplar olan Enâm-ı Şerif ve Mushaf-ı Şerif yer almaktadır. Daha sonra ise Risale-i Birgivi ve Kelâm-ı Kadim adlı kitaplar gelmektedir. Diğer kitaplar arasında ise Ecza-ı Mushaf, Divân, Risale ve çeşitli tarihî kitaplar bulunmaktadır.

XVIII. yüzyıl İstanbul'unda kitap fiyatlarının herkesin alabileceği seviyede olmaması nispeten ortalama ve üzerinde bir ekonomik güce sahip olmayı gerektirmekteydi. Terekelerde geçen 125 kitabın toplam değeri 72.813 akçedir. Evrak-ı perişân olarak kaydedilen kullanılmış kağıtların toplam değeri ise 1.810 akçedir. Terekesinde kitap olan yirmi üç yeniçeri bulunmaktaydı. Bu yirmi üç yeniçeriden yedi tanesinin tereke toplamı 10.000 akçe altındaydı. Altı tanesinin 10.000-49.999 akçe, üç tanesinin 50.000-99.999 akçe ve yedi tanesinin tereke toplamı 100.000 akçe üzerinde yer alıyordu. Genel çerçeveden bakıldığında ise tereke toplamı 10.000 akçe altında yer alan yedi yeniçerinin de tek bir kitabı vardı. Tereke toplamı 10.000 akçeyi geçen yeniçerilerin büyük kısmı ise birden fazla kitaba sahipti. Bu durum birden fazla kitap sahibi olmanın daha üst ekonomik seviye gerektirdiğinin bir göstergesidir.

Terekesinde sadece kağıt olan El-hac İbrahim dışında kitap ve evrak sahibi olan toplam yirmi yedi yeniçeri olduğunu yukarıda belirtmiştim. Bu yirmi yedi yeniçerinin sahip olduğu evrak ve kitapların, terekelerdeki gelirleri içindeki oranı nispeten düşüktür. Ortalama gelirlerinin %2,7'sini evrak ve kitaplara harcamışlardı. En yüksek oran müderris-i kirâmdan olan Halife İbrahim Efendi ibn-i Mehmed ibn-i Abdullah'a aittir. İbrahim Efendi'nin terekesindeki 57.017 akçelik gelirleri içinde sahip olduğu bir evrak ve kırk bir kitabın değeri 13.153 akçedir. Yani tüm servetinin %23'ünü kitapları oluşturmaktadır.⁵⁷¹ Şüphesiz bunda

⁵⁶⁷ KAM 119: 34a- 34b (1163/1750).

⁵⁶⁸ KAM 120: 85b-86a (1163/1750).

⁵⁶⁹ KAM 120: 13a-13b (1163/1750).

⁵⁷⁰ Bu on beş yeniçeri içinde yer alan Veli Beşe'nin mesleği kağıtçılıktı. Terekesinde bir adet Mushaf dışında çeşitli türlerde toplam 81.291 akçelik kağıt ve mukavvası bulunuyordu.

⁵⁷¹ KAM 120: 14a-14b (1163/1750).

müderri olmasının etkisi büyüktü. En düşük oran ise Yeniçeri Ağası vekilliği yaptığı sırada İbrail'de ölen Sabıka Turnacıbaşı Ali Ağa'nındır. Terekesindeki gelirlerinin toplamı 237.920 akçe olmasına rağmen sahip olduğu evrak-ı perişânın değer ise 240 akçedir. Yani tüm servetinin yalnızca %0,1'i kağıtlardan oluşuyordu.⁵⁷² Bu kullanılmış kağıtlarda ise ocakla ilgili bilgilerin yer alması muhtemeldir. Ancak görüldüğü gibi Ali Ağa'nın kitabı yoktur. Bu nedenle terekesinde kitap olan ve en düşük gelir-kitap oranına sahip yeniçeri Es-seyyid El-hac Osman Odabaşı ibn-i Es-seyyid Ali ibn-i Abdullah'dır. Kendisinin 360 akçe değerinde iki adet Enâm-ı Şerif'i bulunmaktaydı. Terekesindeki 189.772 akçelik gelirlerinin sadece %0,2'sini kitapları oluşturmaktaydı.⁵⁷³

Kitap ve evrak sahibi yirmi yedi yeniçeriden on ikisi yoldaş, onu mütekaid, biri kul çavuşu ve biri ağa vekili olarak kayıtlıydı. Üç tanesinin askerî kimliği belirtilmemişti. Terekesinde beş ve üzerinde kitaba sahip olan beş yeniçeriden dördünün mütekaid olması, yeniçerilerin birden fazla kitap sahibi olmak için ileri yaşları beklediğini düşündürmektedir. Bu konuda kesin bir yargıya varmak için daha detaylı çalışmalar gerekmektedir.

5.2. Silahlar

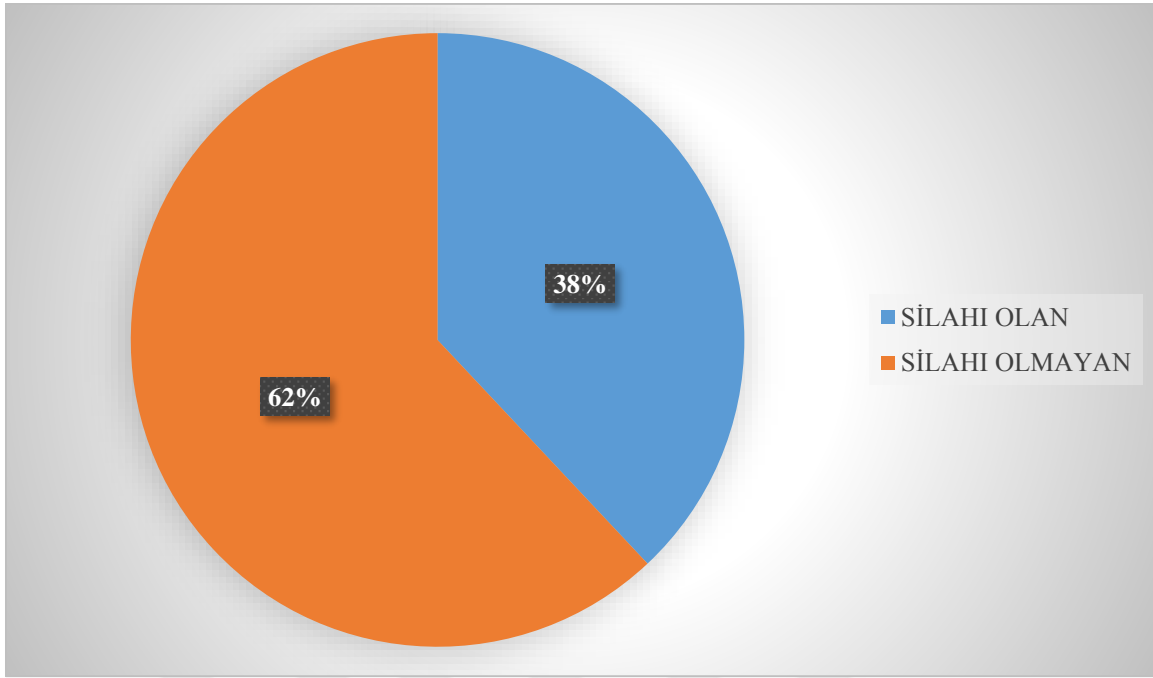
Yeniçeri Ocağı'nın askeri bir birim olmasından dolayı yeniçerilerin terekelerinde silah bulunması şaşırtıcı olmayacaktır. Osmanlı'da ordunun silah ihtiyacı Cebeci Ocağı tarafından karşılanırdı. Seferlerde yeniçeri ve diğer askerlere dağıtılması için silahlar cebeciler tarafından savaş alanına taşınırdı. Ancak çoğu zaman yeniçeriler kendilerine ait silahlar ile savaşa katılabiliyordu. Çünkü kendi silahları cebecilerin silahlarından genellikle daha kaliteli ve kullanışlı olmaktaydı.⁵⁷⁴ Hayatlarında ne kadar silaha sahip olduklarını terekelerinden öğrenebilmekteyiz. Ölen 169 tereke sahibi yeniçeriden altmış dördünün bir veya birden fazla silahı bulunmaktaydı. Bu yeniçerilerin toplam 178 adet silahı terekelerine yansımıştır.

⁵⁷² KAM 124: 53a-53b (1163/1750).

⁵⁷³ KAM 118: 70a-70b (1163/1750).

⁵⁷⁴ Uzunçarşılı, 1988: 366.

Grafik 5.2 Silah Sahipleri

Grafik 5.2’den de anlaşıldığı üzere yeniçerilerin %38’inin bir veya birden fazla silahı bulunuyordu. Bu %38’lik kesimin sahip olduğu silah sayısı ise 178’dir. Silahları çoğunlukla kılıç, bıçak, balta, pala, hançer, gaddare⁵⁷⁵, debbûs⁵⁷⁶, tabanca ve tüfenkten⁵⁷⁷ meydana gelmektedir. Ayrıca barut, barutluk, fişeklik, tüfenk çakmağı, tüfenk kılıfı, barut koymak için vezne ve bel ile omuza takılabilen palaskalar da birçok tereke de görülebilmektedir. Terekelerde palaska ve vezne genellikle aynı başlık altında kaydedildiği için veznenin palaskaya takılı şekilde kullanıldığını söyleyebiliriz. Tereke sahipleri arasında sadece Es-seyyid El-hac Osman Odabaşı ibn-i Es-seyyid Ali ibn-i Es-seyyid Abdullah barut sahibiydi. Terekesinde “bir miktar” şekilde kaydedilen barutun değeri 189 akçe olarak görülmektedir. Muhtemelen Osman Odabaşı sahip olduğu iki adet tüfek için bu baruta sahipti.⁵⁷⁸

On ve üzerinde silaha sahip sadece üç yeniçeri bulunmaktaydı. Esirci El-hac İsmail ibn-i Abdullah’ın terekesinde on adet silah ve zırh kaydedilmişti. Sahip oldukları ise tüfenk, Şiştane tüfenk, bıçak, beyaz bıçak, sim kılıç, kara kılıç, kılıç timuru, kemik sim zincir ve iki adet cebedir.⁵⁷⁹ Uzunçarşılı, cebe olarak adlandırılan zırh kullanımının yeniçeriler arasında yaygın olmadığını düşünmekteydi.⁵⁸⁰ 169 tereke sahibi içinde yalnızca Esirci El-hac İsmail’in zırha

⁵⁷⁵ İki tarafı keskin ağır kılıç. Sami, 2015: 748.

⁵⁷⁶ Topuz. Sami, 2015: 473.

⁵⁷⁷ Yeniçerilerin tüfek kullanımı XVI. yüzyıldan itibaren başladığı kabul edilmektedir. Uzunçarşılı, 1988: 377; Terekelerde tüfek çeşidi olarak filinta ve şiştane tüfekler geçmektedir. Yine meksûr (kırılmış) ve köhne (eski) sıfatları da bazı tüfeklerin fiziksel özelliğini belirtmektedir.

⁵⁷⁸ KAM 118: 70a-70b (1163/1750).

⁵⁷⁹ Zırh. Sami, 2015: 370.

⁵⁸⁰ Uzunçarşılı, 1988: 376.

sahip olması bu düşünceyi desteklemektedir. Silahları içinde en pahalısı 5.400 akçe değerinde olan sim kılıcıdır. En ucuzu ise 183 akçelik beyaz bıçağıdır. Bu silah ve zırhın toplam değeri ise 14.571 akçedir. Tereke toplamı 100.000 akçe üzerinde olan Esirci El-hac İsmail'in terekesindeki 219.717 akçelik gelirlerinin %6,6'sı silahları ve zırhından oluşmaktaydı.⁵⁸¹ Ondan fazla silaha sahip ikinci yeniçeri ise Yeniçeri Ağası vekilliği yaptığı sırada ölen Sabıka Turnacıbaşı Ali Ağa ibn-i Mehmed ibn-i Abdullah'dır. Ali Ağa'nın toplam on beş adet silahı terekesinde kaydedilmişti. Sahip oldukları arasında üç tüfenk, helâli gaddare, simli gaddare, yeşil kabzalı sim kılıç, bir simli kılıç, beş normal kılıç ve ikisi simli biri normal debbûs bulunmaktaydı. Yine 350 ve 120 akçe değerinde iki adet dürbünü de terekesine kaydedilmişti. Dürbünün Batı menşeli olması ve İstanbul'da nadir olarak bulunduğu düşünüldüğünde Ali Ağa'nın kişisel tercihlerindeki eğilimini göstermesi açısından önemlidir.⁵⁸² Silahları içinde ise en pahalısı 6.800 akçe değerindeki simli gaddaredir. Yine özel yapım olduğu anlaşılan yeşil kabzalı simli kılıcın fiyatı da 6.600 akçe olarak terekeye geçirilmiştir. 660 akçelik tüfenk ise en ucuz silahıdır. Sahip olduğu silahların toplam değeri 40.982 akçedir. Tereke toplamı 100.000 akçe üzerinde yer alan Ali Ağa'nın terekesindeki 237.920 akçelik gelirlerinin %17,2'sini sahip olduğu silahlar meydana getirmekteydi.⁵⁸³ Ondan fazla silaha sahip son yeniçeri ise bütün terekelerin en zengini olan Arz-ı Rumî Mehmed Efendi ibn-i Veliüddin'dir. Mehmed Efendi aynı zamanda sahip olduğu yirmi bir adet silahla 169 yeniçeri içinde en fazla silaha sahip olan yeniçeridir. Silahları arasında çeşitli türlerde yedi gaddare, altı kılıç, beş tüfenk, iki debbûs ve bir sim kabzalı sagır altun bıçak bulunuyordu. Mehmed Efendi'nin sahip olduğu en pahalı silah 6.030 akçe değerindeki Şişhane tüfenk adıyla kayıtlı bir tüfek çeşididir. En ucuz silah ise 60 akçelik fiyatıyla kara gaddaredir. Mehmed Efendi'nin sahip olduğu yirmi bir adet silahın toplam değeri 39.605 akçedir. Bu ise terekesindeki 937.392 akçelik tüm gelirlerinin %4,2'sine karşılık gelmekteydi.⁵⁸⁴

Özetle görülüyor ki ondan fazla silaha sahip olan üç yeniçeri de ekonomik açıdan zengin kesimde yer alıyordu. Üçünün de tereke toplamları 100.000 akçe üzerindeydi. Kitap konusunda olduğu gibi silahlarda da Arz-ı Rumî Mehmed Efendi en başta gelmekteydi. Bunun dışında terekelerinde kısa mesafe silahları olan kılıç, gaddare, debbûs ve bıçak dışında daha uzak mesafe silahı olan tüfeklerin de yer alması yeniçerilerin silah tercihlerindeki eğilimini

⁵⁸¹ KAM 116: 69b-70a (1162/1750).

⁵⁸² Tülay Artan da XVIII. yüzyıla ait incelediği 200'e yakın tereke içinde yalnızca bir kişinin dürbünü olduğunu tespit etmiştir. Artan, 1998: 57.

⁵⁸³ KAM 124: 53a-53b (1163/1750).

⁵⁸⁴ KAM 118: 95a-95b-96a (1163/1750).

göstermektedir.⁵⁸⁵ Ayrıca değerlerinden anlaşıldığına göre işlemeli ve simden (gümüş) yapılmış silahların fiyatları genel ortalamadan daha yüksek olmaktadır.

Bir bütün olarak bakıldığında ise bir veya birden fazla silaha sahip olan altmış dört yeniçerinin sahip olduğu 178 adet silahın toplam değeri 184.998 akçedir. Yani altmış dört yeniçerinin tereke gelirlerinin ortalama %3,2'sini silahları oluşturmaktaydı. Gelirleri içinde silah oranı en yüksek yeniçeri Hüseyin Beşe ibn-i Abdülbaki'dir. Hüseyin Beşe'nin toplam 720 akçelik iki adet silahı terekesine kaydedilmiştir. Silahları 1.650 akçelik gelirlerinin %44'üne karşılık gelmektedir.⁵⁸⁶ Yani sahip olduğu servetin hemen hemen yarısı iki adet silahtan ibaretti.

Silah sahibi yeniçeriler içinde 10.000 akçe üzerinde net mal varlığına sahip olanlar ağırlıktaydı. Nitekim altmış dört yeniçeriden yirmi üçünün tereke toplamı 10.000 akçenin altında yer alırken, kırk birinin 10.000 akçe üzerindeydi. Bu kırk bir yeniçeri içinde on dördünün tereke toplamı 100.000 akçe sınırını geçmekteydi. Üçüncü bölümde de görüldüğü gibi ekonomik anlamda 169 yeniçeriden yalnızca on beşinin tereke toplamı zenginlik sınırını (100.000 akçe) aşıyordu. Bu on beş yeniçeriden ise on dördünün bir veya birden fazla silahı bulunuyordu. Şüphesiz bu durumun ortaya çıkmasında silahların yüksek fiyatlarda satılması ve bu fiyatları ekonomik düzeyi yüksek olan yeniçerilerin karşılayabilmesi etkili olmuştu. Tereke toplamları 10.000 akçe altında yer alan doksan altı yeniçeriden yalnızca yirmi üçünün silah sahibi olması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu dönemde ateşli silahların yaygınlaştığı bilirse de yeniçerilerin hâlâ kılıç, bıçak ve hançer gibi silahları daha çok tercih etmesi ilgi çekicidir.

5.3. At Takımları

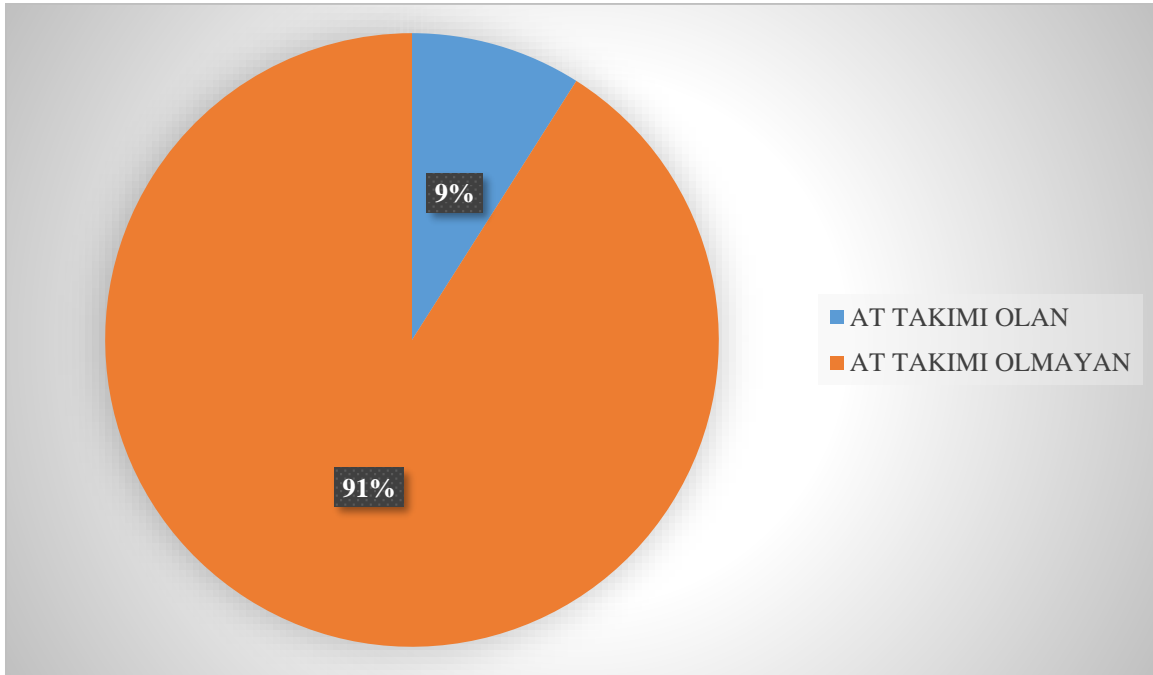
Yeniçerilerin servet kalemlerinden birisi de eyer, raht gibi at takımlarıdır. Tereke sahibi 169 yeniçeriden on altısının at takımına sahip olduğu terekelerinden tespit edilebilmektedir. Ancak her at takımı sahibinin atı yoktu. Bu durum ise at takımlarının genellikle sefer veya yolculuk esnasında kullanıldığını düşündürmektedir. Çünkü XVIII. yüzyıl İstanbul'unda sonraki başlıkta görüleceği üzere at fiyatları yüksekti ve herkes rahatlıkla sahip olamıyordu. Osmanlı yönetimi sefere çıkılacağı zaman gereken at ve katırların parasını (seyishane) merkezî hazineden karşılamaktaydı.⁵⁸⁷ Bu para ile gereken at ve katırlar şehirden kiralanabiliyordu. Ayrıca şehirde ata binme imtiyâzı çok dar bir kesime verildiğinden at sahibi olmak yüksek tabakaya has bir durumdu.

⁵⁸⁵ Akbel de incelediği yeniçeri terekelerinde en çok kara kılıca rastlamıştır. Akbel, 2016: 268.

⁵⁸⁶ KAM 117: 21a (1162-1749).

⁵⁸⁷ Uzunçarşılı, 1988: 365.

Grafik 5.3 At Takımı Sahipleri

At takımı olan on altı yeniçeriden yalnızca ikisi at, biri katır sahibiydi. Bu yeniçerilerin toplam at takımı sayısı ise altmıştır. En fazla at takımı sahibi ise kitap ve silah konularında olduğu gibi Arz-ı Rumî Mehmed Efendi ibn-i Veliüddin'dir. Toplam değeri 102.758 akçe olan yirmi bir adet eyer ve at takımı terekesinde yer almıştır. Bu takımları muhtemelen sahip olduğu iki adet atında kullanmaktaydı. Mehmed Efendi'nin eyer ve at takımları arasında on beş adet çeşitli şekillerde ve işlemeli olmak üzere gümüş malzemedden yapılmış raht, iki adet eyer, iki adet pirinç rikâb, bir adet başlık (muhtemelen at başlığı), bir adet çukâ at tülengi bulunmaktaydı. Bunların en pahalısı 14.110 akçe değerindeki "sim sadrî raht" adıyla kaydedilmişken, en ucuzu ise 150 akçelik "çukâ at tülengi" adıyla terekede yer almıştır. Mehmed Efendi'nin 937.392 akçelik gelirinin %11'i at ve eyer takımlarından oluşmaktadır. Yani Mehmed Efendi servetinin onda birini eyer ve at takımlarına harcamıştır.⁵⁸⁸ Daha sonra en çok at takımı sahibi ise Sabıka Turnacıbaşısı Ali Ağa ibn-i Mehmed ibn-i Abdullah'dır. Yeniçeri Ağası vekilli yaptığı sırada öldüğünde toplam on bir adet eyer ve at takımına sahip olmasına rağmen hiç atı yoktu. Fakat ilginç olarak bir doru ayısı olduğu terekesine kaydedilmiştir. Ali Ağa'nın 50.870 akçe değerindeki eyer ve at takımları şöyledir; Yıldızlı rikâb, nuhâs rikâb, helâli raht, sagir sim raht, üç adet simli eyer, sim kadife eyer, hurda eyer takımı ve iki adet sim raht takımı. Fiyatı en yüksek olan 18.000 akçe değerindeki iki farklı sim raht takımıdır. Fiyatı en düşük olan ise 280 akçe değerindeki hurda eyer takımıdır. Ali Ağa'nın 237.920 akçelik gelirinin %21,4'ü eyer ve

⁵⁸⁸ KAM 118: 95a-95b-96a (1163/1750).

at takımlarından meydana gelmektedir. Servetinin beşte birini eyer ve at takımlarına harcamıştır.⁵⁸⁹ Tereke sahipleri içinde iki adet at sahibi olan Erzinganî Yamak Mehmed Ağa ibn-i Abdullah'ın ise sadece iki parça eyer ve at takımı vardır. Bunlar 60 akçe değerinde olup “köhne rikâb ve eyer” olarak kaydedilmiştir. Muhtemelen her bir atı için bir adet at takımı satın alabilmiştir. Bunlar 65.530 akçelik tüm gelirin yalnızca %0,1'ini oluşturmaktadır.⁵⁹⁰ Katır sahibi tek yeniçeri olan Canbaz El-hac Ali ibn-i Mustafa'nın üç adet eyer ve at takımı vardır. Bunlar 300 akçe değerinde iki çift rikap ile 9.000 akçe değerindeki simli raht takımıdır. Bunları katırında kullanmış olması mümkündür. Bu üç parça at takımı El-hac Ali'nin 205.837 akçelik gelirin %4,5'ine karşılık gelmektedir.⁵⁹¹

Görüldüğü üzere silah konusunda olduğu gibi at takımı konusunda da en başta yer alan isimler Arz-ı Rumî Mehmed Efendi ile Sabıka Turnacıbaşı Ali Ağa'dır. Bu durumda ekonomik açıdan zengin kesimde yer almaları etkili olmuş gibi görünmektedir. At takımı sahipleri arasında da 10.000 akçe üzerinde net mal varlığına sahip olan yeniçeriler daha baskındır. Nitekim on altı yeniçerinin tereke toplamlarında beş tanesi 10.000-49.999 akçe, altı tanesi 100.000 akçe üzerindedir. Sadece beş tanesinin tereke toplamı 10.000 akçe altında yer alıyordu. Bu yeniçerilerin sahip oldukları servetin küçük bir kısmı at takımlarından oluşmaktaydı. At takımı sahibi on altı yeniçerinin servetlerinin ortalama %4'ünü bu yönde harcamış olduklarını anlamaktayız.

5.4. Büyük ve Küçükbaş Hayvanlar

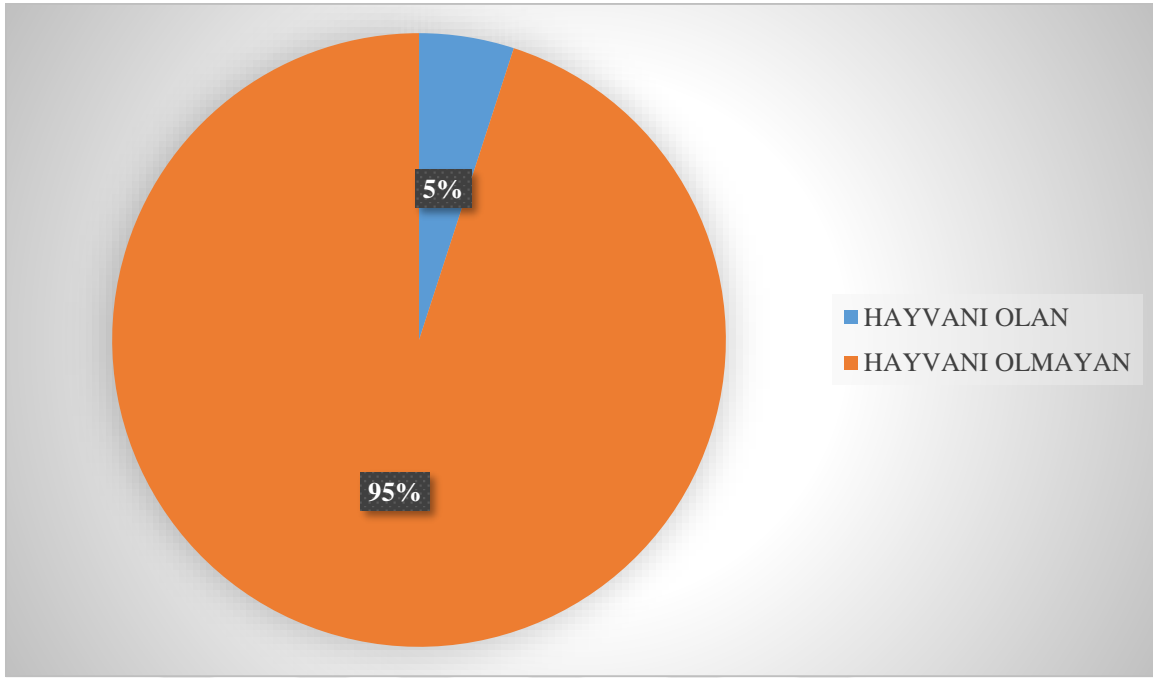
Terekesi incelenen yeniçeriler arasında hayvan sahipliğinin pek tercih edilmediği anlaşılmaktadır. 169 yeniçeriden yalnızca dokuzunun terekesinde en az bir hayvan kaydedilmiştir. Atlar bu hayvanlar arasında çoğunluktadır. Nitekim terekelerde kaydedilen toplam on sekiz hayvandan on üçü kara, kır ve doru bargir atlardan oluşmaktadır. Geriye kalanlar ise üç koyun, bir ayı ve bir katır olarak görülmektedir.

⁵⁸⁹ KAM 124: 53a-53b (1163/1750).

⁵⁹⁰ KAM 118: 39a-39b (1163/1750).

⁵⁹¹ KAM 120: 14a (1163/1750).

Grafik 5.4 Hayvan Sahipleri

Südcü Mustafa Beşe ibn-i Ramazan en fazla hayvana sahip yeniçeridir. Toplam 50.400 akçe değerinde altı adet doru ve kara bargir atı vardır. Bu atlar sütcü kârhanesindeki diğer eşyalar ile beraber fiyatlandırılmıştır. Yani her bir atın fiyatını tespit edemiyoruz. Muhtemel bu atları süt satarken kullanmaktaydı. Terekesinin toplamı 50.000-99.999 akçe aralığında olan Südcü Mustafa Beşe'nin 55.132 akçelik gelirlerinin %91 gibi yüksek bir kısmını bu hayvan ve eşyalar oluşturmaktadır. Altı adet atı olmasına rağmen terekesinde hiç at takımının yer almaması ilginçtir.⁵⁹² Malatyalı Hüseyin Beşe'nin öldüğünde üç adet koyunu bulunuyordu. Koyunların değeri 1.200 akçe olarak belirlenmiştir. Bu değer ise tereke toplamı 10.000 akçe altında yer alan Malatyalı Hüseyin Beşe'nin 4.282 akçelik gelirinin %28'ine karşılık gelmektedir. Koyunların az sayıda olması sadece kendi geçimi için kullandığını düşündürmektedir.⁵⁹³ Erzinganî Yamak Mehmed Ağa ibn-i Abdullah ise 9.660 akçe değerinde iki at sahibiydi. Terekesi toplamı 10.000-49.999 akçe aralığında yer alan Mehmed Ağa 65.530 akçelik gelirinin %15'ini bu atlara harcamıştı. Kendisinin iki parça at takımı da terekesine kaydedilmişti.⁵⁹⁴ Tüm terekeler arasında en zenginine sahip olan Arz-ı Rumî Mehmed Efendi ibn-i Veliüddin kitap, silah ve at takımı konularında olduğu gibi hayvan konusunda da kendisine yer bulmuştur. Mehmed Efendi'nin doru at ve siyah bargir olmak üzere iki atı vardı. Bu hayvanların değeri ise 7.200 akçedir. 937.392 akçelik gelirinin yalnızca %1'i bu iki attan

⁵⁹² KAM 115: 89a-89b (1162/1749).

⁵⁹³ KAM 118: 61a-61b (1163/1749).

⁵⁹⁴ KAM 118: 39a-39b (1163/1750).

meydana gelmektedir. Ancak iki atı olmasına rağmen terekesinde toplam yirmi bir parça eyer ve at takımının yer alması kendisinin gösterişe önem verdiğini göstermektedir.⁵⁹⁵ Terekesi toplamı 100.000 akçe üzerinde yer alan Arabacı El-hac Beşir Beşe ibn-i Abdullah'ın bir atı ve iki araba takımı tek bir fiyatlandırma içinde kaydedilmiştir. Toplam 96.000 akçe olarak fiyatı belirlenmiş olan at ve araba takımı Beşir Beşe'nin 132.110 akçelik gelirinin %73'ünü oluşturmaktadır. Bu oran Beşir Beşe'nin servetinin büyük kısmını mesleğine yatırmış olduğunu göstermektedir.⁵⁹⁶ Tek bir hayvana sahip olan diğer yeniçeri Elbistanlı İmam İsmail Efendi ibn-i Ahmed'dir. Terekesi toplamı 10.000 akçe altında olan İsmail Efendi'nin sahip olduğu bir adet bargirin değeri 3.990 olarak belirlenmişti. Bu değer ise 10.203 akçelik gelirinin %39'una karşılık gelmektedir.⁵⁹⁷ Bargirini ulaşım amacıyla kullanmış olması yüksek bir ihtimâldir. At sahibi son yeniçeri ise Naleynî Ahmed Beşe ibn-i Abdülbaki'dir. Sahip olduğu bir adet kır bargirin değeri 1.440 akçedir. Terekesi toplamı 10.000 akçe altında olan Ahmed Beşe'nin 9.949 akçelik gelirinin %14'ünü bir adet kır bargiri oluşturmaktadır.⁵⁹⁸ Muhtemelen bargirini İsmail Efendi gibi ulaşımında kullanmıştı. Katır sahibi tek yeniçeri Canbaz El-hac Ali ibn-i Mustafa'dır. Kendisinin tereke toplamı 100.000 akçe üzerindeydi. Sahip olduğu katırın fiyatını net olarak öğrenemiyoruz. Çünkü katırın fiyatı içinde bulunduğu ahırdaki diğer aletlerle ortak belirlenmiştir. Toplam 45.600 akçe olarak kaydedilen katır ve aletler, Canbaz El-hac Ali'nin 205.837 akçelik gelirleri içinde %22'sine karşılık gelmektedir. Ayrıca üç parça eyer ve at takımına sahip olan Canbaz El-hac Ali'nin hayvanını taşımacılık işlerinde kullanmış olması mümkündür.⁵⁹⁹ Hayvan sahibi son yeniçeri ise Sabıka Turnacıbaşısı Ali Ağa ibn-i Mehmed ibn-i Abdullah'dır. Terekesi toplamı 100.000 akçe üzerinde yer alan Ali Ağa 4.920 akçe değerinde bir adet doru ayı sahibiydi. Ayıyı ne amaçla beslediğini bilemiyoruz. Ancak av sırasında yakalamış olması mümkündür. Terekesinde atı olmamasına rağmen on bir parça eyer ve at takımı yer almaktadır. Sahip olduğu doru ayı terekesindeki 237.920 akçelik gelirinin sadece %2'sini oluşturmaktadır.⁶⁰⁰

Sonuç olarak herhangi bir hayvana sahip olan toplam dokuz yeniçeriden beşinin 100.000 akçe üzerinde net mal varlığı bulunurken, üçünün 10.000 akçe altında, birinin ise 10.000-49.999 akçe aralığında net mal varlığı bulunuyordu. Terekelerinde kaydedilmiş hayvan sayısı on sekiz olup bu hayvanların (diğer aletlerle beraber) toplam değeri 220.410 akçedir. Yani terekesi incelenen yeniçerilerin hayvan sahipliğini pek tercih etmediklerini söyleyebiliriz.

⁵⁹⁵ KAM 118: 95a-95b-96a (1163/1750).

⁵⁹⁶ KAM 118: 37a (1163/1750).

⁵⁹⁷ KAM 118: 26b (1163/1750).

⁵⁹⁸ KAM 120: 94a-94b (1163-1750).

⁵⁹⁹ KAM 120: 14a (1163/1750).

⁶⁰⁰ KAM 124: 53a-53b (1163/1750).

Ancak bunu bir genelleme olarak kabul etmek doğru olmaz. Çünkü aynı tarihlerde Eyüp'te ölmüş olan Ahmed Beşe'nin terekesinden on iki inek ve üç çift öküze sahip olduğunu görmekteyiz.⁶⁰¹ Yine bir başka yeniçeri de öldüğünde arkasında 300 koyun bırakmıştı.⁶⁰² Bu durum yeniçerilerin hayvan sahipliğinde buldukları bölgenin etkili olduğunu göstermektedir. Çünkü İstanbul merkezinde yaşayan yeniçerilerin Eyüp, Galata ve Üsküdar gibi çevre kazâlarda yaşayan yeniçerilere nazaran daha az hayvana sahip oldukları düşünülebilir.

5.5. Nakit Para

Terekelerin gelir bölümünün sonlarında “nukûd-ı mevcude” adıyla yer alan nakit paralar da yeniçerilerin servet biriktirme yollarından birisidir. Nakit paraların hepsi akçe olarak kaydedilmiştir. Yalnızca Arabacı Ali Beşe ibn-i Mustafa'nın nakit parasına altınları ile beraber 3.600 akçe fiyat biçilmiştir.⁶⁰³ Yeniçerilerin nakit paraları terekelerin hazırlanma aşamasında çoğunlukla para kesesinde, zevcesinin elinde ve peştahta denilen küçük bir çekmeceli dolapta bulunmuştur. Zevcesi dışında başkasının zimmetinde bulunan ve alacağı adıyla kaydedilen paralar bu bölümde dikkate alınmamıştır. Çünkü başkasının zimmetinde olan paraların gerçekten nakit para mı yoksa bir ticarî ürünün belirlenen fiyatı mı olduğunu tespit edememekteyiz.

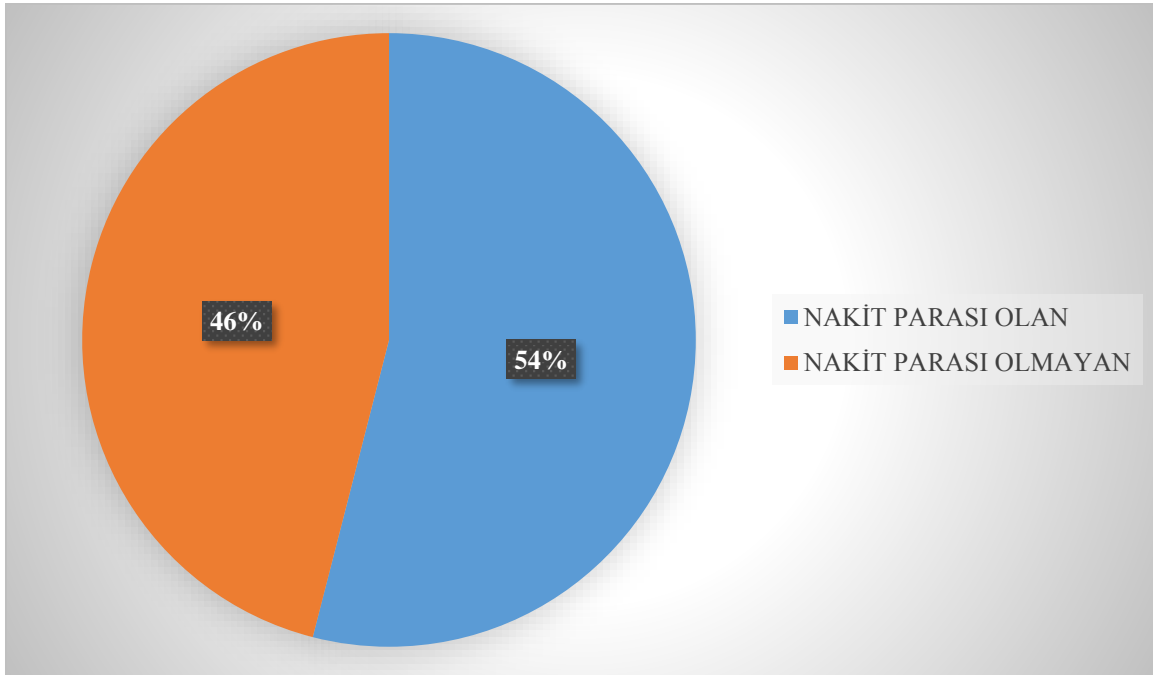
169 tereke sahibi yeniçeriden doksan ikisinin öldüğünde nakit parası bulunuyordu. Bu yeniçerilerin sahip olduğu nakit paranın toplam değeri ise 1.251.042 akçedir. Anlaşıyor ki tereke sahiplerinin %54 gibi yüksek bir kısmı servetinin bir kısmını nakit olarak saklamayı tercih ediyordu. Bu durumun ortaya çıkmasında daha rahat hareket edebilme, devlet yönetiminin müsadere baskısından kurtulabilme ve özellikle yoksul kesimde yer alanların istediklerini almaya paralarının yetmemiş olması mümkün görünmektedir. Yine nakit paralarını faize yatırmayı planlamış olmaları da muhtemeldir.

⁶⁰¹ İnalçık, 1998: 9.

⁶⁰² İnalçık, 1998: 10.

⁶⁰³ KAM 121: 72a-72b (1163/1750).

Grafik 5.5 Nakit Para Sahipleri

Servetinin bir kısmını nakit olarak saklayan doksan iki yeniçeriden on tanesinin tereke toplamı 0-999 akçe aralığındayken, otuz yedi tanesinin tereke toplamı 1.000-9.999 akçe aralığında yer alıyordu. Tereke toplamı 10.000-49.999 akçe aralığında olan yirmi sekiz yeniçeri, 50.000-99.999 akçe aralığında olan yedi yeniçeri ve 100.000 akçe üzerinde olan on yeniçeri bulunuyordu. Sayısal olarak 10.000 akçe altında net mal varlığına sahip yeniçeriler üstün olsa da ellerindeki nakit paranın değeri onları en alta itmektir. Nitekim kırk yedi yeniçerinin toplam 96.166 akçe nakit parası varken, 10.000-49.999 ile 50.000-99.999 akçe aralığında olan otuz beş yeniçerinin 484.211 akçe ve 100.000 akçe sınırını aşan on yeniçerinin 670.665 akçe değerinde nakit parası vardı. Anlaşıyor ki terekelerde yer alan toplam nakit paranın %53'üne 100.000 akçe üzeri, %39'una 10.000-99.999 akçe aralığındaki ve yalnızca %8'ine 10.000 akçe altındaki yeniçeriler sahipti.

Tereke toplamı 10.000 akçe altında yer alan kırk yedi yeniçeri içinde en fazla nakit paraya sahip olan 64. Cemaat zağarcılarından Hasan Beşe ibn-i Osman'dır. Cemaat odasında ölen Hasan Beşe'nin toplam 20.590 akçelik nakit parası vardı. Terekesindeki 21.330 akçelik gelirinin %96'sı sadece nakit parasından oluşmaktaydı.⁶⁰⁴ Hangi bölük veya cemaate mensup olduğu yazmayan Ali Çelebi ibn-i Mustafa ise bu gruptaki yeniçeriler içinde en düşük nakit paraya sahip olan yeniçeriydi. Berber dükkânında ölen Ali Çelebi'nin 4.274 akçelik tüm gelirinin %0,4'üne karşılık gelen 15 akçe gibi çok küçük bir kısmı nakit paradan meydana

⁶⁰⁴ KAM 117: 40b (1162/1749).

geliyordu.⁶⁰⁵ 10.000-99.999 akçe aralığındaki grupta yer alan otuz beş yeniçeri içinde en yüksek nakit paraya Atinalı Esirci Küçük Salih Beşe ibn-i Mahmud sahiptir. 64. Cemaat zağarcılarından olan Salih Beşe, Esir Hanı'nda öldüğünde nakit parasının toplam değeri 80.025 akçeydi. Terekesindeki 88.122 akçelik toplam gelirinin %91'ini nakit para olarak sakladığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen esir alım-satımında kullanmak için bu kadar yüklü nakit paraya sahipti.⁶⁰⁶ 54. Bölük yoldaşlarından olan Eskici Ali Beşe ibn-i Abdullah ise bu gruptaki en düşük nakit paraya sahip yeniçeriydi. Ticaret için bulunduğu Yolgeçen Hanı'nda ölen Ali Beşe'nin sahip olduğu nakit para 60 akçe gibi küçük bir miktardı. Terekesindeki 20.757 akçelik gelirinin %0,3'ü nakit paradan oluşuyordu.⁶⁰⁷ Tereke toplamı 100.000 akçe sınırını geçen on yeniçeri içinde en çok 56. Bölük mütekaidlerinden Eş-şeyh Mehmed Efendi'nin nakit parası vardı. El-hac Timurtaş Mahallesi'nde öldüğünde yanında 306.240 akçe değerinde nakit parası bulunuyordu. Bu ise 611.130 akçelik gelirinin %50,1'ine karşılık gelmekteydi.⁶⁰⁸ Bu gruptaki en düşük nakit paraya sahip olan yeniçeri ise Esirci El-hac İsmail ibn-i Abdullah'dır. Yine 64. Cemaat zağarcılarına mensup olan İsmail, (Laleli) Hasan Paşa Odaları'nda öldüğünde 1.800 akçe değerinde nakit parası vardı.⁶⁰⁹ Bu nakit parası terekesindeki 219.717 akçelik gelirinin %0,8'ine karşılık geliyordu. İsmail'in bir küçük gürcü gulam ile bir cariyeye sahip olması, nakit parasını ölmeden önce köle alımında harcamış olabileceğini düşündürmektedir. Çünkü yukarıda gösterdiğim üzere esircilikle uğraşan diğer bir yeniçeri Atinalı Esirci Küçük Salih Beşe öldüğünde yüklü miktarda nakit paraya sahipti ve hiçbir kölesi kaydedilmemişti.

5.6. Mücevherat ve Değerli Eşyalar

Osmanlı toplumunda altın, gümüş ve elmas gibi değerli eşyaları erkeklerden ziyade kadınlar daha çok tercih etmekteydi. Fakat ortalama ve üstünde bir ekonomik güce sahip olan erkeklerin de bu tür değerli eşyalara sahip olduklarını terekelerinden öğrenebilmekteyiz. Özellikle askerî zümrede yer alan erkek ve kadınlarda mücevherata sahip olma oranı yüksekti. Yine askerî zümre mensubu olan yeniçerilerden de mücevher biriktirenler bulunuyordu. Bu yeniçerilerden bir kısmı yatırım, bir kısmı da kendi kişisel zevki için servetlerinin bir bölümünü mücevherata harcamış olmaları muhtemeldir. Ancak incelenen yeniçeri terekelerinin büyük kısmında hiçbir mücevhere rastlanılmamıştır. Bu durum ise Osmanlı sosyo-ekonomik hayatında mücevherat gibi değerli eşyalara herkesin sahip olamadığının göstergesidir. 1748-

⁶⁰⁵ KAM 117: 56b (1162/1749).

⁶⁰⁶ KAM 117: 33a (1162/1749).

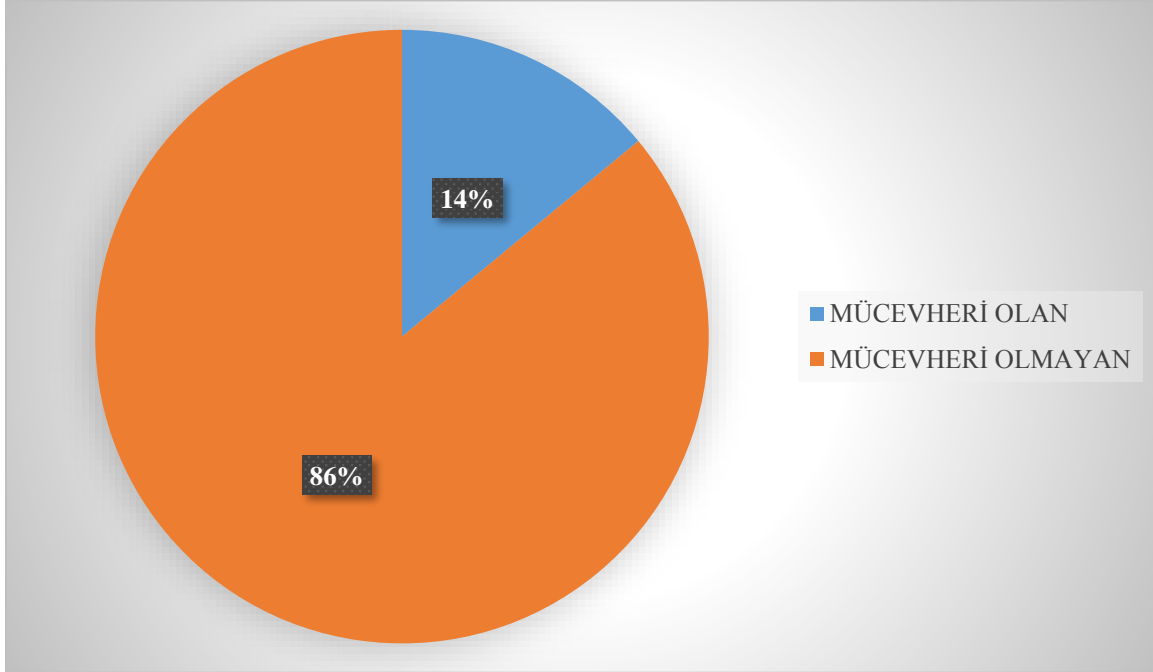
⁶⁰⁷ KAM 120: 69b (1163/1750).

⁶⁰⁸ KAM 120: 13a-13b (1163/1750).

⁶⁰⁹ KAM 116: 69b-70a (1162/1750).

1750 yıllarında ölen 169 yeniçeriden yirmi üçü altın, gümüş ve elmastan yapılmış toplam kırk sekiz parça mücevhere sahipti.

Grafik 5.6 Mücevher Sahipleri

Anlaşıldığına göre yeniçeriler mücevher olarak yüzük ve saati daha çok tercih etmişti. Nitekim kırk sekiz parça mücevherin on yedisi yüzük⁶¹⁰, on dördü saat⁶¹¹ olarak tespit edilmiştir. Daha sonra sırasıyla yedi zincir⁶¹², dört altın⁶¹³, iki bilezik, iki elmaslı heybe, bir altın kuşak ve miktarı belirsiz elmas gelmektedir.

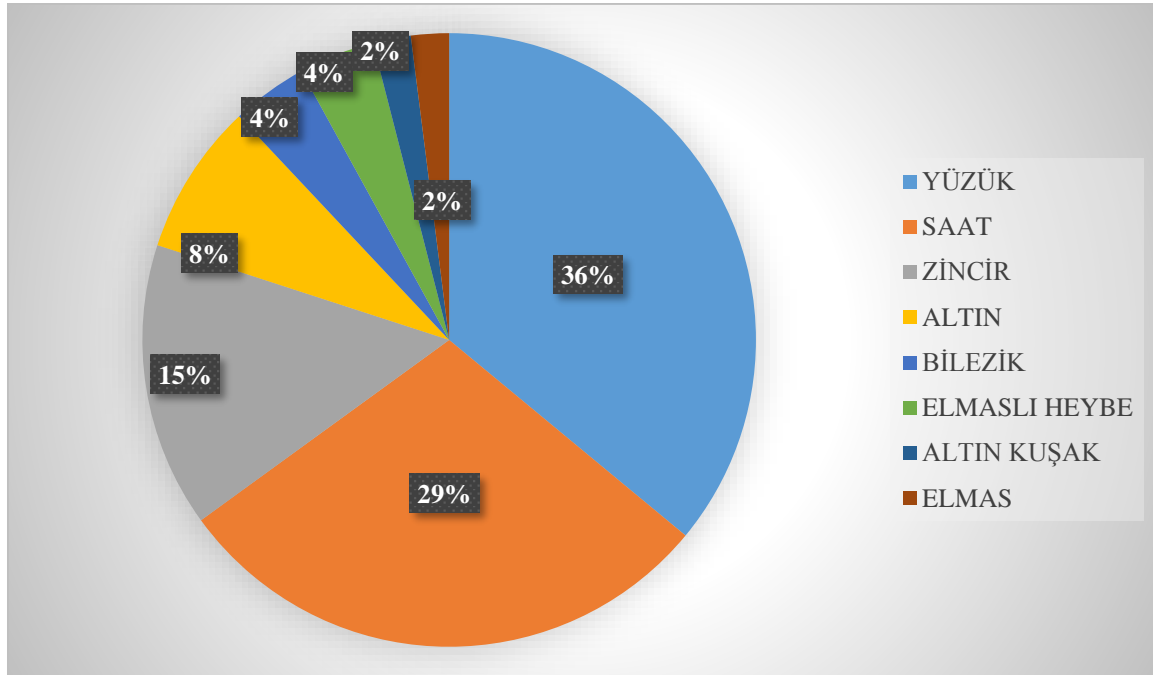
⁶¹⁰ Dört adet sim yüzük, iki adet pürüze yüzük, iki adet sarı cedid yüzük, iki adet yüzük (normal), fevkî sim yüzük, sarı taşlı yüzük, kırmızı taşlı yüzük, taşlı yüzük, kırmızı yakut yüzük, beyaz yüzük, gök yakut yüzük.

⁶¹¹ On bir adet sim pandol saat, bir adet sim akrep saat, bir adet sim saat, bir adet altın saat.

⁶¹² Altı adet maden zincir, bir altın zincir.

⁶¹³ 330 kıyye altın (1 kıyye = 1.282 gram), bir adet fındık altın, kebir altın ve sagir vasat altın.

Grafik 5.7 Terekelerdeki Mücevheratın Dağılımı

Herhangi bir mücevherata sahip olan yirmi üç yeniçeri arasında ise tereke toplamı 50.000 akçe üzerinde yer alanlar çoğunlukta idi. Nitekim on bir yeniçeri 50.000 akçe altında terekeye sahipken, dört yeniçeri 50.000-99.999 akçe, sekiz yeniçeri 100.000 akçe üzerinde terekeye sahipti.

Yirmi üç yeniçeriden büyük kısmının tek parça mücevheri bulunuyordu. Yalnızca beş yeniçerinin terekesinde birden fazla mücevher vardı. Bu beş yeniçeriden dördünün tereke toplamı 100.000 akçe sınırını aşıyordu. Beşinci yeniçeri ise 100.000 akçelik sınıra çok yakındı. Kendisinin tereke toplamı 96.817 akçeydi. Bu durum ise birden fazla mücevher sahibi olmak için üst seviye bir ekonomik güce sahip olma gerekliliğini göstermektedir. Kitap, silah, at takımı ve hayvan sahipliği konularında olduğu gibi mücevherat konusunda da Arz-ı Rumî Mehmed Efendi ibn-i Veliüddin öne çıkmaktadır. Yirmi üç yeniçeri içinde terekesinde en fazla mücevher parçası bulunan yeniçeridir. Sahip olduğu toplam sekiz parça mücevher arasında iki adet sarı cedit yüzük, iki adet elmaslı heybe, gök yakut yüzük, kırmızı yakut yüzük, pürüze yüzük, beyaz yüzük yer almaktadır. Bunlar içinde değeri en yüksek parça 8.200 akçe değerindeki iki adet elmas heybedir. Toplam 12.520 akçe değerinde olan bu mücevherat servetinin %1,3'ünü oluşturmaktadır.⁶¹⁴ Mehmed Efendi'nin yüzük takmayı sevdiğini söylemek yanlış olmaz. Eş-şeyh Mehmed Efendi'nin terekesinde ise 46.550 akçe değerinde toplam beş parça mücevher tespit edilmişti. Bu mücevherat sim pandol saat, 15 miskal ağırlığında altın bilezik, elmas zincir, altın kuşak ve beheri 55 akçeden toplam 330 kıyye (okunamadı) altınından meydana

⁶¹⁴ KAM 118: 95a-95b-96a (1163/1750).

gelmekteydi. En pahalı mücevher ise 330 kıyye ağırlığındaki altındır. Değeri 18.150 akçe olarak belirlenmiştir. Eş-şeyh Mehmed Efendi'nin sahip olduğu bu mücevher toplam 611.130 akçelik servetinin %3'üne karşılık gelmektedir. 330 kıyyelik altını yatırım için mi yoksa satmaya yönelik mi elinde tuttuğu bilinmemektedir.⁶¹⁵ Üçüncü yeniçeri Tüfenkçibaşı Es-seyyid El-hac Abdullah Beşe ibn-i İbrahim'dir. Altı adet maden zincir, bir adet altın saat, miktarı belli olmayan elmas ve bir adet taşlı yüzükten oluşan toplam dört parçalık mücevheratına 12.420 akçe değer biçilmiştir. Terekesindeki en pahalı mücevher ise 12.000 akçe değerinde olup "altın saat ve elmas" adıyla kaydedilmiştir. Abdullah Beşe'nin 132.875 akçelik servetinin %9,3'ünü bu mücevherat oluşturmaktadır.⁶¹⁶ Müteveli-i Sabıka İbrahim Ağa birden fazla mücevheri olup tereke toplamı 100.000 akçeyi geçen son yeniçeridir. 30 akçelik bir adet yüzük ve 2.270 akçelik bir adet sim pandol saatten oluşan iki parçalık mücevheratının toplam değeri 2.300 akçedir. Bu mücevherat İbrahim Ağa'nın 230.104 akçelik servetinin yalnızca %1'ine karşılık gelmektedir. Birden fazla mücevherata sahip olan beş yeniçeriden yalnızca Abdülkadir Efendi ibn-i Abdurrahman'ın tereke toplamı 50.000-99.999 akçe aralığındaydı. Kendisinin 2.250 akçe değerinde üç yüzüğü vardı. Kırmızı taşlı yüzük, sarı taşlı yüzük ve pürüze yüzük. Bunların en pahalısı 910 akçelik kırmızı taşlı yüzüktür. Abdülkadir Efendi'nin 108.431 akçelik servetinin %2'si bu dört parça mücevherden meydana gelmektedir.⁶¹⁷ Bu beş yeniçeri dışında terekesi toplamı 10.000 akçe altında yer alan Ali Çelebi ibn-i Mustafa'nın da üç adet yüzüğü bulunuyordu.⁶¹⁸ Ancak sahip olduğu bu üç yüzüğün toplam değeri 33 akçe gibi çok düşük bir fiyat olması nedeniyle incelemenin dışında tutulmuştur. Özetle söylenebilir ki yeniçeriler mücevher olarak yüzük ve saatleri tercih etmekteydi. Yüzüklerde taşlı yüzükler beğenilirken, saat konusunda gümüşten yapılma pandol saatler rağbet görüyordu.

Mücevher olarak kabul edilen bu değerli parçalar dışında yeniçerilerin terekelerinde yer alan ve çeşitli madenlerden yapılma araç-gereçlere de değinmek faydalı olacaktır. Terekelerdeki maden türü çeşitlilik göstermektedir. Altın ve gümüş (sim) dışında bakır (nuhâs) ve tunçtan yapılma çeşitli araç-gereçler yoğunluktadır. En çok kullanılan maden türü ise sim olarak adlandırılan gümüş madenidir. Örnek olarak tunç sahan ve kapak, tunç havan, tunç kalıp, evani-i nuhâs, nuhâs maşraba, nuhâs mangal, nuhâs ibrik, nuhâs debbe, bakır kalıp, bakır matara, sim bıçak, sim devat, sim buhurdan ve gülâbdan, sim tarak, sim tencere, sim tepsi ve sim tas gösterilebilir. Ayrıca değerli sayılan fağfur tabaklar ve billurdan yapılma bardaklar da terekelerde göze çarpmaktadır. Sonuç olarak yeniçerilerin çeşitli madenlerden yapılma araç-

⁶¹⁵ KAM 120: 13a-13b (1163/1750).

⁶¹⁶ KAM 119: 34a- 34b (1163/1750).

⁶¹⁷ KAM 120: 85b-86a (1163/1750).

⁶¹⁸ KAM 117: 56b (1162/1749).

gereçleri ne amaçla tercih ettiklerini görebilmekteyiz. Genellikle temel ihtiyaçlarını karşılamak ve kişisel zevklerini gidermek için uzun süre dayanabilen bu tarz araç-gereçlerden satın almışlardır.

5.7. Cariye ve Gulamlar

XVIII. yüzyıl Osmanlı sosyal yaşantısında İslâm dininin belirlediği kurallar çerçevesinde köle ve esir alım-satımı aktif şekilde sürdürülmekteydi. Esir ve köleler ticarî bir emtia olmak dışında miras olarak da el değiştirebiliyordu. Bu ticaretin daha düzenli ve kontrol edilebilir şekilde devam etmesi için İstanbul'daki esir ticareti Kapalıçarşı yakınında bulunan ve Esir Hanı adı verilen bir handa yapılmaktaydı. Buraya Esir Pazarı adı verilirdi. Yine bu ticarete katılmak için gelenler de bu Esir Hanı'nda barınabilmekteydi.⁶¹⁹ Terekelerde geçen gulam ve cariyeler de bu köle/esir ticaretinin birer parçalarıydı.

Osmanlı'da esircilik yasal bir meslek olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeniçeriler arasında dahi esircilikle uğraşanlar bulunuyordu. Esircilik mesleğinin iyi para getirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim 169 yeniçeri içinde esircilikle uğraşan iki yeniçeri vardı. Terekesi toplamı 100.000 akçe üzerinde yer alan Esirci El-hac İsmail ibn-i Abdullah⁶²⁰ ve terekesi toplamı 50.000-99.999 akçe aralığında yer alan Atinalı Esirci Küçük Salih Beşe ibn-i Mahmud.⁶²¹ Bu iki yeniçerinin de 64. Cemaat ortasına mensup olması, bize zağarcıların esircilik mesleğini daha çok tercih ettiğini göstermektedir. Yine Atinalı Esirci Küçük Salih Beşe öldüğünde Esir Hanı'nda bulunuyordu ve terekesinde hiç köle veya esir yer almıyordu. Bu durum ise Salih Beşe'nin satmak için muhtemelen memleketi Atina'dan getirdiği köle veya esirlerini sattığını düşündürmektedir. Salih Beşe'nin terekesindeki 88.122 akçelik gelirlerinin 80.025 akçesinin (%91) nakit paradan oluşması bu düşüncemi desteklemektedir.

Esirci El-hac İsmail ise Cezerî Kasımpaşa Mahallesi'ndeki (Laleli) Hasan Paşa odalarında ölmüştü. Terekesinde bir sagir Gürcü gulam ile bir cariyenin yer alması ölmeden önce elindeki gulam ve cariyeyi satamadığını düşündürmektedir. Nitekim kendisinin 219.717 akçelik gelirinin yalnızca 1.800 akçesinin (%0,8) nakit paradan oluşması planladığı ticareti yapamadığını göstermektedir. Bunun dışında Esirci El-hac İsmail'in aslında elindeki gulam ile cariyeyi satmak için değil satın almak için İstanbul'a gelmiş olması düşük de olsa ihtimâl dâhilindedir. Nereli olduğu hakkında net bir bilgi yer almamaktadır. Ancak erkek kardeşinin Tuna taraflarında olduğu belirtilmiştir. Yine terekesinde bir geminin (nısf-ı sefine) 48.000

⁶¹⁹ Yağcı, 2017: 58.

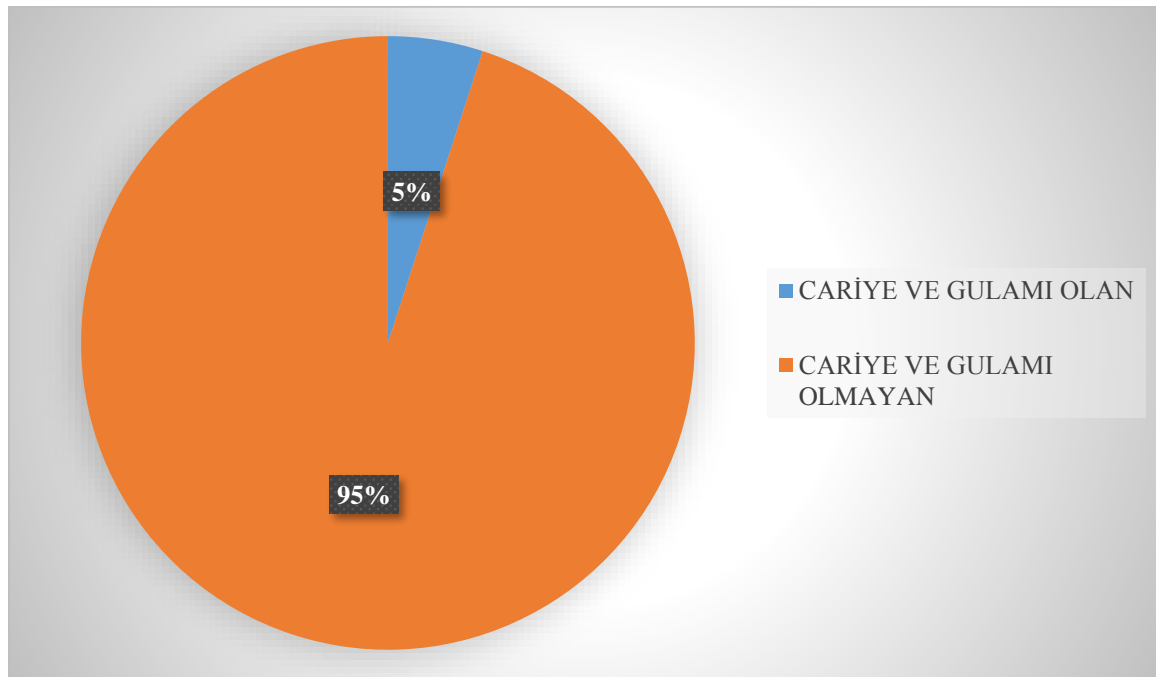
⁶²⁰ KAM 116: 69b-70a (1162/1750).

⁶²¹ KAM 122: 65a-65b (1163/1750).

akçelik yarı hissesine sahip olması deniz aşırı bir yerden gelmiş olabileceği ihtimâlini güçlendirmektedir.⁶²² Bu gemiyi esirlerini taşımak için kullanmış olması da muhtemeldir. Gemisiyle getirdiği kölelerini Bahçekapı'da bulunan Meydan İskelesi'ne indirmiş olabilir. Çünkü o dönemlerde işleyiş öyle gerçekleşmekteydi.⁶²³ Ancak şu an için daha fazla aydınlatıcı bilgiye sahip olamıyoruz.

Terekesi incelenen 169 yeniçeri içinde gulam ve cariyesi olan dokuz yeniçeri bulunmaktadır.⁶²⁴ Bu dokuz yeniçeri ise toplam sekiz cariye ve üç gulam sahibiydi. Birden fazla kölesi olan sadece iki yeniçeri vardı.

Grafik 5.8 Cariye ve Gulam Sahipleri

Esircilik mesleğiyle uğraşmış Esirci El-hac İsmail ibn-i Abdullah'ın yukarıda da gösterildiği gibi bir cariye ve bir küçük Gürcü gulamı vardı. Cariyesinin nereli olduğu belirtilmemiştir. Terekesi toplamı 100.000 akçe üzerinde yer alan Esirci El-hac İsmail'in bu iki kölesinin toplam değeri 87.840 akçe olarak belirlenmiştir. Kendisinin beraber yaşadığı iki eşi ve iki erkek çocuğu bulunuyordu. Cariye ve gulamı kendi ailesinin ihtiyaçlarının karşılanması için satın almış olabilir. Terekesindeki 219.717 akçelik gelirinin %40'ı bu küçük gulam ile cariyesinden meydana gelmektedir.⁶²⁵ Birden fazla kölesi olan son yeniçeri ise Es-seyyid Ahmed Ağa ibn-i Mehmed ibn-i Ömer'dir. Kendisi 24.000 akçe değerinde iki tam Gürcü gulam

⁶²² KAM 116: 69b-70a (1162/1750).

⁶²³ Yağcı, 2017: 86.

⁶²⁴ Akbel incelediği 215 yeniçeri terekesinin sadece beşinde cariye ve köleye rastlamıştır. Akbel, 2016: 269.

⁶²⁵ KAM 116: 69b-70a (1162/1750).

sahibiydi. Terekesi toplamı 50.000-99.999 akçe aralığında yer alan Es-seyyid Ahmed Ağa'nın da beraber yaşadığı iki eşi vardı. İki eşinden toplam beş erkek, bir kız çocuk sahibi olmuştu. Ahmed Ağa'nın da geniş bir ailesinin olması, bu iki gulamı ailesinin ihtiyaçlarına yönelik kullanmış olabileceğini düşündürmektedir. Terekesindeki 117.588 akçelik gelirinin %20'sini iki Gürcü gulamı oluşturmaktadır.⁶²⁶ Terekesi toplamı 10.000 akçe altında yer alan Osman ibn-i İsmail'in bir eşi, üç oğlu ve iki kızı vardı. Kendisi 3.624 akçe değerinde bir "tam" cariyeye sahibiydi. Bu değer aynı zamanda toplam sekiz cariyeye içindeki en düşük değerdir. Bu cariyeye Osman ibn-i İsmail'in terekesindeki 10.364 akçelik gelirinin %35'ine karşılık gelmekteydi. Ailesinden ayrı bir şekilde cariyesiyle beraber yaşadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu ayrı yaşamın ne amaçla olduğu bilinmemektedir. Kahveci Üveys Beşe'nin 57.720 akçe değerinde tek bir cariyesi vardı. Gürcü kökenli olan bu cariyeye "tam mahbube"⁶²⁷ sıfatıyla kaydedilmiştir. Mahbube, sevilen, sevilmiş anlamları dışında sohbet, muhabbet edilen kadın anlamına da gelirdi. Anlaşılan cariyesinin asıl görevi Üveys Beşe'ye sohbet arkadaşlığı yapmaktadı. İlginç bir nokta olarak Üveys Beşe'nin bir de kahveci dükkânı sahibi olduğunu terekesinden öğrenmekteyiz. Acaba kahveci dükkânına müşteri çekebilmek için bu "mahbube" cariyesini kullanıyor olabilir miydi? Şu an için yeterli bilgi bulunmamaktadır. Terekesi toplamı 50.000-99.999 akçe aralığında yer alan Üveys Beşe aynı zamanda beraber yaşadığı bir eş ve bir kız çocuk sahibiydi. Yani hayatını üç kadınla sürdürmüştü. Kendisi gulam ve cariyeye sahibi dokuz yeniçeri arasında en fazla gelir-köle fiyatı oranına sahip yeniçeridir. Terekesindeki 61.896 akçelik gelirinin %93 gibi yüksek bir kısmını sahip olduğu Gürcü cariyesi oluşturmaktadır.⁶²⁸

Terekelerde geçen sekiz cariyeye arasında sadece ikisi "molada" yani yaşlı sıfatıyla kaydedilmiştir. 51. Cemaat ortası mütekaidlerinden olan Mustafa Odabaşı ibn-i Abdullah 38.640 akçe değerinde bir molada cariyeye sahibiydi.⁶²⁹ Mütekaid olmasından dolayı ileri bir yaşta olduğu söylenebilir. Sahip olduğu cariyenin de yaşlı sıfatıyla kaydedilmesi, Mustafa Odabaşı'nın ya gençlik zamanında bir cariyeye satın alıp onunla uzun yıllar yaşadığını ya da kendisinin ileri yaşta olmasından ötürü yaşıtı bir cariyeye satın almış olabileceği akla gelmektedir. Bu konuda da net bilgiye sahip değiliz. Ancak terekesinden biliyoruz ki Mustafa Odabaşı'nın ne bir eşi ne de bir çocuğu vardı. Yalnız hayatını bir cariyeye ile sürdürmeyi tercih etmişti. Terekesi toplamı 10.000-49.999 akçe aralığında yer alan Mustafa Odabaşı'nın terekesindeki 53.877 akçelik gelirinin %72'sini bu yaşlı cariyeye meydana getirmektedir. Diğer bir molada cariyeye sahibi yeniçeri ise terekesi toplamı 100.000 akçe üzerinde yer alan El-hac Mustafa

⁶²⁶ KAM 120: 70a-70b (1163/1749).

⁶²⁷ Sevilen, sevgili kadın. Sami, 2015: 1002.

⁶²⁸ KAM 120: 34b (1163/1750).

⁶²⁹ KAM 117: 56b-57a (1162-1749).

Ağa'dır. Sahip olduğu Gürcü kökenli molada cariyenin değeri 32.400 akçe olarak belirlenmiştir. Mustafa Odabaşı gibi kendisi de mütekaidlendendi. 25. Cemaat ortası mütekaidi olan El-hac Mustafa'nın beraber yaşadığı bir eşi ile üç kız, bir erkek olmak üzere dört çocuğu vardı. Terekesindeki 484.932 akçelik gelirin sadece %7'si bu yaşlı cariyenin değerinden oluşmaktaydı. Bu oran aynı zamanda tüm cariyeye ve köle sahibi yeniçeriler arasındaki en düşük orandır.

Cariyeler yaşlılık sınıfları dışında gençlik sınıflarına da sahip olabiliyordu. 61. Cemaat mütekaidlerinden olan Attar Ebu Bekir Çelebi ibn-i Hüseyin ibn-i Abdullah'ın sahip olduğu Gürcü kökenli cariyeye "bikr-i cariyeye" olarak kaydedilmiştir. Hiçbir erkekle cinsî ilişkide bulunmamış, el değmemiş gibi anlamlara gelen "bikr" sıfatı⁶³⁰ cariyenin yaşının küçük ve muhtemelen ilk sahibinin Ebu Bekir Çelebi olduğunu düşündürmektedir. Aynı zamanda ismi Hüsnü Şah olan bu cariyeye tüm terekelerde geçen sekiz cariyeye arasında ismi yazılan tek cariyedir. Terekesi toplamı 10.000-49.999 akçe aralığında yer alan Ebu Bekir Çelebi'nin sahip olduğu Hüsnü Şah adlı cariyenin değeri 15.000 akçedir. Hiç çocuğu olmayan Ebu Bekir Çelebi'nin beraber yaşadığı bir eşi vardı. Terekesindeki 45.146 akçelik gelirinin %33'ünü cariyesi Hüsnü Şah karşılamaktadır.⁶³¹

Öldüğü sırada sahip olduğu cariyenin yalnızca yarısında (nısf) söz hakkı olan yeniçeri de bulunabiliyordu. Terekesi toplamı 10.000-49.999 akçe aralığında yer alan Arhavili (Artvin) Kasaboğlu Ömer Beşe ibn-i Hasan'ın terekesinden anlaşıldığına göre cariyesinin yarı hissesine sahipti. Bu yarı hissenin değeri 21.000 akçedir. Hiç eşi ve çocuğu olmayan Ömer Beşe'nin terekesindeki 29.819 akçelik gelirin %70'ini bu "nısf-ı cariyeye" hissesi meydana getirmektedir.⁶³² Cariyeyi ortaklaşa mı satın aldığı veya daha sonradan kullanım hakkını mı sattığı konusu şu an için belirsizdir. Ancak ekonomik gücünün bir cariyeye satın alabilmek için gereken yeterli düzeyin hemen sınırında olması, cariyeye sahipliği konusunda bu ortaklık yöntemini tercih etmesini sağlamış olabilir.

Tereke sahipleri arasında öldüğü sırada cariyesinin başkasının zimmetinde bulunan bir yeniçeri de tespit edilmiştir. Terekesi toplamı 1.000-9.999 akçe aralığında yer alan Fazlullah Beşe ibn-i Abdullah'ın sahip olduğu Gürcü cariyeye, Esirci Osman Beşe adında bir esir tüccarının evinde bulunuyordu. Hiç kimsesi olmayan Fazlullah Beşe muhtemelen cariyesini satması için Esirci Osman Beşe'ye emanet etmişti. Kendisinin ekonomik açıdan cariyesini geçindirmeye gücü olmadığı tahmin edilebilir. Çünkü terekesindeki gelirleri toplamı yalnızca 6.926 akçedir. Ayrıca cariyesinin on altı aydır esircinin evinde olduğu terekesinden ödenen nafaka bedelinden

⁶³⁰ Çeker, 1992: 151.

⁶³¹ KAM 121: 61a-61b (1163/1750).

⁶³² KAM 117: 12a (1162/1749).

anlaşılmaktadır. Fazlullah Beşe'nin terekesinden cariyesinin on altı aylık nafakası için 1.915 akçe verilmiştir. Cariyenin asıl bedeli terekede yer almamıştır. Ancak cariyenin bir aylık giderinin ne kadar olduğunu bu nafaka bedelinden öğrenebilmekteyiz. Nafaka bedelini on altıya böldüğümüzde karşımıza yuvarlanmış olarak 120 akçe çıkmaktadır. Bu ise dönemin 1 kuruşuna denktir. Yani bir cariyenin günlük gideri için Fazlullah Beşe ile Esirci Osman Beşe aylık 1 kuruşa anlaşmışlardır.⁶³³ Karşılaştırma açısından Osmanlı yönetimi XVIII. yüzyılda bir kölenin özgür bırakılabilmesi için sahibine 100 kuruş ödenmesi şartını getirmişti.⁶³⁴ Bu bilgi XVIII. yüzyıl ortaları için cariyelerin günlük giderleri konusunun aydınlatılması açısından önemlidir.

Sonuçta gulam ve cariyeye sahibi dokuz yeniçeriden iki tanesinin tereke toplamı 10.000 akçe altında yer alırken, üç tanesinin 10.000-49.999 akçe aralığında, iki tanesinin 50.000-99.999 akçe aralığında ve iki tanesinin 100.000 akçe üzerinde tereke toplamı bulunuyordu. Anlaşılan köle ve cariyeye sahibi olma konusunda da ortalama ve üzerinde bir servet gerekliydi. Ayrıca kökeni belirtilen üç gulam ile dört cariyeye de Gürcü olarak kaydedilmişti. Görüldüğü üzere 1700'lerin ilk yarısında Gürcü esirler İstanbul pazarında daha çok tercih ediliyordu. Mantran da yaptığı çalışmada benzer sonuçlara ulaşmıştır.⁶³⁵ Değnilmesi gereken diğer bir nokta ise dokuz yeniçerinin terekelerinde gulam ve cariyelerin büyük yer tutmasıdır. Cariyesinin değeri yazılmayan Fazlullah Beşe'yi hariç tutarsak sekiz yeniçerinin terekelerine bakıldığında gelirlerinin ortalama %46'sı gulam ve cariyelerden meydana gelmekteydi.⁶³⁶ Bu durum yeniçerilerin servetlerinde kölelerin önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

5.8. Taşınır ve Taşınmazlar

Yeniçerilerin gelir bölümlerindeki en önemli yeri şüphesiz taşınır ve taşınmaz varlıkları oluşturuyordu. Bu varlıkların bir kısmının sahibi, bir kısmının da kiracısıydılar. Terekelerde taşınır ve taşınmaz varlıkların biçilen değerleri yanında İstanbul'un hangi mahallesinde oldukları da kaydedilirdi. Böylece yeniçerilerin nerelerde taşınır ve taşınmaz varlık sahibi olmayı tercih ettiklerini görebilmekteyiz. 169 tereke sahibi yeniçeriden herhangi bir taşınır/taşınmazı olan toplam kırk sekiz yeniçeri tespit ettim.

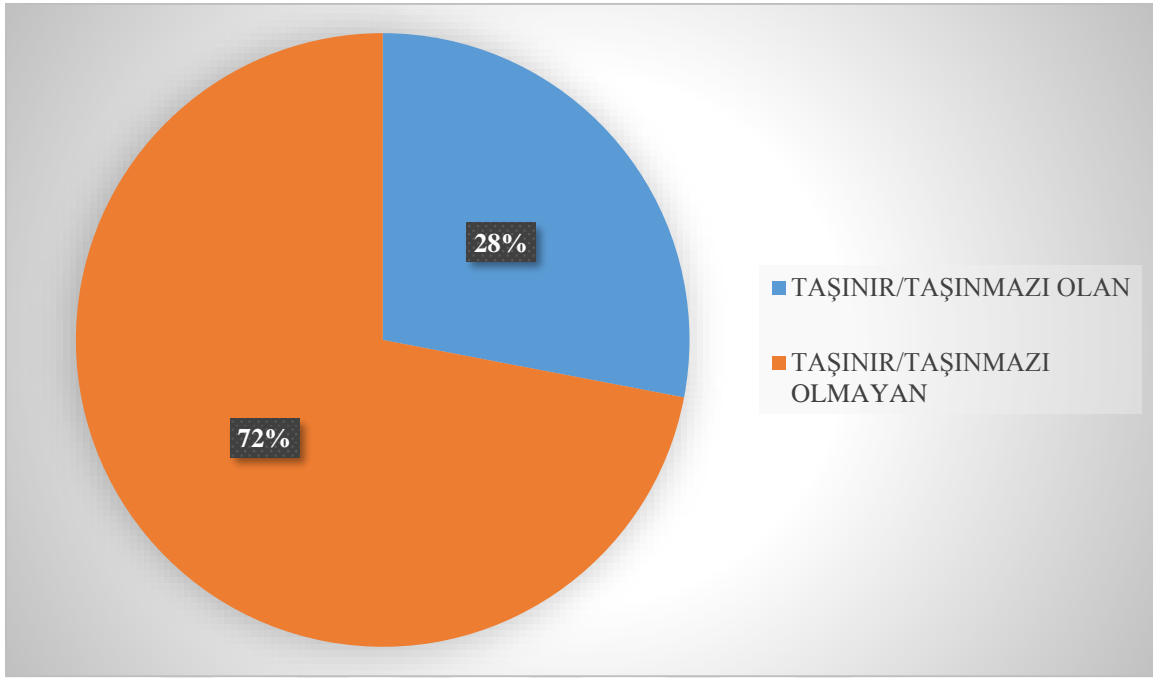
⁶³³ KAM 117: 57b (1162/1749).

⁶³⁴ Yağcı, 2017: 60.

⁶³⁵ "15. ve özellikle de 16. Yüzyıldan beri Batı ve Orta Avrupa artık Osmanlı İmparatorluğuna yalnızca istisnai olarak köle sağlıyorsa da, buna karşılık köle ticareti Karadeniz'in kuzey ve doğu kıyılarından itibaren gelişmiştir. Kırım Tatarları aracılığıyla ve İmparatorluğun doğu sınırlarının arzettiği olanaklar sayesinde; özellikle Güney Rusya, Kafkasya ve Gürcistan bölgeleri artık bu insan cinsinden malın sağlayıcıları haline gelmiştir. Rus, Gürcü, Çerkez, Mingreliyali, Abazalar bu ticaretin başlıca malzemesini oluşturmaktaydılar." Mantran, 1990a: 103.

⁶³⁶ KAM 117: 57b (1162/1749).

Grafik 5.9 Taşınır ve Taşınmaz Varlık Sahipleri

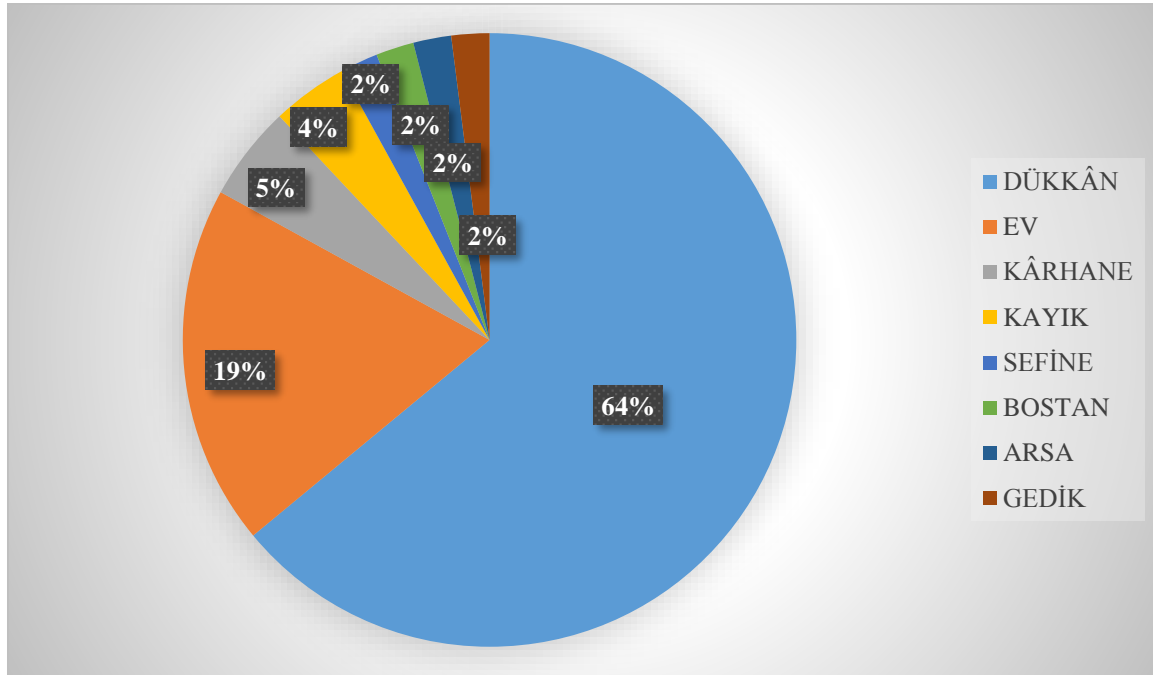
Kırk sekiz yeniçeri toplam elli beş adet taşınır/taşınmaz sahibiydi. Sahip oldukları bu varlıkların nispeten geniş bir yelpazede olduğunu anlamaktayız. Bu elli beş varlığın otuz beşi dükkân⁶³⁷, onu ev, üçü kayık hissesi, üçü kârhane⁶³⁸, biri sefine hissesi, biri bostan, biri arsa ve biri saka gediği⁶³⁹ şeklindeydi. Görüldüğü gibi sekiz farklı kısımda kategorize edilebilen bu varlıkların büyük kısmı dükkânlardan oluşmaktadır. Bu durum ise yeniçerilerin ekonomik hayata girişlerinin ne boyutta olduğunu göstermektedir. Dükkân ve kârhane sahibi olan otuz sekiz yeniçeri ya dergâh/kışla/han/bekâr odasında ya da dükkân ve kârhanede kalıyordu. Nitekim bu otuz sekiz yeniçeriden biri dergâh, biri kışla, ikisi han ve ikisi bekâr odasında kalırken, beşi dükkân, biri kârhanede kalmayı tercih etmişti. Dükkân ve kârhane sahibi otuz sekiz yeniçeriden yirmi altısının tam olarak nerede kaldığı belli değildir.

⁶³⁷ Bunlardan bir tanesi Simkeşhâne'de bir oda olarak kaydedildiği ve içerisinde simkeşlik aletleri bulunduğu için dükkân olarak kabul edildi.

⁶³⁸ Yahudihane işleten bir yeniçeri de kârhane sahipleri arasında kabul edildi.

⁶³⁹ Ticarî bir imtiyâz olan gedik, kişiye özel verildiğinden ötürü taşınmaz varlıklar arasında gösterildi.

Grafik 5.10 Taşınır ve Taşınmaz Varlıklar

Ayrıca yeniçerilerin bu taşınır ve taşınmazların kiracısı mı yoksa sahibi mi olduğu da incelenmesi gereken bir konudur. Bu konuda ise net bilgiye ulaşmamız zorlaşmaktadır. Çünkü çoğu zaman kiracı mı yoksa sahip mi olduğu terekelerde yazmamaktadır. Ben bunu kısmen bulabilmek için gelir bölümündeki kaydedilme şekillerine baktım. Terekede yer alan bu varlıkların eğer fiyatı yazılmışsa yeniçerinin onun “sahibi” olduğunu, özellikle dükkânlar için geçerli olmak üzere fiyatı yazılmayıp sadece içerisindeki aletlerin değeri yazılmışsa onun “kiracısı” olduğunu, eğer hiçbir bilgi yoksa o varlığın mülkiyetinin “belirsiz” olduğunu kabul ettim. Ayrıca bazı dükkân ve evlerin “icâre” olarak adlandırılan kira bedelleri de yazıldığından bu taşınmazların kiralık olduğunu açıkça göstermektedir. İzlediğim bu yöntem sonucunda yeniçerilerin toplam elli beş taşınır/taşınmazın on sekizinin sahibi, dokuzunun kiracısı olduğunu, yirmi sekiz taşınmazın ise mülkiyetinin belirsiz olduğunu kabul ettim.

5.8.1. Dükkân

Herhangi bir taşınır/taşınmaz varlığı olan kırk sekiz yeniçeriden otuz beşi dükkân işletmekteydi. Dükkânlarını mesleklerine yönelik kullanmışlardı. Bu yeniçerilerin dördü dükkânında kiracı olarak çalışmaktaydı. Yine işlettiği dükkânın sahibi olan dört yeniçeri vardı. Yirmi yedi yeniçerinin kiracı mı yoksa dükkân sahibi mi olduğu belirsizdir. Ayrıca herhangi bir şekilde dükkân işleten otuz beş yeniçeriden yalnızca dördü ev sahibiydi.

Yeniçeriler arasında ortaklaşa dükkân işletmenin var olduğunu terekelerden öğrenebilmekteyiz. Tereke sahibi üç yeniçeri işlettiği dükkânına bir başka kişiyle ortaktı.

Mustafa Beşe ibn-i Mehmed, Ali Fakih Mahallesi'nde işlettiği attar dükkânının yarısına sahipti. Aynı şekilde Naleyî Ahmed Beşe, Ayasofya-ı Kebir Mahallesi'nde işlettiği naleyn dükkânının⁶⁴⁰ yarı hissesine sahipti.⁶⁴¹ Bu iki yeniçerinin de tereke toplamı 10.000 akçe altında yer alması, dükkân işletmek için bu ortaklık yöntemini kullandıklarını düşündürmektedir. Ortaklaşa dükkân işleten üçüncü yeniçeri ise Bakkal Ahmed Beşe ibn-i Ali'dir. Cebecibaşı Mahallesi'nde bulunan bakkal dükkânındaki ortağı kendi kardeşiydi. Bu bakkal dükkânı bir aile işletmesi gibi görünmektedir.⁶⁴² Bakkal Ahmed Beşe ekonomik açıdan orta halli kesimde yer almasıyla diğer iki yeniçeriden ayrılmaktadır.

Ekonomik açıdan bakıldığında dükkân işleten yeniçeriler arasında üst düzeyde tereke toplamı olanlar azınlıktadır. Toplam on yedi yeniçerinin tereke toplamı 10.000 akçe altında yer alırken, on üç yeniçeri 10.000-49.999 akçe aralığında, beş yeniçeri ise 50.000 akçe üzerinde tereke toplamına sahipti. Yalnızca dükkân işleten bir yeniçerinin tereke toplamı 100.000 akçe üzerindeydi. Simkeş Küçük El-hac Mehmed ibn-i İbrahim'in Simkeşhane'de kiralık bir odası bulunuyordu.⁶⁴³ Büyük ihtimâlle mesleğini bu odada devam ettirmekteydi. Çünkü odada simkeş aletleri bulunmuştu. Bu otuz beş yeniçerinin dükkânlarını İstanbul'un ticaret alanları içerisinde işletmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5.1 Dükkânların Buldukları Mahalleler

Mahalle Adı	Dükkân Sayısı	Dükkân Türü
Uzunçarşı	3	İmameci, Tarakçı, Çıkrıkçı
Unkaparı	2	Duhânî, Çörekçi
Ayasofya Mahallesi	2	Kebapçı, (okunamadı)
Mahmud Paşa Mahallesi	2	Tarakçı, Belirsiz bir dükkân
Ayasofya-ı Kebir Mahallesi	1	Naleyinci
Ali Fakih Mahallesi	1	Attar
Mimar Sinan Mahallesi	1	Attar

⁶⁴⁰ Naleyî, tuvalet ve hamamlarda kullanılan ve tahtadan yapılan bir tür ayakkabı çeşidi olan na'lının bir çiftine verilen isimdir. Koçu, 2012: 183.

⁶⁴¹ KAM 120: 94a-94b (1163-1750).

⁶⁴² KAM 122: 65a-65b (1163/1750).

⁶⁴³ KAM 117: 20a (1162/1749).

Kirmasti Mahallesi	1	Berber
Molla Kestel Mahallesi	1	Berber
Emin Bey Mahallesi	1	Kiseci
Yavaşca Şahin Mahallesi	1	Turşucu
Şeyh Ferhad Mahallesi	1	Attar
Cebecibaşı Mahallesi	1	Bakkal
Balat Mahallesi	1	Duhânî
Tahte'l-kal'a Mahallesi	1	Kebapçı
Simkeşhane	1	Simkeş
Sarraçhane	1	Sarraç
Odun Kapısı Dışı	1	Sabuncu
Balık Pazarı Dışı	1	Kahveci
Atpazarı	1	Oturakçı
Kantarcılar Sukku	1	Dökmeci
Kazgancılar Sukku	1	Kazgancı
İplikçiler Çarşısı	1	İplikçi
Gümrük Yakınları	1	Duhânî
Karagümrük Yakınları	1	Manav
Belirsiz	5	Berber, Berber, Kahveci, Eskici, Duhânî

Tablo 5.1'den de anlaşıldığı üzere yeniçerilerin dükkân işletmek için mekânsal olarak Uzunçarşı, Unkapanı, Ayasofya ve Mahmud Paşa Mahallelerini daha çok tercih ettikleri görülmektedir. Şüphesiz bu bölgelerin ticaret imkânları dükkânların türünü de etkilemiştir.

Örneğin çörekçi dükkânının Unkapanı'nda yer alması hammaddeye daha kolay ulaşılabilceği düşüncesinin bir sonucudur.

Bir meslek ve dükkân sahibi yeniçerilerden çoğunun terekesinde mesleğiyle ilgili araç-gereçler de yer almıştır. Bu aletler dükkânda yapılan sayım sırasında terekelere geçirilmiştir. Böylece terekelerdeki bu meslekî aletlerden o dönemin meslekî araç-gereçlerinin ne olduğunu tespit edebilmekteyiz. Dükkân sahibi yeniçerilerden otuzunun dükkânında araç-gereç ve eşyalar bulunmuştur. Örnek olarak üç yeniçerinin terekesine bakmak yeterli olacaktır. Duhânî Ali Beşe ibn-i Abdullah öldüğünde Gümrük yakınlarında bulunan duhân dükkânında 74.371 akçe değerinde araç-gereç ve hammadde tespit edilmiştir. Bunlar arasında çeşitli türlerde duhân yanında peştahta, kantar, terazu ve başka aletler yer almıştır. Ayrıca peştahtasında 1.050 akçe nakit bulunmuştur. Tüm bu meslekî aletler ve hammadde Ali Beşe'nin 126.419 akçelik gelirinin %59'una karşılık gelmektedir. Yani sahip olduğu servetin büyük kısmı işiyle ilgili eşyalardı.⁶⁴⁴ Diğer bir örnek Berber Ahmed Beşe ibn-i Mustafa'dır. Molla Kestel Mahallesi'nde bulunan berber dükkânındaki araç-gereçlere 245 guruş (29.400 akçe) değer biçilmiştir. Bu meslekî araç-gereç arasında peşkîr, makrama, âyîne (ayna), ustura, leğen, kazgan, maşraba, tas, kayış, minder ve diğer bazı aletler yanında kahve ibriği de tespit edilmiştir. Anlaşılan Berber Ahmed Beşe müşterilerine kahve ikrâmında bulunmayı ihmâl etmiyordu. Bu durum yeniçeriler ve daha geniş açıdan Osmanlı toplumu için kahvenin ne kadar önemli olduğuna güzel bir örnektir. Ahmed Beşe'nin 29.400 akçe değerindeki berber dükkânı aletleri toplam 43.130 akçelik gelirinin %68'ine karşılık gelmektedir.⁶⁴⁵ Son örnek olarak Çıkrıkçı İsmail Beşe ibn-i Mehmed gösterilebilir. Günümüzdeki marangozluğa benzeyen bir işle uğraşmış olan Çıkrıkçı İsmail Beşe'nin Uzunçarşı'da yer alan ve kiracısı olduğu çıkrıkçı dükkânında 9.600 akçe değerinde araç-gereci bulunmuştur. Bu araç-gereç arasında yirmi tane matkab, dokuz tane arda⁶⁴⁶, yedi tane kemâne, beş tane bileği taşı, dört tane tezgâh, dört tane oluk, dört tane dörpü (törpü), dört tane pergel, üç tane keser, iki tane testere, iki tane bıçkı, iki tane rende, iç bıçağı ve bazı aletler yer almıştır. Meslekî araç-gereç Çıkrıkçı İsmail Beşe'nin toplam 13.600 akçelik gelirinin %71'ine karşılık gelmektedir.⁶⁴⁷

5.8.2. Ev

XVIII. yüzyılda Yeniçeri Ocağı dışında barınmaları giderek artan yeniçeriler, İstanbul'un çeşitli yerlerinde ev sahibi olmayı da tercih etmişlerdi. Hatta ev sahibi olmaları

⁶⁴⁴ KAM 115: 75b (1162/1749).

⁶⁴⁵ KAM 119: 19b-20a (1163/1750).

⁶⁴⁶ Çıkrıkçı kalemi. Sami, 2015: 32.

⁶⁴⁷ KAM 124: 25a (1163/1750).

1650'ler de dahi görülmüştür. Yılmaz Diko'nun tespitlerine göre XVII. yüzyılın ilk yarısında yeniçerilere ait on altı adet ev satışı kaydı bulunuyordu.⁶⁴⁸ O dönemlerde İstanbul'da bulunmuş olan Ricaut'un aktardığına göre şehirde çorbacılar dâhil birçok yeniçerinin evi vardı.⁶⁴⁹

İncelenen terekelerden taşınır ve taşınmazı olan kırk sekiz yeniçeri olduğunu yukarıda göstermiştim. Bu yeniçerilerden onu ev sahibiydi.⁶⁵⁰ Terekelerde çoğunlukla "menzil" ve "mülk" şeklinde belirtilmiştir. On yeniçeriden dördü ayrıca dükkân, biri kayık hissesi sahibiydi. Evi olan yeniçerilerin dokuzu evliydi ve biri hariç hepsi evinde ailesiyle beraber kalmaktaydı. Yalnızca Mustafa Odabaşı ibn-i Abdullah bekârdı. Kendisi Medine-i Şumnu'dan gelmişti ve evi de oradaydı. Mirasçılarında anlaşıldığına göre sahibi olduğu evde annesi ve kız kardeşiyle yaşamıştı.⁶⁵¹ Evli olan dokuz yeniçeriden ise sadece El-hac Mehmed ibn-i Ali, Seferikoz Mahallesi'ndeki evinde ailesinden ayrı yaşamıştı. Çünkü iki eşi ve üç çocuğu El-hac Mehmed öldüğünde İstanbul'da bulunmuyordu.

On yeniçeriden üçü evin sahibi değil kiracısıydı. Bunu terekelerindeki "icâre-i menzil" yani kira bedellerinden anlamaktayız. Oturakçı Mustafa Beşe ibn-i Mehmed'in adresi belli olmayan evinin kirası olarak 660 akçe ödenmiştir.⁶⁵² Berber Ahmed Beşe ibn-i Mustafa'nın da adresi belli olmayan evinin kirası olarak 240 akçe ödenmiştir.⁶⁵³ Son olarak Duhânî Mehmed Beşe ibn-i Hüseyin'in de ev adresi belli değildir. Terekesinden ev kirası olarak 900 akçe ödenmiştir.⁶⁵⁴ Belirtmek gerekir ki bu üç yeniçeri kiraladıkları ev yanında birer dükkân da sahibiydi. Bu dükkânları da kiralamışlardı.

Yeniçerilerin dükkânlarda olduğu gibi ev sahibi olma konusunda da ortaklık kurduğunu görmekteyiz. Örneğin terekesi toplamı 10.000 akçe altında yer alan Mehmed Beşe ibn-i İbrahim, Arabacı Bayezid Mahallesi'ndeki evinin yarısına (nısf) sahipti. Bu yarı hissenin bedeli 10.200 akçe olarak tespit edilmişti. Anlaşılan evin tam bedeli 20.400 akçeydi. Mehmed Beşe'nin bu yolu seçmesinde ekonomik güçsüzlüğü etkili olmuş gibi görünmektedir. Evin diğer ortağının kim olduğu ise terekesinde yer almamıştır.⁶⁵⁵

Yine ev sahipleri arasında Es-seyyid El-hac Osman Odabaşı ibn-i Es-seyyid Ali ibn-i Abdullah kendisine ait arsası olduğunu ve bu arsasının üzerinde evi olduğunu terekesinden öğrenmekteyiz. Terekesi toplamı 100.000 akçe üzerinde yer alan Osman Odabaşı'nın Molla Kestel Mahallesi'ndeki evi ve arsasının değeri 130.000 akçe gibi yüksek bir tutardır. Servetinin

⁶⁴⁸ Yılmaz Diko, 2011: 129.

⁶⁴⁹ Ricaut, 2012: 33.

⁶⁵⁰ Akbel'in terekesini incelediği 215 yeniçeriden ise otuz dokuzu ev sahibiydi. Akbel, 2016: 265.

⁶⁵¹ KAM 124: 46a (1163/1750).

⁶⁵² KAM 118: 69b-70a (1163/1750).

⁶⁵³ KAM 119: 19b-20a (1163/1750).

⁶⁵⁴ KAM 123: 4b-5a (1163/1750).

⁶⁵⁵ KAM 115: 67b (1162/1749).

büyük kısmını (%69) bu arsa ve ev oluşturmaktadır.⁶⁵⁶ Karşılaştırma açısından Aydın'ın ulaştığı H. 20 Receb 1162 tarihli ev satış kaydına bakılabilir. Bu kayda göre Eyüp'te bulunan ve iki kattan oluşan bir ev 200 kuruşa (24.000 akçe) satılmıştır.⁶⁵⁷ Daha sonraları ise 1785 yılında Fatih Bozkurt “orta halli”⁶⁵⁸ kabul ettiği bir İstanbullu'nun sahip olduğu ev fiyatının 400-600 kuruş (48.000-72.000 akçe) aralığında olduğunu tespit etmiştir.⁶⁵⁹ Anlaşılan otuz beş yılda İstanbul'daki ev fiyatlarında bir artış gözlenmişti. Ev fiyatları aynı dönemlerde Rusçuk'ta 5.000-40.000 akçe⁶⁶⁰, XVIII. yüzyılın hemen başında İstanbul'a daha yakın olan Balıkesir'de ise en yüksek 40.000 akçe civarındaydı.⁶⁶¹ Evi olan yeniçerilerin daha çok merkezî yerlerden ev sahibi olduklarını da anlamaktayız. On yeniçeriden yalnızca üçünün ev adresi belli değildir. Bir yeniçerinin evi ise İstanbul dışındadır.

Tablo 5.2 Evlerin Buldukları Mahalleler

Yeniçeri Adı	Evin Bulunduğu Mahalle	Evin Bedeli
Mehmed Beşe ibn-i İbrahim	Arabacı Bayezid Mahallesi	10.200 akçe (yarı hisse bedeli)
El-hac Mehmed İbn-i Ali	Seferikoz Mahallesi	66.000 akçe
Aşçı Hüseyin Beşe ibn-i Mehmed	Emin Bey Mahallesi	36.000 akçe
Oturakçı Mustafa Beşe ibn-i Mehmed	(Belirsiz)	660 akçe (kira bedeli)
Es-seyyid El-hac Osman Odabaşı ibn-i Es-seyyid Ali ibn-i Abdullah	Molla Kestel Mahallesi	130.000 akçe (arsa bedeli ile beraber)
Berber Ahmed Beşe ibn-i Mustafa	(Belirsiz)	240 akçe (kira bedeli)
Sıvacı Mehmed Beşe ibn-i Abdullah	Galata	15.600 akçe
Müteveffa-i Sabıka İbrahim Ağa ibn-i Abdullah	Davud Paşa Mahallesi	180.000 akçe
Duhânî Mehmed Beşe ibn-i Hüseyin	(Belirsiz)	900 akçe (kira bedeli)
Mustafa Odabaşı ibn-i Abdullah	Medine-i Şumnu	48.000 akçe

⁶⁵⁶ KAM 118: 70a-70b (1163/1750).

⁶⁵⁷ Aydın, 1998: 70.

⁶⁵⁸ Bozkurt, terekesi 50.000-120.000 akçe aralığında olan kişileri orta halli olarak kabul etmiştir. Bozkurt, 2011: 102.

⁶⁵⁹ Bozkurt, 2011: 242.

⁶⁶⁰ Bolat, 2019: 46.

⁶⁶¹ Er, 2008: 38.

Ekonomik açıdan bakıldığında 50.000 akçe üzerinde terekeye sahip yeniçeriler azınlıktadır. On yeniçerinin dördü 10.000 akçe altında tereke toplamına sahipken, üçü 10.000-49.999 akçe, diğer üçü ise 50.000 akçe üzerinde tereke toplamına sahipti. Tereke toplamı 10.000 akçe altında olan yeniçerilerden ikisi ve 10.000-49.999 akçe aralığında olan yeniçerilerden biri sahip olduğu evin kiracısıydı.

Terekelerde evlerin kaç katlı olduğu, hangi malzemedен yapıldığı gibi fiziksel özellikleri yer almamıştır. Ancak XVIII. yüzyıl İstanbul’undaki evlerin genellikle iki katlı ve ahşaptan yapılmış olduklarını bilmekteyiz.⁶⁶² Sonuç olarak söylenebilir ki XVIII. yüzyıl ortalarındaki incelenen yeniçerilerin yaklaşık %6’sı ev sahibiydi. Bu durum yeniçerilerin kışla dışındaki hayata katılmalarındaki bir başka yolu göstermektedir.

5.8.3. Kârhane

Küçük işletme ve atölye anlamında kullanılan kârhaneler Osmanlı ekonomik hayatında önemli bir yer tutuyordu. Yüksek kârlar sağlayan kârhaneler çeşitli alanlara yönelik faaliyet göstermekteydi ve saray ile dahi iş yapabilme potansiyeline sahipti. Örneğin XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Südcü Mustafa adında bir yeniçerinin terekesinden anlaşıldığına göre saray yoğurtçubaşısından 24.000 akçe gibi yüklü bir meblağ alacağı bulunuyordu. Kendisi bu yoğurdu eski kadiaskerlerden olan Feyzullah Efendi’den kiraladığı çiftlikte üretmişti.⁶⁶³ Yeniçerilerden dahi bunun gibi işletmelere sahip olanları terekelerden tespit edebilmekteyiz. 169 yeniçeri içinden üçünün kârhane sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Yahudilerin bir arada kaldıkları ve pansiyona benzer binalar için kullanılan yahudhane/yahudihaneyi⁶⁶⁴ de bu kârhanelerden kabul edebiliriz.

Şehrin süt ihtiyacının karşılanmasında mandıralar önemli bir yer tutuyordu. Bunların dışında İstanbul’un gereksinim duyduğu süt ve süt ürünlerini karşılayan kârhaneler de bulunmaktaydı. Südcü Mustafa Beşe ibn-i Ramazan’ın Çelebioğlu Mahallesi’nde bir sütçü kârhanesi vardı. Bu kârhanein sahibi mi yoksa kiracısı mı olduğu belli değildir. Südcü Mustafa Beşe’nin tereke toplamı 100.000 akçe üzerinde yer alması bu kârhanein iyi kazandığını göstermektedir. Kârhaneinde süt üretim ve dağıtımında kullanılan birçok araç-gereç de bulunmuştur. Hepsini 420 guruş (50.400) akçe değerinde olan bu araç-gereçler şöyledir; on üç tane süt tabesi (tava), dört tane sagir ve kebir kazgan, on üç tane kebir süt güğüm, yirmi tane sagir güğüm, on bir tane kaymak leğeni, bir tane tencere, bir tane tabe, iki tane bakraç, kara ve

⁶⁶² D’Ohsson, (Tarihsiz): 235; Cerasi, 2014: 90.

⁶⁶³ İnalçık, 1998: 10.

⁶⁶⁴ “Yahudhane”. Pakalın, 1983b: 601.

doru altı tane bargir.⁶⁶⁵ Anlaşılan şehirdeki süt ve kaymak dağıtımını sahip olduğu atlar aracılığıyla yapmaktaydı. Diğer bir kârhane sahibi yeniçeri ise Alemdar İbrahim Beşe ibn-i Abdurrahman'dır. Kendisi Atpazarı'nda bulunan bir matab kârhanesinin kiralık olarak sahibiydi.⁶⁶⁶ Terekesi toplamı 1.000-9.999 akçe aralığında yer alması Alemdar İbrahim Beşe'nin bu kârhaneden istediği parayı kazanamadığını göstermektedir. Yine bu kârhanede ikâmet ederken ölmesi ve hiç eşi ve çocuğunun olmaması matab kârhanesinde bir çalışan mı yoksa kârhanenin kiracısı mı olduğu konusunda bizi şüpheye düşürmektedir. Ancak şu an için net bilgiye ulaşamıyoruz. Kârhanedeki çeşitli tabaklar ve tezgâh takımlarının Alemdar İbrahim Beşe'nin terekesinde yer alması, buranın kiracısı olduğu düşüncemizi desteklemektedir. Tereke sahipleri arasında yalnızca Yeniçeri İbrahim Beşe ibn-i Abdullah'ın yahudihanesi bulunuyordu. İbrahim Beşe yahudihanesinin 12.000 akçe değerindeki yarı hissesinin (nısf) sahibiydi. Yani yahudihanesinin asıl fiyatı 24.000 akçeydi. Bu alanda da yeniçerilerin ortaklık yoluna gittiğini görmekteyiz. Hasköy'de bulunan yahudihanesinden iyi para kazandığını tereke toplamının 100.000 akçe üzerinde yer almasından anlamaktayız. Hasköy'ün İstanbul'daki Yahudiler'in asıl ikâmet yerlerinden biri olması⁶⁶⁷ da bu yahudihanesinin müşteri odaklı bir bölgede işletildiğini göstermektedir. İbrahim Beşe'nin ortağı olduğu bu yahudihane terekesindeki 248.068 akçelik gelirin yalnızca %5'ine karşılık gelmekteydi. Yani zenginliğin asıl kaynağı bu yahudihane değildi. İbrahim Beşe'nin asıl zenginliği başkalarının zimmetine verdiği parasından ve öldükten sonra satılan 500 guruşluk (60.000 akçe) saka gediğinden geliyordu.⁶⁶⁸

5.8.4. Kayık

XVIII. yüzyıl İstanbul'unda boğazı geçebilmek için bir köprü bulunmuyordu. İstanbullular boğazı geçebilmek için kayıkçılara bel bağlamaktaydı. Bu nedenle kayıkçı esnafı İstanbul'un sayılı iş örgütlenmelerinin başında geliyordu. Yeniçeriler arasında da kayıkçılıkla ilgilenen ve kayık sahibi olan yeniçeriler bulunmaktaydı. Terekesinde kayığı ve kayık hissesi yer alan toplam iki yeniçeri bulunmaktadır. Kayık sahipleri öldüklerinde kayıkları satılarak belirli bir yüzdesi terekelerine kalmıştır. Genellikle ilk kayığın dörtte bir hissesi (rub'-ı kayık hisse), eğer varsa ikinci kayığın ise üçte bir hissesi (sülüs-i kayık hisse) tereke sahibinin mirasçılarına bırakılmıştır. Bu yolla kayıkların tam olarak ne kadara satıldıklarını tahmin edebilmekteyiz.

⁶⁶⁵ KAM 115: 89a-89b (1162/1749).

⁶⁶⁶ KAM 118: 6b (1162/1749).

⁶⁶⁷ Eldem, 2017: 185.

⁶⁶⁸ KAM 115: 5b-6a (1162/1749).

Terekesi toplamı 50.000-99.999 akçe aralığında yer alan El-hac Mehmed ibn-i Ali'nin öldüğünde iki kayığı bulunuyordu. Mesleğinin kayıçılık olup olmadığı hakkında net bilgi yoktur. Öldükten sonra bu kayıklar satılmıştır. İlkinin dörtte bir hissesi 12.000 akçe, ikincisinin ise üçte bir hissesi 24.000 akçe olarak mirasçılara bırakılmıştır. Yani ilk kayığı 48.000 akçe, ikinci kayığı ise 72.000 akçe bedelle satılmıştı. Devlet hazinesi için çalışan beytülmal emininin bu kayık satışlarından önemli bir pay aldığı aşikârdır. Terekesindeki kayık hisselerinden yola çıkarak El-hac Mehmed'in 120.000 akçelik gelire sahip olduğunu ancak terekesine sadece 36.000 akçe bırakıldığını görebilmekteyiz. Yani sahip olduğu 155.648 akçelik gelirinin %23'ü (36.000 akçe) bu kayıklardan meydana geliyordu. Diğer bir kayık sahibi yeniçeri ise Kayıççı Mustafa Beşe ibn-i Mahmud'dur. Terekesi toplamı 1.000-9.999 akçe aralığında yer alıyordu. Kayıçılıkla ilgilendiği açıkça belirtilen Kayıççı Mustafa Beşe'nin 1.680 akçe değerinde tek bir kayığı vardı. Geçimini bu kayıkla sağladığı anlaşılmaktadır. Terekesindeki 6.046 akçelik gelirinin %28'ini bu kayık oluşturmaktadır.⁶⁶⁹ Son olarak Sıvacı Mehmed Beşe ibn-i Abdullah'dan söz edebiliriz. Kendisi sıvacı olmasına rağmen terekesinde 4.080 akçelik “kayık alâtı” yer almaktaydı. Anlaşılan daha önceden bir kayık sahibiydi.⁶⁷⁰ Bu kayığı da sıvacılık mesleği için gereken kirecin taşınmasında kullanmış olması muhtemeldir. Çünkü o dönemlerde sıva için gerekli olan kireç genellikle Karaca Burun, Sultaniyye, Çubuklu ve Darıca karyelerinden kayıklarla temin edilmekteydi.⁶⁷¹

5.8.5. Sefine (Gemi)

Yeniçeri terekelerinde kayık dışında “sefine” olarak adlandırılan gemi de yer almıştır. Geminin daha çok uzun deniz ticaretinde ve yolcu taşımacılığında kullanıldığı düşünüldüğünde yeniçerilerin askerlik dışındaki iş yelpazelerinin ne kadar geniş olduğunu anlayabilmekteyiz. Terekesinde sefine olan yalnızca bir yeniçeri bulunmaktadır. Ancak sefinenin ölçüleri, tipi ve hangi malzemeden yapıldığı gibi detaylar terekesinde yer almamakla birlikte sadece fiyatı kaydedilmiştir.

Esirci El-hac İsmail ibn-i Abdullah'ın terekesinden bir sefinenin yarı hissesine sahip olduğunu anlıyoruz. Çünkü “nısf-ı sefine” adıyla bir bedel yazılmıştır. Dükkân, ev ve kârhane konusunda olduğu gibi sefine konusunda da yeniçerilerin ortaklığı tercih ettiğini görmekteyiz. Esirci El-hac İsmail'in bu sefineyi özellikle Gürcistan'dan İstanbul'a esir taşımacılığında kullanmış olması muhtemeldir. Çünkü yukarıda gösterdiğim gibi bu dönemlerde Gürcü esir ve

⁶⁶⁹ KAM 123: 28a (1163/1750).

⁶⁷⁰ KAM 119: 56b (1163/1750).

⁶⁷¹ Altınay, 1988: 172.

köleler yoğun şekilde İstanbul'da satılmaktaydı. Esirci El-hac İsmail'in bu işten iyi para kazandığını terekesi toplamının 100.000 akçe üzerinde yer almasından anlamaktayız. Terekesinde belirtilen nısf-ı sefine hissesinin bedeli 48.000 akçedir. Yani ortaklık kurduğu sefine 96.000 akçeye değerindeydi. Bir karşılaştırma açısından kayık sahibi El-hac Mehmed ibn-i Ali'nin sahip olduğu en pahalı kayık 72.000 akçeydi. Zengin kesimde yer alan Esirci El-hac İsmail'in terekesindeki 219.717 akçelik gelirinin %22'si bu sefine hissesinden oluşmaktadır.⁶⁷²

Yeniçerilerin bu tarz şekilde ortaklaşa gemi sahibi olmaları XVIII. yüzyıla has bir özellik değildi. Buna benzer ortaklıklara XVII. yüzyıl başlarında da rastlanılmaktaydı. Örnek olarak 1612 yılındaki bir satış işlemi gösterilebilir. Şaban Beşe ibn-i Mehmed ile Bali Beşe ibn-i Abdullah arasındaki gemi hissesi satışına göre Şaban Beşe gemi üzerindeki hissesini 32.100 akçe karşılığında Bali Beşe'ye satmıştı. Anlaşılan bu iki yeniçeri ortaklaşa bir gemi sahibi olmuşlardı.⁶⁷³

5.8.6. Bostan

Acemi Ocağı'na alındıklarında Türk çiftçi ailelerinin yanına verilen yeniçeriler hiç şüphesiz burada toprağı işlemeyi öğrenmişlerdi. Daha sonraları acemilerin bir kısmı Bostancı Ocağı'na girmiş ve bağ, bahçe ve toprakla daha çok iç içe yaşamıştı. XVIII. yüzyıl ortalarına gelindiğinde ise çok sayıda toprakla uğraşan erkek, yeniçeriler arasına katılmış ve toprakla olan uğraşmayı ocak içerisinde daha da yaygınlaştırmıştı. Anlaşılan bazı yeniçeriler bu alışkanlıklarını yıllar geçse de unutmamış ve kendi geçimlerini sağlamak için sonraları bunu kullanmışlardı. Raymond araştırmasında Kahire'deki yeniçerilerin daha XVII. yüzyılda toprak işlerine karıştıkları sonucuna ulaşmıştır.⁶⁷⁴ Benzer durum başkentte de görülmekteydi. Nitekim İstanbul'da toprak üzerinde meyve ve sebze yetiştiriciliği olan bostancılıkla ilgilenen yeniçerilere rastlanmaktadır. Fakat incelenen terekelerde toprakla uğraşan yeniçeri sayısı yalnızca birdir. Bunun sebebi muhtemelen devlet yönetiminin İstanbul'da olması ve şehrin ticaretten daha çok kâr getirmesi etkili olmuş olabilir.

Terekesi incelenen yeniçeriler içinde taşınmaz varlıklardan bostanı olan sadece bir yeniçeri tespit ettim. Bu yeniçeri Canikli Mustafa Beşe ibn-i Abdullah'dır. Kendisinin Canikli olması sonradan Yeniçeri Ocağı'na girdiğini düşündürmektedir. Muhtemelen asker olmadan önce memleketi olan Canik'de toprakla uğraşıyordu ve bu uğraşısını İstanbul'a da taşımıştı.

⁶⁷² KAM 116: 69b-70a (1162/1750).

⁶⁷³ Yılmaz Diko, 2011: 197.

⁶⁷⁴ Raymond, 2016: 39.

Arabacı Bayezid Mahallesi'nde yer alan bostanını başkasından kiralamıştı. Kiraladığı kişinin kim olduğu yazmasa da kira bedelinin 2.400 akçe olduğunu öğrenmekteyiz. Ekonomik açıdan fazla gelir sağlayan bir iş olmadığı düşünülebilir. Çünkü Canikli Mustafa Beşe'nin terekesi toplamı 1.000-9.999 akçe aralığında yer alıyordu. Terekesine kaydedilen bazı sebze ve meyvelerle beraber “bostan alâtı”na 13.800 akçe değer biçilmişti.⁶⁷⁵

5.8.7. Arsa

Tereke sahipleri içinde taşınmaz varlık olarak bostan dışında arsa sahibi olan yeniçerileri de görmekteyiz. Es-seyyid El-hac Osman Odabaşı ibn-i Es-seyyid Ali ibn-i Abdullah arsa sahibi olan tek yeniçeridir. Molla Kestel Mahallesi'nde bulunan arsasının üzerine bir de ev yaptırmıştı ve burada hayatını sürdürmüş olması muhtemeldir. Arsasına üzerindeki ev ile beraber 130.000 akçe değer biçilmişti. Terekesi toplamı 100.000 akçe üzerinde yer alması bu kadar değerli taşınmazlara sahip olmasını şaşırtıcı olmaktan çıkartmaktadır. Yukarıda ev konusunda gösterdiğim gibi terekesindeki 189.772 akçelik gelirin %69'u bu arsa ve üzerindeki evden oluşmaktadır.⁶⁷⁶ Yani servetinin büyük kısmını taşınmaza yatırmış olduğunu anlamaktayız. Ayrıca arsa sahibi olmasında seyyidlik unvanı etkili olmuş olabilir. Çünkü o dönemlerde de Hz. Muhammed'in soyundan gelenlere yardım eli uzatılır ve büyük hoşgörü gösterilirdi. Tüm bunların dışında bu arsanın babasından kalmış olması da ihtimâl dâhilindedir.

5.8.8. Gedik

Taşınır ve taşınmaz varlıklar arasında kabul ettiğim gedik de XVIII. yüzyıl İstanbul ekonomik hayatındaki etkileri bakımından incelemeye değer bir konudur. Tezin ikinci bölümünde gösterildiği gibi ticarî bir iş yapma ve dükkân açabilme imtiyâzı olan gedik, XVIII. yüzyılda parayla satılır hale gelmişti. Zamanla esnaf loncalarına giren yeniçerilerden de iş yapabilmeleri için bu gediklere sahip olanları bulunuyordu. Nitekim terekesi incelenen 169 yeniçeriden yalnızca Mehmed Odabaşı ibn-i Veli ibn-i Abdullah gedik sahibiydi. Kendisinin saka gediğine sahip olduğu terekesinde “saka ankarya tabir olunur” şeklinde kaydedilmişti. Terekesi toplamı 10.000-49.999 akçe aralığında yer alan Mehmed Odabaşı'nın saka gediğine 12.000 akçe değer biçilmişti. Bu ise 29.358 akçelik gelirin %41'ine karşılık geliyordu.⁶⁷⁷ Yani Mehmed Odabaşı'nın servetinin yaklaşık yarısını bu gedik belgesi oluşturuyordu.

⁶⁷⁵ KAM 118: 53b (1163/1750).

⁶⁷⁶ KAM 118: 70a-70b (1163/1750).

⁶⁷⁷ KAM 122: 72a (1163-1750).

Özetle terekesi incelenen 169 yeniçeriden kırk sekizinin herhangi bir taşınır/taşınmaz varlığa sahip olduğunu görmekteyiz. Bunların büyük kısmında kiracılık ön plandadır. Yine ortaklık da yeniçerilerin tercih ettiği diğer bir yöntemdir. Servetlerini taşınır/taşınmaz varlığa yatıran veya servetleri taşınır/taşınmaz varlıklardan oluşan bu yeniçeriler arasında kısmî bir ekonomik denge söz konusudur. Nitekim kırk sekiz yeniçeriden yirmi ikisinin tereke toplamı 10.000 akçe altında, yirmi birinin 10.000-99.999 akçe aralığında ve sadece beşinin 100.000 akçe üzerinde yer almaktaydı. Bu durum ise XVIII. yüzyıl ortalarında İstanbul'daki hayat koşullarını etkilen en önemli unsurun ekonomik güç olduğunun bir başka göstergesidir.

SONUÇ

XVIII. yüzyıl her yönüyle Osmanlı Devleti için bir değişim dönemi idi. III. Ahmet'in yüzyıl başında Edirne'den İstanbul'a dönmesi ile toplumu üzerindeki kontrolcü politikaların artması değişimin alt yapısını hazırlamıştı. Nitekim şehirde Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ile başlayan mekânsal değişim de bu alt yapıyı desteklemekteydi. Toplumun çeşitli kesimlerinde olduğu gibi Yeniçeri Ocağı ve yeniçerilerde de bir dönüşüm göze çarpmaktaydı. Siyasî olaylar yanında ekonomik sıkıntılar da toplumsal değişimi hızlandırıyordu. Akçenin ve kuruşun değer kaybı özellikle yeniçerilerin kazançlarının azalmasına neden oluyordu. Azalan kazançlarını ise İstanbul'un iş hayatına atılmakla ve toplumun her kesimiyle ilişkide bulunmakla telâfi etme çabasına giriyorlardı. Çıkarmış oldukları isyanların genellikle ekonomik amaçlı olmaları daha çok göze çarpıyordu. Anlaşılan yeniçerilerin esnaf teşekküllerine girmeleri başlangıçta geçimlerini devam ettirme çabasına yönelikti. Ancak zamanla servetlerini büyütme niyetiyle farklı işlere yönelmeyi tercih etmeye başlamışlardı.

XVII. yüzyılda başlayan yeniçeriler ile siviller arasındaki keskin sınırların bulanıklaşması, XVIII. yüzyıl ortalarında daha belirgin bir hâl almıştı. Kısmet-i Askerîye Mahkemesi'ne ait olan tereke defterlerinin analiziyle bulanıklaşan bu sınırlar takip edilebilmektedir. Çalışmanın ana malzemesi olan 1748-1750 yıllarını kapsayan on tereke defterinde toplam 169 yeniçeri terekesi tespit edilmiştir. Bu terekelerin incelenmesi ile yeniçerilerin İstanbul hayatına ne derece girdikleri aydınlatılabilmektedir.

Birçok farklı bölük ve cemaat ortasına mensup yeniçeri terekelerinin incelenmesi sayesinde Yeniçeri Ocağı'nın XVIII. yüzyıl ortasında hemen hemen her grubunda yaşanan değişimleri gözlemleyebilmekteyiz. Terekesi incelenen yeniçerilerin büyük kısmında baba ve dede adı Abdulah, Abdülkadir ve Abdülbaki olanlar ön plana çıkmaktadır. Yeniçerilerin evlilik konusuna da XVIII. yüzyılda yabancı olmadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim 169 yeniçeriden yetmiş altısı evliydi. Bunların altmış sekizi tek bir eşle evliyken, sekizi iki eşliydi. Evliliklerinde ekonomik durumun etkili olduğu anlaşılmaktadır. Tek bir eşi olan yeniçerilerin otuzu 10.000-99.999 akçe aralığında, yirmi dokuzu 10.000 akçe altında ve dokuzu 100.000 akçe üzerinde servete sahipti. İki eşi olan sekiz yeniçeriden ise beşi 10.000-99.999 akçe aralığında, ikisi 100.000 akçe üzerinde ve sadece biri 10.000 akçe altında servete sahipti. Anlaşılan yeniçeriler arasında da poligami yaygın değildi. Birden fazla eşliliğin unsurlarından birisi de orta düzey ve üzerinde bir ekonomik güce sahip olmak gibi görünmektedir. Çünkü hiç eşi olmayan doksan üç yeniçeriden altmış dördünün 10.000 akçe altında serveti bulunuyordu. Evli olan yeniçerilerin sadece elli dördünün terekesinden eşlerine mehir ödenmiştir. Bazı eşlere ödenmesi gerekenden

daha az miktarda mehir ödendiği de terekelerde göze çarpmaktadır. Şüphesiz bunda ekonomik yetersizlikler ön plandaydı. Evlilik konusuyla ilgili olan diğer bir konu çocuk sahipliğiydi. Evli olan yetmiş altı yeniçeri toplam 103 çocuk sahibi olmuştu. Bunların üçü henüz doğmamış bebektir. Tek eşlilikte olduğu gibi tek çocuk sahibi olmak yeniçerilerin genel tercihiydi. Nitekim tek çocuklu küçük aile yapısının yeniçeriler arasında yaygın olduğu anlaşılmıştır. Bunda ekonomik gerekçelerin de rol oynadığı düşünülebilir.

Terekelerden yeniçerilerin ocak ve toplum içindeki statülerine dair bilgilere de ulaşılabilmektedir. İkinci bölümde de görüldüğü üzere yeniçerilerin toplam yirmi altı çeşit unvan (beşe, el-hac, es-seyyid) kullandıkları anlaşılmıştır. Ayrıca yedi çeşit sıfat ve lakap da terekelerde kaydedilmiştir. Bu sıfat ve lakaplar sayesinde yeniçerilerin kişilik özelliklerine dair tahminler de bulunulabilmektedir.

Ekonomik olarak toplumun hangi kesiminde yer aldıklarını ise net mal varlığı olarak adlandırılan servetleri dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu belirleme sonucunda incelenen yeniçeri servetlerinin büyük kısmı 1750'li yıllarda 50.000 akçe altında yer alıyordu. 169 yeniçeriden sadece on beşi 100.000 akçe üzerinde servet biriktirebilmişti. Aynı dengesiz durum yeniçerilerin sahip oldukları toplam 5.775.882 akçelik net mal varlığının dağılımında da göze çarpmaktadır. Toplam akçenin %58'inin (3.345.981 akçe) 100.000 akçe üzerinde servete sahip olan azınlığın elinde olduğu görülmüştür. Bu durum ise yeniçeriler arasında ekonomik eşitsizliğin varlığını ortaya koymaktadır. Tereke sahibi yeniçeriler içinde en zengini 665.952 akçelik terekesiyle Arz-ı Rumî (Erzurumlu) Mehmed Efendi ibn-i Veliüddin'dir. Arz-ı Rumî Mehmed Efendi'nin terekesi yeniçeriler arasındaki servet eşitsizliğine en güzel örnektir. Nitekim tereke toplamı 10.000 akçe altında yer alan doksan altı yeniçerinin sahip olduğu toplam net mal varlığı 316.062 akçeyken, sadece Mehmed Efendi'nin doksan altı yeniçerinin sahip olduğundan iki kat daha fazla net mal varlığına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda kendisi terekelerdeki tüm net mal varlığın %11,5'ine tek başına sahiptir.

Yeniçerilerin İstanbul'da tercih ettikleri mesleklerin çok çeşitli olduğu görülmüştür. 169 yeniçeriden yetmiş askerlik dışında bir meslekle uğraşmıştır. Bunların otuz üçü 10.000 akçe altında, otuzu 10.000-99.999 akçe aralığında ve yedisi 100.000 akçe üzerinde servete sahiptir. Anlaşılan ekonomik yetersizlik yeniçerilerin iş hayatına atılmasında en büyük etkendir. Terekelerden anlaşıldığına göre özellikle tütüncülük, tarakçılık, berberlik, kahvehanecilik ve esircilik yeniçeriler için önemli gelir sağlayan meslekler arasındaydı. XVIII. yüzyıldaki yeniçerilerin kahvehane işletmeciliğine daha çok rağbet ettikleri literatürdeki diğer çalışmalarda gösterilmiştir. Ancak bu çalışmada 169 yeniçeri içinden yalnızca ikisinin kahvehanecilik ile ilgilendiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca yeniçerilerin mi meslek kollarına girdiği

yoksa meslek kollarındaki kişilerin mi Yeniçeri Ocağı'na girdiği de açıklanması gereken bir problem olarak ortada durmaktadır.

Terekelerden yeniçerilerin yaşamlarıyla ilgili öğrenilen diğer bir konu ise başkalarıyla olan para ilişkileridir. Bu ilişkiler üç farklı başlıkta incelenmiştir. Sadece başkasından alacağı olan yedi yeniçeri varken, sadece borcu olan yetmiş üç yeniçeri, hem alacağı hem de borcu olan ise kırk üç yeniçeri tespit edilmiştir. Anlaşıldığı üzere tereke sahibi 169 yeniçeriden kırk altısının hiçbir para ilişkisi yoktu. Ayrıca yeniçerilerin çok farklı kesimler ile para ilişkisi kurduğu görülmektedir. Örneğin kasap, berber, bakkal, manav ve tütüncü gibi isimler sık geçerken, unvanlarından anlaşıldığı kadarıyla kendilerinden yüksek makamdakilerin isimleri nadiren geçmişti. İlginç bir nokta ise terekesi incelenen 169 yeniçerinin hiçbirinin birbiriyle para ilişkisine girmemiş olmasıdır. Bazı yeniçeriler bir malın veya işlemin karşılığı olarak para ilişkisi kurmuşken, bazıları ise ya parasını güvene almak ya da faize yatırmak niyetiyle para ilişkilerinde bulunmuştur.

Terekelerin son kısmında yer alan mirasın hissedarlar arasında paylaştırıldığı kısım da ilgi çekici bilgiler barındırmaktadır. 169 tereke sahibi yeniçerinin toplam 356 hissedarı olduğu belirlenmiştir. Altmış üç yeniçerinin hissedarı olmamasından dolayı mirası beytül-mâl emini tarafından alınmıştır. Hissedarlar arasında ölenin eşi, oğlu, kızı, annesi, babası, erkek ve kız kardeşi, eski efendi ile eski efendi çocukları görülebilmektedir. Bu hissedarların alacakları yüzde ise İslâm kuralları çerçevesinde belirlenmiştir. Terekelerden anlaşıldığına göre küçük çocuklara ve terekenin mirasçılara teslimi için gerekli olan vasi atamaları da mahkemece gerçekleştirilmiştir. Toplam doksan yedi vasi ataması yapılmışken bunların yirmi sekizi mirasın teslimi görevini üstlenmiştir. Vasiler arasında ise ölenin yakınları yer almıştır.

XVIII. yüzyılda Yeniçeri Ocağı'na gayrimüslim çocuklar dışında Müslümanlar da dâhil olabilmekteydi. Osmanlı'nın çok farklı bölgelerinden gençlerin ocağa girdiği artık bilinen bir gerçektir. Yeniçerilerin İstanbul'a nerelerden geldikleri yani memleketlerini terekelerden tahmin edebilmekteyiz. Terekesi incelenen 169 yeniçeriden elli biri Anadolu, on üçü Balkanlar ve üçünün Kafkasya bölgesinden İstanbul'a geldiği söylenebilir. Geriye kalan 102 yeniçerinin ise kökenine dair herhangi bir bilgi yer almamıştır. Adı en çok geçen yerler ise sırasıyla Trabzon, Kastamonu, Erzurum, Kayseri, Malatya, Erzincan ve Yenice-i Karasu'dur.

Yeniçerilerin yüzyıl ortalarında İstanbul'un hangi bölgelerinde ikâmet etmeyi tercih ettikleri konusunda da tereke defterleri değerlidir. Terekelerin giriş bölümünde ölen yeniçerinin nerede yaşadığı ve nerede öldüğü yazılmıştır. Bu veriler ışığında 169 yeniçeriden 158'inin İstanbul'da, on birinin ise İstanbul dışında farklı yerlerde öldüğü tespit edilmiştir. İstanbul'da ölenlerin büyük kısmı sur içi bölgesindeydi. Sadece on yeniçeri sur dışındaki Galata, Üsküdar,

Kasımpaşa ve Havass-ı refia (Eyüp) bölgelerinde ölmüştü. Sur içinde yoğunlukta olan yerler ise Divanyolu'nun her iki tarafı, Kapalıçarşı ve Eminönü çevresi, Tahta'l-kal'a çevresi, Mahmud Paşa, Canbaziye, Hubyar, Davud Paşa, Koca Mustafa Paşa ve Unkapanı Mahalleleri idi. Yeniçerilerin büyük kısmı öldükleri yerin sakinlerindendi. Bu nedenle öldükleri yerleri asıl ikâmet bölgeleri olarak kabul edebiliriz. Bu açıdan bakıldığında yeniçerilerin çoğunlukla ticaret alanlarına yakın yerlerde ikâmet etmeyi tercih ettiklerini söyleyebiliriz. Ayrıca bu veriler bize yeniçerilerin kışla dışında gayet yoğun şekilde yerleşmeyi sürdürdüklerini ve sivil kültüre ne denli katıldıklarını göstermektedir.

Mekânsal olarak bakıldığında ise yeniçerilerin kışla odası dışında han, dükkân, ev, ve bekâr odalarında hayatlarını geçirdiği anlaşılmaktadır. Yeniçerilerin kışla dışında en çok hanlarda yaşamayı tercih etmeleri ilginçtir. Çünkü bilindiği üzere hanların barınma dışındaki işlevi büyük ve küçük çaplı ticaretin yapılmasına olanak sağlamasıydı. Hanlarda her türden tüccarın gelip kaldığı düşünülürken yeniçerilerin bu hanlar vasıtasıyla şehir ticaretine girmeleri şüphesiz daha da kolaylaşıyordu. 169 yeniçeriden yalnızca sekizinin nasıl öldüğü terekelerinde yazılıdır. Bunlardan dördü boğularak, üçü katledilerek ve biri aniden öldüğü kaydedilmiştir. Ölümlere mevsimsel koşulların da etki ettiği düşünülebilir. Burada belirtmek gerekir ki tereke kayıtlarında yer alan tarihler ölüm tarihi değil, terekenin hazırlandığı tarihtir. Bu yüzden yeniçerinin tam ölüm tarihini tespit edememekteyiz. Ancak Osmanlı kayıt sisteminde askerî grupta yer alan kişilerin öldüklerinde terekelerinin en kısa sürede hazırlanması bir zorunluluktur. Görevlilerin bu zorunluluğa ne derecede uyduklarını şu an için bilemiyorsak bile terekelerin ölümün gerçekleşmesinden kısa bir süre sonra hazırlanmış olması yüksek bir ihtimâldir. Bu sebeple terekelerdeki tarihlerin ölüm zamanına yakın bir tarih olduğu kabul edilebilir.

Terekelerin asıl önemli bölümü kişinin tespit edilen servetinin yazıldığı envanter bölümüydü. Bu bölüm terekelerin büyük kısmını kaplarken ölenin görünürde sahip olduğu her şey kaydedilirdi. Yeniçerilerin biriktirdikleri servetin hangi parçalardan oluştuğunu terekelerinden öğrenmekteyiz. Dönemin diğer insanları gibi onların da günlük kıyafetleri, barındıkları yerin daha konforlu olması için dekor eşyaları ve beslenme gereksinimlerini karşılamak için mutfak araç-gereçleri vardı. Ancak toplumun diğer kesimlerinden ayırt edici bazı taşınır ve taşınmaz mallara da sahip olabilmişlerdi. Bu nedenle beşinci bölümde yeniçerilerin ayırt edici eşyaları sekiz alt başlıkta incelenerek hayatlarındaki zevk ve eğilimleri aydınlatılmıştır.

Yeniçeriler arasında okuma ve yazmayı bilenlerin olması muhtemeldir. Bunun en büyük göstergesi terekelerinde çeşitli evrak ve kitaplara sahip olmalarıdır. Terekesi incelenen

yeniçerilerin %17'si herhangi bir kitap ve evrak sahibiydi. Kitap konusunda dinî kitaplara rağbet ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim terekelerde en çok Mushaf-ı Şerif ve Enâm-ı Şerif ağırlıktadır. Osmanlı ordusunun mensubu olmalarından dolayı terekelerinde silahların bulunması da şaşırtıcı değildir. 169 yeniçeriden %38'i en az bir silaha sahipti. Bunlar içinde yakın dövüş silahları ağırlıktadır. Terekelerdeki silahlar arasında kılıç, gaddare, debbûs, pala, balta, bıçak, hançer, tabanca ve tüfenk yer almaktadır. İlginç bir nokta ise 1748-1750 yıllarındaki yeniçeriler arasında hâlâ ateşli silahların yakın dövüş silahlarına göre daha az sayıda olmasıdır. Bu ise yeniçerilerin Batı yapımı silahlara olan olumsuz bakışını gösterir niteliktedir. Uzun sefer yolculuklarında at kullanımı vazgeçilmez bir araçtı. Bu nedenle terekelerde at takımlarına da rastlanmaktadır. Yeniçerilerin %9'u herhangi bir at takımına sahipti. Eyer, raht, at tülengi ve rikâb göze çarpan at takımlarıdır. Ancak yeniçerilerin hayvancılığa pek rağbet etmediği anlaşılmaktadır. Bunda İstanbul şehir merkezinde hayvancılık için yeterli yerin olmaması etkili gibi görünmektedir. Yeniçerilerin sadece %5'i herhangi bir büyük ve küçükbaş hayvana sahipti. Bargir, katır ve koyun dışında bir ayı da terekelerde yer almıştır. Yeniçeri terekelerinin büyük kısmını sahip oldukları nakit paralar oluşturmaktadır. Terekesinde nakit para olan toplam doksan iki yeniçeri (%54) bulunmaktadır. Nakit paranın toplam değeri ise 1.251.042 akçedir. Görüldüğü gibi terekelerdeki tüm net mal varlığın %21,7'si nakit paralardan oluşmaktadır. Yeniçerilerin servetlerini nakit olarak saklamasında bazı nedenler düşünülebilir. Öncelikle yeniçerilerin bir asker olması ve savaş durumlarında sık sık yer değiştirme ihtimalleri yüzünden servetlerini kolay taşınabilir şekilde saklayabilirlerdi. Diğer bir neden yeniçerilerin sahip oldukları paraları faizle işleterek zenginleşmeyi amaçlamalarıydı. Üçüncü neden olarak ise devlet denetiminden ve müsadereden servetlerini kolay kaçırabilme niyetleri gösterilebilir. Bu nedenlerden dolayı servetlerini nakit para dışında mücevherat şeklinde de biriktirmişlerdi. Yirmi üç yeniçerinin (%14) terekesinde herhangi bir mücevher bulunuyordu. Çoğunlukla altın, gümüş, elmas ve bakırdan yapılmış yüzük, saat, zincir, bilezik, elmaslı heybe ve altın kuşak terekelerde yer almıştır. İslâm toplumunda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da kölelik olağan karşılanmaktaydı. Yeniçeriler içinde de köle sahibi olanlar tespit edilmektedir. 169 yeniçeriden dokuzu (%5) herhangi bir gulam ve cariyeye sahibiydi. Toplam sekiz cariyeye karşılık üç gulam terekelerde yer almıştır. Bunların büyük bir kısmı Gürcü kökenlidir. Anlaşıldığı üzere terekesi incelenen yeniçeriler Gürcü kökenli köleleri daha çok tercih etmişlerdi. Köle sahibi olan yeniçeriler yanında esircilik mesleğini yapanlar da görülmektedir. Esirci El-hac İsmail ibn-i Abdullah ile Atinalı Esirci Küçük Salih Beşe ibn-i Mahmud'un bu meslekten iyi para kazandıkları tahmin edilebilir. Yeniçerilerin çoğunlukla servetlerini daha kolay taşınabilir şekilde biriktirdikleri görülse de paralarını taşınmaz

varlıklara yatıranlar da azımsanmayacak sayıdadır. Nitekim 169 yeniçeriden kırk sekizinin (%28) herhangi bir taşınmazı tespit edilmiştir. Terekelerde toplam elli beş taşınır/taşınmaz varlık görülmektedir. Bunların otuz beşi dükkân, onu ev, üçü kayık hissesi, ikisi kârhane, biri yahudihane, biri sefine hissesi, biri bostan, biri arsa ve biri saka gedîğidir. Yeniçeriler bu varlıkların on sekizinin sahibi, dokuzunun kiracısıydı. Yirmi sekizinin ise mülkiyeti belirsizdir. Ayrıca değinilmesi gereken bir nokta yeniçerilerin ortaklık kurma eğilimleriydi. Nitekim cariye ve sefine sahipliğinden dükkân işletmeye, ev sahipliğinden yahudihane işletmeye kadar çok farklı alanlarda başkalarıyla ortaklık kurma yoluna gittikleri anlaşılmaktadır. Bu yolu seçmelerinde şüphesiz ticarî riski azaltmak ve kolay sermaye bulma düşünceleri ön plandaydı.

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki yeniçeriler ile sivil toplum arasındaki keskin sınırlar 1750'lerde büyük oranda kaybolmuştur. Artık iki farklı kesim arasında daha karmaşık ilişki ağları ortaya çıkmıştır. Bunda ise şüphesiz para ve çıkar ilişkileri büyük rol oynamıştır. Neticede tereke defterleri ışığında XVIII. yüzyıl ortalarındaki yeniçerileri toplumda yer edinmiş birer birey olarak tanıyabilmekteyiz. Sivil kültür yanında şehir ticaret hayatına da hangi koşullar ve araçlarla girdikleri ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada yeniçerilerin çok küçük bir kesimi incelenmiştir. Ulaşılan bu sonuçları yeniçerilerin geneline yaymak için daha geniş çaplı çalışmalar gerekmektedir. İleride yapılacak kapsamlı ve karşılaştırmalı çalışmalar ile yeniçerilerin hem sosyo-ekonomik hayattaki rolleri hem de kişisel yaşamları daha net şekilde aydınlığa kavuşturulabilecektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

İSAM (İslâm Araştırmaları Merkezi), *İstanbul Kısmet-i Askerîye Mahkemesi Sicilleri*: Defter no. 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124.

İSAM (İslâm Araştırmaları Merkezi), *Bab Mahkemesi Kadı Sicilleri*: Defter no. 150, 197.

İSAM (İslâm Araştırmaları Merkezi), *İstanbul Mahkemesi Kadı Sicilleri*: Defter no. 78.

Birincil Kaynaklar

Abdi Efendi. (1999). *1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi*. F. R. Unat (hızl.). İkinci Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Ahmet Vasıf Efendi. (2014). *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr 1774-1779 (H. 1188-1193)*. M. İlgürel (hızl.). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Arif, M. (hızl.). (2017). *Kanunnâme-i Âli Osman (Fatih Kanunnâmesi) Osmanlıca Tıpkı Basım*. Pergole Yayınları, Ankara.

Arslan, M. (hızl.). (2009). *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri (Vehbî Sûrnâmesi)*. Sarayburnu Yayınları, İstanbul, III.

Arslantaş, N. ve Naeh, Y. B. (hızl.). (2013). *Anonim Bir İbranice Kroniğe Göre 1622-1624 Yıllarında Osmanlı Devleti ve İstanbul*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Ayvansarayî Hüseyin Efendi. (2001). *Hadîkatü'l-cevâmî: İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî – Sivil Mi'marî Yapılar*. A. N. Galitekin (drl.). İşaret Yayınları, İstanbul.

Barkan, Ö. L. (1966). "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)". *Türk Tarihi Belgeleri Dergisi*, Ankara, III (5-6): 1-479.

Câbî Ömer Efendi. (2003). *Câbî Tarihi (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni)*. M. A. Beyhan (drl.). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Defterdar Sarı Mehmet Paşa. (1995). *Zübde-i Vekayiât (1066-1116 / 1656-1704)*. A. Özcan (hızl.). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

D'Ohsson, M. (Tarihsiz). *18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*. (çev. Z. Yüksel). Tercüman 1001 Temel Eser. Kervan Kitapçılık.

Ergin, O. N. (1995a). *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, I.

Ergin, O. N. (1995b). *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, II.

- Eton, W. (1973). *A Survey of the Turkish Empire* (London: T. Cadell, Jun. and W. Davies, 1798). Arno Press, New York.
- Evlîya Çelebi. (2013). *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi: I. Kitap*. R. Dankoff, S. A. Kahraman ve Y. Dağlı (ed.). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Eyyubî Efendi. (1994). *Eyyubî Efendi Kanûnnamesi*. A. Özcan (hızl.). Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Hâkim Mehmet Efendi. (2019a). *Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180 / 1752-1766)*. T. Güngör (hızl.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, İstanbul, I.
- Hâkim Mehmet Efendi. (2019b). *Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180 / 1752-1766)*. T. Güngör (hızl.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, İstanbul, II.
- Hezarfen Hüseyin Efendi. (1998). *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman*. S. İlgürel (hızl.). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İşıközlü, F. (1973). “Başbakanlık Arşivinde Yeni Bulunmuş Olan ve Sadreddin Zade Telhisî Mustafa Efendi Tarafından Tutulduğu Anlaşılan H. 1123 (1711) – 1184 (1735) Yıllarına Ait Bir Ceride (Jurnal) ve Eklentisi”. *VII. Türk Tarih Kongresi (1970)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, II, 508-534.
- İpşirli, M. (1981). “Hasan Kâfî El-Akhisarî ve Devlet Düzenine Ait Eseri Usûlü'l-Hikem fî Nizâmî'l-Âlem”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, (10-11): 239-279.
- İzzî Süleymân Efendi. (2019). *İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi 1157-1165 / 1744-1752)*. Z. Yılmaz (hızl.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Karadayı, A. (2008). *Osmanlı Tarih Yazıcılığının Gölgede Kalmış Bir Eseri “Tarih-i Sâmî” (Metnin Transkripsiyonu)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Koçi Bey. (2008). *Koçi Bey Risaleleri*. S. Çakmakcıoğlu (hızl.). Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Levaşov, P. A. (2012). *Esir Bir Rus Diplomatın Gözünden İstanbul (1763-1771)*. Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Mikes, K. (2014). *Türkiye Mektupları*. (çev. S. Karatay). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Muradî, S. H. (2016). *Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul'un 12 Yılı (1754-1766)*. R. Ahıskalı (ed.). Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Nedim, A. (1951). *Nedim Divanı*. A. Gölpinarlı (ed.). İnkılâp Kitabevleri, İstanbul.
- Özcan, A. (hızl.). (2000). *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116 / 1688-1704)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- Öztürk, S. (1994). *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa. (2018). *Nusretnâme (1106-1133 / 1695-1721)*. M. Topal (hızl.). Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara.
- Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi. (1976). *Mür'î't-Tevârih*. M. Aktepe (hızl.). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, I.
- Toroser, T. (hızl.). (2011). *Kavanin-i Yeniçeriyân (Yeniçeri Kanunları)*. İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Yücel, Y. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar: Kitâb-ı Müstetâb*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

İkincil Kaynaklar

- Afyoncu, E., Önal, A. ve Demir, U. (2016). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*. Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Agoston, G. (2020). *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*. K. Şakul (hızl.). İkinci Baskı. İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Akarlı, E. D. (1985-1986). "Gedik: Implements, Mastership, Shop Usufruct and Monopoly Among Istanbul Artisans, 1750-1850". *Wissenschaftskolleg-Jahrbuch*, Berlin, 223-232.
- Akbel, M. (2016). "Tereke Kayıtlarından Hareketle Yeniçerilerin Sosyo-Ekonomik Durumları". *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII (15): 257-278.
- Akçura, Y. (2019). *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*. Altıncı Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Akdağ, M. (1947). "Yeniçeri Ocak Nizamı'nın Bozuluşu". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V, (3), 291-309.
- Akgündüz, A. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilâtı ve Belediye Kanunları*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Aksan, V. H. ve Goffman, D. (2011). "Giriş: Erken Modern Osmanlı Dünyasının Resmini Çizmek". *Erken Modern Osmanlılar*. Timaş Yayınları, İstanbul, 11-27.
- Aktepe, M. (1954a). "Ahmed III Devrinde Şark Seferine İştirâk Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar". *Tarih Dergisi*, VII (10): 17-30.
- Aktepe, M. (1954b). "Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâleye Dâir Bir Vesika". *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, XI, 115-130.

- Aktepe, M. (1979). "İstanbul Fenerbahçesi Hakkında Bazı Bilgiler". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul, (32): 349-372.
- Aktepe, M. (2016). *Patrona İsyanı (1730)*. Altınordu Yayınları, Ankara.
- Allom, T. (2013). *İstanbul Manzaraları*. (çev. Ş. Türkömer). İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Altınay, A. R. (1988). *Onikinci Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı (1689-1785)*. Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Altınay, A. R. (2014). *Lâle Devri*. K. Ata (hızl.). İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Argıt, B. İ. (2017). *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18. yüzyıl*. Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Arıkan, Z. (2003). "Tanzimat Döneminde Eğin Yöresinden İstanbul'a Göçler". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (12): 1-64.
- Arıkan, Z. (2013). "Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XLIII, 551-552.
- Artan, T. (1989). *Architecture as a Theatre of Life : Profile of the Eighteenth Century Bosphorus*. Unpublished Ph. D. Thesis. Massachusetts Institute of Technology Department of Architecture, Massachusetts.
- Artan, T. (1998). "Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortasında Eyüp'te Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış: Orta Halliliğin Aynası". T. Artan (ed.). *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 49-64.
- Aydın, M. A. (2003). "Mehir". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, XXVIII, 389-391.
- Aydın, M. A. (1998). "Eyüp Şeriyeye Sicillerinden 184, 185 ve 188 Numaralı Defterlerin Hukuki Tahlili". T. Artan (ed.). *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 65-72.
- Aynural, S. (2014). "18.yy'da İstanbul'un Odun ve Kömür İhtiyacının Karşıllanması". G. Eren (ed.). *Osmanlı*. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 563-567.
- Ayverdi, E. H. (1958). *19. Asırda İstanbul Haritası*. İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Bardakçı, M. (2009). *Osmanlı'da Seks*. Dördüncü Baskı. İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Barkan, Ö. L. (1970). "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri". *Belleten*. XXXIV (136): 557-607.
- Barkan, Ö. L. (1980). "Çiftlik". A. Nesimi, M. Şahin ve A. Özkan (hızl.). *Türkiye'de Toprak Meselesi*. Gözlem Yayınları, İstanbul, 789-797.
- Başaran, B. (2014). *Selim III, Social Control and Policing in Istanbul at the End of the Eighteenth-century*. Brill, Leiden.

- Behar, C. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu*. Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Beydilli, K. (2013). "Yeniçeri". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XLIII, 450-462.
- Beydilli, K. (hızl.). (2019). *Yeniçeriler ve Bir Yeniçerinin Hatıratı*. (çev. Kemal Beydilli). Pınar Yayınları, İstanbul.
- Bolat, G. (2019). *Tereke Kayıtlarına Göre Rusçuk'ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (1656-1742)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Bostan, İ. (2017). *Osmanlı Akdenizi*. Küre Yayınları, İstanbul.
- Bozkurt, F. (2011). *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Burian, O. (1951). "Türk-İngiliz Münasebetinin İlk Yılları". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IX (1-2): 1-41.
- Büyükkara, M. A. (2012). "Vehhâbîlik". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XLII, 611-615.
- Canatar, M. (2015). "İstanbul'un Nahiye ve Mahalleleri". *Büyük İstanbul Tarihi*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, III, 218-245.
- Canbakal, H. (2009). *17. Yüzyılda Ayntâb (Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset)*. (çev. Z. Yelçe). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cerasi, M. (2014). *Divanyolu*. (çev. A. Özdamar). İkinci Baskı. Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Cezar, Y. (1998). "18. Yüzyıl'da Eyüp'te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler". T. Artan (ed.). *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 15-32.
- Çaksu, A. (2014). "On Sekizinci Yüzyıl Sonu İstanbul Yeniçeri Kahvehaneleri", *Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri (On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı Ve Boş Vakit Eğlenceleri)*, D. Sajdi (drl.). (çev. A. Onacak). Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 151-174.
- Çeker, O. (1992). "Bikr". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, IV, 151.
- Çelik, Ş. (2007). "Orducu". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XXXIII, 370-373.

- Çınar, H. (2000). *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çiftçi, C. (2004). "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesinde Bursa'nın Rolü". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (16): 151-171.
- Çokuğraş, I. (2016). *Bekâr Odaları ve Meyhaneler Osmanlı İstanbulu'nda Marjinalite ve Mekân (1789-1839)*. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Danişmend, İ. H. (1971). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. Türkiye Yayınevi, İstanbul, V.
- Daş, M. (hızl.). (2017). *İstanbul'da Fransız Elçiliği (Marki de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri)*. (çev. A. Ş. Bizer). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- David, G. (1992). "Baron de Tott". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, V, 83-84.
- Doğan, M. (2014). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Yeniçeriler". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXXI (1): 137-152.
- Egemen, A. (1993). *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri: Resimleri ve Kitabeleri ile 1165 Çeşme ve Sebil*. Arıtan Yayınevi, İstanbul.
- Eldem, E. (2011). "Kapitülasyonlar ve Batı Ticareti". *Türkiye Tarihi (1603-1839) – Geç Osmanlı İmparatorluğu*. S. Faroqhi (ed.). (çev. F. Aytuna). Kitap Yayınevi, İstanbul, III, 341-396.
- Eldem, E. (2017). "İstanbul: İmparatorluk Payitahtında Periferileşmiş Bir Başkente". E. Eldem, D. Goffman, B. Masters (ed.). (çev. S. Yalçın). *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*. İkinci Baskı. İş Bankası Yayınları, İstanbul, 165-248.
- Er, İ. (2008). *Balıkesir Tereke Kayıtları Üzerinde Bir Değerlendirme (1670-1700)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Ergenç, Ö. (2014). *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*. İkinci Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ergin, N. (2012). "The Albanian Tellāk Connection: Labor Migration to the Hamams of Eighteenth-century Istanbul Based on the 1752 İstanbul Hamâmları Defteri". *Turcica*, XLIII, 231-256.
- Estabiet, C. (2017). "1700 Civarında Şamlı Zanaatkârlar". *Ekmek Aslanın Ağzında Osmanlı Şehirlerinde Hayatlarını Kazanmak İçin Mücadele Eden Zanaatkârlar*. S. Faroqhi (drl.). (çev. A. Gür). Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 105-123.

- Faroqhi, S. (1995). *Hacılar ve Sultanlar (1517-1638)*. (çev. G. Çağalı Güven). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Faroqhi, S. (2009). *Orta Halli Osmanlılar*. (çev. H. Çalışkan). İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Faroqhi, S. (2017). *Osmanlı Zanaatkarları İmparatorluk Döneminde Zanaatlar ve Loncalar*. (çev. Z. Kılıç). Alfa Tarih Yayınları, İstanbul.
- Genç, M. (1995). "Esham". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XI, 376-380.
- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Genç, M. (2003). "Mâlikâne". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, XXVII, 516-518.
- Goffman, D. (2017). "İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine". E. Eldem, D. Goffman, B. Masters (ed.). (çev. S. Yalçın). *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*. İkinci Baskı. İş Bankası Yayınları, İstanbul, 95-164.
- Goodwin, G. (2001). *Yeniçeriler*. (çev. D. Türkömer). Doğan Kitap Yayınları, İstanbul.
- Gölpınarlı, A. (2011). *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı*. İstanbul Ticaret Odası Akademik Yayınları, İstanbul.
- Güçer, L. (1987). "XVI – XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunun Ticaret Politikası". *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, (1): 41-45.
- Günay, H. M. (2012). "Vakıf". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XLII, 475-479.
- Güney, E. (2015). *Sivas Tereke Defterlerinden Hareketle Sivas'ta Seyyidlerin Sosyo-Ekonomik Hayatı (1825-1850)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürhan, V. ve Gürhan, N. (2018). *Osmanlı Taşrasında Zengin Sınıf (Diyarbakirli Zenginler (1750-1800))*. Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Hamadeh, S. (2011). "On Sekizinci Yüzyıl İstanbul'unda Kamusal Mekânlar Ve Bahçe Kültürü". *Erken Modern Osmanlılar*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Hamadeh, S. (2017). *Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul*. (çev. İ. Güzel). İkinci Baskı. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hammer, J. V. (2011). *İstanbul ve Boğaziçi*. (çev. S. Özkan). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, I.
- Işın, E. (2016). "Sohbet Mekânı Olarak Kahvehaneler". S. Faroqhi ve C. K. Neumann (ed.). (çev. Z. Yelçe). *Soframız Nur Hanemiz Mamur*. Alfa Tarihi Yayınları, İstanbul, 227-236.

- İnalcık, H. (1994). “Eyüp Projesi”. *Eyüp: Dün / Bugün (11-12 Aralık 1993)*. T. Artan (hızl.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1-23.
- İnalcık, H. (1998). “Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü”. T. Artan (ed.). *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 9-14.
- İnalcık, H. (2001). “İstanbul”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XXIII, 220-239.
- İnalcık, H. (2009). “Su”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XXXVII, 437-440.
- İnalcık, H. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*. (çev. Halil Berktaş). İş Bankası Yayınları, İstanbul, I.
- İnalcık, H. (2019). *İstanbul Tarihi Araştırmaları, Fetihden Sonra İstanbul’un Yeniden İnşası Bilâd-i Selâse: Galata, Eyüp, Üsküdar*. İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- İnci, N. (1985). “18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler”. *Vakıflar Dergisi*, XIX, 223-236.
- İpşirli, M. (1993). “Çelebi”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, VIII, 259.
- İşbilir, Ö. (1996). *XVII. Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İşli, H. N. ve Kökrek M. (2017). *Yeniçeriler Remizleri ve Mezar Taşları*. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kafadar, C. (1981). *Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict*. Unpublished M. A. dissertation. McGill University Institute of Islamic Studies, Montreal.
- Kafadar, C. (2017). *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*. Altıncı Baskı. Metis Yayınları, İstanbul.
- Kafesçioğlu, Ç. (2008). “La Capitale Dell’impero Ottomano Istanbul Tra XV E XVIII Secolo”. T. Velmans (hızl.). *Bisanzio Costantinopoli Istanbul*. Jaca Book, Milano, 251-320.
- Kafesçioğlu, Ç. (2019). “Sokağın, Meydanın, Şehirlilerin Resmi: On Altıncı Yüzyıl Sonu İstanbul’unda Mekân Pratikleri ve Görselliğin Dönüşümü”. *Yıllık: Annual of Istanbul Studies*, I (1): 7-43.
- Kal’a, A. (1995). “Esnaf”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XI, 423-430.
- Karahasanoğlu, S. (2008). “Osmanlı İmparatorluğu’nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirizâde Ahmed Efendi ve Terekesi”. *Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (24): 97-128.

- Karahasanoğlu, S. (2015). “1730 İsyanı”. *Antikçağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, II, 135-143.
- Karpat, K. (2017). *Osmanlı Modernleşmesi (Toplumsal, Kuramsal Değişim ve Nüfus)*. Üçüncü Baskı. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kars, R. (2018). “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntablı Tüccarların Faaliyetleri Kapsamında İç Ticarete Konu Emtia”. *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi*, Gaziantep, I (1): 36-48.
- Kayaçağlayan, N. Y. (2018). *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yeniçerilerin Politik ve Sosyo-Ekonomik Rollerini: İstanbul Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kazıcı, Z. (1987). *Osmanlılarda İhtisâb Müessesesi*. Kültür Basın Yayın Birliği Yayınları, İstanbul.
- Kazıcı, Z. (1988). “Ahilik”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, I, 540-542.
- Kırlı, C. (2003). “İstanbul: Bir Büyük Kahvehane”. *İstanbul Dergisi*, (47): 75-78.
- Kırlı, C. (2004). “Coffeehouses: Public Opinion in the Nineteenth-century Ottoman Empire”. A. Salvatore ve D. F. Eickelman (ed.). *Public Islam and the Common Good*. Brill, Leiden: 75-97.
- Kırlı, C. ve Başaran B. (2012). “18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Esnafı”. F. Demirel (ed.). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 7-20.
- Kırlı, C. (2015). “İstanbul'da Hemşehrilik Tabanlı Tabakalar/Yoğunlaşmalar”. *Büyük İstanbul Tarihi*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, IV, 72-79.
- Kocakaplan, S. Ç. (2017). *18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve İstanbul Gümrüğü*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Koçu, R. E. (1963). “Çardak Kolluğu ve İskelesi”. R. E. Koçu (ed.). *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul, VII, 3748-3749.
- Koçu, R. E. (1964). *Yeniçeriler*. Nurgök Matbaası, İstanbul.
- Koçu, R. E. (2015). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Doğan Kitap Yayınları, İstanbul.
- Kos, K. (2019). *İstanbul (Şehir Tarihi ve Mimarisi)*. (çev. T. Demirkan). İkinci Baskı. Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Koyuncu, M. (2013). “Esnaf Loncalarında Yeniçeriler”. *History Studies International Journal of History*, V (4): 189-205.

- Kurt, Y. (1996). “Osmanlı Tahrir Defterlerinin Onomastik Değerlendirilmesine Uygulanacak Metod”. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, XVI, 45-59.
- Kurtaran, U. (2012). “Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik”. *Turkish Studies*, VII (4): 2269-2286.
- Kuş, C. (2011). *Terekelerin Işığında Uşak ve Çanakkale'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Sosyo-Ekonomik Hareketliliğinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi (1246-1286 / 1830-1870)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Kütükoğlu, M. (1994). “Osmanlı İktisadi Yapısı”. E. İhsanoğlu (ed.). *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*. İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, I, 513-650.
- Kütükoğlu, M. (2016). “Medresede Yaşam”. S. Faroqhi ve C. K. Neumann (ed.). (çev. Z. Yelçe). *Soframız Nur Hanemiz Mamur*. Alfa Tarihi Yayınları, İstanbul, 237-246.
- Mantran, R. (1990). *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul (Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi)*. (çev. M. A. Kılıçbay – E. Özcan). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, I.
- Masters, B. (2017). “Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti”. E. Eldem, D. Goffman, B. Masters (ed.). (çev. S. Yalçın). *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*. İkinci Baskı. İş Bankası Yayınları, İstanbul, 19-94.
- Mazak, M. (2019). *İstanbul Kayıkçıları*. Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- McGowan, B. (2004). “Ayanlar Çağı 1699-1812”. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-II (1600-1914)*. Eren Yayıncılık, İstanbul, 759-884.
- Mert, Ö. (1991). “Âyan”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XXIV, 195-198.
- Öğreten, A. (2014). *Nizâm-ı Cedîde Dâir Askerî Lâyhalar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Öktem, N. (2017). *XVIII. Yüzyıl Galata Terekelerine Göre Osmanlı'da Kitap Kültürü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.
- Öz, M. (2017). *Kanun-ı Kadim Peşinde (Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları)*. Yedinci Baskı. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Özcan, A. (1998). “Humbaracı Ahmet Paşa”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XVIII, 351-353.
- Özkaya, Y. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*. İkinci Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- Pakalın, M. Z. (1983a). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Üçüncü Baskı. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, I.
- Pakalın, M. Z. (1983b). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Üçüncü Baskı. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, III.
- Pamuk, Ş. (2016). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*. (çev. G. Aksay). Altıncı Baskı. İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Pamuk, Ş. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İkinci Baskı. İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Panzac, D. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*. (çev. S. Yılmaz). İkinci Baskı. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Quataert, D. (1993). "Janissaries, Artisans and the Question of Ottoman Decline 1730-1826". *Workers, Peasants and Economic Change in the Ottoman Empire 1730-1914*. Isis Press, İstanbul, 197-203.
- Raymond, A. (2016). *Yeniçerilerin Kahiresi (Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi)*. (çev. A. Tümertekin). İkinci Baskı. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Reindl-Kiel, H. (2016). "Cennet Taamları". S. Faroqhi ve C. K. Neumann (ed.). (çev. Z. Yelçe). *Soframız Nur Hanemiz Mamur*. Alfa Tarihi Yayınları, İstanbul, 58-106.
- Ricaud, P. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*. (çev. H. İnalçık - N. Özyıldırım). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sajdi, D. (2014). "Gerileme, Hoşnutsuzlukları ve Osmanlı Kültürel Tarihi: Giriş Yerine". *Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri (On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı Ve Boş Vakit Eğlenceleri)*, D. Sajdi (drl.). (çev. A. Onacak). Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 13-60.
- Salzmann, A. (1993). "An Ancien Regime Revisited: 'Privatization' and Political Economy in the Eighteenth-century Ottoman Empire". *Politics and Society*, (21): 393-423.
- Sami, Ş. (2015). *Kâmûs-ı Türki (Latin Harfleriyle)*. R. Gündoğdu – N. Adıgüzel ve E. F. Önal (hzl.). Dördüncü Baskı. İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Sarıyıldız, G. (2001). "Karantina". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XXIV, 463-465.
- Shay, M. L. (2009). *Lale Devri ve Sonrası (Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu)*. (çev. M. Akın). Ark Yayınevi, İstanbul.
- Sinanlar, S. (2017). *Atmeydanı (Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine)*. Üçüncü Baskı. Kitap Yayınevi, İstanbul.

- Sunar, M. M. (2009). "When Grocers, Porters and Other Riff-raff Become Soldiers:" Janissary Artisans and Leborers in the Nineteenth Century Istanbul and Edirne". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 175-194.
- Sunar, M. M. (2010). "XIX. Yüzyıl Başları İstanbul'unda Esnaf Yeniçeriler". *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (18), 59-85.
- Sunar, M. M. (2013). "XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıl Başları Yeniçeri Kışlaları Üzerine Bir Değerlendirme". *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*. K. Şakul (hızl.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 252-276.
- Sümer, F. (1988). "Ağa". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, I, 451-452.
- Tabakoğlu, A. (1985). "XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri". *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XLI (1-4): 389-414.
- Tabakoğlu, A. (1994). *Türk İktisat Tarihi*. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Theunissen, H. (2008). "(Dostluğun Bedeli) 1612-1617 Yıllarında Hollanda ile Osmanlı Devleti Resmi İlişkilerin Oluşmasında Hediye'nin Rolü". *Kebikeç*. (25): 51-66.
- Turna, N. (2012). "Yeniçeri-Esnaflar İlişkisi: Bir Analiz". *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret*. F. Demirel (der.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 21-42.
- Türkmen, M. N. (2003). "XVII. Yüzyıl Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü Ve Esnafın Katkısı". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXII (34): 135-140.
- Uçar, A. (2004). *Üsküdar Mahkemesi'ne Ait 403 Numaralı Şer'iyeye Sicili*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Uyar, M. Ve Erickson, E. J. (2017). *Osmanlı Askeri Tarihi*. İkinci Baskı. İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Uzun, A. (2006). *İstanbul'un İaşesinde Devletin Rolü: Ondalık Ağnam Uygulaması (1783-1857)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*. Üçüncü Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, I.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2010). *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*. İkinci Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011a). *Osmanlı Tarihi*. Yedinci Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, IV, I. Bölüm.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011b). *Osmanlı Tarihi*. Altıncı Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, IV, II. Kısım.

- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*. Dördüncü Baskı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Üner, M. (2018). *18. Yüzyılda Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Veinstein, G. (1988). “Du Marché Urbain Au Marché du Camp: L’institution Ottomane des Orducı”. *Dans Mélanges Professeur Robert Mantran*. A. Jelil Temimi (ed.). Zaghouan, 299-327.
- Yağcı, Z. G. (2017). “İstanbul Esir Pazarı”. Z. G. Yağcı – F. Yaşa ve D. İnan (ed.). *Osmanlı Devleti’nde Kölelik*. Tezkire Yayıncılık, İstanbul, 57-90.
- Yaşar, A. (2014). “İstanbul Hamamı: 1731-1766”. *II. Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu Bildirileri*. F. Emecen, A. Akyıldız ve E. S. Gürkan (ed.). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 553-585.
- Yaşar, A. (2019). “Mekân ve Yabancı: 18. Yüzyıl İstanbul’unda Bir Han Odasında Tek Başına Ölmek”. *Mediterranean Journal of Humanities*. Antalya, IX, (2): 539-550.
- Yeşil, F. (2016). *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme 1793-1826*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, G. (2012). “Ottoman Military Organization, 1800-1918”. G. Martel (ed.). *The Encyclopedia of War*. London, 1615-1623.
- Yıldız, G. (ed.). (2013). *Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, A. (1997). *19. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Şer’iyye Sicilleri ve Tereke Defterlerine Göre Medine-i Ayıntab’ın İktisadi ve İctimai Durumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz Diko, G. (2009). “Becoming a Devshirme: The Training of Concripted Children in the Ottoman Empire”. J. C. Miller, S. Miers ve G. Campbell (ed.). *Children in Slavery Through the Ages*. Ohio University Press, Ohio, 119-134.
- Yılmaz Diko, G. (2011). *The Economic and Social Roles of Janissaries in a 17th Century Ottoman City: The Case of Istanbul*. Unpublished Ph. D. Thesis. McGill University Institute of Islamic Studies, Montreal.
- Yılmaz Diko, G. (2015). “Bektaşılık ve İstanbul’daki Bektaşi Tekkeleri”. *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, (45): 97-136.

- Yılmaz Diko, G. (2017a). "Askerler ile Siviller Arasındaki Bulanık Sınırlar: 17. Yüzyılda İstanbul'da Zanaatkâr Yeniçeriler". *Ekmek Aslanın Ağzında Osmanlı Şehirlerinde Hayatlarını Kazanmak İçin Mücadele Eden Zanaatkârlar*, S. Faroqhi (drl.). (çev. A. Gür). Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 193-210.
- Yılmaz Diko, G. (2017b). "İstemezük". *Osmanlı'dan Günümüze Darbeler*. M. Ö. Alkan (hızl.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1-15.
- Yi, E. (2004). *Guild Dynamics in Seventeenth-century Istanbul: Fluidity and Leverage*. Brill, Leiden.
- Yörük, S. (2013). "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Üsküdar Hamamları ve Hamam Esnafı". S. F. Göncüoğlu (ed.). *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu - VII 1352'den Bugüne Şehir (2-4 Kasım 2012)*. Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, I, 316-330.
- Zarinebaf, F. (2010). *Crime and Punishment in Istanbul 1700-1800*. University of California Press, California.

EKLER

EK-1 Defterlerdeki Tereke Sahipleri

Defter Numarası	Tereke Sahibinin Adı	Defter Numarası	Tereke Sahibinin Adı
115	Halil Beşe ibn-i Ali	118	Erzinganî Asım Hüseyin ibn-i Abdullah
115 Yeniçeri İbrahim Beşe ibn-i Abdullah	118	Erzinganî Asım Salih Beşe ibn-i Abdullah
115	Es-seyyid Mehmed Usta ibn-i Hüseyin	118	Emin Ali Beşe ibn-i Abdullah
115	Osman ibn-i İsmail ibn-i Osman	118	Aşçı Hüseyin Beşe ibn-i Mehmed
115	Kara Mehmed Beşe ibn-i Abdullah	118	Oturakçı Mustafa Beşe ibn-i Mehmed
115	Ebu Bekir Beşe ibn-i İsa	118	Es-seyyid El-hac Osman Odabaşı ibn-i Es-seyyid Ali ibn-i Abdullah
115	Mahmud ibn-i Abdullah	118	Burgucu Odabaşı Şehr El-hac İbrahim Odabaşı ibn-i Mehmed
115	Alemdar Basmacı Mehmed ibn-i Mehmed	118	El-hac Ali ibn-i Süleyman
115	Hüseyin Beşe ibn-i Abdullah	118	Arz-ı Rumî Mehmed Efendi ibn-i Veliüddin
115	Mehmed Beşe ibn-i İbrahim	119	Kalburcu Ahmed Beşe ibn-i Hasan
115	Mehmed Beşe ibn-i Abdullah	119	Mustafa Beşe ibn-i Abdullah
115	Alemdar Hasan Beşe ibn-i El-hac Mehmed	119	El-hac Ahmed Ağa ibn-i Ali
115	Mustafa Beşe ibn-i Mehmed	119	İmamoğlu Ali Beşe ibn-i Abdullah
115 Ali Beşe ibn-i Hüseyin	119	Mehmed Beşe ibn-i Abdullah
115	Duhânî Ali Beşe ibn-i Abdullah	119	Mehmed Beşe ibn-i Hüseyin
115	Mehmed Beşe ibn-i Abdullah	119	Berber Ahmed Beşe ibn-i Mustafa
115	Südçü Mustafa Beşe ibn-i Ramazan	119	Tüfenkçibaşı Es-seyyid El-hac Abdullah Beşe ibn-i Es-seyyid İbrahim
116	Kara Ahmed Beşe ibn-i Mustafa	119	Üsküdarlı Mustafa Beşe ibn-i Abdullah
116	Karakullukçu İbrahim Beşe ibn-i Abdülkadir	119	Ömer Beşe ibn-i Mehmed
116	Abdullah Beşe ibn-i İbrahim	119	Duhânî El-hac Mustafa ibn-i Musa ibn-i Abdullah
116	Ahmed Beşe ibn-i Abdullah	119	Sıvacı Mehmed Beşe ibn-i Abdullah

116	Dukalu Bekir ibn-i Abdurrahman	119	İmameci Hüseyin Beşe ibn-i Mustafa
116	Abdullah Beşe ibn-i Abdurrahman	119	Mehmed Usta ibn-i Receb
116	Sebedci Hasan Beşe ibn-i Hasan	119	Es-seyyid Ahmed ibn-i Es-seyyid Hasan
116	Es-seyyid Abdullah ibn-i Abdullah	119	Tarakcı Ali Beşe ibn-i Mehmed
116	Osman ibn-i Abdullah	120	Eş-şeyh Mehmed Efendi ibn-i Abdul.....
116	Hasan ibn-i Abdullah	120	Canbaz El-hac Ali ibn-i Mustafa
116	İbrahim Odabaşı ibn-i Abdullah	120	Halife İbrahim Efendi ibn-i Mehmed ibn-i Abdullah
116	Mehmed ibn-i Abdullah	120	Duhânî Mehmed Çelebi ibn-i İbrahim ibn-i Receb
116	Ahmed ibn-i Abdullah	120	Mehmed Beşe ibn-i Ali
116	Malatyalı Veli Beşe ibn-i İsmail	120	Tarakcı İsmail Beşe ibn-i Osman
116	Ali Beşe ibn-i Abdullah	120	Kahveci Üveys Beşe ibn-i Süleyman
116	Sarrac Mustafa Beşe ibn-i Mehmed	120	Küçük Ali Beşe ibn-i Abdullah
116	Esirci El-hac İsmail ibn-i Abdullah	120	Duhânî Arnavud Ali Beşe ibn-i Hasan
117	Tellioğlu Osman Beşe ibn-i İbrahim	120	Halil Odabaşı ibn-i Ali
117	Sabuncu Ahmed Beşe ibn-i Mehmed	120 İsmail Beşe ibn-i El-hac İbrahim
117	Attar Mehmed Beşe ibn-i Mustafa	120	Mehmed Odabaşı ibn-i Abdullah
117	El-hac İbrahim ibn-i Şaban	120	Dökmeci İsmail Usta ibn-i Abdullah
117	Arhavili Kasaboğlu Ömer Beşe ibn-i Hasan	120	Eskici Ali Beşe ibn-i Abdullah
117	Dikici Es-seyyid Koç Ali Beşe ibn-i Osman	120	Es-seyyid Ahmed Ağa ibn-i Mehmed ibn-i Ömer
117	Süleyman Beşe ibn-i Osman	120	Abdülbaki Odabaşı ibn-i Mustafa
117	Rizeli Kara Ali Beşe ibn-i Abdullah	120	Es-seyyid Yakub Beşe ibn-i Es-seyyid Osman
117	Simkeş Küçük El-hac Mehmed ibn-i İbrahim	120	Ahmed Çavuş ibn-i Ebu Bekir
117	Çukâdar Mustafa Beşe ibn-i Abdullah	120	Abdülkadir Efendi ibn-i Abdurrahman
117	Mehmed Beşe ibn-i Abdullah	120 Halil Çelebi ibn-i İbrahim ibn-i Abdullah
117	Mustafa Beşe ibn-i Abdullah	120	Naleynî Ahmed Beşe ibn-i Abdülbaki
117	Hasan Beşe ibn-i Abdurrahman	121	Çörekçi Tabla-kâri İbrahim Beşe ibn-i Ali

117	Karakullukçu Mehmed Beşe ibn-i Abdülbaki	121	Molla Hasan ibn-i Abdullah ibn-i Abdurrahman
117	Hüseyin Beşe ibn-i Abdülbaki	121	Saka İbrahim Beşe ibn-i Abdurrahman
117	Hüseyin Beşe ibn-i Abdullah	121	Alemdar Mehmed Beşe ibn-i Abdullah
117	Ahmed Beşe ibn-i Abdullah	121	Vezneci El-hac Ali ibn-i Abdullah
117	Günyeveri/Gönyedi El-hac Ahmed Ağa ibn-i Ali	121	Musa Beşe ibn-i Abdullah
117	Kutucu Arabî Beşe ibn-i Osman	121 (Yırtık) Veli Beşe ibn-i Ahmed
117	Mehmed Beşe ibn-i Abdullah	121	Attar Ebu Bekir Çelebi ibn-i Hüseyin ibn-i Abdullah
117	El-hac Mehmed ibn-i Ali	121	Arabacı Ali Beşe ibn-i Mustafa
117	Oflu Marlazoğlu (?) Abdülkerim	122	Duhânî Mehmed Beşe ibn-i Mustafa
117	Atinalı Esirci Küçük Salih Beşe ibn-i Mahmud	122	Tarakçı İsmail Beşe ibn-i Osman
117	Tarakçı İsmail Beşe ibn-i Osman	122	Oturakçı Ömer Ağa ibn-i El-hac Ali ibn-i Abdullah
117	İbrahim Beşe ibn-i Abdurrahman	122	Kapucu Hasan Beşe ibn-i Abdullah
117 Mehmed Beşe ibn-i Hasan	122	Kapucu Hasan Beşe ibn-i Abdullah
117	Hasan Beşe ibn-i Osman	122	Bakkal Ahmed Beşe ibn-i Ali
117	Ali Çelebi ibn-i Mustafa	122	Müezzîn El-hac Mustafa ibn-i Halil
117	Mustafa Odabaşı ibn-i Abdullah	122	Mehmed Odabaşı ibn-i Veli ibn-i Abdullah
117	Saka Kara Mustafa ibn-i Ali	122	Mütevelli-i Sabika İbrahim Ağa ibn-i Abdullah ibn-i
117	Trabzonî El-hac Ali ibn-i Abdullah	122	Mütevelli Es-seyyid İshak Ağa ibn-i Es-seyyid Ali
117	Kazganî Osman Beşe ibn-i Abdullah	122	Es-seyyid Mehmed ibn-i Abdurrahman
117 Mustafa Usta ibn-i Abdullah	123	Duhânî Mehmed Beşe ibn-i Hüseyin
117	Fazlullah Beşe ibn-i Abdullah	123	Berber Musa Odabaşı ibn-i Musa
117	Hakkak Kefurzâde İbrahim Çelebi ibn-i Mehmed	123	El-hac Mustafa Ağa ibn-i Ahmed ibn-i Abdullah
117	Ömer Beşe ibn-i Abdullah	123	Kara Dimekle Maruf Ömer Odabaşı ibn-i Ebu Bekir
117	Ali Beşe ibn-i Abdurrahman	123	Es-seyyid Ali Beşe ibn-i Es-seyyid Hüseyin
117	Ali Beşe ibn-i Mehmed	123	Kayıkcı Mustafa Beşe ibn-i Mahmud
117 Mustafa Beşe ibn-i Abdullah	123	Hazinedar Hasan Ağa ibn-i Ahmed ibn-i Abdullah

118	Alemdar İbrahim Beşe ibn-i Abdurrahman	123	Vekilharç Hüseyin Beşe ibn-i Ahmed
118	İblikci Mustafa Çelebi ibn-i El-hac Ali	123	Halil Beşe ibn-i Mehmed
118	Elbistanlı İmam İsmail Efendi ibn-i Ahmed	124	Arabacı Ali Beşe ibn-i Mustafa
118	Kebabcı El-hac Mustafa ibn-i Mustafa	124	Çıkrıkçı İsmail Beşe ibn-i Mehmed
118	Arabacı El-hac Beşir Beşe ibn-i Mehmed	124	Mustafa Odabaşı ibn-i Mehmed
118	Turşucu Hüseyin Beşe ibn-i Ahmed	124	Mustafa Odabaşı ibn-i Abdullah
118	Es-seyyid Ali Alemdar Ahmed Beşe ibn-i Ahmed	124	Mustafa Ağa ibn-i Abdullah
118	Erzincanî Yamak Mehmed Ağa ibn-i Abdullah	124	Başkurbcu Ahmed Beşe ibn-i Hasan
118 Beşe ibn-i Abdullah	124	Mehmed Ağa ibn-i Hasan
118	Canikli Mustafa Beşe ibn-i Abdullah	124	Keçi Mehmed Beşe ibn-i Abdullah
118	Aynabaşı Hüseyin Beşe ibn-i Abdullah	124 Ali Ağa ibn-i Mehmed ibn-i Abdullah
118	Malatyalı Hüseyin Beşe		

EK-2 Yeniçerilerin Borçlu Olduğu Kişi ve Kurumlar

Kişi ve Kurum Adı	Sayısı
Herhangi bir kişi	196
Mehr-i Mü'eccel	56
Duyûn-ı müteferrika ⁶⁷⁸	39
Ekmekçi	16
Bakkal	15
Oda kirası	9
Kasap	8
Kahveci	7
71. Seksoncular odası resmi	6
Vakf-ı menzil kirası /menzil kirası	6
Çukâcı/çukâdar	5
Dükkân kirası	5
Handa odası kirası	4

⁶⁷⁸ Belirsiz olduğu için geçtiği her bir terekede bir kişi olarak kabul ettim.

Aşçı	2
Dülger	2
Eyerçi	2
Gümrük-i duhân	2
Keresteci	2
Liman kirası	2
Tütüncü (Duhânî)	2
Mal-ı vakf (Belirsiz)	2
Astarıcı	1
Berberciler kethüdası harcı	1
Bursa târik-i cadde kaldırım tamiratı	1
Boğasıcı	1
Bostan kirası	1
Çamaşırıcı	1
Çıkırıkçılar vakfı	1
Dükkâncı	1
Esirciler kethüdası harcı	1
Fenerci	1
Helvacı	1
İksirci	1
Karakullukçu	1
Karcı	1
Mal-ı vakf kebaççı	1
Mal-ı vakf kazgan	1
Mal-ı vakf 16. Bölük odası	1
Mal-ı vakf 30. Bölük odası	1
Mal-ı vakf 32. Bölük odası	1
Mal-ı vakf 33. Sekbanlar odası	1
Mal-ı vakf 42. Cemaat ortası	1
Mal-ı vakf 46. Bölük odası	1
Mal-ı vakf 48. Bölük odası	1
Mal-ı vakf 63. Bölük odası	1
Mumcu	1
Nalbur	1
Pirinççi	1

Reis bacı	1
Sabancı	1
Sabuncu	1
Saka	1
Terzi	1
Ücret-i yeniçeri berây-ı reviyet (?)	1
Yorgancı	1
5. Bölük odası resmi	1
Toplam	423

EK-3 Terekelerde Geçen Bölük ve Cemaat İsimleri

Cemaat İsimleri	Mensup Olan Yeniçeri Sayısı	Bölük İsimleri	Mensup Olan Yeniçeri Sayısı
..... (Yırtık) Cemaat	1 (Yırtık) Bölük	1
4. Cemaat	1	2. Bölük	1
6. Cemaat	1	3. Bölük	2
17. Cemaat	1	4. Bölük	1
20. Cemaat	1	5. Bölük	6
21. Cemaat	1	6. Bölük	1
25. Cemaat	2	7. Bölük	1
34. Cemaat	1	8. Bölük	1
36. Cemaat	1	9. Bölük	1
39. Cemaat	1	10. Bölük	1
42. Cemaat	2	11. Bölük	2
46. Cemaat	1	15. Bölük	1
49. Cemaat	2	16. Bölük	2
51. Cemaat	2	17. Bölük	1
55. Cemaat	1	25. Bölük	1
58. Cemaat	1	27. Bölük	2
61. Cemaat	1	28. Bölük	1
62. Cemaat	1	30. Bölük	2
63. Cemaat	3	32. Bölük	1
64. Cemaat Zağarcıları	10	37. Bölük	2
67. Cemaat	2	40. Bölük	4

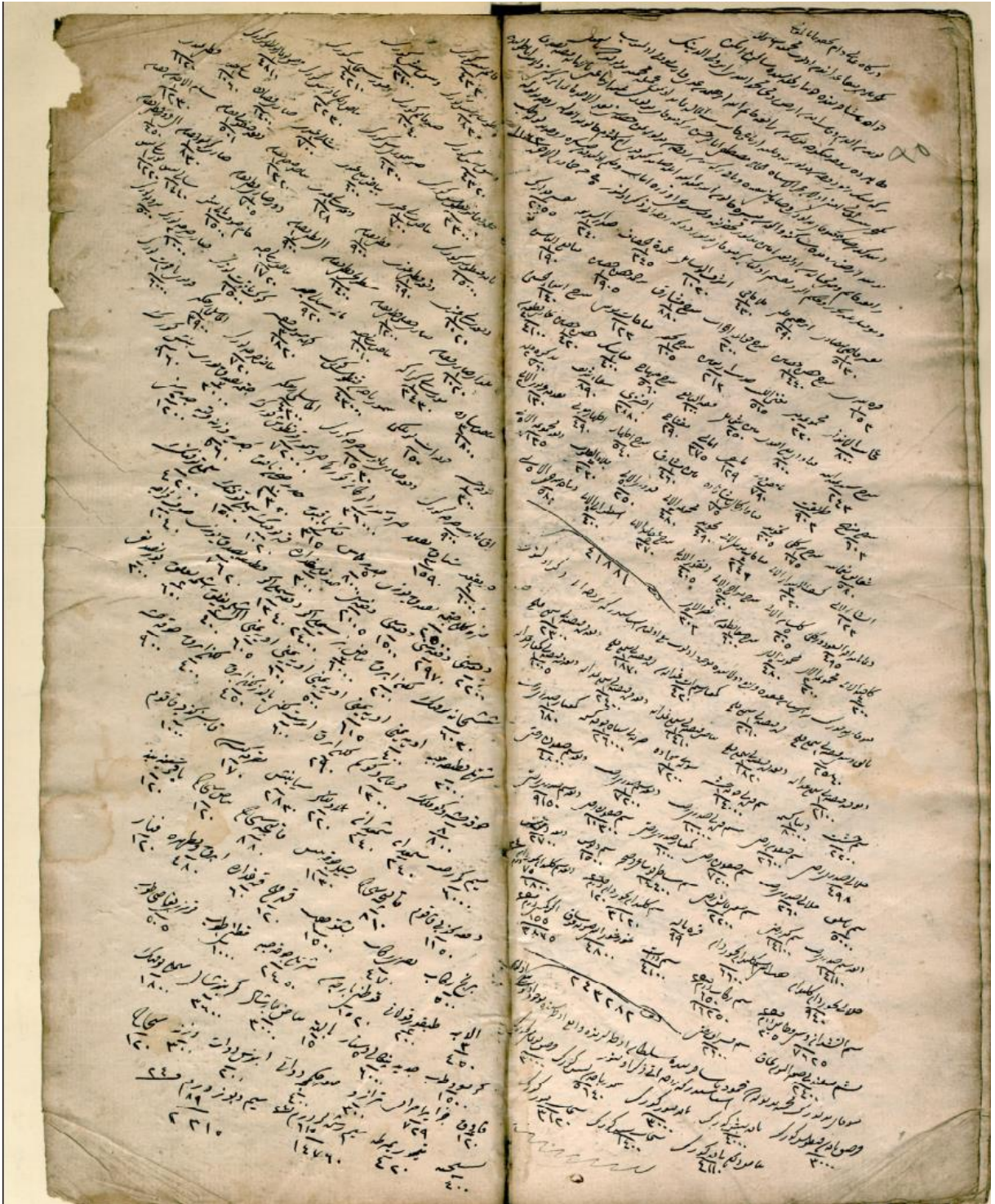
71. Cemaat Seksoncular	11	43. Bölük	1
78. Cemaat	1	46. Bölük	1
79. Cemaat	2	49. Bölük	1
85. Cemaat	1	51. Bölük	1
94. Cemaat	1	52. Bölük	1
99. Cemaat	1	54. Bölük	1
100. Cemaat	1	56. Bölük	5
10. Sekbanlar odası	1	59. Bölük	2
31. Sekbanlar odası	1		
33. Sekbanlar odası	2		
Toplam	59	Toplam	48

EK-4 Terekelerde Geçen Diğer Rütbe ve Mevkiler

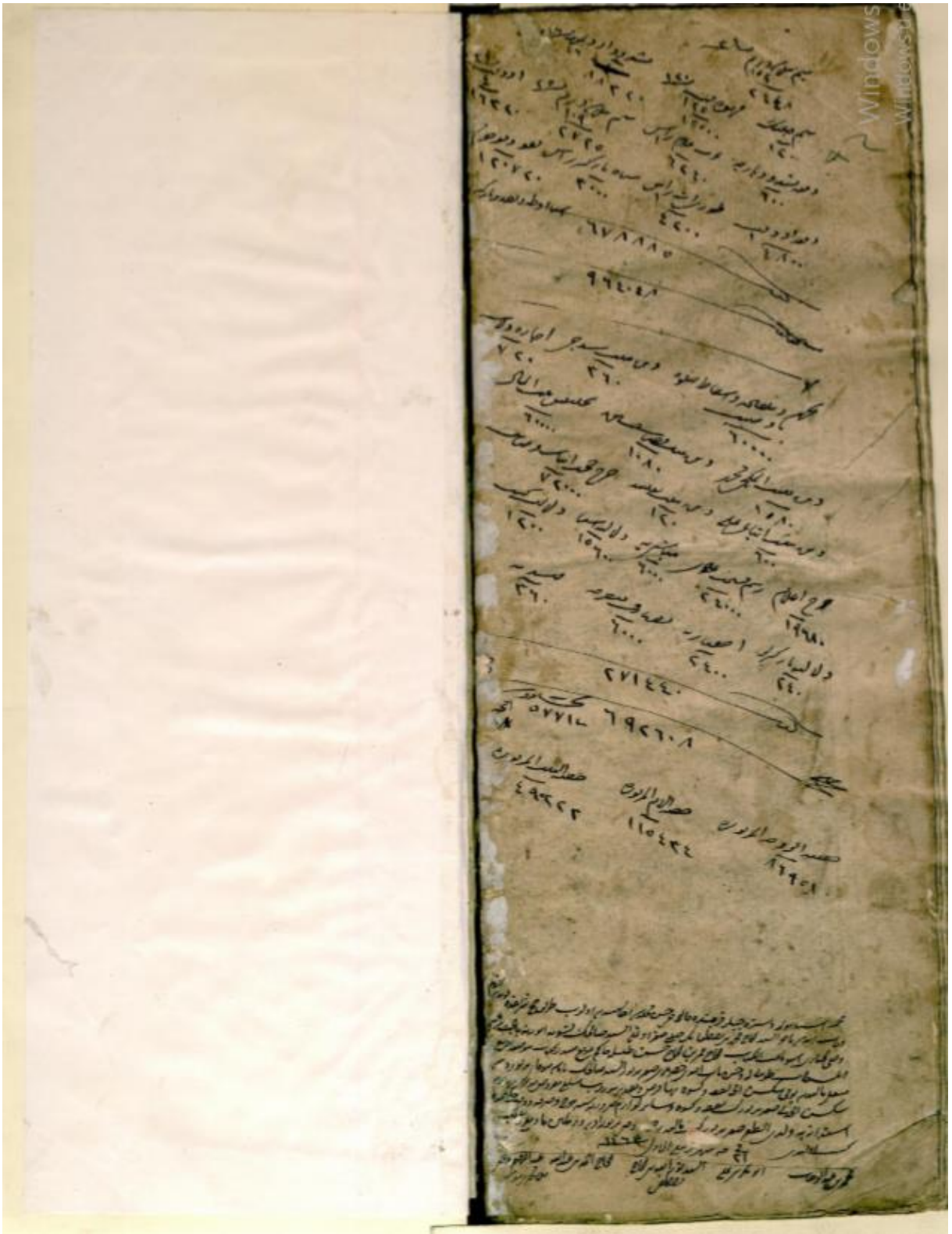
Rütbe ve Mevki İsimleri	Mensup Olan Yeniçeri Sayısı
Yeniçeri zümresi	19
Yeniçeri Haseki Ağalarından	1
Haseki Ağalarından Sabıka Batum Ağası	1
Hadika-i hassa şehriyarı Bostanîlerinden	1
Hadika-i hassa şehriyarı Bostanîlerinden Sukk-ı çeşme ocağı neferatından	1
Hadika-i hassa şehriyarı Bostanîlerinden Beşiktaş Sarayı Neferatından	1
Hadika-i hassa şehriyarı Bostanîlerinden olub Seksoncular ocağı neferatından	1
Hadika-i hassa şehriyarı Bostanîlerinden Hamamcılarında ocağı neferatından	1
Yedikule Kal'ası müstahfizlarından	1
Kul Çavuşu	1
Yeniçeri Ağası vekili ⁶⁷⁹	1
Tulunbacı Odası	1
Toplam	30

⁶⁷⁹ Aynı zamanda Sabıka Turnacıbaşı'ydı.

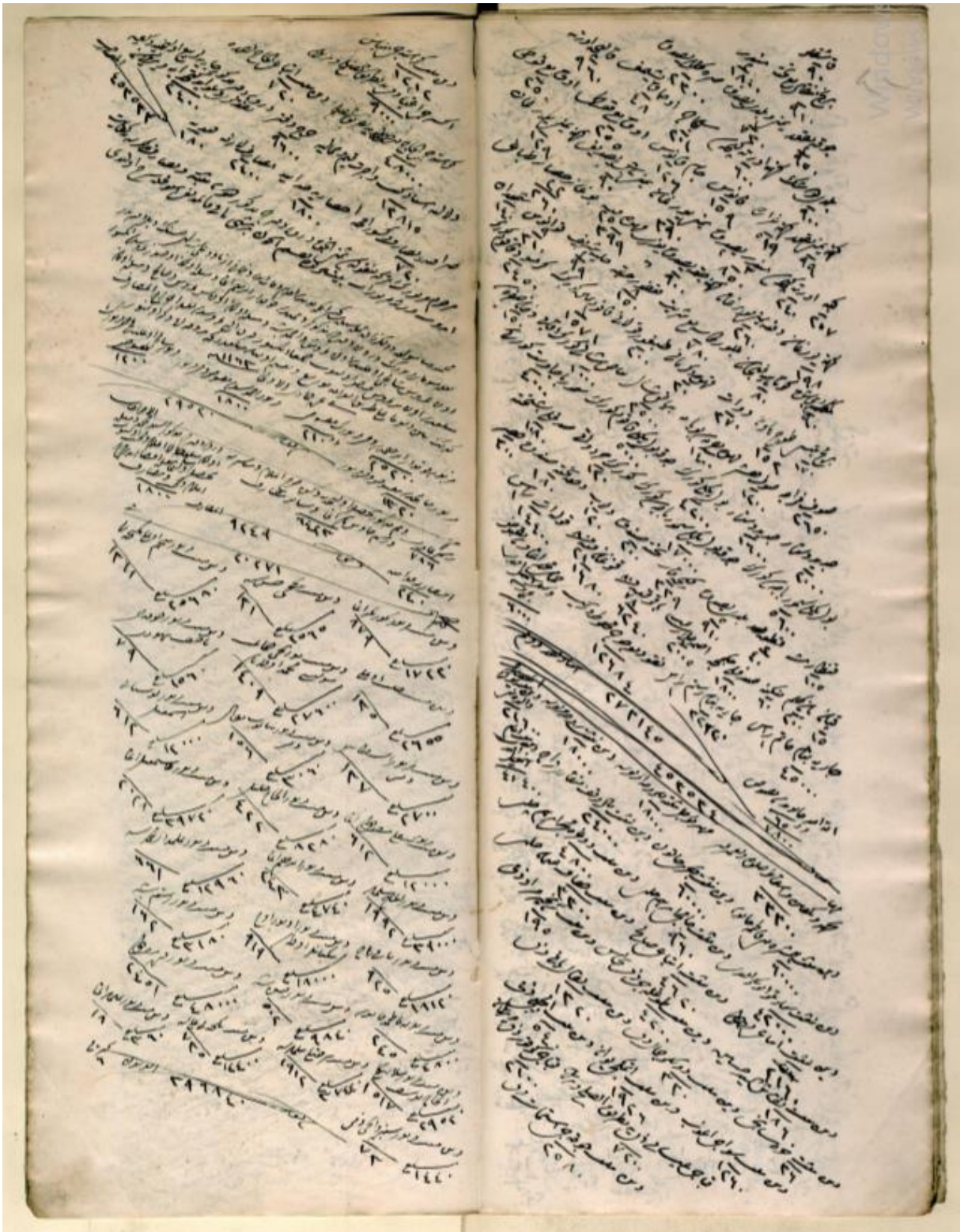
EK-5 Arz-ı Rumî Mehmed Efendi ibn-i Veliüddin'in Terekesi⁶⁸⁰

680 KAM 118: 95a-95b-96a (1163/1750).

EK-6 Terekelerdeki Borç Kaydı Örneği⁶⁸¹

⁶⁸¹ KAM 120: 41b (1163/1750).

EK-7 Sarraç Mustafa Beşe ibn-i Mehmed'in Terekesinin Transkripti⁶⁸²

Mahmiyye-i İstanbul'da Mesih Paşa kurbunda bîkâr odalarında sâkin iken bundan akdem garîken vefât iden Sarraç Mustafa Beşe ibn-i Mehmed'in verâseti sulbî sagîr oğlu Mehmed ile Vilâyet-i Anadolu'da Sinob kasabasında sâkinler babası mezbûr Mehmed ile vâlidisi Zeliha'ya münhâsire olduktan sonra sagîr-i mezbûrun tesvîye-i umûruna gâ'ibân-ı mezbûranın hisse-i mevkufalarını ahz ve kabza kibel-i şer'iden vasî nasb olunan sagîr-i mezbûrun min kible'l-amm ceddî Çörekli el-hâc Hasan ibn-i Mehmed taleb ve ma'rifetiyle tahrîr olunan tereke müteveffâ-yı mezbûrdur ki ber-vech-i âti zikr olunur. Fî'l-yevmü'l-min Şevvâlü'l-Mükerrerem Sene 1162.

Beledî yasdık	Aded 2	220 akçe
Def'â beledî yasdık	Aded 6	1.130 akçe
Beledî döşek	Aded 1	470 akçe
Köhne orta keçesi	Aded 1	120 akçe
Köhne kapu perdesi	Aded 1	144 akçe
Köhne minder	Aded 1	100 akçe
Köhne yorgan	Aded 1	205 akçe
Def'â yorgan	Aded 1	510 akçe
Köhne kebe	Aded 1	201 akçe
Tencere bâ-kabal	Aded 2	570 akçe
Sini	Aded 1	360 akçe
İskemle mâ firâş	Aded 1	60 akçe
Tahta peştahta	Aded 1	24 akçe
Sahan bâ-kabak	Aded 5	365 akçe
Def'â sahan	Aded 4	205 akçe
Lengerî	Aded 2	215 akçe
Def'â lengerî	Aded 2	160 akçe
Tas bâ-kabak	Aded 3	350 akçe
Tebşi	Aded 1	135 akçe
Karavana	Aded 1	110 akçe
Kahve ibriği	Aded 1	125 akçe
Şam'dân	Aded 1	60 akçe
Fenâr	Aded 1	185 akçe
Def'â fenâr	Aded 1	20 akçe
Leğen ibrik	Aded 1	540 akçe
Köhne seccâde	Aded 1	95 akçe
Çukâ simli nimten	Aded 1	1.225 akçe
Çukâ biniş	Aded 1	905 akçe
Don gömlek	Aded 3 - Aded 3	430 akçe

⁶⁸² KAM 116: 60b-61a (1162/1749).

Hurde-vât	Aded (?)	75 akçe
Köhne şalvar	Aded 1	335 akçe
Köhne minder yasdık	Aded 1	150 akçe
Köhne sandık	Aded 1	175 akçe
Kilit	Aded 1	15 akçe
Hasır	Aded 2	215 akçe
..... (okunamadı)	Aded (?)	300 akçe
Pabuc çift	Aded 1	60 akçe
Müteveffâ-yı mezbûrun zimem-i müteferrikasından vasî mezbûr makbûzu		1.521 akçe
Yekûn		12.085 akçe
Müteveffâ-yı mezbûrun Sarrâc-hânede vakî sarrâc dükkânında mevcûd olub bey' olunan bermuceb-i defter-i müfredât sarrâc metâ' semenî		19.068 akçe
Cem'ân yekûnu'l-eşyâ' ve zimem ve dükkâniye		31.153 akçe
Minhâ'l-ihracât		
Deyn-i müsbet Boğasıcı Mustafa Çelebi		780 akçe
Deyn-i müsbet Hüseyin Beşe		2.640 akçe
Deyn-i müsbet Süleyman		240 akçe
Deyn-i müsbet Yiğitbaşı		220 akçe
Deyn-i müsbet el-hâc Mehmed		220 akçe
Deyn-i müsbet kahveci		220 akçe
Deyn-i müsbet Ahmed Beşe		84 akçe
Deyn-i müsbet Osman Çelebi		240 akçe
Deyn-i müsbet Hasan		480 akçe
Deyn-i müsbet İbrahim		90 akçe
Deyn-i müsbet Siti Hâtun		150 akçe
Deyn-i müsbet etmekci		480 akçe
Resm-i adî		778 akçe
Harc-ı hüccet vesâyet ve nafaka		300 akçe
Dellâliye-i eşyâ' dükkâniye		360 akçe
Ve masârif-i lâzime ve kalemiyye		160 akçe
Çukâdariye		140 akçe
Mahzâriye		120 akçe
Kaydiyye defter		30 akçe

Yekûn		7.732 akçe
Sahhü'l-bâkî		23.421 akçe
Hissetü'l-.....(okunamadı) mezbûr		3.903 akçe
Hissetü'l-ammü'l-mezbûre		3.903 akçe
Hissetü'l-ibni'l-mezbûr		15.615 akçe

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Taner ÖZTÜRK
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Ümraniye Namık Kemal Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı
Tez Konusu	İstanbul'da İkâmet Eden Yeniçerilerin Miras Kayıtları Üzerinden Sosyal Yaşantılarına Mikro Bakış (1748-1750)
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
E-Posta	tanerozturk1995@gmail.com
BİLİMSEL FAALİYETLER	
<p>Kitap Tanıtları</p> <p>“İbrahim Çeşmeli, İskitler, Hunlar ve Göktürkler'de Din ve Sanat”, <i>Libri Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi</i>, C. III, Antalya, 2017, 31-35.</p> <p>Makaleler</p> <p>“Tanzimat Dönemi (1839-1876) İlaş Politikaları”, <i>Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi</i>, C. I, S. I, 2018, 76-93.</p>	